

CARL ERIC SIMMUL

Eesti konverbitarindi
semantika, infostruktuur ja sõnajärg.
des-, mata- ja maks-tarind

CARL ERIC SIMMUL

Eesti konverbitarindi
semantika, infostruktuur ja sõnajärg.
*des-, mata- ja maks-*tarind

Tartu Ülikooli humanitaarteaduste ja kunstide valdkond, eesti ja üldkeeleteaduse instituut

Väitekirja on filosoofiadoktori kraadi saamiseks kaitsmisele suunanud Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudi nõukogu 18. juunil 2025.

Juhendajad: kaasprofessor Külli Habicht
dr Helen Plado

Oponent: professor Jussi Ylikoski (Turu ülikool)

Kaitsmise aeg ja koht: 1. september 2025 kell 14.15 Ülikooli 18-204, Tartu

Doktoritöö valmimist on toetanud keeleteaduse, filosoofia ja semiootika doktori-
kool, rahastanud Euroopa Regionaalarengu Fond (Tartu Ülikooli ASTRA projekt
PER ASPERA).

Euroopa Liit
Euroopa
Regionaalarengu Fond

Eesti
tuleviku heaks

ISSN 1406-1325 (trükis)
ISBN 978-9916-27-950-2 (trükis)
ISSN 2806-2450 (pdf)
ISBN 978-9916-27-951-9 (pdf)

Autoriõigus: Carl Eric Simmul, 2025

Tartu Ülikooli Kirjastus
www.tyk.ee

EESSÕNA

*kui sina meier loed
seda lugu tea et nii ma
tuletan meelde sind
kes sa olid mu vastu lahke*

Juhan Viiding „Suur aitäh“

See töö räägib tähendustest, mis seostuvad teiste tähendustega. Tähendus, mille tunnused ilmnevad mingis kontekstis ainult koos teise tähenduse tunnustega, sisaldab selles kontekstis seda teist tähendust. Sellest on siin töös juttu, aga töö ise sisaldab samuti mõne inimese abi, mis on olnud nii igatine, et sellest ei eristu siin õieti midagi.

Täna Küllit ja Helenit. Milles seisneb nende abi? Noorele kalale ujub vastu vanem kala, kes ütleb: „Hommikust! Kuidas vesi on?“ Noor kala ujub rõõmsalt edasi ja mõtleb natukese aja pärast endamisi: „Mis see vesi veel on?“ Külli ja Heleni abi on selles töös nagu kala elus vesi: mitte komponendi, vaid keskkonnana; pigem *kus* kui *mis*. Silm ei seleta teie abi tõetruult, oma häbiks olen sellega nii harjunud, aga aitäh, et tegite, mis tegite, ja olite, kuis olite. Aitüma kaasa mõtlemast, tundmast, elamast; vastu tulemast, olemas olemast ja ära kannatamast. Et selle tüki sai teha koos teiega, oli kingitus. Mida noor kala veest väljas peale hakkab? Vahest hakkab nägema vett, vee väärtust.

Täna Raini, Liivikat, Maigit ja Oliveri. Ilma teie kasupüüdmata heategudeta ei oleks sellel tööolnud tegijat, mitte selles isikus.

Täna Hellet, kelle soe, väga-väga elus ja tegudelt rikas eeskuju on mulle õpetanud natuke süntaksi kohta, natuke õpetamise kohta ning andnud aimu mõnest elus olulisest asjast, mida ma pole omandanud.

Täna Liinat esiteks selle eest, et ta andis selle töö tegemiseks aega, ja teiseks selle eest, et kui aega enam anda ei olnud, lükkas ta käima tegevused, mille tulemusel on töö ka paberile saanud. Tema abita lasuksid selle koha peal veel mõtted, mis oleksid paksemad kui see töö.

Täna oponent Jussi Ylikoskit töö käsikirjale antud hinnangu eest, mille põhjal tahaksin ka ise õppida andma tagasisidet, kus valitseks sama hea tasakaal üldise ja konkreetse, asjatundliku kriitika ja tekstitagusega arvestamise, soovitus- ja teise vabaduse austamise vahel.

Täna retsensent Heete Sakkaid selle eest, et ta juhatas mind selgemalt tajuma üht väga olulist, tähenduse operatsionaliseerimise probleemi.

Täna projektiga „Pragmaatika grammatika kohal“ seotud tööühma liikmeid: Hellet, Tiitu, Küllit, Küllit, Andrielat, Kirsit, Andrat, Liinat, Elenit, Davidit (– ja Leelot). Kuidagi väga tore oli, täpselt ei oska öelda, aga püsivad soojad mälestused südamlikest, avaratest ja minu puudustele läbi sõrmede vaadanud inimestest.

Täna VarEse töörühma liikmeid eesotsas Liina ja Maarja-Liisaga.

Täna Tiia Margust, kes tuli mulle igal kevadel vastu ja aitas leida lahenduse, kuidas akadeemilist elu aastakese võrra pikendada, ning sellel kevadel, kuidas töö esitatud saada.

Täna postuumselt Mati Ereltit tema süntaksikäsitluste eest, mis on selle doktoritöö vahest kõige vahetum alus ning mille selgus ja mõisteline kooskõlarterviklus näitas pidevat eeskujut. Tema mõnest lühikesest ülevaatest õppisin ka kahekümnendal lugemisel midagi uut; tuli end vaid lugejaks lugeda.

Sellele lisaks täna inimesi, kes aitasid mind nende aastate jooksul mõnes teises, õpetamise ja muuga seotud ülesandes, eriti Riina Reinsalu, Pire Terast ja Külli Prillopit.

Kuigi asusin käima süntaksi radu, leidsin end ikka ja jälle semantika ja pragmaatika jäneseurust-imedemaalt. Et olin sattunud siia omalt poolt üsna kerge pagasiga, olen väga tänulik Ann Veismannile, Ilona Tragelile, Renate Pajusalule ja Jane Padrikule nende väärtusliku tähendusõpetuse eest. Suures osas tugines minu ettekujutus semantikast ja pragmaatikast sellele, mida olin õppinud nende kursustel ning mis oli meeles tänu sellele, et see oli avaldanud muljet.

Enamik nendest inimestest on olnud minu õpetajad. Täna neid ja teisi õpetajaid ning kõiki, kes milleski kuidagi aitasid, ka enda ja/või minu teadmata.

SISUKORD

TEADUSPUBLIKATSIOONIDE LOETELU.....	9
1. SISSEJUHATUS.....	10
2. TEOREETILISED LÄHTEKOHAD JA VARASEMAD KÄSITLUSED	12
3. MATERJAL JA MEETOD.....	15
3.1. Materjal.....	15
3.2. Kvalitatiivne analüüs	17
3.3. Mõisted ja terminid.....	23
4. KONVERBITARINDI SEMANTILINE ROLL.....	29
4.1. KAASNEMINE: põhisündmusega seotud sündmus.....	32
4.2. AEG: põhisündmuse taust	33
4.3. VIIS: põhisündmuse tegevuse omadus	34
4.4. VAHEND: põhisündmuse teostumise viis	34
4.5. TÄPSUSTUS: põhisündmuse teostumise kuju	35
4.6. TULEMUS: põhisündmuse mõjul toimuv sündmus.....	36
4.7. VASTANDUS: põhisündmuse suhtes ootusvastane sündmus	36
4.8. PÕHJUS: põhisündmust ajendav sündmus.....	37
4.9. TINGIMUS: põhisündmuse hüpoteetiline eeldus.....	38
4.10. MÖÖNDUS: põhisündmuse ootusvastane eelsündmus	38
4.11. <i>des-</i> ja <i>mata-</i> tarindi semantiliste rollide kombineerumine	39
4.11.1. AJA, VAHENDI, PÕHJUSE, TINGIMUSE, MÖÖNDUSE ja TÄPSUSTUSE kombinatsioonid.....	39
4.11.2. VIISI ja TULEMUSE või VASTANDUSE kombinatsioon.....	42
4.11.3. <i>des-</i> ja <i>mata-</i> tarindi semantiliste rollide kombineerumise kokkuvõte.....	43
4.12. OTSTARVE: <i>maks-</i> tarind	43
4.12.1. Tahtliku sündmuse laiend.....	47
4.12.2. Liikumissündmuse laiend.....	49
4.12.3. Vajalikkust väljendava põhja laiend.....	53
4.12.4. Sobivust väljendava põhja laiend.....	55
4.12.5. Ressurssi väljendava nimisõnafraasi laiend	59
4.12.6. <i>maks-</i> tarindi semantilis-süntaktiliste rollide kokkuvõte.....	62
5. KONVERBITARINDI INFOROLL	65
5.1. <i>des-</i> ja <i>mata-</i> tarindi inforoll semantilise rolli järgi	68
5.2. Infoelemendid.....	70
5.2.1. Fookus	70
5.2.2. Raam	73
5.2.3. Reema taustaosa	75
5.2.4. Prominentne element.....	77
5.3. Infoüksus.....	79
5.4. Konverbitarind ja teema.....	84

5.4.1. Erisubjektilise konverbitarindi teema.....	84
5.4.1.1. Eksplitsiitse tegevussubjektiga tarindid.....	85
5.4.1.2. Implitsiitse tegevussubjektiga erisubjektilised tarindid.....	86
5.4.2. <i>Ise</i> kui samasubjektilise konverbitarindi teema?.....	89
5.4.3. Konverbitarind kui põhilause teema?.....	93
5.4.3.1. Konverbitarind teema osana	93
5.4.3.2. Konverbitarind teemana	94
5.5. <i>des-</i> ja <i>mata-</i> tarindi semantilise rolli ja inforolli seos.....	96
5.6. <i>maks-</i> tarindi inforoll	97
6. KONVERBITARINDI SÕNAJÄRG	102
7. KONVERBI(TARINDI) ISESEISVUMINE	110
7.1. Leksikaliseerumine	112
7.2. Grammatiseerumine.....	118
7.3. Pragmatiseerumine	126
7.4. Konverbi(tarindi) iseseisvumise kokkuvõte	143
8. ÜLEVAADE ARTIKLITEST.....	147
9. KOKKUVÕTE.....	152
ALLIKAD	163
Kirjandus.....	163
Veebiviited.....	173
SUMMARY IN ENGLISH.....	174
PUBLIKATSIOONID.....	179
ELULOOKIRJELDUS.....	340
CURRICULUM VITAE	342

TEADUSPUBLIKATSIOONIDE LOETELU

Publikatsioon 1 (P1): Simmul, Carl Eric. 2018. *des-* ja *mata*-konverbitarindi funktsioonid. *Keel ja Kirjandus* 59(11). 847–867.
<https://doi.org/10.54013/kk732a2>

Publikatsioon 2 (P2): Simmul, Carl Eric. 2020. Süüvides jonni jätmata avas-tamaks sõnajärgemustreid. *des-*, *mata-* ja *maks*-konverbitarindi sõnajärg. *Keel ja Kirjandus* 61(3). 221–242. <https://doi.org/10.54013/kk748a4>

Publikatsioon 3 (P3): Simmul, Carl Eric. 2021. *des-*, *mata-* ja *maks*-konverbi-tarindi inforoll. *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri = Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 12(1). 303–334.
<http://dx.doi.org/10.12697/JEFUL.2021.12.1.08>

Publikatsioon 4 (P4): Simmul, Carl Eric. 2024. Information structure of converb constructions: Estonian *-des*, *-mata* and *-maks* constructions. *Folia Linguistica* 58(1). 29–77. <http://dx.doi.org/10.1515/flin-2023-2041>

Publikatsioon 5 (P5): Simmul, Carl Eric. 2016. *Kokkuvõttes* eri sõnaliikide vahel. Mati Ereht (toim). *Emakeele Seltsi aastaraamat* 62. 244–266.
<http://doi.org/10.3176/esa62.10>

1. SISSEJUHATUS

Doktoritöös kirjeldan *des-*, *mata-* ja *maks-*konverbitarindi semantikat, infostruktuuri ja sõnajärge. Semantikas keskendun konverbitarindi semantilisele rollile ehk sellele, missuguste põhilause abil väljendatava sündmuse asjaoludena tõlgendub konverbitarindiga väljendatav sündmus. Kirjeldan konverbitarindi semantilist ulatust, sellega seotud tunnuseid ja semantiliste rollide seoseid. Infostruktuuris keskendun konverbitarindi inforollile ehk sellele, kuidas seostub konverbitarindi abil edastatud info põhilauses edastatud infoga. Kirjeldan konverbitarindi inforolli vahelduse ulatust ja inforolli seoseid semantilise rolliga. Sõnajärjekäsitluses keskendun konverbi asukohale tarindis ja tarindi asukohale põhilauses. Kirjeldan sõnajärje seost inforolli ja semantilise rolliga. Lisaks annan ülevaate konverbitarindi põhjal iseseisvunud keelenditest, keskendudes tähendusmuutustele, mille kaudu keelendi iseseisvumine avaldub.

Konverbitarind on infiniitfraas, mis toimib vaba laiendina (näide 1) (Haspelmath 1995: 3; Tikkanen 2001: 1112; Ylikoski 2003: 222; Khalilova 2009: 216).

(1) Ta nohises **seda tehes** nii armsalt (ILU).

Konverbi mõiste pärineb altai keelte 20. sajandi alguse kirjeldustest (Ramstedt 1903), kust see võeti sajandi lõpul (Nedjalkov, Nedjalkov 1987) üle tüpoloogilistesse käsitlustesse. Laiemalt tegi konverbi mõiste tuntuks kogumik “Converbs in Cross-Linguistic Perspective” (Haspelmath, König 1995), mis käsitleb konverbe eri keeltes ja mitmel keeletasandil. Nüüdseks on konverbe leitud paljudest keeltest, kusjuures konverbide hulk ja laad varieerub ulatuslikult (Haspelmath 1999: 110). Sedamööda, kuidas konverbi mõiste on tuntust kogunud ja täpsustunud, on keelendeid, mida varem käsitleti teiste terminitega, nt gerundiivide, gerundide ja infiniitiividenä, hakatud aina enam käsitlema konverbidena (vt Völlmin jt 2010; Rapold 2010). Nii ka eesti keele kirjeldustes.

Palju konverbe leidub Põhja-Euraasia ja Lõuna-Aasia keeltes (Rapold 2010). Enamikus indoeuroopa keeltes leidub üks-kaks konverbi, mõnes pole ka ühtki konverbina käsitletavat keelendit (Nedjalkov 1998: 339). Suhteliselt palju tähelepanu on pälvinud soome-ugri keelte konverbid, mida on traditsiooniliselt käsitletud teiste terminitega (vt Ylikoski 2009; Muravyev 2018). Euroopa ja Aasia konverbil on olulisi erinevusi: Euroopa konverb on üldiselt määruslik, tüüpiline Aasia konverb aga mitte (Bickel 1998: 35).

Konverbitarindi määratluse aluseks on hulk morfoloogilisi, süntaktilisi ja semantilisi tunnuseid (vt Haspelmath 1995; Bickel 1998; Ylikoski 2003; Rapold 2010). Konverbi ja konverbitarindi tunnused on verbilisus, infiniitsus, alistus, määruslikkus, vabadus ja fakultatiivsus. Verbilisust ja infiniitsust võib pidada põhiliselt morfoloogilisteks tunnusteks; alistust, määruslikkust ja vabadust semantilis-süntaktilisteks tunnusteks ning fakultatiivsust pragmaatilise-süntaktiliseks tunnuseks. Need tunnused on kompleksed ning nii avaldumiskujult kui ka käsitlemisvõimalustelt vaheldusrikkad (nt Rapold 2010; Bradley 2016). Mitme kompleksse tunnuse hulgana on konverb seda komplekssem mõiste. Nii on ka

loomulik, et olenevalt käsitletavast keelest, keelendist ja kirjeldajast on konverbitarindi tunnuste koosseis, määratlus ja sellest lähtumise rangus mõnevõrra varieerunud (vt Rapold 2010: 10–11).

Eesti keele kirjeldamisel hakati konverbi mõistet kasutama 21. sajandi alguses (Valijärvi 2003; Penjam 2008, 2012; Erelt 2014: 144; Plado 2015a, 2015b), aga teiste nimetuste all on *des-*, *mata-* ja *maks-*tarindit konverbile omaste tunnuste järgi kirjeldatud ka varem (vt Uuspõld 1966, 1972, 1980; EKG II: 260–264). Tähelepanu on pälvinud tarindite tegevussubjekt, semantiline roll, sõnajärg ja konverbitarindi põhjal iseseisvunud keelendid, mis on ka tüpoloogiliselt olulised kirjeldusobjektid.

Lähtudes konverbitarindi kategooriast ning *des-*, *mata-* ja *maks-*tarindi kirjeldustest, otsib siinne doktoritöö vastust järgmistele uurimisküsimustele:

- (1) mis on *des-*, *mata-* ja *maks-*konverbitarindi semantilised rollid?;
- (2) kuidas konverbitarindi semantilised rollid üksteisega seostuvad?;
- (3) mis on *des-*, *mata-* ja *maks-*konverbitarindi inforollid?;
- (4) kuidas konverbitarindi semantiline roll ja inforoll üksteisega seostuvad?;
- (5) kuidas seostub konverbitarindi sõnajärg semantilise rolli ja inforolliga?;
- (6) missugustes muutustes avaldub konverbi(tarindi) iseseisvumine?

Neid probleeme käsitlevad doktoritöö publikatsioonid. Esimesele ja teisele küsimusele vastab *des-* ja *mata-*tarindiga seoses P1, kolmandat ja neljandat küsimust käsitlevad P3 ja P4, viiendat küsimust käsitlevad P2, P3 ja P4 ning kuuendat küsimust puudutab P5. Iga publikatsiooni aluseks on kasutus põhine korpusuuring, mis lähtub *des-*, *mata-* või *maks-*tarindit sisaldavatest ilukirjandus- või ajakirjandustekstide lausetest ja nende kontekstidest, mida on analüüsitud kvalitatiivsel ning P2 ja P4 aluseks olevas uurimuses lisaks ka kvantitatiivsel meetodil.

Uurimisküsimuste vastused teeb sidusaks doktoritöö katuspeatükk, mis keskendub kirjelduskategooriate, eelkõige semantiliste rollide ja inforollide seostele. Sellele lisaks täiendab katuspeatükk publikatsioone mõne olulise probleemi varasemast põhjalikuma käsitlemisega, näiteks *maks-*tarindi semantilis-süntaktiliste rollide ja teema inforolli käsitlemise ning konverbitarindi iseseisvumise käigu üldistusega.

Doktoritöö katuspeatüki teine jaotis annab ülevaate senistest uurimustest, mis moodustavad doktoritöö teoreetilise ja käsitlusliku tausta; kolmas jaotis kirjeldab uurimuse materjali ja meetodit; neljas jaotis käsitleb konverbitarindi semantilist rolli; viies jaotis konverbitarindi inforolli ja kuues jaotis sõnajärge. Seitsmes jaotis kirjeldab konverbi põhiste keelendite iseseisvumise käiku ja kaheksas jaotis annab ülevaate publikatsioonidest. Üheksas jaotis võtab eelneva käsitlemise uurimisküsimuste vastustena kokku ning selgitab doktoritöö tulemuste ja käsitlusviisi uudsust ning nende edaspidi kasutamise võimalusi.

2. TEOREETILISED LÄHTEKOHAD JA VARASEMAD KÄSITLUSED

Doktoritöö asetub kasutuspõhisesse käsitlusraamistikku (nt Croft 2000; Bybee 2017, 2023), mis on praegu lingvistikas laialt levinud ja kus keskendutakse tege-likule keekekasutusele, mille andmed on tavaliselt kogutud keekekorpustest või katsete abil. Siinne doktoritöö on korpusuurimus.

des-, *mata-* ja *maks-*tarindi semantika, infostruktuur, sõnajärg ja leksikaalne iseseisvumine seostuvad mitme keeletasandi ja uurimissuunaga. *des-*, *mata-* ja *maks-*tarindi ning laiemalt konverbitarindi nende tahkude uurimise seis on väga erinev. Kõige rohkem on uuritud semantikat, mille varasema kirjelduse kate-goriad on selle doktoritöö oluline lähtekoht. Vähem on kirjeldatud leksikaalset iseseisvumist ja sõnajärge ning konverbitarindi infostruktuuri on seni puudutatud kõige põgusamalt. Uurimisobjektide senise kirjelduse erinevuse tõttu on doktori-töö lähtekohad üsna heterogeensed. Kõige olulisemate lähtekohtade toel on määratletud doktoritöö kirjelduskategooriad, semantilised rollid ja inforollid, mis väljendavad varasemate käsitluste sünteesi doktoritöö uurimismaterjaliga. Kõige põhjalikumalt on semantiliste rollide ja inforollide aluseks olevaid käsitlusi refe-reeritud publikatsioonides. Nende käsitluste täienduseks annab sinne jaotis üle-vaate doktoritöö põhilistest lähtekohtadest.

Konverbitarindi praeguste määratlusteni jõuti siis, kui konverbitarindina hakati Aasia keelte tarinditele lisaks käsitlema laiemalt teiste, sh Euroopa keelte infiniit-tarindeid (Nedjalkov, Nedjalkov 1987; Haspelmath, König 1995; Haspelmath 1995; Bickel 1998; van der Auwera 1998a, 1998b; Ylikoski 2003; Rapold 2010). Konverbitarind on infiniittarind, mis modifitseerib verbi või klausi (Ylikoski 2003: 198, 222). Selline määratlus eristab konverbitarindit teistest klausidest: modifitseeriv roll eristab seda infiniitvitarindist, seos verbi või klausiga partit-siibitarindist, verbilisus nominalisatsioonist ja infiniitsus kõrvallausest. Ylikoski määratlustega on üldises kooskõlas eesti infiniitvormide ja -tarindite kirjeldus (Erelt 2017e). Kuna eesti infiniittarindite kirjeldus lähtub selguse ja traditsiooni huvides tuuma morfoloogilisest vormist, on läbivalt konverbiks nimetatud küll ainult *des-*vormi, kuna *mata-* ja *maks-*vormi on nimetatud *ma-*infinitiivi vormi-deks (samas: 790–806). *mata-*vorm jaguneb funktsioonilt partitsiibiks, infini-tiiviks ja konverbiks, mida on kirjeldatud koos *des-*vormiga (nt Erelt 2017e: 818). Üldiselt on *des-* ja *mata-*tarindi funktsionaalne vastavus Ylikoski (2003: 198) konverbimääratlusele selge (vt Erelt 2017e: 808 jj). *maks-*tarind on aga konverbi-tarindi ja infiniittarindi eristuse (vt Ylikoski 2003: 198) seisukohast probleemne. Ka eesti süntaksi kirjeldus (vt Erelt 2017e: 758) hoidub *maks-*tarindit konverbi-tarindiks nimetamast. Teisest küljest on ka *maks-*tarindit siiski konverbitarindina käsitletud (Valijärvi 2003). Kokkuvõttes võib öelda, et senise kirjelduse põhjal ei ole *maks-*tarindi konverbistaatus päris selge ning selge ei ole ka konverbi ja infiniitvi kui vaba ja seotud laiendi eristus otstarbemääruse kasutuse kirjelduses (vt Ylikoski 2003: 206–216).

Võrdlemisi põhjalikult on uuritud *des*-tarindi ja vähem *mata*-tarindi tegevus-subjekti varieerumist (Uuspõld 1966: 52–85; 1972; Sahlkai 2011; Plado 2015b; Erelt 2017e: 814–819), mille tulemusel on jõutud nii põhjaliku kirjelduse kui ka asjakohase üldistuseni: *des*- ja *mata*-tarindi implitsiitse tegevussubjektina toimib kontekstis pragmaatilisel esilduv osaline (vt Haspelmath 1995: 36; Plado 2015b: 338), tavaliselt põhilause tegevussubjekt. *des*- ja *mata*-tarindi eksplitsiitse tegevus-subjektina toimib nn genitiivagent, omastavaline tegijamäärus, kui üldisem eesti infiniittarindi ja nominalisatsiooni tegevussubjekti väljendamise vahend (Sahlkai 2011). Kokkuvõttes võib tegevussubjekt olla *des*- ja *mata*-tarindi kõige ammen-davamalt kirjeldatud tahk.

Konverbitarind täidab paljusid semantilisi rolle, mille hulka kuuluvad VIIS, AEG, VAHEND, PÕHJUS, TINGIMUS, MÖÖNDUS, TAGAJÄRG, KAASNEMINE, VASTAN-DUS, SELGITUS, VÕRDLUS, TÄIENDAV ASJAOLU, ASENDUS, TULEMUS, MÖÖND-TINGIMUS, SEISUND, NÄITLIKUSTUS, TÄPSUSTUS, LISANDUS (vt König 1995: 64; Nedjalkov 1995, 1998; Killie, Swan 2009: 337; Uuspõld 1966: 86–172; Valijärvi 2003: 36–62; Plado 2015a, 2015b; Erelt 2017e: 815–818). Üldjoontes väljen-davad konverbitarindid kõiki põhilisi asjaolusid peale osaliste, koha ja hulga. Seega väljendavad konverbitarindid vähemalt osalt samu rolle teiste määrus-klauside, sh määruslausetega, ja üldisemalt määrustega (vt Kortmann 1991, 1995, 1997; Rannut 1981; Plado 2013; Sock 2017; Veismann jt 2017; Erelt 2017d: 695–737), aga ka (järgnevate) rindosalausestega (Erelt 2017d: 656–664). Konverbi-tarindil ja mitmesugustel teistel määrustel on palju samu rolle, aga see, kui sar-nastel kujudel need rollid konverbitarindis ja mõnes teises keelendis avalduvad, on teadaolevalt kirjeldamata.

Konverbitarindi infostruktuuri on seni puudutatud kõige põgusamalt (vt Muravyev 2018). Elementaarlauset erinevaid tahke süsteemselt arvesse võttes on hiljuti hakatud kirjeldama komplekslause infostruktuuri (vt van Gijn jt 2014), aga põhilist tähelepanu on saanud kõrvallauset, mitte infiniittarindit sisaldavad komplekslused. Doktoritöö lähtub infostruktuuri kirjeldamisel eesti info-struktuuri üldkirjeldustest (Tael 1988; Lindström 2005; Lindström 2017), nn kitsa (moodustaja)fookuse käsitlustest (Lambrecht 1994, 2000; Valin, LaPolla 1997), Halliday (1967, 1985) infoüksuse ja Chafe'i (1979, 1985, 1992) ideeüksuse mõis- test ning komplekslause infostruktuuri käsitlustest (van Gijn jt 2014). Nendest allikatest pärit infot, mis on doktoritöös eriti oluline, on refereeritud publikat-sioonides P3 ja P4 ning lühemalt katuspeatüki jaotises 5.

Infostruktuuriga seostub tihedalt eesti väljendusrikas sõnajärg, mis oleneb mitme keeletasandi asjaoludest ja mida on kirjeldatud eri vaatenurkadest (vt Rimmel 1963; Tael 1988; Lindström 2005, 2006, 2017). Eesti konverbitarindi sõnajärg on saanud tähelepanu komareeglite seisukohalt (Erelt 2019: 150–154; EKK 2007: SÜ 137), mis seostuvad tihedalt, aga täpselt kirjeldamata viisil ka infostruktuuriga. *des*- ja *mata*-vormi sõnajärke on kirjeldatud (Rimmel 1963: 293–296) ka üldisemalt – teaduslikult iganenud, aga tunnetuslikult ilmekates kategooriates, nagu *loomulikkus*, *lause hoog* ja selle *pidurdamine*. Sellistel kate-gooriatel on samuti seos infostruktuuriga. *des*-tarindi sõnajärke on uuritud põhja-likumalt ja kasutuspõhiselt, misjuures on kirjeldatud sõnajärje seost semantilise

rolli ja tarindi pikkusega (Martõkainen 2015). Nagu kõrvallauset üldiselt on konverbitarindist rohkem kirjeldatud, on põhjalikumalt käsitletud ka kõrvallause sõnajärge. Kuivõrd kõrvallause sarnaneb konverbitarindiga, pakuvad ka selle sõnajärje käsitlused kaudset eeskju konverbitarindi sõnajärje käsitlemiseks. Siinne uurimus arvestab nii eesti (Remmel 1963: 285–290) kui ka inglise keele kõrvallause käsitlusi (Diessel 1996, 2001, 2005), mis seostavad sõnajärge nii infostruktuuri kui ka semantikaga.

Kirjeldatud on ka konverbitarindi põhjal leksikaalselt iseseisvunud keelendeid (vt Haspelmath 1995: 37–42; Valijärvi 2007; Killie, Swan 2009), sh mõnd *des-*või *mata-*tarindi põhjal iseseisvunud keelendit (Uuspõld 2001; Valijärvi 2003: 49–50, 55–57). See doktoritöö (P5; jaotis 7) peab silmas ka mõne üksiku keelendi, nt *võrreldes* ja *hoolimata* kasutuse muutumise kirjeldust (Uuspõld 2001), aga lähtub rohkem kasutuse muutumise üldistest seaduspäradest, mille avaldumist on käsitletud leksikaliseerumisena (Brinton, Traugott 2005), grammatiseerumisena (Heine, Kuteva 2002, 2007; Hopper, Traugott 2003; Narrog, Heine 2018) ja pragmatiseerumisena (Diewald 2011a, 2011b; Harder, Boye 2021).

3. MATERJAL JA MEETOD

Doktoritöö aluseks on korpustest kogutud konverbitarindite kvalitatiivne ja kvantitatiivne analüüs. Siinne jaotis annab ülevaate doktoritöö materjalist (3.1), selle kvalitatiivsest analüüsist (3.2) ning põhimõistetest (3.3). Jaotiste 3.2 ja 3.3 piir on tinglik, sest kvalitatiivne analüüs on põhimõistete kui analüüsikategooriaga lahutamatult seotud. Nende jaotiste vahel esineb kordusi mõõndusena sellele, et nii käsitlusviisi kirjeldus kui ka piiritletud mõisted oleksid võimalikult selged. Kvantitatiivse analüüsi meetodeid on täpsemalt kirjeldatud publikatsioonides P3 ja P4, mille aluseks olevad uurimused täiendavad kvalitatiivset analüüsi.

3.1. Materjal

Uurimuse materjal koosneb 1803-st *des-*, *mata-* ja *maks-*konverbitarindit sisaldavast lausest koos nende kontekstiga. *des-* ja *mata-*tarindit sisaldavad laused pärinevad eesti kirjakeele korpuse 1990. aastate ajakirjandus- (AJA) ja ilukirjandustekstide (ILU) alakorpusest, mis esitab otsitava keelendi laiema konteksti, ning *maks-*tarindid pärinevad tasakaalus korpusest (TK), mis sisaldab uuemaid tekste koos otsitava keelendi kontekstiga. *des-* ja *mata-*tarindi materjali kogumiseks eelistasin laiemat konteksti, et toetuda sellele *des-* ja *mata-*tarindi semantilise rolli ja seda mõjutavate tegurite analüüsimisel. *maks-*tarindi kogumiseks eelistasin uuemaid tekste, et kirjeldada ajakohasemalt süntaktilist rolli, mis on esiteks *maks-*tarindit puudutavate probleemide kese ning on teiseks võinud hiljuti muutuda (või olla parasjagu muutumas).

Materjali kogumist alustasin *mata-*konverbitarindist, mille hulka on päringu esmatulemuse põhjal kõige keerulisem hinnata, sest *mata-*vorm toimib ka partitsiibi ja infinitiivina, mis päringu järgi konverbitist ei eristu. Kogusin kõik korpuses esinevad *mata-*konverbitarindid (1255), mille hulgast eraldasin *mata-*tarindi põhjal iseseisvunud keelendid (nt *kogemata*, *kahtlemata*, *hoolimata*, *vaatamata*; vt jaotis 7). Selle tulemusel jäi alles 478 *mata-*konverbitarindit. Seejärel kasutasin viiendikku päringutulemustest, et koguda *mata-*tarindiga võrreldav hulk (1025) *des-*tarindeid. Iseseisvunud (nt *võrreldes*, *alates*, *arvates*) ja ilma põhjata, nt pealkirjaliste tarindite eraldamise järel jäi alles 825 *des-*konverbitarindit.

*maks-*tarindid kogusin tasakaalus korpusest (TK), mis sisaldab kirjakeele korpusega võrreldes uuemaid tekste, lähtudes *maks-*tarindi semantika piiratusest ning süntaktilise rolli probleemsest ja võimalikust hiljutisest muutumisest: näiteks on *maks-*tarindi kasutus võinud 21. sajandil mõne konteksti võrra süntaktiliselt laieneda. Probleemne ja seega oluline on süntaktiline roll aga nii teiste otstarbeklausidega seostumise (vt Uuspõld 1980), keelehooldeliselt soovimatute kasutusjuhtude (EKK 2020: 515–516), seotuse ja vabaduse (vt jaotis 4.12) kui ühtlasi ka konverbimääratluse suhtes (Ylikoski 2003: 198). *maks-*tarindeid kogusin *mata-*tarinditega võrreldava hulga (500).

Doktoritöö materjal seab uurimusele piiranguid. Et *des-*, *mata-* ja *maks-* tarindid pärinevad erinevatest tekstidest ja aegadest, ei ole nende hulk otseselt omavahel võrreldav. Päringutulemuste põhjal otsustades on *des-*konverbitarind (olnud) *mata-*konverbitarindist ligikaudu 10 korda sagedam keelend, aga *des-* ja *mata-*tarindi põhjal iseseisvunud keelendeid on (olnud) enam-vähem ühepalju: sagedaimad konverbitarindi põhjal iseseisvunud keelendid on *hoolimata-* ja *vaatamata-*tarindid. Iseseisvunud tarindite hinnangulised hulgad on siiski tinglikud ja seostuvad seni lahendamata probleemidega, eelkõige sellega, missuguste keelendite (nt *kokkuvõttes*, vt P5) lähtekeelendina käsitleda konverbitarindit.

Doktoritöö uurimiseesmärgid ei seostu otseselt ei tarindite ega morfoloogiliste vormide hulga, vaid keskenduvad konverbitarindi funktsionaalsetele avaldumiskujudele, semantilisele rollile ja inforollile ning sõnajärjele.

des-, *mata-* ja *maks-*vormile lisaks on konverbina kirjeldatud (Erelt 2017: 807–809) osa *nud-* ja *tud-*vorme, mis võivad moodustada konverbitarindi koos *des-*vormiga *olles* või ilma selleta ([*olles*] **üksi jäänud**, *viskas ta kohe pikali*; [*olles*] **üksi jäetud**, *viskas ta kohe pikali*). *Olles nud-* ega *olles tud-*vormilisi (*des-*)tarindeid korpusest kogutud materjali hulgas ei leidunud. Ilma *olles-*vormita *nud-* ja *tud-*konverbitarindeid ei ole siinse doktoritöös uurida võetud, pidades silmas nende marginaalsust, semantilise rolli piiratust, erinevust *des-*, *mata-* ja *maks-*tarindist ning nende määratlemisega seotud probleeme.

nud- ja *tud-*vorm toimivad valdavalt partitsiibitarindi tuuma ja öeldise osana (**üksi jäetud poiss**; *ta oli jälle üksi jäänud*), millega võrreldes on konverbiline kasutus haruharv. Ilma *olles-*vormita *nud-* ja *tud-*konverbide määratlemine seostub morfosüntaktilise eristamise raskusega, sest need „langevad nii vormilt kui ka sisult kokku partitsiibi-, noomeni- või adverbitarinditega“ (Erelt 2017e: 809; vt ka samas: 824–826). Seega on *nud-* ja *tud-*konverbe paiguti raske teistest, sagedamatest keelenditest eristada.

nud- ja *tud-*tarindi semantilise rolli vaheldus piirdub kirjelduse järgi (Erelt 2017: 816–818) osaga *des-* ja *mata-*tarindi semantilise rolli vaheldusest: AJA, PÕHJUSE ja MÖÖNDUSEGA. Teiselt poolt eristab *nud-* ja *tud-*tarindit *des-*, *mata-* ja *maks-*tarindist läbiv ja morfosüntaktiliselt väljendatud relatiivne minevikulisus, mis avalduks semantilise ja inforolli vahelduse suhtes uue võimaliku seletava tunnusega. Harvuse, määratluslike probleemide, semantilise rolli piiratuse, lisanduva ajalise mõõtme ja kogumise raskuse tõttu on *nud-* ja *tud-*konverbitarind doktoritööst välja jäetud.

Muud eesti infiniitvormid ei vasta praeguse kirjelduse järgi (vt Erelt 2017: 758–761) mitte konverbi-, vaid infinitiivi või partitsiibimääratlusele (vt Ylikoski 2003): *da-*, *vat-*, *ma-*, *mas-* ja *mast-*vorm toimivad infinitiivina, öeldise osana ja öeldisena (nt *Jäi koju*, *et natuke pikutada*), ning *v-* ja *tav-*vorm toimivad partitsiibina. Sellise morfosüntaktilise jaotuse taustal väärivad edaspidi uurimist infiniitvormide (jm klauside) funktsionaalsed kokkupuuted, mis jäävad selle doktoritöö käsitusalaast välja, aga mille uurimiseks aitab see töö lähtekohta luua.

3.2. Kvalitatiivne analüüs

Korpustest kogutud konverbitarindit sisaldavaid komplekslauseid analüüsisin kvalitatiivselt ja kvantitatiivselt, lähtudes mitmest morfosüntaktilisest, leksikaalsest, ortograafilisest, semantilisest ja infostruktuurilisest tunnusest. Doktoritöö rakendatud tunnused on konverbi morfoloogiline vorm; konverbi asukoht tarindis; laiendite hulk ja klausilise laiendi olemasolu; konverbitarindi asukoht põhilauses; tarindis sisalduvate sõnade hulk; tarindit põhilausest eraldava kirjavahe-märgi olemasolu; tarindit või selle liiget markeeriva leksikaalgrammatilise markeri olemasolu; *mata*-tarindit süntaktiliselt alistava kaassõna *ilma* olemasolu; konverbitarindi ja põhilause teise laiendi alistus- või rinnastusseose olemasolu; põhilausele viitava (konnektiivi või ase)sõna olemasolu konverbitarindis; konverbitarindile viitava sõna olemasolu põhilauses; tarindi inforoll ja semantiline roll, sh baas- ja lisafunktsioon. Käsitletud tunnused ja väärtused erinevad mõnevõrra uurimusesti, olenedes uurimisobjektist, kirjelduse suunast ja üksikasjalikkusest. Iga uurimuse kesksete tunnuste väärtusi on täpsemalt selgitatud uurimusel põhinevas publikatsioonis (P1–P5). Täiendavalt selgitavad jaotised 3, 4 ja 5 neid semantilisi rolle ja inforolle, mille abil on konverbitarindit kirjeldatud katuspeatükis. Kõik ülejäänud tunnused ning suuresti ka semantiline roll ja inforoll on nii sisult kui ka nimetustelt doktoritöö publikatsioonides (P1–P5) ja katuspeatükis samad või lähedased. Tunnuste põhilisi erinevusi on kirjeldatud alljaotises 3.3 (vt ka tabel 1) ja jaotises 8.

Polüseemne konverbitarind esineb morfosüntaktiliselt piiratud kontekstis, kus ulatuslik funktsionaalne vaheldus avaldub väheste, täpselt määratlemata morfosüntaktiliste vahendite abil. Siinse uurimuse esmane ja keskne uurimisobjekt (vt jaotis 1) on nähtus, mida väljendusvahendite kirjeldus eeldab: need funktsioonid, mis osalevad konverbitarindi kasutuses ning moodustavad selle polüseemia jm funktsionaalsuse. Konverbitarindi funktsioone eritleb doktoritöö semantiliste rollide ja inforollidena. Semantiliste ja inforollide kui mõne üldisema funktsiooni konverbiliste avaldumiskujude kirjeldus on siinse doktoritöö põhiline tulemus (vt jaotised 4–5).

Enamiku semantiliste ja inforollide üldine funktsionaalne sisu ja sellele vastav nimetus (nt AEG, VIIS, fookus) pärineb varasematest kirjeldustest (vt jaotis 2). Doktoritöö kirjeldab semantilisi ja inforolle töö uurimismaterjalis avalduva kujuna. Sellise lähenemisviisi aluseks on eeldus, et üldisema kategooria ühes keelendis avalduv kuju ei ole üldistatav selle kategooria teises keelendis avalduva kuju põhjal ega järeldatav nende alistusele (nt AEG) või rinnastusele (nt VASTANDUS) omaste ja infostruktuuriga seotud (nt fookus) kategooriate üldise kirjelduse alusel (nt Veismann jt 2017; Lindström 2017).

Semantilised rollid on määratletud seoses teiste semantiliste tunnustega (jaotis 4) ja inforollid seoses informatsiooniliste ehk doktoritöö lähenemisviisi järgi ideepõhiste tunnustega (jaotis 5). Omal tasandil piiritletud rolle on doktoritöös seostatud teiste kirjeldustasandite tunnustega: semantilisi rolle inforolliga (vt P3, P4, jaotis 5.1) ning leksikaliseerumise, grammatiseerumise ja pragmatiseerumisega (jaotis 7); nii semantilisi (P2, jaotis 6) kui ka inforolle (P3, P4,

jaotis 6) on seostatud sõnajärgiga. Katuspeatükk käsitleb semantilist rolli seoses semantiliste tunnustega (jaotis 4), inforolli seoses informatsiooniliste tunnustega (jaotis 5), inforolli seoses semantilise rolliga (jaotis 5.1 jj), sõnajärgi seoses semantilise rolli ja inforolliga (jaotis 6) ning leksikaliseerumist, grammatiseerumist ja pragmatiseerumist seoses semantilise rolliga (jaotis 7). Doktoritöö ei seosta nende tunnustega teisi morfosüntaktilisi ega funktsionaalseid tunnuseid, aga pakub välja kategooriaid ja kombinatsioone (vt jaotis 6), mille seost teiste funktsionaalsete ja morfosüntaktiliste tunnustega saab edaspidi uurida.

Semantilised ja inforollid on piiritletud (4–5) konverbitarindi kontekstis püsivate ja väärtuste vahelduselt korrelatiivsete semantiliste ja informatsiooniliste tunnuste suhtes. Sellise lähenemisviisi eesmärk on konkretiseerida mitmetähenduslikkuses osalevaid tähendusi, säilitades eri tasandi tunnuste seose uuritavuse. Et määratleda semantilisi ja inforolle ilma vormile toetumata, aga püsivalt äratuntavana, on semantilised ja inforollid seostatud oma kirjeldustasandi, semantika ja infostruktuuri tunnuste väärtustega: nende kontekstiliste tunnuste väärtustega, mis on kooskõlas konkreetse semantilise rolli ja inforolliga.

Konverbitarindi konteksti alaline osa on põhilause: teine klaus, millele konverbitarind on alistatud. Nii avalduvad doktoritöös käsitletud semantilised rollid ja inforollid ühises morfosüntaktilises kontekstis, mis koosneb põhilausest, konverbitarindist ja nende alistusseosest. Selles kontekstis leidub püsivaid semantilisi ja informatsioonilisi tunnuseid, mille väärtuste vaheldus seostub konverbitarindi semantilise või inforolli vaheldusega. Sellised püsivad tunnused pakuvad funktsionaalsete rollide määratlemiseks ühtset alust ning nende tunnuste väärtusi võib käsitleda semantiliste ja inforollide avaldumise kontekstiliste parameetritena.

Doktoritöös esitatud semantilised rollid on määratletud kompromissina mitme taotluse vahel: arvestada konverbitarindis avalduvate asjaolude erinevusega; piirata semantiliste rollide hulka; käsitleda semantilisi rolle kooskõlas varasemate käsitlustega ja selges seoses semantiliste rollide nimetustega; määratleda rollid konverbitarindis võimalikult äratuntavana; määratleda kõik rollid seoses samade tunnustega, mis avalduvad võimalikult suures hulgas kontekstides võimalikult erinevalt; hoiduda seostamast rolle teiste kirjeldustasandite tunnustega.

Ülal nimetatud ja kohati vastuolulisi väärtusi silmas pidades on semantilised rollid piiritletud (vt jaotis 4) seoses mõne konverbitarindi kontekstis püsiva, aga väärtuselt vahelduva semantiliste tunnuste hulga: konverbisündmuse, põhisündmuse ja nende seosega. Iga semantilise rolli nimetus (vt jaotis 4.1–4.12) viitab asjaolule, millena konverbisündmus suhestub põhisündmusega. Selle asjaolu aluseks on konverbisündmuse ja põhisündmuse seos, mis on vaadeldav kahe tunnusega: ühelt poolt viisina, kuidas konverbisündmus suhestub põhisündmusega, ja teiselt poolt viisina, kuidas põhisündmus suhestub konverbisündmusega. Nende tunnuste täienduseks on semantilist rolli kirjeldatud seoses konverbisündmuse tõenäosusega ning konverbi- ja põhisündmuse eristuvuse ja järgnevusega.

Semantilise rolli käsitluse aluseks on tähelepanek, et semantiliste rollide avaldumise kontekst erineb süsteemselt ja konkreetset: erinevus ilmneb kontekstis

püsivate tunnuste kindlate väärtuste vahel, mis väljendavad konverbitarindi semantiliste rollide avaldumise tingimusi.

Näiteks VAHEND (vt jaotis 4.4) avaldub konverbitarindina semantilises kontekstis, kus konverbisündmus teostab põhisündmuse ning põhisündmus on konverbisündmuse tulemus või eesmärk, mis toimub või peaks toimuma konverbisündmuse mõjul või abil. Konverbisündmus võib VAHENDINA nii (*des*-sündmusena) toimuda kui ka (*mata*-sündmusena) toimumata jääda, põhisündmusest eristuda või olla põhisündmuse osa, ning eelneda ajaliselt või loogiliselt põhisündmusele. TINGIMUS (vt jaotis 4.8) avaldub aga kontekstis, kus konverbisündmus on põhisündmuse hüpoteetiline eeldus ja põhisündmust vaadeldakse konverbisündmusest olenevana; konverbisündmus eristub põhisündmusest ja eelneb sellele. Konverbisündmus võib nii toimuda kui ka toimumata jääda, kusjuures toimuva sündmuse korral kombineerub TINGIMUS AJA ja/või VAHENDIGA.

Semantilised rollid on operatsionaliseeritud selle järgi, kuidas avalduvad konverbikasutuses semantiliste rollide aluseks olevad asjaolud. Iga semantiline roll on määratletud võimalikult täpselt mõne asjaolu konverbilise avaldumiskuju järgi. Konverbitarindile on määratud semantiline roll, mille piiritlesele vastav asjaolu on selle tarindi tõlgenduses äratuntav. Iga konverbitarind täidab vähemalt üht semantilist rolli. Konverbitarind, mille tõlgenduses on tajutavad mitu asjaolu, täidab mitut semantilist rolli ehk väljendab semantiliste rollide kombinatsiooni.

Semantiliste rollide (ja inforollide) operatsionaliseerimise alus on rollide määratluse **erinevus**: iga kahe rolli määratluse aluseks olevast asjaolust avaldub vähemalt üks asjaolu mõnes uurimismaterjalis esineva keelendi kontekstis selgelt ilma teise rolli aluseks oleva asjaoluta ja teise rolli aluseks olevast asjaolust erinevana.

Semantiliste rollide erinevus ei pruugi olla üldine, vaid see võib avalduda ainult mõnes kontekstis. Asjaolud, millest üks avaldub mõnes kontekstis ilma teiseta, võivad mujal avalduda koos. Semantiliste rollide aluseks olevate asjaolude koosseisemise võimalused on operatsionaliseeritud nelja liigina: semantiliste rollide **kokkupuute, mitmetitõlgendatavuse, kombineerumise ja sisaldumisena**.

Kokku puutuvad semantilised rollid kontekstis, kus kahe semantilise rolli aluseks olevate asjaolude erinevus ei ole selge. Mõnes kontekstis erinevate semantiliste rollide kokkupuutekontekstid on ühtlasi võimalikud diakroonilised sildkontekstid, millel on polüsemse keelendi kasutuses loomulik ja kujunemisloos oluline osa. Semantiliste rollide kokkupuutekontekstis avaldub nende aluseks olevate mõistete seos, mis võib olla polüsemia toimimises kesksel kohal.

Teiste semantiliste rollidega puutub kokku eelkõige KAASNEMINE ('põhisündmusega seotud sündmus'), mille aluseks on konverbisündmuse üldine seos põhisündmusega. Konverbisündmus on alati *põhisündmusega seotud sündmus*, v.a siis, kui konverbisündmus on põhisündmusega sama sündmus. Samasuse ja eristuvuse vahel ei ole konverbikasutuses aga selget piiri: konverbisündmus on regulaarselt põhisündmusega millegi poolest sama ja millegi poolest eristuv sündmus. Määratluslikult vastab KAASNEMISELE seega selline põhisündmusega seotud sündmus, millel ei ole põhisündmusega ühtki niisugust selget seost, mis on mõne teise rolli aluseks. Konverbikasutuses on teised semantilised rollid

võrreldes KAASNEMISEGA spetsiifilised, sest vastavad mõnele erilisemale, harvem avalduvale seosele. KAASNEMISE regulaarsed kokkupuuted teiste semantiliste rollidega avalduvad kontekstis, kus teise semantilise rolli aluseks olev täpsem asjaoluseos on nõrk või aimatav (vt jaotis 4.1). Kontekstides, kus KAASNEMINE puutub kokku teise semantilise rolliga, on semantilise rolli määramise aluseks subjektiivne hinnang sellele, kas keeleteksti kasutaja on teise semantilise rolli aluseks olevat asjaolu silmas pidanud. Näited 42–45 ilmestavad kontekste, kus KAASNEMINE puutub kokku mõne rolliga, mis avaldub nii nõrgalt, et selles kontekstis esinevale konverbitarindile on määratud KAASNEMISE roll.

Semantilised rollid puutuvad kokku ka **mitmetitõlgendatavas** kontekstis, kus konverbitarindil esildub mitu erinevat asjaolutõlgendust, millest on võimalik üks või teine, aga mitte mõlemad korraga. Mitmetitõlgendatavus eristub kokkupuutest tõlgenduse erinevuse alusel: erinevad tõlgendused avalduvad ühes kontekstis mitmetitõlgendatavusena ja sarnased tõlgendused avalduvad ühes kontekstis kokkupuutuvana.

Mitmetitõlgendatavus võib avalduda tõlgenduste vahel, millest ühe järgi konverbisündmus on ja teise järgi ei ole mõni põhisündmuse asjaolu. Näiteks tunnetussündmust väljendav konverbitarind võib olla regulaarselt mitmetitõlgendatav KAASNEMISE ja PÕHJUSE vahel (eeldusel, et PÕHJUSE võimalik avaldumine on selge). Näites 2 võib konverbisündmus tõlgenduda põhisündmusega ajaliselt KAASNEVA sündmusena või põhisündmust ajendava PÕHJUSENA. Mitmetitõlgendatavus võib avalduda ka mitme asjaolu vahel. Konverbisündmus näites 3 võib tõlgenduda nii põhisündmuse TÄPSUSTUSENA ('eraldab seeläbi, et tekitab') kui ka põhisündmuse mõjuna ehk TULEMUSENA ('tekitab eraldamise mõjul'). Need tähendused on erinevad, aga ühes kontekstis (eraldi) võimalikud.

- (2) Lonkisime mööda teed Niinisalo poole, **lootes mõne varajase kaubaauto peale saada** (ILU).
- (3) Senine majandusmehhanism eraldab aga need valdkonnad kunstlikult üksteisest, **tekitades ühtse asja ajamisel vastakaid huvisid** (AJA).

Mitmetitõlgendatavate kontekstide operatsionaliseerimisel on valitud mitmest võimalikust semantilisest rollist see, kumb tundub selles kontekstis subjektiivselt tõenäolisem. Näites 2 esitatud tarindile on analüüsi käigus määratud PÕHJUSE roll ja näites 3 esitatud tarindile TÄPSUSTUSE roll.

Semantiliste rollide koosavaldumise kirjeldamise põhiline vahend on semantiliste rollide kombineerumise arvestus (vt jaotis 4.11). Semantilised rollid **kombineeruvad** kontekstis, kus konverbisündmus tõlgendub korraga põhisündmuse mitme asjaoluna. Kombineerumine põhineb semantiliste rollide aluseks olevate asjaolude kontekstilisel kokkusattumisel või kaasnevel. Näites 4 on konverbisündmus nii põhisündmuse AEG kui ka PÕHJUS ning näites 5 põhisündmuse (toimumata jääv) TULEMUS ja VIIS.

- (4) **Teie koikusid nähes** tundus mulle, nagu pöödnaksite kõik (ILU).
- (5) Tahaksin oma vahekordi nendega **kellelegi liiga tegemata** selgitada (AJA).

Kombineerumise kõrval on arvestatud semantiliste rollide sisaldumisseost. Üks semantiline roll (nt VIIS) **sisaldub** sellises semantilises rollis (nt VAHENDIS) siis, kui sisaldav roll (VAHEND) ei avaldu konverbitarindis selgelt ilma sisalduva rollita (VIISITA), aga sisalduv roll (VIIS) avaldub mõnes kontekstis selgelt ilma sisaldava rollita (VAHENDITA) ehk sisalduvast rollist erineval kujul. Sisaldumine erineb kombineerumisest selle poolest, et mõlemad kombineeruvad rollid avalduvad materjali konverbitarindis nii koos kui ka ilma teiseta, aga sisaldav roll ei avaldu ilma selles sisalduva rollita. Kirjelduslikult vabastab sisaldumise eristus igas üksikus kontekstis otsustamisest, kas nt VAHEND kombineerub VIISIGA või mitte: mingil määral on konverbiline VAHEND alati ka VIIS. Seega ei ole VAHENDIT kunagi määratud VIISIGA kokkupuutuvana ega kombineeruvana, vaid VIISI on kirjeldatud juba VAHENDI määratlemisel (vt 4.4) VAHENDIS sisalduvana.

Kui semantilised rollid materjalis ei sisaldu, kombineeru ega puutu kokku, siis on nende erinevus uurimuse materjalis üldine. Kui leidub tunnus, millega koos-esinematus seostub, võib selle alusel kirjeldada nende rollide **vastuolu**, täpsemalt rollide konverbiliste avaldumiskujude vastuolu. Selline vastuolu avaldub doktoritöö materjali piires, on hüpoteetiline ja kehtimatu, kui ilmneb mõni konverbitarind, mille kasutuses need rollid kokku puutuvad või kombineeruvad. Mitmetitõlgendatavus vastuolu ei kummuta, sest mitmetitõlgendatavus võib avalduda ka vastuolus olevate rollide vahel (näide 3).

Inforollikäsitlus lähtub eeldusest (vt jaotis 5), et info avaldub tervikutena, millel on kaks omadust, siduvus ja keskendumus: esiteks seostab iga informatsiooniline tervik ühe infokilluga teise infokillu, teiseks keskendub iga tervik ühele infokillule. Sellist tervikut on doktoritöös nimetatud **ideeks**. Konverbi inforoll on määratud selle järgi, missuguse idee osana või ideena avaldub konverbitarindi abil väljendatud infokild idee või mitme idee kontekstis. Keelendi inforollid on määratletud idee suhtes: iga inforoll väljendab keelendi erinevat suhet ideega, mille väljendamisel see osaleb. Kõige üldisemalt jagunevad doktoritöös käsitletud keelendid **infoüksuseks** ja **infoelemendiks**. Keelend, mis väljendab ideed üksi, st ilma teise keelendita, ainult konteksti toel, toimib infoüksusena. Keelend, mis väljendab ideed koos teise keelendiga, toimib infoelemendina. Infoelement täidab omakorda teema, reema, fookuse, reema taustaosa, raami või prominentse elemendi rolli.

Keelend, mille abil väljendatavale infokillule idee keskendub, täidab **fookuse** rolli. Keelend, mis käib idee raames teise infokillu kohta, täidab **reema** rolli. Et iga idee keskendub ja seostab, on igal infoüksusel fookus ja reema, mis võivad ka ühte langeda. Reema osa, mis ei ole fookus, täidab **reema taustaosa** rolli. Keelend, mille abil väljendatava infokillu kohta käib reema, täidab **teema** rolli. Teema ei pruugi infoüksuses väljenduda, vaid teemakohane infokild võib olla mõistetav infoüksuse konteksti põhjal. Keelend, mis seostab kontekstiga reema, mis käib muu infokillu (teema) kohta, toimib **raamina**. Keelendit, mis ei ole

fookus, aga mis tõuseb infoüksuses esile fookuse kõrval, on siin nimetatud **prominentseks elemendiks**.

Et konverbitarindi konteksti püsiv osa on põhilause, saab konverbitarindi inforolli piiritleda põhilause infostruktuuri toel. Kui konverbitarind toimib infoüksusena, siis toimib põhilause või selle osa teise infoüksusena, misjuures neil on tavaliselt ühine, konverbitarindi suhtes kontekstiline teema, aga kummalgi omaette reema, mis avaldub vähemalt eri fookustena. Kui konverbitarind toimib raamina, toimib põhilause või selle osa reemana jne (vt jaotis 5).

Infoüksus, reema ja fookus ei ole määratletud eksklusiivsena. Konverbitarind, mis vastab reema ja infoüksuse määratlusele või fookuse, reema ja infoüksuse määratlusele, st toimib ainult fookust sisaldava infoüksusena, on määratud infoüksuseks. Konverbitarind ei toimi reemana, mis ei moodustaks omaette infoüksust, aga see ei tulene mitte määratlustest, vaid konverbitarindi seotusest põhilausega. Sisult tähendab see, et ei esine konverbitarindit, mis oleks reema, sest see eeldaks, et põhilause oleks konverbitarindi teema – mida siin materjalis ei avaldu.

Üldiselt on inforollid määratletud eksklusiivsena, sh prominentne element, mille puhul (5.2.4) on aga viidatud alternatiivile käsitleda seda teema, reema taustaosa või raami avaldumiskujuna.

Materjalis esinevate tarindite inforoll on määratud selle järgi, missugusele jaotises 5 määratletud inforollile vastab tarindi (subjektiivne) tõlgendus kõige paremini. Tarind, mis vastab nii infoüksuse kui ka reema ja/või fookuse rollile, on määratud infoüksuseks. Tarind, mis vastab nii prominentse elemendi kui ka raami või reema taustaosa rollile, on määratud prominentseks elemendiks. Ühtki materjalis esinevat konverbitarindit ei ole määratud reemaks ega teemaks (vt jaotis 5.4).

Infoüksuseks määramise kriteerium on tõlgendus, mille järgi keskendub konverbitarind põhilausest erinevale infokillule (fookusele). Näiteks lauses .. *kes oli läinud koos töökaaslasega puhastama maa-alust mahutit*, **panemata pähe hapnikumaski** (vt näide 239) esinev konverbitarind on määratud infoüksuseks, lähtudes tõlgendusest, mille järgi keskendub konverbitarindi abil väljendatud info fookusele (*hapnikumaski*), mis erineb fookusest (*maa-alust mahutit*), millele keskendub põhilause. Lauses **Väljendades otseselt USA sõjalis-tööstusliku kompleksi huve, püüdes tagada sõjatööstureile hiigelkasumid tänu võidurelvastumise hoogustumisele, asusid Reagan, Weinberger ja teised nüüd otseselt õõnestama seniseid NSV liiduga sõlmitud lepinguid** (vt näide 241) on kumbki konverbitarind määratud omaette infoüksuseks, sest neid on tõlgendatud nii, et kumbki tarind keskendub omaette fookusele (.. *huve*; .. *hoogustumisele*), mis eristuvad üksteisest ja põhilause fookusest (.. *lepinguid*).

Infoelemendiks määramise kriteerium on keelendi seotus fookusega, millega seostub veel mõni keelend. Infoelement ei seosta teemaga fookusele keskenduvat infot mitte üksi, vaid koos mõne teise keelendiga. Lauses *Ka Elvi pääses üle jõe kleiti vaid väheke kergitades* (vt näide 175) toimib konverbitarind fookusena, kui sellele keskendub reema taustaosa *pääses üle jõe* ning kui konverbitarind ja reema taustaosa annavad koos infot (prominentse) teema *Ka Elvi* kohta. Lauses **22. veebruaril k.a. Alma materi aulas Oleg Mutile järelehüüet lausudes meenutas**

ajaloolasest kolleeg Hillar Palamets üht tõestisündinud lugu (vt näide 191) toimib konverbitarind raamina, kui see ei tõlgendu mitte omaette reemana, vaid väljendab infokildu, mis seostab kontekstiga reema *meenutas .. üht tõestisündinud lugu* ilma, et konverbitarindil avalduks omaette fookust. Raam ei keskendu omaette fookusele ega seostu otseselt teemaga, vaid seostab kontekstiga teist infoelementi (reemat), mis keskendub fookusele (*üht tõestisündinud lugu*) ja seostub teemaga (*.. Palamets*).

Jaotis 3.3 piiritleb täpsemalt mõne ülal kirjeldatud käsitlusviisi keskmes oleva mõiste ja tutvustab töös kasutatud põhitermineid.

3.3. Mõisted ja terminid

Konverbitarind on *des-* või *mata-*vormi ja selle laiendite ühend, mis toimib vaba laiendina (näited 6–7), ning *maks-*vormi ja selle laiendite ühend, mis toimib vaba (näide 8) või seotud laiendina (näide 9). Sellele lisaks on konverbitarindina käsitletud fraasi, mille tuum on kaassõna *ilma*, mida laiendab *mata-*vorm koos oma laienditega. Iga *des-*, *mata-* ja *maks-*vorm moodustab omaette konverbitarindi. Näidetes 6–7 on vastavalt neli ja kaks konverbitarindit.

- (6) Kummalisi helisid, mida parasjagu vajati, toodi esile küll **tšello keeli kriipides**, küll **saksofoni pumbates**, küll **kitarri helipead metallroobiga pekstes** ja **õllepudeleid kõlistades** (AJA).
- (7) Andsin Veikole raha, et ta saaks Pärnust edasi sõita **kartmata** ja **palumata** (ILU).
- (8) Mann on kunagi kiidelnud, et ta enne kirjutuslaua taha istumist luges igal hommikul pool tundi Goethet – **meenutamaks endale**, **kuidas ei tohi kirjutada** (TK).
- (9) Aga kas sellest piisab **hoidmaks treeneri kohta küllaldasel kõrgusel üldlevinud hinnanguskaalal?** (TK).

Põhilause on konverbitarindi põhi ja selle moodustajad, v.a konverbitarind. Põhilause ei pruugi olla lause, vaid see võib olla mis tahes klaus. Näites 10 on põhilause *da*-tarind *ennast kordki proovile panna*. Näites 11 on *des*-tarindi *ekseldes seda leidmata ühelt poolt teisele* põhilauseks osalause *nagu otsiks elekter oma päris kodu* ja *mata*-tarindi *sedda leidmata* põhilauseks on *des*-tarind *ekseldes ühelt poolt teisele*.

- (10) .. heitles ta pidevalt sooviga ennast taolistest kohtadest eemal hoida ning palavikulise tahtmisega ennast kordki **mängides** proovile panna (ILU).
- (11) Tundus, nagu otsiks elekter oma päris kodu, **ekseldes seda leidmata** ühelt poolt teisele (ILU).

Konverbitarindi süntaktilise põhjana võib toimida keelend, mis ei ole klaus. *mata*-tarindi põhi võib olla kaassõna *ilma*, mida on doktoritöös käsitletud

mata-tarindi osana. *Ilma*-tarindi põhilause on käsitletud seda sisaldavat klausi, näites 12 lauset *teiste õppeainete programmide koostajad tegid seda tööd*. Konverbitarindi põhi võib olla nominaalfraas, näites 13 *tänuõnade eest*. Sellise kon-verbitarindi põhilause on käsitletud konverbitarindi põhjana toimivat fraasi koos seda sisaldava klausiga, näites 13 osalause *et ta raha laenamise ja hoiustamisega tegeleks vaid tänuõnade eest*. Ka siis, kui konverbitarindi süntaktiline põhi ei ole klaus, keskendun üldiselt konverbitarindi seosele põhilausega ehk süntaktilist põhja sisaldava klausiga.

- (12) Teiste õppeainete programmide koostajad tegid seda tööd aga **ilma mingit lisatasu saamata**, paljud neist puhtühiskondlikus korras (AJA).
- (13) Seega ei saa kelleltki nõuda, et ta raha laenamise ja hoiustamisega tegeleks vaid tänuõnade eest, **palka saamata** (AJA).

Põhilause koos konverbitarindiga on olenevalt kontekstist nimetatud põhilause ja konverbitarindi paariks, tervikuks või komplekslauseks. *maks*-tarindi põhi võib olla peale klausi määrsõna-, omadussõna- või nimisõnafraas. Sellise *maks*-tarindi põhjaks on nimetatud põhjana toimivat fraasi ja põhilauseks seda fraasi sisaldavat lauset, näites 14 lauset *See lause on küllalt avar* ja näites 15 lauset *polnud tollal veel seadusi*.

- (14) See lause on küllalt avar **mahutamaks endas Winston Churchilli võimatut kogu ja kuju**, ruumi jääb ülegi (TK).
- (15) .. ja minu arust polnud tollal veel seadusi **eristamaks, mis vanuses tohib võtta ühe klaasi ja millises poolteist või kaks** (TK).

Konverbitarindi abil väljendatud sündmus on **konverbisündmus** ja põhilause abil väljendatud sündmus on **põhisündmus**. Konverbisündmus tõlgendub seoses põhisündmusega: näites 16 tõlgendub konverbisündmus põhisündmuse toimimise viisina, näites 17 põhisündmuse toimumise ajana, näites 18 põhisündmuse põhjusena ja näites 19 põhisündmusega ainult ajalisel seotud sündmusena. Põhisündmusega seostumise kohaselt tõlgendub konverbisündmus põhisündmuse asjaoluna või sellelaadse põhisündmusega seotud nähtusena (edaspidi *asjaoluna*). Sellele asjaolule vastab konverbitarindi **semantiline roll**: näites 16 VIIS, näites 17 AEG, näites 18 PÕHJUS ja näites 19 KAASNEMINE.

- (16) Tuli õde, pani mulle sinepiplaastri ja ma kannatasin need **vaikides** ära (ILU).
- (17) Ma tuletan **siin akna all seistes** oma elu meelde (ILU).
- (18) **Omamata isiklikku kogemust**, võime selle mõju võimalikke piire siinkohal vaid kujutleda (ILU).
- (19) „Hoiame siis kokku,“ ütles onu, **võttes ema ja minu käest kinni** (ILU).

Sellele, kuidas semantiliste rollide aluseks olevad asjaolud konverbikasutuses avalduvad, vastab semantiliste rollide suhe, mis võtab kokku nende asjaolude siin materjalis avaldumise seose.

Semantilise rolli kirjeldus on doktoritöö osade, publikatsioonide (P1–P5) ja katuspeatüki kõige erinevam osa, mis kajastub ka semantiliste rollide nimetustes. Valdavalt on semantilise rolli käsitlused siiski sisulises ja vormilises kooskõlas. Osa erinevusi tuleneb semantiliste rollide eristamise täpsusest, mis seostub konkreetse uurimuse objekti ja analüüsimeetodiga. Enamik erinevusi seostub rollide koosavaldumise käsitlusega. Analüüsimeetodit ja semantiliste rollide käsitlust on selgitatud igas publikatsioonis. Doktoritöö osades kasutatud erinevatest semantilistest rollidest annab ülevaate tabel 1. Erinevusi on selgitatud tabeli järel.

Tabel 1. Semantilised rollid doktoritöö osades. Igal real on semantilised rollid, mis vastavad (osalt) samale konverbi- ja põhisündmuse seosele ning mille nimetus erineb mõnes doktoritöö osas.

P1	P2	P3	P4	Katuspeatükk
KAASNEMINE	KAASNEMINE-PUUDUB	KAASNEMINE-PUUDUB	KAASNEMINE-PUUDUB	KAASNEMINE
AEG	AEG-PUUDUB	AEG-PUUDUB	AEG-PUUDUB	AEG
KAASNEMINE-VIIS, KAASNEMINE-VIIS-VÕRDLUS	KAASNEMINE-VIIS	KAASNEMINE-VIIS	KAASNEMINE-VIIS	VIIS
KAASNEMINE-VAHEND, KAASNEMINE-VAHEND-VÕRDLUS	KAASNEMINE-VAHEND	KAASNEMINE-VAHEND	KAASNEMINE-VAHEND	VAHEND
KAASNEMINE-TÄPSUSTUS	KAASNEMINE-TÄPSUSTUS	KAASNEMINE-TÄPSUSTUS	KAASNEMINE-TÄPSUSTUS	TÄPSUSTUS
KAASNEMINE-TULEMUS/TAGAJÄRG	KAASNEMINE-TULEMUS	KAASNEMINE-TULEMUS	KAASNEMINE-TULEMUS	TULEMUS
KAASNEMINE-VASTANDUS; KAASNEMINE-TULEMUS/TAGAJÄRG-VASTANDUS	KAASNEMINE-VASTANDUS	KAASNEMINE-VASTANDUS	KAASNEMINE-VASTANDUS	VASTANDUS
KAASNEMINE-PÕHJUS; KAASNEMINE-PÕHJUS-VÕRDLUS	KAASNEMINE-PÕHJUS	KAASNEMINE-PÕHJUS	KAASNEMINE-PÕHJUS	PÕHJUS
KAASNEMINE-PÕHJUS-TINGIMUS	KAASNEMINE-PÕHJUS-TINGIMUS	KAASNEMINE-TINGIMUS	KAASNEMINE-TINGIMUS	TINGIMUS
KAASNEMINE-MÕÖNDUS	KAASNEMINE-MÕÖNDUS	KAASNEMINE-MÕÖNDUS	KAASNEMINE-MÕÖNDUS	MÕÖNDUS

P1	P2	P3	P4	Katuspeatükk
AEG-TINGIMUS; AEG-PÕHJUS-TINGIMUS	AEG-TINGIMUS; AEG-TINGIMUS-PÕHJUS	AEG-TINGIMUS	AEG-TINGIMUS	AEG-TINGIMUS
AEG-VAHEND	AEG-VAHEND	AEG-VAHEND	AEG-VAHEND	AEG-VAHEND-PÕHJUS
AEG-VAHEND-TINGIMUS	AEG-TINGIMUS-VAHEND	AEG-TINGIMUS	AEG-TINGIMUS	AEG-VAHEND-TINGIMUS
AEG-MÖÖNDUS	AEG-MÖÖNDUS	AEG-MÖÖNDUS	AEG-MÖÖNDUS	AEG-VAHEND-MÖÖNDUS
AEG-MÖÖNDUS-TINGIMUS	AEG-TINGIMUS-MÖÖNDUS	AEG-MÖÖNDUS	AEG-MÖÖNDUS	AEG-VAHEND-TINGIMUS-MÖÖNDUS
AEG-MÖÖNDUS-TINGIMUS	AEG-TINGIMUS-MÖÖNDUS	AEG-MÖÖNDUS	AEG-MÖÖNDUS	AEG-TINGIMUS-MÖÖNDUS
KAASNEMINE-PÕHJUS-VIIS	KAASNEMINE-VAHEND	KAASNEMINE-VAHEND	KAASNEMINE-VAHEND	VAHEND-PÕHJUS
KAASNEMINE-VAHEND-TINGIMUS; KAASNEMINE-VIIS-TINGIMUS	KAASNEMINE-TINGIMUS-VAHEND	KAASNEMINE-TINGIMUS	KAASNEMINE-TINGIMUS	VAHEND-TINGIMUS
KAASNEMINE-VAHEND-MÖÖNDUS; KAASNEMINE-VIIS-MÖÖNDUS	KAASNEMINE-MÖÖNDUS-VIIS	KAASNEMINE-MÖÖNDUS	KAASNEMINE-MÖÖNDUS	VAHEND-MÖÖNDUS
KAASNEMINE-MÖÖNDUS-TINGIMUS	KAASNEMINE-TINGIMUS-MÖÖNDUS	KAASNEMINE-MÖÖNDUS	KAASNEMINE-MÖÖNDUS	VAHEND-TINGIMUS-MÖÖNDUS
KAASNEMINE-SELGITUS; KAASNEMINE-NÄITLIKUSTUS	KAASNEMINE-TÄPSUSTUS	KAASNEMINE-TÄPSUSTUS	KAASNEMINE-TÄPSUSTUS	PÕHJUS-TÄPSUSTUS
KAASNEMINE-VIIS-TULEMUS/TAGAJÄRG	KAASNEMINE-VIIS-TULEMUS	KAASNEMINE-TULEMUS	KAASNEMINE-TULEMUS	VIIS-TULEMUS
KAASNEMINE-VASTANDUS	KAASNEMINE-VASTANDUS	KAASNEMINE-VASTANDUS	KAASNEMINE-VASTANDUS	VASTANDUS; VIIS-VASTANDUS

Selgitan järgnevalt katuspeatükis kasutatud rollide erinevusi publikatsioonides kasutatud rollidest.

Katuspeatüki põhiline erinevus publikatsioonidest seostub KAASNEMISE ja AJA rolliga. Publikatsioonides on KAASNEMINE ja AEG baasfunktsioonid, mis tähendab, et iga konverbitarind täidab KAASNEMISE või AJA rolli, ülejäänud rollid sisaldavad KAASNEMISE või AJA rolli. Katuspeatükis olen loobunud baasfunktsiooni eristamisest ning kirjeldan KAASNEMIST erilise ja AEGA tavalise rollina. KAASNEMINE erineb teistest rollidest määratluslikult, sest eeldab teiste rollide aluseks olevate seoste puudumist. Ühtlasi ei kombineeru KAASNEMINE ühegi teise rolliga, sest iga teise rolli aluseks olev eriline asjaolu on vastuolus KAASNEMISE aluseks oleva eriliste asjaolude puudumisega. Samas on KAASNEMISEL kokkupuuteid kõikide teiste rollidega, sest semantiliste rollide aluseks olevate asjaolude avaldumise selgus on skalaarne ja erineb kontekstisti.

AJA avaldumist koos mõne teise semantilise rolliga kirjeldab katuspeatükk kombineerumisena. Publikatsioonides olen kasutanud semantiliste rollide nimetusi, mis väljendavad sisalduvat tähendust (AEGA või KAASNEMIST). Katuspeatüki nimetused sisaldumissuhet ei väljenda, vaid sisaldumissuhe on määratletud teist rolli sisaldava semantilise rolli konverbilise avaldumiskuju omadusena (jao- tistes 4.4, 4.5, 4.7, 4.9 ja 4.10).

P1 eristab semantilisi rolle, mida doktoritöö teised osad ei erista (VÖRDLUS, NÄITLIKUSTUS, SELGITUS). Teised doktoritöö osad käsitlevad VÖRDLUST selles sisalduva rolli (VIISI, VAHENDI või PÕHJUSE) kontekstilise avaldumisjuhuna, NÄITLIKUSTUST on käsitletud TÄPSUSTUSE avaldumiskujuna ja SELGITUST on käsitletud PÕHJUSE-TÄPSUSTUSE kombinatsioonina.

Publikatsioonides eristatud VIISI ning PÕHJUSE, TINGIMUSE või MÖÖNDUSE kombinatsioone käsitleb katuspeatükk VAHENDI ning PÕHJUSE, TINGIMUSE või MÖÖNDUSE kombinatsioonina. Muudatus väljendab tähelepanekut, et VIIS kombineerub põhisündmusele eelneva põhjusliku sündmusega VAHENDI kujul: n-ö põhjuslik VIIS avaldub VAHENDINA.

Katuspeatüki käsitluse järgi sisaldab TINGIMUS PÕHJUST, nii et erinevalt publikatsioonide kirjeldusest TINGIMUS ja PÕHJUS ei kombineeru.

Publikatsioonides piirduvad semantiliste rollide kombinatsioonid ühe (P3, P4) või kahe (P1, P2) rolliga peale AJA või KAASNEMISE. Katuspeatükk kombinatsioone rollide hulga alusel ei piira. Selle tulemusena eristuvad katuspeatükis kombinatsioonid VIIS-VASTANDUS ja AEG-VAHEND-TINGIMUS-MÖÖNDUS, mis publikatsioonides omaette rollidena ei avaldu.

Infostruktuuri tasandil (edaspidi *infotasandil*) käsitleb doktoritöö konverbitarindi inforolli põhilause suhtes. Inforolli käsitluse keskmes on **infoüksuse** mõiste, mis võimaldab arvestada ühelt poolt komplekslause erinevustega elementaarlausest ning teiselt poolt komplekslause ja elementaarlause sarnasustega, kasutades komplekslause infostruktuuri kirjeldamiseks samu rolle, mida on kasutatud elementaarlause infostruktuuri kirjeldamiseks. Infoüksus vahetab infostruktuuri avaldumise domeeninna välja lause, mille sobimatus infostruktuuri põhimõisteks avaldub komplekslause analüüsimisel, sest üks süntaktiline lause on üldiselt mitu informatsioonilist lauset ehk mitu fookuse ja teiste inforollide

hulka – mitu ideed või teadet. Infoüksus on määratletud Michael Halliday (1967, 1985) infoüksuse ja Wallace Chafe'i (1979, 1985, 1992) ideeüksuse järgi keelendina, mis väljendab **ideed** ehk pragmaatiliselt terviklikku, ühele tähendusele keskenduvat ja üht tähendust teisega seostavat informatsiooni. Ideest eristub **infokild** ehk tähendus, mis moodustab idee koos teise tähendusega. Seega on infokillu ja idee vahel osa-terviku suhe. Infokildu väljendab **infoelement**, millel võib olla infoüksuses fookuse, reema, teema, raami, prominentse elemendi või mõne elemendi osa inforoll.

Inforollidena eristab sinne kirjeldus üldtuntud fookuse, teema ja reema rolli, võrdlemisi üldiselt tuntud (vt nt Chafe 1976; Krifka 2007) ja eesti keeles V2-printsibi ja topikalisatsiooni-inversiooniga seoses (vt Tael 1988; Lindström 2017: 539 jj) iseäranis olulist raami (nn sekundaarse/raamiva teema/topiku) rolli. Sellele lisaks eristab sinne käsitlus konverbitarindis olulist reema taustaosa ehk reema ühe fookustamata osa rolli. Samuti võtab sinne kirjeldus kasutusele prominentse elemendi rolli, mis põhineb uurimismaterjalil avaldunud ja varem tähele pandud võimalusel (Tael 1988: 38–39; Lindström 2017: 546), et fookuse kõrval tõuseb esile veel mõni (kontrastiivne või emfaatiline) element. Alistuva klausina võib konverbitarind olla nii infoüksuse element kui ka omaette infoüksus (vt Matić jt 2014).

Konverbitarindi põhjal iseseisvunud keelendina käsitleb doktoritöö konverbitarindiga sama või sarnase kujuga keelendeid, mille *des-* või *mata-*vormi kujuline tuum ei väljenda sündmust või mille tegevussubjekt on põhilause sündmusest erinevalt keekekasutaja või üldisik. Kui konverbitarind ei väljenda sündmust, võib seda üldjoontes kirjeldada leksikaliseerunud (näide 20) või grammatiseerunud (näide 21) keelendina. Grammatiseerunud keelendi puhul on algne morfosüntaktiline struktuur ümber analüüsitud: konverbi laiendile vastav keelend on käsitletav kaassõna laiendina. Kui konverbitarindi sündmuslikkus on nõrge-
nenud, aga sellel on tõlgendatav tegevussubjekti-taoline suhe keekekasutaja või üldisikuga, võib seda kirjeldada pragmatiseerununa (näited 22–23).

- (20) Ausõna, ma lõhkusin selle liua **kogemata** (ILU).
- (21) **Liikluskeelust hoolimata** ei peatanud Jaaku teel ükski hing (ILU).
- (22) **Kahtlemata** on võimalik alati veel rohkem teha (AJA).
- (23) EPT koondistel ja osakondadel on see arv **kaubakontoreid arvestamata** 100-120 inimese ning 60-70 auto (AJA).

4. KONVERBITARINDI SEMANTILINE ROLL

Konverbitarind väljendab teise sündmusega seotud sündmust. Sündmus on kompleksne nähtus, millel on koht, mitmesugune ajastruktuur ja toimumise viis ning sel võib olla põhjus, eesmärk, tagajärg ja teisi asjaolusid. See kehtib nii põhisündmuse kui ka konverbisündmuse kohta. Sellele lisaks on konverbisündmus mõni põhisündmuse asjaolu, millele vastab semantiline roll.

Konverbikasutus on nende semantiliste rollide üks kontekst, kus avalduvad sündmusena semantilised rollid, millest osa avaldub mõne teise keelendi kasutuses mittesündmuslikuna. Põhjuslikele semantilistele rollidele on sündmuslik avaldumiskuju üldomane, mõnele semantilisele rollile mitte. KAASNEMINE ja VAHEND avalduvad tavaliselt sündmuse osalistena, olendite ja asjadena, ning ka AEG ja VIIS avalduvad tavalisemalt mittesündmuslike omadustena (vt Veismann jt 2017: 301, 326). TÄPSUSTUSELE ja VASTANDUSELE on aga ebatüüpiline avalduda alistatud (infiniit)klausi kujul: tavalisemalt väljendab neid tähendusi järgnev rindosalause.

Konverbitarindi grammatiline väljendusvõime on piiratud: tarind ei väljenda grammatilist subjekti ega absoluutset aega (Erelt 2017e: 762–763). Semantilist avalduvad need piirangud selles, et konverbisündmuse osaliste ja omaduste tõlgendus oleneb regulaarselt kontekstist. Konverbisündmuse osaline, tavaliselt tegevussubjekt, ja toimumisaeg, on tavaliselt mõistetavad põhilause põhjal. See piirab konverbisündmuse võrreldes (osa)lausega, sh määruslausega, mis võimaldab väljendada rohkemaid, põhilausest vähem sõltuvaid ja põhisündmusega nõrgemalt seotud sündmusi.

Peale semantilise rolli on *des-*, *mata-* ja *maks-*tarindil teisi sündmusega seotuvaid tähenduslikke tunnuseid. Siinne kirjeldus arvestab semantilise rolli kõrval konverbisündmuse kolme omadusega: relatiivne tõenäosus, eristuvus põhisündmusest ja järgnevusseos põhisündmusega. Need tunnused aitavad selgitada semantilise rolli varieerumist, seostades semantilisi rolle kontekstis varieeruvate tunnuste väärtustega, mis on eri rollidele omased. Relatiivne tõenäosus aitab mõista semantiliste rollide seost *des-*, *mata-* ja *maks-*vormiga. Eristuvus aitab mõista semantiliste rollide määratluste erinevusi ja järgnevus semantiliste rollide kombineerumist ja selle piiranguid.

Konverbi morfoloogiline vorm on konverbisündmuse relatiivse tõenäosuse lähend: *des*-sündmus on tavaliselt reaalne: kui põhisündmus toimub, siis toimub ka *des*-sündmus (näited 24–25); *mata*-vormiga väljendatud sündmus on kontrafaktiivne ehk jääb põhisündmuse seisukohast toimumata (näide 26); *maks*-sündmus on võimalik, hüpoteetiline. Kui põhisündmus on hüpoteetiline, on *maks*-sündmus selle suhtes omakorda hüpoteetiline (näide 27).

(24) .. lisa sinna väikese kasehalu, **naljatades seejuures lakkamatult** (ILU).

(25) Seda põhimõtet kinnitati lubadusega, et **võimule tulles** ütleb sotsiaaldemokraatlik valitsus koostöös USA-ga tähesõdade programmi alal üles (AJA).

- (26) Avan akna, **kellelki küsimata** (ILU).
- (27) Lepikson pidas võimalikuks, et vara müüki jätkatakse ka pärast esialgu planeeritud summa kättesaamist, **katmaks hädavajalikke dotatsioone ühistranspordile** (TK).

Konverbi morfoloogilise vormi ja konverbisündmuse tõenäosuse vastavus ei ole täielik. Kui *des*-tarindit või selle laiendit laiendab partikkel *mitte*, võib *des*-sündmus ka toimumata jääda (näide 28). *mata*-sündmuse ärajäämisest võib aga järelduda sündmuse toimumine: näites 29 tõlgendub *mata*-sündmus järelduslikult toimuvana.

- (28) Kes asub vahepeal, see kiidab end maailma paremaks muutvat **mitte midagi tehes** (ILU).
- (29) Selle asemel et teisi kanaleid **vahendeid valimata** turult välja suruda .. (AJA).

Materjali põhjal otsustades *des*-sündmus ülivaldavalt toimub ja *mata*-sündmus jääb toimumata, aga mõni kontekstiline tegur võib selle seaduspärasuse ümber pöörata. Edaspidi on konverbisündmuse tõenäosust käsitletud üheselt *des*-, *mata*- ja *maks*-vormi järgi, mis seostub tõenäosusega nii tihedalt, et sündmuse relatiivne tõenäosus on käsitletav konverbi vormi semantilise omadusena. *des*-, *mata*- ja *maks*-vormi järgiv vaateviis on selgem ja teiste keelenditega paremini võrreldav kui süvasemantiline analüüs, mis nõuaks mõne üksiku *mitte*-partikliga markeeritud *des*-tarindi liigitamist *mata*-tarindite sekka.

Konverbisündmuse eristuvus iseloomustab konverbisündmuse põhisündmusest eristumise selgust. Mingil määral moodustavad põhisündmus ja konverbisündmus alati terviku, väljendades kumbki selle osa. Teiselt poolt eristuvad põhisündmus ja konverbisündmus alati millegi poolest, olles väljendatud erinevate keelendite abil. Seega on konverbisündmuse eristuvus põhisündmusest skalaarne suurus. Lihtsuse huvides on eristuvust siin kirjeldatud kahe võimaliku seose, ajaseose ja samasusseose ning vajaduse korral nende kombinatsiooni kaudu. Ajaseose eeldab konverbisündmuse nii selget eristuvust põhisündmusest, et kahe sündmuse vahel avalduks ajaseos. Samasusseos tähendab, et konverbisündmus moodustab põhisündmusega nii tiheda terviku, et kahel osasündmusel ei avaldu erinevat ajastruktuuri. Näidetes 30 ja 31 valitseb esimese konverbisündmuse ja põhisündmuse vahel samasusseos ning tagumise konverbisündmuse ja põhisündmuse vahel ajaseos

- (30) Kaks neist tulid autost välja ja astusid **kiirustamata, hindava pilguga ümbrust silmitsedes** ukse poole (ILU).
- (31) .. pusib siis **kiirustades** nõõpide kallal, **ise kuuldavalt hingeldades** (ILU).

Kuigi samasus- ja ajaseose eristus ei avaldu konverbi kasutuses diskreetselt lahus, on konverbisündmuse eristuvus varieerumise oluline semantiline asjaolu, mis seostub mõne semantilise rolliga.

mata-sündmuse semantiliste omaduste, sh aja- ja samasusseose eristus on abstraktne. Toimumata jääval sündmusel ei avaldu ühtki omadust, ka mitte samasus- ega ajaseost. Tinglikult käsitleb semantilise rolli kirjeldus siiski ka selle sündmuse seost põhisündmusega, mille toimumist *mata*-tarind eitab. Üldjoontes on *mata*-sündmuse eristuvus niisama oluline tunnus kui *des*-sündmuse eristuvus, nii et ka *mata*-sündmus võib moodustada põhisündmusega sama või üsna selgelt eraldi seisva sündmuse (näide 32).

(32) **Midagi konkreetset otsustamata** läks Aigi trammile (TK).

Iseloomulikul viisil varieerub ka konverbisündmuse järgnevusseos põhisündmusega, mis avaldub ajaseose korral samaaegsuse (näide 33), eelnevuse (näide 34) või järgnevuse (näide 35) põhisündmusele.

(33) Ühele postile nõjatub tema, Kristjan, ise, **vaadates läbi üleskeerutatud tolmu mõtlikult teele** (ILU).

(34) Talle meeldis **töölt tulles** põdnata ja lapata ükspuha mis aastakäikude „Burdasid“ (ILU).

(35) Inna jooksis Anu ja Miku vahelt läbi, aina edasi, **kadudes viimaks kadastiku varju** (ILU).

Samasusseose korral avaldub sündmuste järgnevus tinglikult, terviksündmuse osade asjaomase loogilise järjestusena. Näidetes 36–37 on konverbisündmus põhisündmusega samasusseoses, sest nad avalduvad üheti: jääkrõhvimine teebki sooja, korvamine annabki võimaluse. Loogiliselt aga eelneb jääkrõhvimine soojategemisele nagu VAHEND TULEMUSELE või EESMÄRGILE ning võimaluse andmine järgneb korvamisele nagu TULEMUS VAHENDILE.

(36) Talvel külmetus see kohe künasse kinni ja siga võis endale sooja teha **hammastega jääd krõhvides** (TK).

(37) .. juhtide vastutus peaks suutma korvata suure osa kontrolliva aktiivi tegevusest, **andes sellega arvukatele inimestele võimaluse teha oma otsesest tööd** (TK).

Toetun konverbitarindi semantilise rolli kirjeldamisel eristuvusele ja järgnevusele ning konverbi vormiga seotud erinevuste käsitlemisel ka konverbisündmuse tõenäosusele.

Jaotised 4.1–4.10 kirjeldavad *des*- ja *mata*-tarindi semantiliste rollide avaldumist, sisaldussuhteid ja kokkupuuteid, jaotis 4.11 kirjeldab rollide kombinatsioone. Jaotistes 4.1–4.11 viitab termin *konverbitarind* *des*- ja *mata*-konverbitarindile. Jaotis 4.12 kirjeldab *maks*-tarindit *des*- ja *mata*-tarindiga ühistelt alustelt ning seejärel selliste semantilis-süntaktiliste rollide järgi, milles avaldub just *maks*-tarindi kasutuse varieerumine.

4.1. KAASNEMINE: põhisündmusega seotud sündmus

KAASNEMINE avaldub konverbisündmusena, mis – nagu iga konverbisündmus – seostub põhisündmusega ajas, ruumis ja osalise, enamasti tegevussubjekti poolest. Teistest semantilistest rollidest eristab KAASNEMIST nende lisaseoste puudumine, millel põhinevad teised semantilised rollid. Seega ei moodusta kaasnev sündmus põhisündmuse ajalist tausta, ei ole põhisündmuse osa ega omadus ega seostu põhisündmusega põhjuslikult. Sellise käsitusviisi järgi on KAASNEMISE aluseks konverbi- ja põhisündmuse vähim võimalik seos, mis tähendab, et üldiselt on kaasnevad sündmused suhteliselt iseseisvad *des-* ja *mata-*sündmused. Nad ei pruugi olla kõige iseseisvamad, sest mõni semantiline roll, nt VASTANDUS, ei pruugi konverbisündmuse iseseisvust tingimata vähendada.

Kaasnev sündmus eristub põhisündmusest. Konverbisündmuse eristuvus põhisündmusest on KAASNEMISE rolli omadus, sest konverbi- ja põhisündmuse samasusega kaasneb lisaseos, millele vastab mõni teine semantiline roll, nt VIIS või VAHEND.

Kaasnemissündmuse järgnevussuhe on vaba, KAASNEMINE seostub rollidest kõige ühtlasemalt kõigi ajaseostega: kõrvalsündmus võib olla põhisündmusega samaaegne (näide 38), sellele eelnev (näide 39) või järgnev sündmus (näide 40), või üldjoontes samaaegne sündmus (näide 41).

(38) Üle hoovi läks keskküttekütja, **kandes mingit pange** (ILU).

(39) **Lauset lõpetamata** tõusis ta ähvardavalt püsti (ILU).

(40) Loengu vaheajal kummardus mu kõrva juurde keegi punapea, **küsidest usalduslikult, kas oleksin valmis teda aitama** (TK).

(41) Küü paotas tekihõlmu, **lausumata sõnagi** (ILU).

KAASNEMINE puutub konverbikasutuses kokku kõigi teiste semantiliste rollidega, sest teiste semantiliste rollide aluseks olevad ajalised, asjaolulised ja põhjuslikud seosed võivad avalduda nõrgalt. Kontekstis, kus konverbisündmuse ja põhisündmuse seos on nõrk, puutub selle seose kohane semantiline roll kokku KAASNEMISEGA. Kõige tavalisemad on KAASNEMISE kokkupuuted VIISI (näide 41), VAHENDI (näide 42), TULEMUSE (näide 43), MÖÖNDUSE (näide 44) ja VASTANDUSEGA (näide 45). Samalaadsed kokkupuuted avalduvad nende semantiliste rollide vahel ka teiste keelendite kasutuses (vt nt Veismann jt 2017: 317–318).

(42) Räägiti põhiliselt kahelt teemal: Nõukogude-Ameerika suhete võimalustest ja perspektiividest, **lähtudes uutmisest Nõukogudemaal** (AJA).

(43) Mõned lõigud jätsin välja, **märkides need kohad viisakalt ära ..** (TK).

(44) Terijoe valitsust toetasid – **ilma teda lähemalt nägemata** – niisugused isikud nagu Shaw, Steinbeck .. (TK).

- (45) Sest kuulu järgi leidnud viimane aastate eest talu tühjana ja sama laokil eest ning asunud lihtsalt sisse, **saades mõisalt alles tagantjärele pidamisloa** (TK).

Semantilise rolli määramine oleneb seose tõlgenduslikust selgusest. Konverbitarindi kasutuse mõistmise seisukohast on oluline, et needsamad seosed, mis on konverbitarindi teiste semantiliste rollide aluseks, on piiratud leitavad juba KAASNEMISE rolli täitvate konverbitarindite kontekstis. Lisaseoste piiratud avaldumise võimalusel põhinevad KAASNEMISE ja teiste semantiliste rollide kokkupuude, metonüümia ja nn sildkontekstid.

Järgmiseks tulevad vaatluse alla semantilised rollid, mida täitva tarindi sündmus on põhisündmuse asjaolu.

4.2. AEG: põhisündmuse taust

Ajatarind väljendab põhisündmuse toimumisaega, moodustades põhisündmuse tausta. Põhisündmuse toimumise aeg saab tuttavaks ajalise sündmuse kaudu, mille toimumisaeg selgub varasemast tekstist (näide 46), tekstivälisest kontekstist, nt üldteadmisest (näide 47), või konverbitarindi moodustajate toel (näide 48). Sellega, et AEG eeldab tuttavust ja ajatarind on sageli kontekstisidus, seostub ajatarindile omane raami inforoll (vt jaotis 5.2.2). Ajasündmus võib põhilausest nii eristuda (näited 46–47) kui olla sellega ka samasusseoses, väljendades tervikut, millest põhisündmus moodustab osa (näide 49).

- (46) .. ta naer veeres nagu kõu, **seda kuuldes** võis me pööningurahvas arvata, et lõbutseme (ILU).
- (47) .. kaitseminister marssal Malinovski ise hoidis selle võtit **magades** nõõriga kaelas (ILU).
- (48) **Kunagi LKA asedirektorina toonasel Lääne-Saksamaal käies** põikas ta laadale ja sõitis karusselliga (AJA).

AEG avaldub sageli (vahetult) eelneva sündmusena (49), sest eelnev sündmus sobib orientiiriks.

- (49) Äsjaste erutavate sündmuste ja ilmselt ka ülikülluses tarvitatud alkoholi mõjul jäi Desmond **voodisse heites** kohe magama (ILU).

Ajatähendus ei seostu *mata*-tarindi ega järgnevusega. Toimumata jääv sündmus, millel puudub ajaline ulatus, ega järgnev sündmus, mis ei ole tuttav, ei paku omalt poolt ajalist infot, vähemalt mitte ilma morofsüntaktiliste lisavahenditeta, mida konverbitarindi kasutuses ei avaldu.

des-tarindile on AJA roll väga omane. Osa teisi rolle – TINGIMUS, PÕHJUS, VAHEND ja MÖÖNDUS – avaldub *des*-tarindis enamasti koos AJA rolliga. Et nad võivad siiski avalduda ka ilma AJATA, siis nad mitte ei sisalda AEGA, vaid enamasti kombineeruvad AJAGA.

4.3. VIIS: põhisündmuse tegevuse omadus

Viisitarind väljendab põhisündmuse toimumise viisi nii, et konverbisündmus tõlgendub põhisündmuse toimumist kirjeldava asjaoluna. VIIS seostub eristuvuse ja järgnevusega mitmekülgset: põhisündmuse toimumise omadus võib avalduda nii osasündmuse (näited 50–51), samaaegse (näide 52), eelneva (näide 53) kui ka järgneva sündmuse (näide 54) kujul.

- (50) Sealtsamast tuli **paterdades** poole noorem Tiit (ILU).
- (51) Nad läksid **peatumata** koridori lõppu (ILU).
- (52) R ja ema järgnesid talle **vaikides** (ILU).
- (53) Tulistan **hoiatamata!** (ILU).
- (54) Treeneri pea vajus **kolksudes** (saalis oli lärm hetkeks vaibunud, kolksatus kostis Samuelini) tagasi lauaplaadile (ILU).

Viisitarindile on iseloomulik laiendite vähesus, sest tavaliselt ei ole viisisündmusele põhisündmuseväliseid asjaolusid või ei ole need olulised. Küll on viisisündmusele sageli oma sisemisi asjaolusid, nt oma VIIS (näide 55).

- (55) Noor, valges vormipluuis daam hotelli vastuvõtust vaatas Adrianile **vabandavalt naeratades** otsa (ILU).

4.4. VAHEND: põhisündmuse teostumise viis

Vahenditarind väljendab sündmust, mille eesmärki või tulemust annab edasi põhilause. Konverbikasutuses avaldub VAHEND VIISI alamtähedusena, sest iga vahendsündmus on ühtlasi eesmärgilise või tulemusliku sündmuse saavutamise VIIS, nii et VAHENDIT ei avaldu konverbi kujul ilma VIISITA.

VAHENDI seos põhisündmusega võib avalduda kahel kujul: põhisündmusega sama sündmuse loogiliselt eelneva osana, mille loogiliselt järgnev eesmärgiline osa on põhisündmus; või tulemuslikust põhisündmusest eristuva ja sellele ajas eelneva sündmusena.

- (56) Hakkasin **kotis sobrades** taskurätikut otsima (ILU).
- (57) Vastaspervest **hobust ergutades** esimese korruga üles saanud, keerasid nad vasemale (ILU).

Konverbikasutuses avaldub VAHEND mingil määral põhjuslikuna ja puutub PÕHJUSEGA kokku nii, et VAHENDIT võib kirjeldada tarviliku, aga ebapiisava – teisejärgulise põhjusena. PÕHJUSE eristust VAHENDIST on käsitletud jaotises 4.8. *mata*-tarindi kasutuses avaldub VAHEND suhteliselt harva, vahendsündmuse toimumata jäämisena (58).

(58) Seni oli kuidagi **vaatamata** nähtud, et ta ikkagi tuli (ILU).

VAHEND on konverbikasutuses eriliselt kombineerumisaldis roll. Enamasti avaldubki VAHEND kombinatsioonis mitmesuguste teiste semantiliste rollidega, enne kõike AJA ja TINGIMUSEGA.

Samuti on VAHEND paljude konverbi(tarindi)l põhinevate keelendite iseisvumise lähtekoht (vt P5, jaotis 7).

4.5. TÄPSUSTUS: põhisündmuse teostumise kuju

Täpsustav tarind väljendab põhisündmuse teostumise kuju, mis täiendab sama sündmuse põhilause väljenduvat avaldumiskuju (näited 59–60).

(59) Saatuse käsi lahmis valusalt, **jagades hoope paremalt ja pahemalt** (ILU).

(60) Vaevalt hakkab neid ridu lugema inimene, kes kirjutatusse suhtuks erapooletult, **asetamata kirjutajat meie ajastu sotsiaalsetesse ja parteipoliitilistesse rollidesse** (AJA).

TÄPSUSTUSE roll sisaldab VAHENDI rolli: põhisündmuse teostumise kuju väljendab ühtlasi VAHENDIT, mille kaudu põhisündmus teostub. Täpsustaval tarindil on iseloomulik sõnajärg: see tarind järgneb põhilausele, sest TÄPSUSTUS eeldab täpsustatavat. Kui tarindid näidetes 59–60 paikneksid põhilause ees või sees, võiks neid käsitleda tavalise VAHENDINA. Seega täidab sõnajärg suurt osa TÄPSUSTUSE eristamisel muust VAHENDIST. Et TÄPSUSTUSEL on aga oma eriline roll konverbikasutuses ning TÄPSUSTUSE tihe seos VAHENDIGA ei pruugi olla ilmne, on seda kooskõlas varasemate käsitlustega VAHENDIST siiski eristatud, ehkki puhtsemantiliselt on eristamise tarvidus vaieldav.

Täpsustav tarind väljendab põhilausega sama sündmust. Teiste vahenditarinditega võrreldes on täpsustava tarindi sündmusele omane suurem kattuvus põhisündmusega. Kui teised vahenditarindid (näited 56–57) väljendavad enamasti väiksemat osa põhisündmusest, siis täpsustava tarindi sündmus kattub põhisündmusega suuremas ulatuses, nii et täpsustav sündmus tõlgendub sama ulatusega sündmuse teise nurga alt avalduva kujuna.

Nagu teistele vahenditarinditele, on täpsustava tarindi sündmusele omane mõisteline eelnevus, mille järgi eelneb teostus avaldumisele. See, et põhilausest kui sõnajärgeliselt eelnevat, aga mõisteliselt järgnevat infot täiendab sõnajärgeliselt järgnev, aga mõisteliselt eelnev info, moodustabki TÄPSUSTUSE põhiolemuse. Kokkuvõttes on TÄPSUSTUS konverbikasutuses VAHENDI eriline avaldumiskuju, mille erilisus ei seostu puhtalt sündmuste semantikaga, vaid ka semantika ning sõnajärje (ja infostruktuuri) vastuoluga – täpsustava info järgnemisega.

4.6. TULEMUS: põhisündmuse mõjul toimuv sündmus

Tulemustähenduslik tarind väljendab sündmust, mis teostub põhisündmuse mõjul. Kõrval- ja põhisündmuse seos, mis on konverbitarindi TULEMUSE rolli aluseks, sarnaneb vahendiseosega, aga põhi- ja kõrvalsündmus on selles seoses võrreldes VAHENDIGA pooled vahetanud. Sarnaselt vahendsündmusega on tulemussündmusele põhisündmusega ühisosa: põhisündmuse mõju avaldub konverbisündmuseks. Vastupidi vahendsündmusele on tulemussündmus põhisündmusega ajalises või mõistelises järgnevusseoses. Tulemustarind võib väljendada nii taotluslikku (näide 61) kui ka taotlusvastast (näide 62) mõju. *mata*-tarind väljendab õnnestunud hoidumist põhisündmuse soovimatust mõjust (näide 63) või tänu põhisündmusele saavutatud hoidumist soovimatust sündmusest (näide 64).

- (61) Ja seda sihti taotles O. Mutt askeldusterohkes ning suuresti tänamatus kateedrijuhataja ametis (1961–1978) visalt ning järjekindlalt, **istutades nõnda oma õpilaste aina vahetuvaisse lendudesse armastust humanitaarkultuuri vastu** (AJA).
- (62) .. mõlemad kruusid läksid ümber ja veeresid põrandale, **kukkudes kildudeks** (ILU).
- (63) President on algatanud piisavalt majandusreforme tagamaks muu maailma võimaldajate leplikkust, **sealjuures rahvarahutusi põhjustamata** (AJA).
- (64) Edaspidi jäid need ka tummas öös teed tähistama, **laskmata kivikoormail suunalit hälbida** (ILU).

des- ja *mata*-tarindid, mis väljendavad taotluslikku TULEMUST, on *des*- ja *mata*-tarinditest kõige lähedasemad *maks*-tarindiga, mis väljendab OTSTARVET ehk taotletavat TULEMUST (vt jaotis 4.12).

4.7. VASTANDUS: põhisündmuse suhtes ootusvastane sündmus

Vastandav tarind väljendab põhisündmusele järgnevat ja põhisündmuse suhtes ootusvastast sündmust. Siinse käsitluse järgi sisaldab VASTANDUS TULEMUST: VASTANDUS eeldab põhisündmuse ootuspärast mõju, mis on TULEMUSE rolli aluseks ja millega vastandav tarind satub vastuollu. Seega väljendab vastandav tarind põhisündmuse ootusvastast mõju ja tagajärge. VASTANDUSE aluseks olev vastuolu võib avalduda mitmeti, enamasti puhtsemantiliselt tegevussubjekti taotluse suhtes (näited 65–66) või pragmaatilisema järelusseose suhtes (näited 67–68).

- (65) „Teie!“ tunnistas mees, **hetk hiljem oma sõnu kahjatsedes** (ILU).
- (66) Klade töötasin kaanest kaaneni läbi, kahjuks **midagi rõõmustavat leidmata** (AJA).

- (67) Mehe ja tütre jutu sekka poetas emagi omalt poolt mõne sõna, **jäädes põhiliselt siiski pealtkuulajaks** (ILU).
- (68) Stepping Out asub kusagil jazzi ja tantsuteatri piirimail, **saavutamata seejuures esimese elegantset tantsulisust või teise mõtteintensiivsust** (AJA).

Nagu TULEMUSELE, on ka VASTANDUSELE omane ajaline või mõisteline järgnevus: vastuoluline eeldab seda, millega vastuollu minnakse, konverbikasutuses põhisündmust. Nagu teised tulemusündmused, võivad vastanduvad sündmused põhisündmusest eristuda (näide 47) või sellega vähemalt osalt samastuda. Eristus on seejuures selgemalt subjektiivne, tulenedes tajutavamalt põhilause ja konverbitarindi ühise sündmuse eritlusest ja/või sõnastusest (näited 48–50).

4.8. PÕHJUS: põhisündmust ajendav sündmus

Põhjustarind väljendab sündmust, mille ajal sooritab tegevussubjekt põhisündmuse. See määratlus on võrreldes PÕHJUSE üldmõistega iseäranis kitsas. Nagu kõiki semantilisi rolle, piirab ka PÕHJUST konverbikasutus, aga PÕHJUSE määratlust piirab veel VAHENDIST eristamise kirjelduslik tarvidus. Mõisteliselt avaldub PÕHJUSE ja VAHENDI erinevus selles, et PÕHJUS on põhisündmust ajendav, olulisim põhjus. Üldiselt avaldub konverbiline PÕHJUS tegevussubjekti siseelus: tegevussubjekti tunde (näide 69), mõtte (näide 70) või kogemusena (näide 71), mis kutsub esile tegevussubjekti (füüsilise) tegevuse. Seegi eristab PÕHJUST VAHENDIST, mis avaldub enamasti põhisündmusega sama tasandi, tavaliselt füüsilise tegevusena.

- (69) **Soovides vabandada ja asjasse selgust tuua**, jooksis ta Tuhkatriinule järele (AJA).
- (70) **Teadmata, et ballooni ventiilil on vasakpoolne keermestik**, keeras ta reduktori lahti (AJA).
- (71) **Leidmata sirgeid otseteid**, see nagu peatus korraks, nõutuses (ILU).

Ühtlasi eristab PÕHJUST VAHENDIST konverbi- ja põhisündmuse eristuvus. PÕHJUSE roll puudutab seost, kus kaks sündmust eristuvad teineteisest piisavalt, et üks saaks kutsuda esile teise kui PÕHJUSEST eristuva TAGAJÄRJE. Põhjuslikud tunded, mõtted ja kogemused eristuvad nende ajal sooritatavast põhisündmusest selgelt.

Sarnaselt VAHENDIGA eelneb põhjuslik konverbisündmus põhisündmusele. Vähemalt osalt on eelnevus ajaline: konverbisündmus algab kas või kaduvvähe aega enne põhisündmust. Tunde või mõtte-arvamusena avalduv PÕHJUS kattub põhisündmusega tavaliselt valdavas osas, sest põhisündmus eeldab tunde või arvamuse püsimist.

4.9. TINGIMUS: põhisündmuse hüpoteetiline eeldus

Tingimustähenduslik tarind väljendab hüpoteetilist sündmust, mille (mitte)toimumine on põhisündmuse (mitte)toimumise eeldus. TINGIMUS sisaldab PÕHJUST: tingiva sündmuse võimalik toimumine ajendab põhisündmuse toimumise. TINGIMUS sisaldab mingil määral PÕHJUSE tähendust, aga selle määr võib olla vähene, eriti TINGIMUSE ja AJA sagedas kombinatsioonis (vt jaotis 4.11).

AJA või VAHENDIGA kombineerumata avaldub TINGIMUS ainult *mata*-tarindis, mis väljendab tavaliselt sündmust, mille hüpoteetiline toimumata jäämine tingib põhisündmuse toimumata jäämise (näited 72–73).

- (72) Maa hinna määrab turg, kus maa müüjad ja ostjad käituvad vabalt, seaduslikul alusel ja teadlikult. **Seda tõsiasja arvestamata** ei ole võimalik maaga spekulierimist vältida (AJA).
- (73) .. sest asitõendit (st varastatud kaupa) ju pole ja **ilma seda nägemata** kedagi teatavasti trellide taha panna ei tohi (AJA).

Nagu selles sisalduv PÕHJUS, nii eristub ka tingiv konverbisündmus põhisündmusest ja eelneb sellele.

4.10. MÖÖNDUS: põhisündmuse ootusvastane eelsündmus

Mööndustarind väljendab põhisündmusele eelnevat sündmust, mille (mitte)toimumise suhtes on põhisündmuse (mitte)toimumine ootusvastane. MÖÖNDUS sisaldab PÕHJUST samamoodi, kui VASTANDUS sisaldab PÕHJUST: MÖÖNDUS eeldab konverbisündmuse ootuspärast põhjuslikku-ajendavat mõju, millega põhisündmus on vastuolus. Konverbilise avaldumiskuju seisukohast oleks MÖÖNDUST täpsem kirjeldada PÕHJUST või VAHENDIT (näide 74) sisaldava rollina, aga kirjelduse lihtsuse huvides piirdun siin PÕHJUSEGA. MÖÖNDUSELE keskenduvas käsitluses võib VAHENDI ja PÕHJUSEGA seotud ootusvastasuse eristus aga kasulikuks osutada.

Nagu TINGIMUST, väljendab AJAGA kombineerumata MÖÖNDUST ainult *mata*-tarind. Vastupidi TINGIMUSELE on möönduslikule *mata*-sündmusele iseloomulik põhisündmuse toimumine hoolimata ootuspärase VAHENDI või PÕHJUSE ärajäämisest (näited 74–75).

- (74) Mis oli see „midagi“, mida isa kuulda ei tahtnud? Roosi teadis seda **pärimatagi** (ILU).
- (75) Jelena, keda soldatid isekeskis Kajakaks kutsusid, ilmselt **Tšehhovist undki nägemata**, õitsenud kui anemoon kuumal järvekaljul (ILU).

Ka MÖÖNDUSELE on omane kõrvalsündmuse eelnevus põhisündmusele. Üldiselt eristub mööndav sündmus põhisündmusest, mis MÖÖNDUST PÕHJUSEGA ühendab

ja VAHENDIST eristab. Eristus võib seostuda MÖÖNDUSELE omase konverbi- ja põhisündmuse vastuoluga ning enamasti ka toimumise – toimumata jäämise erinevusega.

4.11. *des-* ja *mata-*tarindi semantiliste rollide kombineerumine

Ühe semantilise rolli aluseks olev asjaolu, mis põhineb sündmuste seosel, ei pruugi välistada teise semantilise rolli aluseks olevat asjaolu: konverbi- ja põhisündmus võivad seostuda mitmeti. Kui üks asjaolu ei välista teist asjaolu, ei välista üks roll teist rolli. Kui üks konverbisündmus on põhisündmuse mitu asjaolu, siis semantilised rollid kombineeruvad.

Määratluslikult eristub kombineerumine sisaldumisest. Seega, VIIS ja VAHEND, VAHEND ja TÄPSUSTUS, VIIS ja TÄPSUSTUS, TULEMUS ja VASTANDUS, PÕHJUS ja TINGIMUS ning PÕHJUS ja MÖÖNDUS ei kombineeru, sest üks roll sisaldab teist. Teisiti võiks neid rolle käsitleda nii, et sisaldav roll kombineerub sisaldava rolliga alati. Kui käsitleda konverbitarindeid koos mõne keelendiga, kus üks roll ei avaldu alati koos teisega, siis võiks rollide käsitlemine kombineerumisena osutada kasulikuks.

KAASNEMINE ei kombineeru teiste rollidega määratluse poolest, sest teiste rollide aluseks olev seos läheb vastuollu KAASNEMISE määratlusega, mis eeldab põhjusliku või osa-terviku seose puudumist. KAASNEMISE koosavaldumine teiste rollidega väljendub nõrgalt avalduvate asjaolude kujul (vt jaotis 4.1) semantiliste rollide kokkupuutena, mitte kombineerumisena. Selline eristus on osalt kirjelduslik: konverbi- ja kasutuses avalduvad nii kokkupuude kui ka kombineerumine semantiliste rollide vaheliste sildkontekstidena.

Järgnevas jaotises annan ülevaate *des-* ja *mata-*tarindi semantiliste rollide kombinatsioonidest ning nende avaldumise kontekstidest.

4.11.1. AJA, VAHENDI, PÕHJUSE, TINGIMUSE, MÖÖNDUSE ja TÄPSUSTUSE kombinatsioonid

Kombineerumisalt rühma moodustavad AEG, VAHEND, PÕHJUS, TINGIMUS ja MÖÖNDUS – semantilised rollid, millele on omane konverbisündmuse eelnev põhisündmusele ja mis ei avaldu uurimuse materjalil põhisündmusele järgneva sündmusena. Need semantilised rollid seostuvad tihedalt ka muidu, sh eesti määruste, näiteks määruslausete kujunemiskäigus ja kasutuses (vt Veismann jt 2017; Erelt 2017d: 716 jj).

*des-*tarindi kasutuses on AEG põhiline semantiline roll KAASNEMISE kõrval. Esiteks avaldub AEG sageli ka ilma kombineerumata; teiseks kipuvad TINGIMUS, VAHEND, PÕHJUS ja MÖÖNDUS *des-*tarindi kujul AJAGA kombineeruma. Toimuval *des-*sündmusel on toimumisaeg, mis sobib hästi järgneva põhisündmuse ajaliseks orientiiriks. Samuti kipub eelnev sündmus seostuma põhisündmusega põhjuslikult. Põhjuslik seos on kooskõlas ajalise tausta tähendusega, sest vahetult eelnev

põhjuslik sündmus annab järgnevale tingimuslikule sündmusele sageli kõige asjakohasema ajamääratluse. Laias tähenduses juhtuvad tagajärjed üldiselt varsti põhjuste järel, kui juba kasutatakse selliseid mõisteid, mida PÕHJUS, TINGIMUS, VAHEND ja MÖÖNDUS konverbi kujul eeldavad ja sisaldavad.

Konverbitarindi kõige tavalisemad kombinatsioonid avalduvad AJA, TINGIMUSE ja VAHENDI vahel. TINGIMUS avaldubki *des*-tarindi kasutuses ainult koos AJA ja/või VAHENDIGA. *des*-sündmus ei ole põhilause hüpoteetiline eeldus ilma, et see oleks ühtlasi põhisündmuse ajaline taust või viiks põhisündmuse toimumiseni.

AEG ja TINGIMUS kombineeruvad kontekstis, kus tingimuslikku põhisündmust käsitletakse sellise hüpoteetilise konverbisündmuse kontekstis, millest põhisündmus oleneb (näide 76). *des*-tarindi kujul avaldub TINGIMUS tavaliselt koos AJAGA: põhisündmuse hüpoteetiline eeldus kipub toimima põhisündmuse ajalise taustana.

(76) **Tundes korteris gaasilõhna**, keerake kohe ventiil kinni, õhustage kööki, ärge süüdake tuld ega kasutage elektriseadmeid (AJA).

AEG ja VAHEND kombineeruvad, kui põhisündmus teostub konverbisündmuse taustal ja selle kaudu (näide 77). Nagu TINGIMUS, nii avaldub ka VAHEND *des*-tarindis tavaliselt koos AJAGA. Põhisündmust, mis teostub *des*-sündmuse kaudu, vaadeldakse tavaliselt ka *des*-sündmuse taustal.

(77) **Seda teemat arendades** jõudsimegi probleemi juurde, milleks siis ikkagi on vaja SMA-d (AJA).

AEG, VAHEND ja TINGIMUS kombineeruvad kontekstis, kus põhisündmus teostub hüpoteetilise konverbisündmuse taustal ja selle kaudu (näide 78). Põhisündmust kui tingimuslikku TULEMUST vaadeldakse konverbisündmuse kui hüpoteetilise VAHENDI taustal.

(78) Usume ka, et **õigustades mingitel põhjustel tapmist või hukkamist**, relativiseeriksime inimese puutumatus (AJA).

AEG kombineerub PÕHJUSEGA kontekstis, kus põhisündmust vaadeldakse seda ajendava konverbisündmuse taustal. Kui ilma AJATA avaldub PÕHJUS tavaliselt tegevussubjekti tunde või mõttena, siis AJAGA kombineerub PÕHJUS avaldub tavaliselt tegevussubjekti aistinguna, millele tegevussubjekt reageerib põhisündmusega (näide 79).

(79) Vaatasin veel korraks ringi. **Telefoni silmates** tuli mul korraga mõte Mati endisele abikaasale helistada (ILU).

PÕHJUSE ja AJA kombinatsioon ei ole võimatu ka *mata*-tarindis, mis muidu AEGA ei väljenda. AJA-PÕHJUSE kombinatsioon avaldub kontekstis, kus *mata*-sündmus jääb toimumata ajal, mis on konteksti toel suhteliselt konkreetne, ning sellest ajendatud põhisündmus asetub ka ajaliselt *mata*-sündmuse taustale (näide 80).

- (80) Enn otsis mälust tatarikeelseid sõnu ja **vajalikk**u leidmata jätkas vene keeles (ILU).

Kuigi VAHEND ja PÕHJUS on määratluslikult eristatud (vt jaotised 4.4, 4.8), võivad nende määratluste kohased seosed koos avalduda kontekstis, kus põhisündmus teostub niisuguse konverbisündmuse kaudu, mis on ühtlasi põhisündmuse põhiline ajend, ehk kontekstis, kus VAHEND osutub ühtlasi (tahtmatu) põhisündmuse põhiliseks ajendiks, millele osutab näites 81 n-ö süüdistav viisimäärus *sedasi*. Kui põhisündmust vaadeldakse ühtlasi sellise konverbisündmuse taustal, kombineeruvad tarindis AEG, VAHEND ja PÕHJUS.

- (81) Muidugi kaotas ta **sedasi tormates** kingakese (AJA).

MÖÖNDUS avaldub *des*-tarindis harva, aga selle kombineerumise mustrid on samasugused kui VAHENDIL, TINGIMUSEL ja PÕHJUSEL. MÖÖNDUS avaldub kombinatsioonis AJAGA (näide 82); AJA ja VAHENDIGA (näide 83); AJA ja TINGIMUSEGA (näide 84); ning AJA, VAHENDI ja TINGIMUSEGA, mis avaldub kontekstis, kus hüpoteetiline taustsündmus väljendab põhisündmuse ootuspärast eelduslikku VAHENDIT, mille mittetoimumisest hoolimata põhisündmus siiski toimub (näide 85).

- (82) **Saades ise ülikasumeid**, ta laeva eest kuigivõrd ei hoolitsenud (AJA).

- (83) Seal oli aga võrdlemisi pime ja isegi **silmi kissitades** ei suutnud tädi Selma neid ära tunda (ILU).

- (84) Ahvide mänguiga lõpeb varem kui inimesel, kuid **ka inimeste seas elades** tulnuks Tarzanil samade probleemidega kokku põrgata (ILU).

- (85) Tegelikult töötati aga mujal ja kui selleks puudus viitsimine, siis siit saadav võimaldas ka **mitte midagi tehes** täiesti vee peale jääda (ILU).

Kõik seni esitatud eelnevusega seotud semantiliste rollide kombinatsioonid sisaldavad AEGA nagu *des*-tarindi kasutuses tavaline. Eelnevusega seotud põhjuslikud rollid võivad siiski kombineeruda ka ilma AJATA ja *mata*-tarindi kasutuses need üldiselt kombineeruvadki ilma AJATA. Sellised kombinatsioonid avalduvad kontekstis, kus põhisündmusega seostub põhjuslikult sündmus, mis ajaliseks taustaks ei sobi. Tavaliselt on *des*-sündmus sellises kontekstis põhisündmuse osa, mingi omadus või asjaolu, mis seostub põhjuslikult põhisündmuse muu osaga. *mata*-sündmuse toimumata jäämine on aga üldiselt põhjuslik ilma ajalise tausta pakku-mata. Ilma AJATA avalduvad kombinatsioonid VAHEND-TINGIMUS (näited 86–87), VAHEND-PÕHJUS (näide 88), VAHEND-MÖÖNDUS (näide 89) ja VAHEND-TINGIMUS-MÖÖNDUS (näide 90).

- (86) Oleme kindlalt veendunud, et maaelu saab paremaks muuta üksnes **kogu rahvale tuginedes** ning tema huve väljendavate poliitiliste jõudude koostöös (AJA).

- (87) Kuid nagu me juba Tootsi ja Kiire juhtumist teame, ei tule ka mõisavalitseja amet **ilma õppimata** kätte (AJA).
- (88) **Sellest kõigest lähtudes** ongi Eesti laserikeskustes (TA FI ja TA SKB) viimase poolaasta jooksul tehtud rida katseid (AJA).
- (89) Elada võis **maad kaevamatagi** (ILU).
- (90) Kas Venemaal on muld nagu must või, nii et nisu kasvab **sõnnikut saamata** üle pea? (ILU).

TÄPSUSTUS on eelnevusega seotud roll, mis üldiselt teiste rollidega ei kombineeru, sest TÄPSUSTUSE eelnevus on puhtmõisteline – kuivõrd teostus eelneb tulemusele või avaldumisele –, mitte ajaline, ning täpsustava tarindi sündmus ei eristu tavaliselt põhisündmusest piisavalt, et sellega põhjuslikult seostuda. TÄPSUSTUS kombineerub siiski PÕHJUSEGA kontekstis, kus konverbitarind põhjendab põhilauses sisalduvat hinnangut (näited 91–92). Niisugune PÕHJUS avaldub küll mõnevõrra teisel tasandil kui konverbitarindis üldiselt: vähem sündmuste põhjusliku seosena ja rohkem väidete põhjendava seosena, aga see on PÕHJUSELE üldiselt omane avaldumiskuju, mis on iseloomulik ka põhjuslausele.

- (91) Aastaraamatud on suure ajaloolise väärtusega, **kajastades kolme aastakümne jooksul toimunut ja juhtunut lingvistikas ja selle naaberladel** (AJA).
- (92) Staar süüdistab plaadifirmat Warner, et too sisuliselt laskis põhja tema uue singli I Hate U, **andmata raha selle videosaate tootmiseks** (AJA).

Eelnevusega seotud semantiliste rollide kombinatsioonid on põhjuslikud ja *des*-tarindi kasutuses enamasti ka ajalised. VAHEND, PÕHJUS, TINGIMUS ja MÖÖNDUS avalduvad konverbi kujul seostena, mis võivad, aga ei pruugi esineda koos. Näiteks VAHENDID võivad, aga ei pruugi olla põhjuslikud, hüpoteetilised, ootusvastased. *des*-tarindi kujul võib VAHEND pakkuda ka ajalist tausta, nagu põhjuslikud sündmused konverbikasutuses enamasti pakuvad. VIIS konverbikasutuses eelnevusega seotud rollidega ei kombineeru. AJAGA seostub VIIS konverbikasutuses ainult VAHENDI kujul, mis on põhisündmuse teostumise VIIS, toimides sageli ka ajalise taustana. Ka põhjuslike rollidega kombineerub VIIS ainult VAHENDI (ja TÄPSUSTUSE) kujul: sündmuse toimumise n-õ põhjuslik VIIS vastab sisult juba VAHENDI määratlusele.

4.11.2. VIISI ja TULEMUSE või VASTANDUSE kombinatsioon

TULEMUS ja seda sisaldav VASTANDUS seostuvad järgnevusega ning tavaliselt ka eristuvusega. VIISIGA kombineerudes säilib järgnevus, aga tavaliselt väheneb eristuvus, nii et põhjuslik või vastandusseos avaldub ühe sündmuse osade vahel. VIIS kombineerub TULEMUSEGA kontekstis, kus põhisündmust iseloomustab selle TULEMUS või mõnest selle asjaolust tulenev asjaolu (näited 93–94).

(93) Muide, konverents ei möödunud **ainelist tulu toomata** – korraldajaile kingiti kummalegi tahvel šokolaadi! (AJA).

(94) Hobune tiris koormat märke **kõigi rangide-sedelgate pinguldudes** (ILU).

VASTANDUS ja VIIS kombineeruvad harva, kontekstis, kus põhisündmust ise-loomustab ülejäänud sündmuse suhtes ootusvastane asjaolu (95).

(95) Projekt annab need õigused ENSV kodanikele, ilma aga **седа terminit defineerimata** (AJA).

4.11.3. *des-* ja *mata-*tarindi semantiliste rollide kombineerumise kokkuvõte

Kokkuvõttes piirab semantiliste rollide kombineerumist peale määratluslike tingimuste eelkõige konverbisündmuse järgnevusseos põhisündmusega. Rollid, millele on omane järgnevus – TULEMUS ja VASTANDUS – ei kombineeru rollidega, millele on omane eelnevus: AEG, VAHEND, TÄPSUSTUS, PÕHJUS, TINGIMUS, MÖÖNDUS. Eelnevuse ja järgnevusega seotud rollid avalduvad konverbi kasutuses üksteisega kombineerumiseks sobimatul kujul. Järgnevusseos on semantiliste kombineerumiste suhtes palju rangem piirang kui konverbisündmuse ja põhisündmuse eristuvus-samasus, mis on üldiselt skalaarne, mitmeti vaadeldav ja kontekstiga kohanev.

Konverbitarindi semantiliste rollide kombineerumise keskmee moodustavad eelnevusega seotud põhjuslikud rollid VAHEND, PÕHJUS, TINGIMUS ja MÖÖNDUS, mis *des-*tarindis kipuvad kombineeruma üksteisega ja AJAGA ning *mata-*tarindis üksteisega ilma AJATA.

4.12. OTSTARVE: *maks-*tarind

*maks-*tarind on kindla tähendusega konverbitarind (*specific converb*, vt Nedjalkov 1998: 341), mis väljendab põhisündmuse otstarvet, täpsemalt sündmust, milleks tegevussubjekt põhisündmuse sooritab (näited 96–97).

(96) .. kaheksa kuud tagasi algatas linnavalitsus kampaania, **muutmaks linna spordikoolid spordiklubideks** (TK).

(97) Varnja all on kalamehed üle nende pragude lauad pannud, **pääsemaks kaugemale kalale** (TK).

OTSTARVE on kirjeldatav taotletava TULEMUSENA (vt Itkonen 2001: 336; Plado 2013: 28–29; Erelt 2017d: 723–724): põhisündmuse sooritamise abil taotleb tegevussubjekt otstarbesündmuse sooritamist. Seega moodustavad põhisündmus ja otstarbesündmus VAHENDI ja EESMÄRGI paari. Teisalt on otstarbesündmus soovpõhjus (vt samas): põhisündmuse põhjustab tegevussubjekti soov sooritada

otstarbesündmust. TULEMUSE ja PÕHJUSE rolli kokku võttes avaldub otstarbesündmus kahel ajal kahes kohas. Otstarbesündmuse taotlemine, soovimine, toimub tegevussubjekti tunnetuses realselt ja põhisündmusega samal ajal. (Taotletava) tulemusena toimub otstarbesündmus aga hüpoteetiliselt relatiivses tulevikus, põhisündmuse järel. Siin kirjeldan *maks*-sündmust sellest TULEMUSEGA seotud küljest, mille poolest *maks*-sündmus on hüpoteetiline, eristub põhisündmusest ja järgneb sellele.

Vaba *maks*-tarindi sündmus eristub põhisündmusest selgemalt kui *des*- ja *mata*-sündmus, sest aja, koha ja toimumistingimuste ühtsus põhi- ja *maks*-sündmuse vahel on nõrgem kui põhi- ning *des*- ja *mata*-sündmuse vahel. Esiteks eristab *maks*-sündmust põhisündmusest hüpoteetiliselt, mida eeldab OTSTARBE mõiste. Teiseks võib see toimuda ajas ja ruumis põhisündmusest kaugemal kui *des*- ja *mata*-sündmused. *maks*-sündmuse toimumisaeg ja -koht võivad olla ka määramatud, aga olenemata üksikasjadest toimub *maks*-sündmus millalgi hiljem. Põhisündmusega seob *maks*-sündmust ennekõike tegevussubjekti tegevuse ja tunnetuse ühtsus.

Sellised semantilised seaduspärasused kehtivad kindlamalt põhilause vaba laiendina toimiva *maks*-tarindi kasutuses. Seotud *maks*-tarindi semantika võib sellest mõnevõrra erineda: seotud *maks*-tarindi põhi võib olla mittesündmuslik, ilma ajalise ulatuseta nähtus, mis muudab ka *maks*-sündmuse seost põhisündmusega.

Siinne *maks*-tarindi semantika kirjeldus keskendub *maks*-tarindi seotusele vabadusele (edaspidi *seotusele*). Seotus ja obligatoorsus(-fakultatiivsus) on oluline *maks*-tarindi konverbistaatuse (vt Ylikoski 2003: 222; Erelt 2017e: 758), *maks*-tarindit puudutavate keelesoovituste (EKK 2020: 515–516) ning *maks*-tarindi ja teiste eesti otstarbeklauside tööjaotuse seisukohast. Vaba ja fakultatiivne *maks*-tarind on kooskõlas konverbimääratluste ja keelesoovitustega ning moodustab siinse materjali järgi *maks*-tarindi kasutuse valdava osa. Siiski kasutatakse *maks*-tarindit süsteemselt ka seotud laiendina. Selgitan järgnevalt seotust ja obligatoorsust.

Seotus ja obligatoorsus puudutavad seoseliike, mille käsitlemisel kasutatakse ka termineid *argument*, *komplement*, *komplementatsioon*, *adjunkt* ja *modifikatsioon* (vt Ylikoski 2003: 198–200; Erelt 2017a: 65, 69). Terminite mõisteline jaotus ja mõistete eristamise rangus erinevad. Eesti süntaksi kirjelduse järgi (nt Erelt 2017a: 65–66; Veismann jt 2017: 300) on seotus laiendi omadus, mis on seotud seosest põhjaga; obligatoorsus on keelendi omadus, mis on seotud seosest teise, morfosüntaktiliselt määratlemata keelendiga. Seotud on selline laiend, mille tähendus kuulub põhja tähenduse spetsiifikasse. Obligatoorne on keelend, mida on tarvis, et teine keelend oleks mingis kontekstis vastuvõetav. Alus ja sihtis on alati öeldise seotud laiendid, sest iga tegevussubjekt ja -objekt kuulub tegevuse osalisena selle spetsiifikasse. Näiteks SÕOJA ja SÕÖDAV kuuluvad SÕÖMISE spetsiifikasse (*Poiss sõi suppi; minister sõi oma sõnu*), sest SÕÖMINE avaldub tihedas seoses SÕOJA ja SÕÖDAVAGA. Seotus on eeskätt semantiline, mõisteline ja leksikaalne nähtus.

Obligatoorsus on ühe keelendi tarvilikkus teise keelendi vastuvõetavuseks: ilma obligatoorse keelendita ei oleks teine keelend vastuvõetav. Fakultatiivsest keelendist teise keelendi vastuvõetavus ei olene. Nii on obligatoorsus ühelt poolt väga avar mõiste, aga eeldab teiselt poolt spetsiifilist vaateviisi, mis on võtnud eelduseks mingi väärtuse, nt grammatilisuse, normingulisuse, täpsuse, eestipärasuse, traditsiooni vms. Avar on obligatoorsus aga selle poolest, missuguste keelendite vahel see avalduda võib. Erinevalt seotusest ei piirdu obligatoorsus alistasuseosega, vaid võib avalduda ka ühe süntaktilise rolli ja morfoloogilise vormi piires või ka väljaspool vahetat süntaktilist seost. Näiteks perfektiivsusadverb võib olla obligatoorne tegusõna suhtes; *mitte* võib olla obligatoorne ilma verbita vastuses; adverbialause korrelaat võib olla obligatoorne, aga komplementlause korrelaat ei pruugi seda olla. Ka aluse, st seotud laiendi ellips võib olla obligatoorne. (Erelt 2017b: 115–116, 124; 2017c: 609; 2017d: 668)

Kuigi seotus ja obligatoorsus on erinevad mõisted, avalduvad nende kohased nähtused laiendi ja põhja vahel tavaliselt koos. Seotud laiend on tavaliselt obligatoorne, sest põhja spetsiifikasse kuuluva tähenduse väljendamine on üldiselt vajalik, et põhi oleks vastuvõetav, tähenduselt terviklik. Seotud laiend võib aga olla fakultatiivne kontekstis, kus põhja tähendus on tänu mingitele kontekstilistele asjaoludele terviklik ilma seotud laiendita. Ehkki iga sihitis on seotud laiend, ei pruugi sihitis olla igas kontekstis obligatoorne. Tegusõna, mis väljendab tegevust, mille tegevusobjekt on määramata (*Jõudsin koju ja asusin kohe sööma*) või mõistetav konteksti põhjal (*Supp oli laual. Hakkasin sööma*), võib lauses olla vastuvõetav ilma sihitiseta. Vaba laiend on tavaliselt fakultatiivne, sest selle põhi on vastuvõetav olenemata sellest, kas selle spetsiifikast välja jäävat tähendust on väljendatud või mitte. Mõnes kontekstis võib aga ka vaba laiend olla obligatoorne. Kuigi nimisõna *tuju* täiendit ei kirjeldata üldiselt seotud laiendina, võib see olla obligatoorne kontekstis, kus *tuju* tunduks ilma laiendita poolik (*Tal on hea tuju*) (vt Erelt 2017: 66). Seega on seotus ja obligatoorsus morfosüntaktilised väärtused, mis võivad avalduda eraldi, aga avalduvad laiendi ja põhja vahel sageli koos, st kipuvad kombineeruma.

Siin keskendun *maks*-tarindi seotusele, mis seostub otseselt *maks*-tarindi semantikaga ning on obligatoorsusest püsivam, kirjeldajati oletatavasti vähem vahelduv ja paremini üldistatav. Probleeme on siiski ka seotuse määramisel. Iga laiendi tähendus seostub mingil määral põhja tähendusega (Veismann jt 2017: 300). Seda määra võib iseloomustada üle kahe, s.t seotud ja vaba astme, ning mõne vahepealse astme teisendamine seotuks või vabaks võib olla keeruline. *maks*-tarindi kasutuses avaldub see probleem teravalt: ka vaba otstarbemääruse seotus põhjaga on võrdlemisi tihe, sest OTSTARVE eeldab tahtlikku põhisündmust. Nii on ka eesti süntaksikäsitluses (Erelt 2017e: 801) räägitud *suhteliselt* seotud *maks*-tarinditest.

Määratluslikult (vt Haspelmath 1995: 28; Van der Auwera 1998: 275; Ylikoski 2003: 198, 210, 222) eristab seotus konverbi infinitiivist. Konverbitarindile on omistatud vaba laiendi funktsioon, infinitiivitarindile seotud laiendi, sh seotud otstarbemääruse funktsioon. Seega vastab seotud otstarbemäärusena toimiv *maks*-tarind infinitiivimääratlusele. Eesti keeles toimivad seotud otstarbemäärusena ka

selgemad infinitiivid, *ma-* ja *da-*infinitiiv; *maks*-tarindit kirjeldab eesti süntaks (Erelt 2017e: 757) *ma*-infinitiivi käändevormina. Selline käsitlusviis ei põhine küll ainult funktsioonil, vaid ennekõike keele ajalool ja kirjeldustraditsioonil. Sellele lisaks on ka otstarbetähenduse puhul avaldatud kahtlust (Erelt 2017e: 758), kas *maks*-vorm on käsitletav konverbina. Kokkuvõttes on otstarbetähendus ja seotus(-obligatoorsus) kaks *maks*-tarindiga seotud probleemi, mis seavad kahtluse alla *maks*-tarindi vastavuse konverbitarindi määratlusele.

maks-tarind ei ole probleemne ainult määratluslikult, vaid ka keelehoolde vaatekohast. Mingil määral võivad keelehooldelised probleemid seostuda *maks*-tarindi erilise kujunemislooga. *maks*-vormi pakuti kasutusse 20. sajandi alguse keeleuueenduse käigus ja regulaarselt kasutama hakati seda 1960. aastatel (EKK 2020: 516). Üldlevinud ja neutraalset keelendit ei ole *maks*-tarindist seni saanud. Seda on tajutud ja tajutakse vähemalt mõnes kontekstis stilistiliselt markeerituna, peamiselt kantseliitlikuna. (Vt Uuspõld 1980; Rimmelg 2002; Erelt 2017e: 801; EKK 2020: 516). Siin käsitluses väärrib tähelepanu asjaolu, et keelehooldeliseltki on probleemne just seotud *maks*-tarind, kuigi *maks*-tarindi kasutamise soovitusel (EKK 2020: 515–516) ei räägi seotusest ega obligatoorsusest, vaid lähtuvad teistest otstarbeklausidest. Eesti keeles väljendavad OTSTARVET peale *maks*-tarindi otstarbelause, translatiivne nominalisatsioon ning *ma(s)-* ja *da-*infinitiivitarind. Ühes keeles mitme otstarbeklausi olemasolu on tüpoloogiliselt tavaline (Schmidtke-Bode 2009: 38–39). Keelehoole soovitab (EKK 2020: 515–516) kasutada *maks*-tarindit pika ja eriti korduva otstarbelause ning mitme ees-täiendiga nominalisatsiooni asemel ega soovita seda kasutada *ma-* ega *da-*infinitiiviga tarindite asemel. Kuna kontekstid, kus kasutatakse nii *maks*- kui ka *ma(s)-* või *da-*tarindit, on ühtlasi seotud laiendi kasutamise kontekstid, mis moodustavad suure osa seotud *maks*-tarindi kasutusest, langevad seotud *maks*-tarindi kasutus, keelehooldeliselt soovimatu kasutus ja määratluslikult probleemne kasutus suuresti kokku.

Asjaolu, et seotud-vaba laiendi jaotus ei ole diskreetne ega ühe kindla tunnuse alusel üldistatav, vaid on skalaarne ja üleminekuline, on üldiselt teada (vt Ylikoski 2003: 206, 208, 215; Veismann jt 2017: 300). Ka siinse käsitlusviisi vaatekohast on seotuse varieerumine loomulik. Probleemseks teeb seotud *maks*-tarindi konflikt seotuse määratlusliku kriteeriumi staatusega, mille järgi seotus eristab infinitiivi konverbist (vt Ylikoski 2003: 185, 197–199, 222). Seda silmas pidades pööran siinses käsitluses *maks*-tarindi seotusele tähelepanu, keskendudes sellele, kuidas avaldub *maks*-tarindi kasutuses OTSTARBE rollis keelendi seotus. Erinevalt teistest põhjuslikest määrustest avaldub OTSTARVE regulaarselt seotud laiendina (vt Veismann jt 2017: 368, 374). Tüpoloogiliselt toimivad otstarbemäärusena keelendid, mis toimivad ka aluse, sihite, öeldistäite, seotud määruse või liit-öeldise osana (vt Joseph 1983: 31–32; Haspelmath 1989: 298–299). Siinne kirjeldus hõlmab nii vabu kui ka seotud *maks*-tarindeid. *maks*-tarindite kirjeldus ja tõlgendus viib järelduseni, et seotud *maks*-tarindit võib käsitleda konverbitarindina ja see on *maks*-tarindi kasutuse orgaaniline osa, mida taunivad keele-soovitusel (EKK 2020: 515–516) on probleemsed.

4.12.1. Tahtliku sündmuse laiend

Vaba *maks*-tarind seostub samamoodi nagu otstarbelause (vt Erelt 2017d: 723) tahtliku põhisündmusega. Vaba *maks*-tarind laiendab sihivälist sündmust, mis ei nõua üldiselt OTSTARBE väljendamist, aga mille otstarve tõuseb esile konkreetsetes kontekstis. Põhisündmuse moodustavad vahetult teised asjaolud, nt tegevus, tegevussubjekt, tegevusobjekt, viis, koht, aeg – ning OTSTARVE suhestub neist asjaoludest koosneva tervikuga suhteliselt eraldi seisva rollina (näited 98–99).

(98) Laupäeva õhtul, kui saunavihad kuivama sätitud, istub maapere üksmeelselt teleri ette, **jälgimaks klantspildilikku maaelu** (TK).

(99) .. et vara müüki jätkatakse ka pärast esialgu planeeritud summa kättesaamist, **katmaks hädavajalikke dotatsioone ühistranspordile** (TK).

Enamiku tahtlike sündmustega seostub *maks*-tarind just vaba laiendina, sest enamik tahtlike sündmusi, näiteks *istumine* ja *müügi jätkamine* (näited 98–99), ei ole OTSTARBEGA nii tihedalt seotud, et nõuda selle väljendamist. Ühtlasi on vaba otstarbemäärus *maks*-tarindi põhiline süntaktiline roll: seda esineb siinses materjalis kõige rohkem, see on põhiline *maks*-tarindi senise kirjelduse järgi (Erelt 2017e: 799–801), see vastab kõige paremini konverbiääratlusele ja seda ei piira keelesoovitused.

Siinses materjalis sisaldavad kõik *maks*-tarindid mõnd järellaiendit, mille struktuur varieerub olulisel määral. Laiendite struktuuri võib pidada *maks*-tarindi varieerumise teiseks iseloomulikuks mõõtmeks seotuse varieerumise kõrval. *maks*-tarind võib sisaldada nii ainult mittedisjunktiivseid, nominaalseid laiendeid (näited 96–99) kui ka disjunktiivseid, klausi abil väljendatud laiendeid (näited 100–103). Sündmusliku laiendiga *maks*-tarind väljendab tahtliku sündmuse eesmärgiks olevat sündmust, mis seostub veel mõne sündmusega.

(100) .. kus ta kohtus sadamalinnas Aleksandrias president Husni Mubarakiga, **arutamaks Lähis-Ida rahuprotsessi taaselustamist** (TK).

(101) Seadusandlikult saaks näiteks luua ajateenistuse läbimise positiivse ja negatiivse motiveerimise süsteemi, **andmaks sõdurile mõtet teenida** (TK).

(102) Vanaema aga pani sõrme suule, **näitamaks lapsele, et praegu ei sobi rääkida** (TK).

(103) Kesk-Eestis asuv ja Eesti kapitalil põhinev tootmisettevõtte on rollimudeliks teistele ettevõtetele, **näitamaks, et järjekindel kvaliteedijuhtimise põhimõtete rakendamine tagab ettevõtte kasumlikkuse ning klientide, töötajate ja ühiskonna kõrge rahulolu** (TK).

Vaba *maks*-tarind püsib semantiliselt üsna kindlates piirides, väljendades tahtliku sündmuse abil taotletavat relatiivselt tulevikulist sündmust. Siiski esineb ka *maks*-tarindeid, mis sellest põhimõttest mõnevõrra lahknevad. Vaba *maks*-tarindi

eemaldumine OTSTARBE rollist on suhteliselt harv ja avaldub üldiselt TULEMUSE poole kalduvas rollis. Et OTSTARBE on taotletav TULEMUS, avaldub *maks*-tarindi eemaldumine OTSTARBE rollist *maks*-sündmuse taotluslikkuse, täpsemalt soovitavuse ja/või hüpoteetilise vähenemisena. TULEMUSE rolli poole kaldunud *maks*-sündmus võib olla vaadeldav tegelikuna ja tegevussubjekti tahtest sõltumatu.

Marker, mis võib vähendada *maks*-sündmuse taotluslikkust, on ekvatiivne partikkel, nt *nagu* või *justkui*, mis markeerib *maks*-tarindit süntaktilise üldlaiendina ja distantseerib *maks*-sündmuse tegevussubjekti tahtest, vähendades pehmenitava subjektiivsusmarkerina keelekasutaja sisumaksiimikohast (vt Grice 1975: 45) vastutust selle eest, et *maks*-sündmus vastab OTSTARBELE. Ekvatiivne partikkel väljendab asjaolu, et keelekasutajale (ainult) tundub, et *maks*-sündmus on tegevussubjekti eesmärk. Markeeritud *maks*-sündmuse tähendus jääb OTSTARBE ja TULEMUSE vahele, nii et *maks*-sündmus võib olla tahtlik või tahtmatu, võimalik või tegelik. OTSTARBEST erinevise vabadus annab *maks*-tarindile ühtlasi vabaduse seostuda suurema hulga põhjadega. *maks*-sündmus, mis ei pruugi olla soovitav, ei eelda tahtlikku põhisündmust ega tahtevõimelist, isegi mitte elusat tegevussubjekti, nagu näites 106 *tuhk*. Samas omistab ka ekvatiivse partikliga markeeritud *maks*-tarind põhisündmusele teatava tingliku tahtlikkuse.

- (104) Mõni hääletab aga poolt mingi pseudosügava mõtte ajal, nagu **näitamaks oma vaimset üleolekut massist, kes nagunii midagi ei taipa** (TK).
- (105) Ent justkui **ilmestamaks kogu Kalevi järelkasvu tänavust head esinemist**, olid noored vabaviskejoone taga kindlakäelised (TK).
- (106) .. ja otseku **kinnitamaks papa valikuõigsust** kattis seda elegantset tisleeriteost praegugi paks kord eradetektiivide lemmikasitõendit, tuhka (TK).

Mõnevõrra selgemalt läheneb TULEMUSELE *maks*-sündmus, mida markeerib partikkel *vaid/ainult* vms (107; vt Erelt 2017e: 800), mis distantseerib *maks*-sündmuse tegevussubjekti taotlusest tugevamalt ning liigutab *maks*-sündmuse tegeliku ja tahtmatu ootusvastase tulemuse poole. Selline tähendus on omane ka otstarbelausele: .. *ainult selleks, et veenduda* .. *Vaid*-partikliga laiendatud *maks*-sündmuse tähendust võib kirjeldada tegevussubjekti tegelikust eesmärgist lahkneva tulemusena.

- (107) .. kobisin hütist välja ja tõusin mäetipule – vaid **veendumaks, et mitte kusagil ei ole mitte üht tulukest** (TK).

Esineb ka üksikuid markeerimata *maks*-sündmusi, mis võivad tüüpilisest OTSTARBE rollist mõnevõrra lahkneva. Selliste lausete tähenduse erinevise OTSTARBEST näib olevat subjektiivne. OTSTARBEST lahknevise pragmaatiline mehhanism on üldine: tähendusliku tervikkikkuse huvides kohaneb *maks*-sündmus mõne kontekstilise tähendusega, mis ei sobitu OTSTARBE rolliga. Mõni kontekstiline tähendus on OTSTARBE tahtlikkuse või hüpoteetiliseusega piisavalt tugevas

ebakõlas, et *maks*-sündmus selle tähendusega mõnevõrra kohaneks, nihkudes OTSTARBEST tegeliku või tahtmatu TULEMUSE poole. Näites 108 võib OTSTARBE rolliga vastuolus olla aga tähenduslik asjaolu, et kuulujuttude kinnitamine ei tundu sobivat Gucci Groupi tegelikuks eesmärgiks. Näites 109 võib hüpoteetilise vastuolus olla asjaolu, et sõnaraamat tundub eeldavat sõna tähenduse märkimist, st tegelikku tulemust. Kui keeleteadaja tajub seda vastuoluna, võib *maks*-sündmus tõlgendada tahtmatu ja/või tegelikuna – ning vastata seeläbi rohkem TULEMUSE mõistele. Sama mehhanismi põhjal on mõistetav ka markeeritud *maks*-tarindi (näited 104–107) tähendusmuutus, mille puhul OTSTARBEGA ebakõlaline tähendus on omistatav regulaarsele grammatilis-pragmaatilisele markerile.

(108) **Kinnitamaks mõnd aega levinud kuulujutte**, avalikustas Gucci Group, et on sõlminud lepingu disainer Stella McCartneyga (TK).

(109) Sõna „armastama“ kasutab see sõnaraamat **märkimaks seksuaalvahekorda** (TK).

maks-tarindi eemaldumine OTSTARBE rollist on kirjeldatav semantilise lihtsustumisena: tahtlikkuse ja/või hüpoteetilise kaona. Pragmaatiliselt avaldub see aga OTSTARBE rolli põhjal mõne lisamarkeri või tähendusliku tunnuse kaudu – ümbertõlgendamisena. Nii on OTSTARBE rollist eemalduv *maks*-tarind vormilt ja tähenduselt keerulisem kui tavaline OTSTARVET väljendav *maks*-tarind.

Kokkuvõttes on siinse materjali põhjal *maks*-sündmuse eemaldumine OTSTARBEST vähene ning eeldab üldiselt lisamarkeri kasutamist. Seejuures on ka markeeritud *maks*-tarindi tähendus eritletav OTSTARBENA, mida modifitseerib süntaktiliselt *maks*-tarindist väljaspool asuv marker. Ilma lisamarkerita *maks*-tarindite kaugenemine OTSTARBE rollist on üksikjuhuline. Et ka otstarbelause väljendab tulemust – mida on nimetatud järgneva sündmuseks (vt Plado 2013; Erelt 2017d: 724), aga millel on üldiselt põhisündmusega ka põhjuslik seos –, võib arvata, et TULEMUSE-lähedane kasutus moodustab otstarbekeelendite kasutuse loomuliku, metonüümse ääreala. Neid asjaolusid silmas pidades käsitlen ka TULEMUSE-lähedasi *maks*-tarindeid nagu kõiki *maks*-tarindeid otstarbe-tähenduslikuna.

Järgmisena tulevad vaatluse alla (suhteliselt) seotud *maks*-tarindid, mis laiendavad põhja, mille seos OTSTARBEGA ei ole mitte niivõrd kontekstiline, kui võrd semantiline. Üldjoontes on *maks*-tarind nii seotud, kui tugev on põhja tekitatud ootus, et väljendatakse OTSTARVET. Et otstarbelaiendi seotud põhjasid on vaba laiendi põhjadega võrreldes vähe, saab seotud *maks*-tarindit käsitleda põhja tähenduse järgi.

4.12.2. Liikumissündmuse laiend

Seotud *maks*-tarind võib väljendada sündmust, mille poole liikumist väljendab põhilause. Komplekslauseid, mis väljendavad liikumist otstarbesündmuse poole, on tüpoloogiliselt nimetatud *liikumis- ja otstarbekonstruksiooniks* (*motion-cum-*

purpose constructions; Aissen 1984; Schmidtke-Bode 2009: 95). Eesti keele käsiraamatus (2020: 516) ilmestab *maks*-tarindile *ma(s)*-tarindi eelistamise soovitus just liikumis-otstarbekonstruksioon (näited 110–111). Liikumise-otstarbekonstruksioonis esinevad *ma(s)*- ja *maks*-tarind on probleemsed samatähenduslikuna ning ühtlasi varieeruvana ja üksteise asendusena käsitlemise seisukohast.

(110) Direktor läks Pärnu **sõlmimaks lepingut** – parem: Direktor läks Pärnu **lepingut sõlmima** (EKK 2020: 516).

(111) Direktor käis Pärnus **sõlmimaks lepingut** – parem: Direktor käis Pärnus **sõlmmas lepingut** (TK).

ma(s)-tarind väljendab (SIHT)KOHTA ja/või OTSTARVET. Emb-kumb semantiline roll esildub praeguse kirjelduse järgi (Erelt 2017e: 794, 797) olenevalt kontekstist: kui lauses ei ole muud kohamäärust, esildub KOHT; kui muu kohamäärus on olemas, esildub OTSTARVE. Eesti keele käsiraamatu näidetes (näited 110–111) on kohamäärus *Pärnu*, nii et *ma(s)*-tarind väljendab neis näidetes kirjelduse järgi OTSTARVET.

Ka siin materjalis esineb *maks*-tarindit liikumiskonstruksioonis, mis sisaldab kohamäärust ja kus ka *ma(s)*-tarind väljendaks kirjelduse järgi OTSTARVET. Need näited sarnanevad käsiraamatu näidetega.

(112) Ema oli sunnitud käima arstlikus kontrollis **kummutamaks isa väidet**, nagu poleks ta vaimselt terve (TK).

(113) Bigart viibib parajasti dr Samariase juures igakuisel läbivaatusel **testimaks organismi varuvõimeid treeningukoormuse tõstmiseks** (TK).

(114) Aasta alul sündinud bänd on tulnud muusikaturule **võtmaks üle teatepulka paroodia vanameistrilt Kuldselt Triolt** (TK).

Sellele lisaks esineb *maks*-tarindit ilma kohamääruseta liikumis- (näide 115) ja muutuskonstruksioonis (näited 116–117). Muutusi eristab füüsilisest liikumisest väiksem konkreetsus, mis võib avalduda mitmesugustes asjaoludes: aeglasem, vähem füüsiline ja raskemini määratava tegevussubjektiga protsess. Osa muutusi, mis pole liikumised, on mõistetavad metafoorse liikumisena. Edaspidi nimetan siin jaotises ka metafoorse liikumisena mõistetavaid muutusi *liikumiseks*.

(115) .. kuid mu käsi ei tõusnud **surmamaks elu**, mille kirja kirjutaja omistas ühele taevatähele vale asesõna andmisega (TK).

(116) Nii Senso kujundus kui menüüvalik on kohandatud **sobimaks ärikohtumisteks, sõpradega kokku saamiseks ja ka peredele (eraldi lastemenüü)** (TK).

(117) Meie meeled on ülimalt teritunud **eristamaks pisimaidki iseärasusi oma liigikaaslaste välimuses ja käitumises** (TK).

Probleemne on *ma*-tarindi semantiline roll ilma kohamääruseta liikumiskonstruktsioonis. Kirjelduse järgi väljendaks *ma*-tarind selles konstruktsioonis SIHTKOHTA, aga see määratlus ei ole kindel. Lähemat kaalumist nõuab SIHTKOHA ja OTSTARBE seos liikumise kontekstis.

SIHTKOHAL ja OTSTARBEL on väga tihe, nii metafoorse kui ka metonüümsena kirjeldatud seos. Metafoorselt on OTSTARVE SIHTKOHA-sarnane mõiste: OTSTARVET väljendatakse nagu SIHTKOHTA, seda võidakse mõtestada SIHTKOHANA ja OTSTARBE mõiste võib olla SIHTKOHA mõistest kujunenud (vt Lakoff, Johnson 1999: 46; Bolognesi 2016: 5; Ptiček, Dobša 2023). Metonüümselt seostub OTSTARVE SIHTKOHAGA mh sellistes kontekstides, kus sihtkoht seostub implitsiitselt mingi otstarbega. Selle metonüümse konteksti kaudu võib sihtkohakeelendist saada otstarbekeelend, kui otstarbetõlgendus kinnistub, nii et varasem kohakeelend hakkabki väljendama OTSTARVET (vt Croft, Cruse 2004: 7, 14; Schmidtke-Bode 2009: 98–99). Klauside, sh *ma(s)*-klauusi puhul võivad tahtliku sündmuse sündmuslik SIHTKOHT ja OTSTARVE olla eriti lähedased.

Peale selle, et SIHTKOHT ja OTSTARVE on semantiliste rollidena seotud, ning SIHTKOHT-sündmus ja OTSTARVE-sündmus ehk iseäranis, on ka nende kontekst – liikumine – eriline. Tüpoloogiliselt eristuvad liikumise OTSTARVET (*motion purpose*) väljendavad klausid muudest (*non-motion purpose*) otstarbeklausidest (Derbyshire 1979: 28; Schmidtke-Bode 2009: 95–96). Liikumise otstarvet väljendavatel klausidel on tüpoloogilisi ühisjooni (Schmidtke-Bode 2009: 96–97, 99): liikumiskonstruktsioonist põhjale lisaks on liikumise otstarvet väljendavatele klausidele omane tihe tähenduslik seotus põhjaga ning sellele vastab seotud laiendi ja põhja argumendipositsiooni täitja roll. Morfosüntaktiliselt on liikumise otstarvet väljendavatel klausidel üldiselt vähem muutetunnuseid kui teistel otstarbeklausidel. Süntaktiliselt-kontekstiliselt kalduvad liikumise otstarvet väljendavad otstarbeklausid esinema piiratud hulgas kontekstides, väljendadeski ainult liikumise otstarvet.

Seega on liikumiskonstruktsioon OTSTARBE suhtes eriline kontekst. Arvan, et see erilisus põhineb LIIKUMISE, SIHTKOHA, SÜNDMUSE ja OTSTARBE seosel: liikumise sihtkoht-sündmus on ühtlasi liikumise OTSTARVE. Liikumise kontekstis ei pruugi OTSTARVE olla SIHTKOHA-SÜNDMUSE metafoor ega metonüüm, vaid SIHTKOHT võib olla OTSTARBE avaldumiskuju: vähemalt osas liikumise kontekstides sisaldab SIHTKOHT OTSTARBE mõistet. Seega on keeruline väljendada liikumise sihtkohaks olevat sündmust, väljendamata ühtlasi selle liikumise otstarvet. Teisisõnu on OTSTARBE ja SIHTKOHA mõiste liikumise kontekstis lähedasemad, st nende metonüümia tihedam kui teistes kontekstides. Siinse käsitluse kategooriaid kasutades sisaldab SIHTKOHT liikumise kontekstis sageli OTSTARVET. See tähendab, et SIHTKOHA ja OTSTARBE seos ei ole üldine, vaid kontekstiline. *ma(s)*-tarindi kasutuse põhjal väärrib lähemat uurimist, mil määral piirdub selle OTSTARBE roll liikumiskonstruktsiooniga ehk millisel määral on see kirjeldatav liikumise otstarvet väljendava klausina. Täiendavat käsitlust väärrib see, kuidas avalduvad SIHTKOHT ja OTSTARVE *ma(s)*-tarindi semantikas (vt Erelt 2017e: 794, 797). Need ei pruugi olla eksklusiivsed rollid, nii et *ma(s)*-tarindi semantiline roll võib (SIHT)KOHA ja OTSTARBE kõrval olla SIHTKOHT-OTSTARVE.

LIIKUMISE, SIHTKOHA ja OTSTARBEGA seotud erinevusi on tüpoloogiliselt täheldatud ka infinitiivide ja konverbide vahel (vt Haspelmath 1989: 305–308; Ylikoski 2003: 207–208; Schmidtke-Bode 2009: 94–99). Vähemalt mõnes keeles piirdub infinitiivide OTSTARBE-roll suunatud liikumist väljendava kontekstiga (Schmidtke-Bode 2009: 41, 94). Infinitiivid väljendavad eelkõige sihtkohta ja sihtkohta-otstarvet ning konverbid otstarvet (Ylikoski 2003: 207). Samuti on märgatud, et eeskätt konstruktsioonides, mis ei väljenda liikumist, vajavad infinitiivid otstarbe väljendamiseks täiendavate morfosüntaktiliste markerite tuge (Haspelmath 1989: 305–308; 1995: 28). Eesti keeles võib sellise toe pakkujaks *da*-infinitiivile pidada otstarbelauset (*et X-da*; vt Ylikoski 2003: 207–208) ja *ma*-tarindile – *maks*-tarindit.

Sihipärase liikumise tähenduse kontekstiline olemasolu võib eristada *ma*(s)- ja *maks*-tarindi ning infinitiivi ja konverbi kasutuse jaotust paremini kui laiendi seotus. Sihipärane liikumine on konkreetsem tunnus kui seotus, mis on semantiliselt kompleksne ja süntaktiliselt lai üldistus. Liikumistähendus on seotusest lihtsam, konkreetsemalt tunnetatav ja ka kummutatav kriteerium. Samuti on liikumistähendus seotud sageli kasuliku oletusega, et keelendi kasutus kontekstid on metafoorselt või metonüümselt seotud. *ma*-infinitiivi kontekste siduvad tähendused on LIIKUMINE ja SIHTKOHT, mis võivad sisaldada kooskõlas mõne kontekstilise tähendusega OTSTARBE tähendust. Kui infinitiivi kasutuses seostub OTSTARBE alati SIHTKOHAGA, siis oleks infinitiivi ja konverbi semantiline erinevus määratav SIHTKOHA-OTSTARBE ja OTSTARBE vahele: SIHTKOHT, sh SIHTKOHT-OTSTARBE, on infinitiivi semantiline roll, ja OTSTARBE on konverbi semantiline roll. Sellise eristuse kasulikkus on esialgu oletuslik.

Omaette probleem on, mil määral on liikumissündmust laiendava infinitiivi tähendus SIHTKOHA rollist. Kui sihtkohamäärus on liikumissündmuse seotud laiend ning otstarbemäärus liikumissündmuse vaba laiend, siis on infinitiiv liikumiskonstruktsiooni seotud laiend ainult SIHTKOHA rolli alusel, ning *maks*-tarind, millel SIHTKOHA rolli ei ole, on liikumiskonstruktsiooni vaba laiend. LIIKUMISE, SIHTKOHA ja OTSTARBE vahekord seotusega nõuab uurimist ulatuslikuma materjali põhjal, mis sisaldaks ka teisi otstarbeklause.

maks-tarindit esineb ka transitiivses liikumiskonstruktsioonis, kus *maks*-sündmuse tegevussubjekt ei ole mitte põhisündmuse tegevussubjekt nagu *maks*-tarindil muidu (Erelt 2017e: 802) ka transitiivses konstruktsioonis, vaid põhisündmuse tegevusobjekt nagu *ma*-tarindil (näited 118–120). *maks*-vormi väljendusvõimlustest lähtudes on transitiivses liikumiskonstruktsioonis esineva *maks*-tarindi tegevussubjekti tõlgendamiseks kaks võimalust: põhisündmuse tegevussubjekt või -objekt, aga teised tähendused, mis avalduvad kontekstis, sh *maks*-tarindis (vt näide 120 *su pro oma*), võivad ühe võimaluse esile tõsta.

- (118) .. vastavasisuline telemäng poleks iialgi kogunud masse ürgsete telekate ette
imetlemaks tsivilisatsioonist kaasavõetud kana sangarlikku lintshimist (TK).
- (119) FBI hoiatas võime **olemaks valmis võimalikuks terroristide rünnakuks ükskõik millise linna vaatamisväärsusele (TK).**

(120) .. aga sa oleks selle lapse ilmale toonud ja ühes temaga mängulisuse ja traagilisuse **täiendamaks su analüütilist headust** (TK).

Liikumiskonstruktsioon (näited 112–120) on *ma(s)* ja *maks*-tarindi ühine kontekst, aga ühine kontekst ei tähenda veel sama tähendust. Kaalumist väärivad võimalus, et nende semantiline roll on selles ühises kontekstis mõnevõrra erinev. Erinevus võib avalduda selles, et ehkki *ma(s)*- ja *maks*-tarind väljendavad mõlemad otstarvet, väljendab *ma(s)*-tarind kui lokaalfinaalne keelend (Erelt 2017e: 794, 797) täpsemalt sihtkohta-otstarvet. *ma(s)*-tarindi sihtkoht sisaldab OTSTARVET, aga *maks*-tarindi OTSTARVE SIHTKOHTA ei sisalda: pole ühtki semantilist põhjust, miks ei saa väljendada liikumise-muutuse otstarvet abstraktselt, sihtkohta kaasamata.

See erinevus avaldub *ma(s)*- ja *maks*-sündmuse mõnes siinse materjali põhjal täheldatud omaduses, mis väärivad edaspidi uurimist rohkema ning *ma(s)*-tarindit hõlmava materjali põhjal. *maks*-sündmus on põhisündmuse suhtes selgemalt hüpoteetiline: see on taotluslik ja selle saavutamine lahtisem. *ma(s)*-sündmuse SIHTKOHT-OTSTARVE on suhteliselt lähedane TULEMUSEGA: *ma(s)*-sündmus võib olla relatiivselt tõenäolisem kui *maks*-sündmus.

Kokkuvõttes on liikumiskonstruktsioon kontekst, kus SIHTKOHT võib olla OTSTARBEGA eriti lähedalt seotud. Selles kontekstis väärivad uurimist *ma(s)*-tarindi semantiline roll ja selle lähedus *maks*-tarindi rolliga. Kui *ma(s)*-tarind väljendab liikumiskonstruktsioonis SIHTKOHTA-OTSTARVET, siis *maks*-tarindi kasutamist võiks ka keelehooldes vaatekohast õigustada puhta OTSTARBE väljendamise võimalus. LIIKUMISE ja SIHTKOHA tähendus laiemalt väärivad kaalumist infiniitivi ja konverbi eristamise kriteeriumide täpsustamisel.

4.12.3. Vajalikkust väljendava põhja laiend

maks-tarind laiendab regulaarselt põhja, mis väljendab mingi sündmuse või muu nähtuse vajalikkust. Põhisündmuse vm -nähtuse vajalikkus avaldub *maks*-sündmuse sooritamise suhtes (121–123).

(121) **Vältimaks emotsionaalselt tehtavaid valeotsuseid**, tuleks investeerida väiksemate firmade aktsiatesse (TK).

(122) Füüsilise töö tegijad vajavad puhkust **taastamaks oma jõuvarusid ja säilitamaks monotoonse töö juures tähelepanuvõimet** (TK).

(123) Jason Speedil polnud vajadust heita pilku ta ees kuvaril jooksvale informatsioonile, **mõistmaks, kui raskes olukorras vaenlane viibib** (TK).

Et vajaliku sündmuse otstarbe väljendamiseks ei kasutata *da*- ega *ma(s)*-infinitivitarindit, ei piira vajalikkuspõhja laiendava *maks*-tarindi kasutust ka keelesoovitused. Vajalikkuspõhja laiendi roll on ka ainus piiranguvaba semantiline kontekst, kus *maks*-tarind on käsitletav seotud laiendina.

Vajalikkust väljendava põhja laiendi roll on aga ilmekas seotuse käsitlemise probleemsuse seisukohast. Vajalikku sündmust laiendavat *maks*-tarindit on kirjeldatud (Erelt 2017e: 801) suhteliselt seotuna, aga vajalikku sündmust laiendavaid otstarbelauseid on kirjeldatud vabade otstarbelauseitena (vt Erelt 2017d: 723–725). Samas on otstarbelause ja *maks*-tarind lähitähenduslikud, nii et nende tähendusseos samatähendusliku põhjaga võiks olla ühesugune. See kirjelduslik lahknevus võib seostuda asjaoluga, et vaba ja seotud laiendit on raske järjekindlalt eristada.

Vajalikkuspõhja ('midagi on vaja') ja otstarbelaiendi ('millekski') seotus võib oleneda sellest, kas vaadata seost laiendi või põhja seisukohalt. Vajalikkus on *maks*-tarindi nii regulaarne ja mõisteliselt seotud põhi, et *maks*-tarind paistab toimivat vajalikkuspõhja seotud laiendina. Põhi, vajalik sündmus, võib seostuda nii otstarbe kui ka mõne teise osalise või asjaoluga, nt kogeja, kasusaaja või põhjusega, või esineda nt deontilise vajalikkuse korral (vt Erelt 2017b: 142 jj) ilma ühegi laiendita. Selle poolest, et otstarve ei kuulu vajaliku sündmuse spetsiifikasse üldiselt, vaid ainult üksikjuhtudel, võib otstarbelaiendit kirjeldada suhteliselt vaba laiendina. Olenemata otstarbelaiendi seotuse määramise otsusest on vajalikkust väljendav põhi niisugune kontekst, kus avaldub ehk kõige selgemalt otstarbelaiendi seotuse suhtelisuus, selle mitmeti käsitletavus.

Seotuse suhtelisuus avaldub ka *maks*-tarindi obligatoorsuse suhtelisuse ja vaheldusena. Üldiselt on vajalikku sündmust laiendav *maks*-tarind seda obligatoorsest, mida vähem on põhjal teisi (seotud) laiendeid ja mida lähemal paikneb *maks*-tarind põhjale. Obligatoorsena mõjuvad kirjavahemärgistamata fookustatud *maks*-tarindid (näide 124). Suhteliselt fakultatiivsena on tajutavad *maks*-tarindid, mis laiendavad kirjavahemärgiga eraldatud põhilauseid, millel on teisi, põhiverbi ja *maks*-tarindi vahel paiknevaid ning tihedamalt seotud laiendeid (näide 125). Omaette probleem on lausealguliste *maks*-tarindite (näide 126) obligatoorsus. Seoses V2-printsiibiga ja topikalisatsiooni-inversiooniga võib lausealgulisel elemendil, ka vabal laiendil ja üldlaiendil, olla lause struktuuris nii otsustav roll, et ilma lausealgulise elemendita ei mõjuks põhilause (*on Eestil vaja* ..) loomulikuna. Lausealgulise elemendi probleem ei puuduta küll otseselt *maks*-tarindit, vaid obligatoorsuse määramist eesti keeles laiemalt.

- (124) Riigikohtu hinnangut on vaja **rahustamaks Euroopa Liitu, et Eesti põhiseadus ei takista siin euro kasutuselevõttu** (TK).
- (125) Vare ettepanekul on vaja täpsustada edaspidiste võimalike probleemide ja lahk-
arvamuste välistamiseks lepingute eestikeelset tõlget ning selgitada mõningaid
tehnilisi küsimusi, **tagamaks lepingu kiiremat sõlmimist** (TK).
- (126) **Tagamaks kõigile lastele võrdsed võimalused**, on Eestil vaja ületada suur maha-
jäämus arenenud riikidest (TK).

Vajalikkus võib väljenduda nii klausi kui ka fraasina. *maks*-tarindit esineb öeldis-
täitelauses, mille fookus on lause aluse referendi vajalikkust väljendav öeldis-
täiteline omadussõnafraas (näited 127–129). Niiviisi väljendatud vajalikkust

laiendav *maks*-tarind on öeldistäitelse omadussõna fraasi osa. *maks*-sündmuse tegevussubjekt ei ole seejuures mitte lause alus, vaid see esindab rolli KASU-SAAJA-KOGEJA, kes on enamasti implitsiitne ja võib olla abstraktne.

- (127) Loomulikult võib esitada ka muid dokumente, mis on vajalikud **iseloomustamaks tööleasuja oskusi jms** (TK).
- (128) Valitsusjuhi sõnul on see vajalik **ennetamaks võimalikke terroriakte** (TK).
- (129) Kokkulepe on vajalik **selgitamaks, millise tasemega peaks olema näiteks tulevikus antav esimese astme kõrgharidus** (TK).

Öeldistäitelause, mille semantilise predikatiivi moodustavad *olema* ja öeldistäide, võib olla oluline sildkontekst, mis ühendab metonüümselt kontekste, kus (seotud) otstarbelaiend avaldub erinevates süntaktilistes rollides. See ühendab nt lause või öeldise määrusena esinemise kontekste omadussõna fraasi laiendava määrusena esinemise kontekstidega.

4.12.4. Sobivust väljendava põhja laiend

Vajalikkust väljendavast põhjast mõnevõrra tihedamalt seostub OTSTARBE rolliga põhi, mis väljendab millegi sobivust millekski. Sobivust võib pidada üheks kõige olulisemaks tähenduseks, mis seostub mõisteliselt OTSTARBEGA. Semantiliselt avaldub sobivus mitme alltähendusena: piisavuse, võimelisuse, valmisolekuna – ja nn üldise sobivusena, et seda teistest alltähendustest eristada. Morfosüntaktiliselt avaldub sobivus nii klausi kui ka fraasina. Olenemata sobivuse morfosüntaktilisest avaldumisvormist ja semantilisest alltähendusest on otstarbekeelendit kirjeldatud sobivuspõhja seotud laiendina (Veismann jt 2017: 374; Erelt 2017b: 414; Erelt 2017e: 794–795).

Siinse materjali põhjal seostub *maks*-tarind sobivuse tähendushulgast peamiselt piisavusega, mis on *ma*- ja *maks*-tarindi esinemise ja keelesoovituste (EKK 2020: 515–516) rakendamise seisukohast ehk kõige keerulisem kontekst. See jaotub *ma*- ja *maks*-tarindi ning soovimatu ja soovitustevälise kasutuse vahel semantiliste ja morfosüntaktiliste kriteeriumide alusel, mille asjakohane kirjeldus eeldab suhtelist üksikasjalikkust.

Seotud (vt Veismann jt 2017: 374; Erelt 2017d: 724–725) *maks*-tarind laiendab regulaarselt piisavust väljendavat lauset, kirjeldades sündmust, mille sooritamiseks piisab (ei piisa) põhisündmusest või mõnest selle asjaolust, st osalisest.

- (130) **Selles veendumaks** piisab vaid sirvida meile pakutava meditsiiniaparatuuri katalooge (TK).
- (131) Piisab **sirvimaks ühte poliitikust hulluarsti 1993. aasta kirjatükki ..** (TK).
- (132) Ta arvas endal nõia võimeid olevat, ent alati ei piisa ju sellest **kaitsmaks iseenda ja oma kahe poja õigust olla teistsugune kui ümbruskond** (TK).

- (133) Arvan, et loetelust peaks piisama **tõestamaks, et Keskerakond pole lubatud keskklassi huvide kaitsmisega eriti tegelenud** (TK).

Piisavust väljendava lause laiendina kasutatakse otstarbelausest, *maks*-tarindit ja nominalisatsiooni, ega kasutata infinitiivitarindeid. Seega on piisavust väljendav lause eesti keeles seotud otstarbekeelendi kasutamise ala, kus esinevad need otstarbekeelendid, mis toimivad ka vaba otstarbelaiendina, ega esine neid keelen-deid – *da*- ja *ma(s)*-infinitiivi –, mis toimivad ainult seotud otstarbelaiendina. Nii näitab piisavuslause hästi, et eesti otstarbekeelendite kasutus ei järgi seotust ja vabadust kuigi täpselt. Konverbi ja infinitiivi määratlust järgides on piisavuslause niisugune kontekst, kus infinitiivina toimib vorm, mis üldiselt avaldub konverbina, ega esine vormid, mis toimivad ainult infinitiivina.

Semantiliselt võib piisavust käsitleda mõistena, mille puhul sobivus puutub kokku vajalikkusega. Piisav sobib tänu sellele, et seda on 'piisavalt palju', 'vaja-likul määral', 'nii palju kui vaja'. *maks*-tarindi esinemise kontekstis piisab põhi-sündmusest vm -nähtusest *maks*-sündmuse sooritamiseks (näited 130–134). Konkreetse kontekstis võib piisavus kombineeruda teiste tähendustega, nt eitu-sega (*ei pea; kõike muud kui*) nagu näites 134.

- (134) George'il oli kuraditosina jagu õdesid-vendi ning ei pea olema kuigi hea fantaasia **kujutamaks ette, et tema elu vaeses Libeerias oli kõike muud kui lust ja lille-pidu** (TK).

ma-infinitiivitarindi kasutuskontekstid lõikuvad piisavusega seotud otstarbe väljendamisega. Üldiselt *ma*-tarind piisavusverbe ei laienda, aga mõnd üksikut siiski, nt *jätkuma* (Erelt 2017e: 793). Keeruline on öelda, kas soovitude järgi (EKK 2020: 515–516) peaks *maks*-tarindi kasutamine nende verbidega ammen-duma. Siin materjalis laiendab *maks*-tarind siiski ka neid verbe, mida *ma*-tarind (näide 135).

- (135) Ka jätkub ühe käe sõrmedest, **lugemaks ettevõtteid, kus piimatoomise kogu tehnoloogia vastab ELi nõuetele** (TK).

maks-tarindit esineb ka lauses, mille fookus on piisavust väljendav määrsõnafraas (näited 136–137). Kirjelduse põhjal (Erelt 2017e: 794) võiks selles kontekstis kasutada ka *ma*-infinitiivitarindit. Siinse materjali alusel otsustades on *ma*-tarindi üldine kasutatavus selles kontekstis küsitav, nii et *ma*-tarindi esinemine piisavust väljendava põhja laiendina vajab veel uurimist. *ma*-tarindi esinemist võib mõju-tada mõne tähendus- või vormitunnuse, sh verbi- või määrsõnalekseemi põhine jaotus. Ühtlasi võib piisavust väljendava põhja laiendi kontekstis olla toimunud või toimuda *maks*- ja *ma*-tarindi kasutamise vahekorra muutus.

- (136) Ma tean piisavalt, **teadmaks, et ma midagi ei tea** (TK).

- (137) Isegi ilma edasise täpsustamiseta toimib mudel teadlaste arvates piisavalt hästi **lubamaks väita, et neid kriteeriume arvesse võttes on praegu kõige ohtlikum piirkond Hiina** (TK).

Piisavust väljendavat omadussõnafraasi illustreerib EKK (2020: 516) näide 138, mis ilmestab *maks*-tarindi kasutamist piiravat soovitusi.

(138) Ta on küllalt tark **taipamaks seda** – parem: Ta on küllalt tark **seda taipama** (EKK: 516).

Niisiis lõikuvad kontekstid, kus *maks*-tarindist on soovitatud hoiduda, piisavuse tähendusega, olgu siis täpsemalt piisavuslause (näide 139), piisavusmäärsõnafraasi (näide 140) või piisavusomadussõnafraasi laiendamise alaga (näide 141). Siinses materjalis on *maks*-tarindit kasutatud kõigis neis kontekstides, kusjuures piisavust väljendava põhja laiend on üks seotud *maks*-tarindi põhilisi kontekste. Piisavust väljendava omadussõnafraasi, üldiselt öeldistätelause fookuses oleva omadussõnafraasi laiendina toimiv *maks*-tarind väljendab sündmust, mille sooritamiseks piisab (ei piisa) põhja sisaldava lause grammatilise ja/või semantilise subjekti mõnest omadusest.

(139) See lause on küllalt avar **mahutamaks endas Winston Churchilli võimatut kogu ja kuju** (TK).

(140) .. pealegi oli Chaplin piisavalt naiivne **uskumaks inimestest suuremaid ideaale, mille pärisosaks mitte kunagi täituda** (TK).

(141) .. ning kui elujõuline ikkagi on president **täitmaks oma kohuseid** (TK).

Piisavust väljendava põhja laiendina väljendab *ma*-tarind otstarvet selgemalt ilma sihtkohata kui liikumiskonstruktsioonis. Siinse materjali põhjal on *maks*- ja *ma*-tarind piisavust väljendava põhja laiendina kõige (lähi)tähenduslikumad. See, et piisavuse laiendina on *ma*- ja *maks*-tarindi tähenduste suhe teistsugune kui liikumise laiendina, on seotud asjaoluga, et piisavuse kontekstis ei ole LIIKUMISE tähendust, mis kutsuks esile SIHTKOHA avaldumise. Küll aga võib PIISAVUS LIIKUMISEGA seostuda või olla LIIKUMISEGA seostunud metonüümselt või metafoorselt: *ma*-tarindi piisavuse laiendi roll võib olla võrsunud kontekstina, kus piisamist, jätkumist vms sündmust-seisundit on väljendatud sihtkohta liikumisena ja mõistetud piisavana sihtkohta liikumiseks.

ma- ja *maks*-tarindi (lähi)tähenduslikkuse probleemist tasub eristada nende kontekstilist jaotust, mis on piisavuse kontekstis kõige keerulisem probleem. Peale klasi ja määrsõnafraasi laiendi rolli, kus *maks*-tarindil leidub kontekste, milles *ma*-tarindi esinemus vajab veel uurimist (vt näited 130–137), on *ma*- ja *maks*-tarindi kasutuses ka piisavust väljendava omadussõnafraasi laiendina jaotuslikke erinevusi. Nende käsitus eeldab *ma*-tarindi kasutuse põhjalikumat uurimist, aga siinkohal esitan mõne *maks*-tarindite põhjal tehtud hinnangulise tähelepaneku.

ma- ja *maks*-tarindi esinemuse erinevused võivad seostuda PIISAVUSE negatiivse alltähendusega, liigsuse ja ebapiisavusega. *maks*-tarind laiendab regulaarselt omadust, mille liigne või liiga vähene määr muudab põhilause tegevussubjekti võimetuks sooritama *maks*-sündmust. Näidete põhjal tundub, et *ma*-tarindi jaotus

võib liigsuse tähenduse piires erineda; võimalik, et nii konstruktsiooniti kui ka keelekasutajati. Mõnes kontekstis (näited 142–143) tunduks *ma*-tarind loomulikum kui mõnes teises (näited 144–145).

- (142) Kuid võibolla olen hoopis mina teiselt planeedilt, või olen liiga raskemeelne **neid lullasid nautimaks** (TK).
- (143) Ennast süüdistad siis, kui oled liiga laisk või saamatu **leidmaks süüdlast mujalt** (TK).
- (144) Olin liiga noor **mõistmaks, et teravate nurkadeta reaalsust pole olemas** (TK).
- (145) .. tundes, et on sellel suvel liiga rahutu ja hajameelne **viitmaks tunde ja päevi kangastelgede ees** (TK).

maks-tarind laiendab ka omadussõnafraase, mis väljendavad ilma *liiga*-markerita ebapiisavat omadust (näited 146–148). *ma*-tarindi esinemus nõuab siin omaette uurimist.

- (146) **Laeva otseselt ohustamaks** olid nende kantud pommid siiski tillukesed (TK).
- (147) Vähevõitu oli erinevaid meeleolusid ja värvinguid, **avamaks sügavamalt laulude sisulisi väärtusi** (TK).
- (148) Cannes on linnana küllalt väike, **suutmaks koondada kogu linna tähelepanu kaheks nädalaks filmifestivalile** (TK).

maks- ja *ma*-tarindi esinemuse erinevus võib seostuda nii mõne vormilise teguriga, nt laiendite hulga ja pikkusega, kui ka mõne tähendusliku teguriga, nt sellega, kui aktiivne on tegevussubjekt otstarbesündmuse seisukohast.

Sobivuse teisi liike, üldist sobivust, võimelisust ja valmisolekut, laiendab *maks*-tarind palju harvem ja piiratumalt kui piisavust. Asjaolu, et *maks*-tarindit kasutatakse nende tähenduste väljendamisel laiendina piiratumalt ja *ma*-tarindit laialdasemalt (Erelt 2017e: 793–794) kui piisavuse laiendina, võib osutada sellele, et need tähendused seostuvad tihedamalt liikumisega, nii et nende tähendustega seotud otstarvet on sagedamini väljendatud sihtkohana: sobivuse, võimelisuse ja valmidusena liikuda *ma*-sündmusesse kui otstarbesse.

maks-tarind ei laienda siinses materjalis ühtki lauset ega tegusõna, mis väljendaks muud sobivust kui piisavust. Esineb aga *maks*-tarindeid, mis laiendavad määrsõna-, omadussõna- või nimisõnafraasi, mis väljendab põhilause tegevussubjekti sobivust, sh valmidust, *maks*-sündmuse sooritamiseks (näited 149–153).

- (149) Ning vaim valmis **nentimaks, et sohoh, selline asi on kah siis olemas** (TK).
- (150) Ta näeks meeleldi .. et kohtunikud oleksid julgemad ja informeeritumad **opereerimaks väärtusparameetritega** (TK).

(151) .. ta mainis nagu muuseas täditütar Helvet, kel oli arhitekti diplom taskus ja seega ka sobivam kandidaat **töötamaks projekteerimise ettevõtte kapitaalehituse osakonna nooreinsenerina** (TK).

(152) Rääkimine pole päris õige sõna **sega kirjeldamiseks** (TK).

(153) Savi on neutraalne ja kompetentne isik **juhtimaks Riigikogu** (TK).

Kokkuvõttes seostub *maks*-tarind sobivuse tähendusest eelkõige piisavusega. Piisavuse kontekstis nõuaks *maks*- ja *ma*-tarindi jaotus edasist uurimist. Seal võib toimuda keelemuutus, mille käigus *maks*-tarind võtab puhta otstarbekeelendina *ma*-tarindilt üle kasutusi, mille seost liikumise ega sihtkohaga ei tajuta.

4.12.5. Ressurssi väljendava nimisõnafraasi laiend

maks-tarindisse, mida kasutatakse *da*-infinitiiviga ühises kontekstis seotud täiendina, suhtuvad EKK (2020: 516) soovitud kõige rangemalt, nimetades seda vääraks (näide 154).

(154) väär: *Kas on ilmnenud mingitki püüdu konsulteerimaks erialainimestega?* – õige: *Kas on ilmnenud mingitki püüdu konsulteerida erialainimestega?* (EKK 2020: 516).

da-infinitiiv laiendab nimisõnafraase, mis väljendavad kolme tähendust (Erelt 2017e: 783–785): soovi, sh kavatsust ja üritamist, käsku, sh keeldu, ja sisemist/välist ressursi. Sarnaselt *ma*-tarindiga (samas: 794) on *da*-tarindi tähendust kirjeldatud kahe semantilise rolli abil: *da*-tarind on „kas objektatribuut või otstarbetähendusega adverbialatribuut, kusjuures need kaks funktsiooni ei ole alati selgesti eristatavad“ (samas: 785). Siin käsitlen *da*-tarindi TEGEVUSOBJEKTI-OTSTARBE tähendust sarnaselt *ma*-tarindi SIHTKOHA-OTSTARBE tähendusega. TEGEVUSOBJEKTI ja OTSTARBE seos on erinevates kontekstides erinev: mõnes kontekstis need eristuvad, mõnes langevad kokku. Kokku langevatele kontekstidele vastab *da*-tarindi TEGEVUSOBJEKTI-OTSTARBE roll. Peale selle ei avaldu TEGEVUSOBJEKTI ja OTSTARBE vahetõrget dihhotoomse kokkulangevuse/eristuvusena, vaid skalaarse lähedusena, mis seostub tihedalt *da*-tarindi nimisõnafraasilise põhja kolme tähenduse, soovi, käsu ja ressursi erinevusega. Üldjoontes seostub soov TEGEVUSOBJEKTI, käsk seostub TEGEVUSOBJEKTI-OTSTARBE ja ressurss seostub OTSTARBE. Teiste sõnadega kiputakse soovima *midagi*, käskima *midagi selleks, et* seda tehtaks, ning ressurssid avalduvad *millekski*. Järgnev toob välja, et *da*- ja *maks*-tarindi esinemuse seisukohast on selliste seoste erinevus oluline.

Soovi laiendav *da*-tarind väljendab nimisõnalise põhja või sellele vastava (vt Erelt 2017e: 783–784) sündmuse tegevusobjekti: soovitatavat sündmust. Soovi laiendava *da*-tarindi otstarbetähendus on nõrk, mis avaldub ka selles, et erinevalt käsu ja ressursi laiendist ei ole soovi laiend üldiselt parafraseeritav otstarvet väljendava translatiivse nominalisatsiooniga (Erelt 2017e: 785). Eesti keele käsi-

raamatu (2020: 516) näide (154) ilmestab *maks-/da*-tarindit, mis laiendab püüdu, mis on käsitletav (Erelt 2017e: 783–785) SOOVI alltähendusena. Siinse materjali *maks*-tarind on EKK soovitusena kooskõlas: *maks*-tarind ei laienda püüdu ega muid soove väljendavaid nimisõnafraase.

Käsku laiendava *da*-tarindiga väljendatud sündmuse kasutuses puutuvad kokku TEGEVUSOBJEKTI ja OTSTARBE roll. Kui keegi käsib kellelgi midagi teha, siis on see (*da*-) tegevus korraga kästav OBJEKT ja käsu saaja OTSTARBE: st käsu andja soovib, et sellest, mida tema käsib, saaks käsu saaja eesmärk. Käsku laiendava *da*-täiendi otstarbetäendus avaldub ka asjaolus, et sobiva sõnajärje korral on see asendatav translatiivse nominalisatsiooniga (Erelt 2017e: 785–786). Siinse materjali *maks*-tarind üldiselt käsku väljendavat nimisõna ei laienda. Semantiliselt võib see seostuda asjaoluga, et käsku laiendava *da*-sündmuse kontekstis ei avaldu OTSTARBE nii nagu *maks*-tarindile omane. Käsku laiendava *da*-täiendi abil väljendatud OTSTARBE seostub käsu saajaga, *maks*-tarind aga seostub üldiselt tegevussubjekti ehk käsu andja otstarbega (eesmärgiga). Esineb siiski üks *maks*-tarind (näide 155), mida saab tõlgendada süntaktiliselt mitmeti, sh käsku väljendava nimisõnafraasi täiendina. Ühe tõlgenduse järgi laiendab *maks*-tarind – nagu otstarbelause (Erelt 2017d: 726) – kogu põhilause nii, et *maks*-tarindi tegevussubjekt samastub põhilause saaja tähendusega. Teise tõlgenduse järgi laiendab *maks*-tarind nimisõnafraasi *instruktsioonid* – nagu *da*-tarind ja ka otstarbelause. Semantiliselt on tõlgenduste erinevus väike. *maks*-tarindile üldiselt omane tõlgendus, mille järgi *maks*-sündmuse tegevussubjekt ühtib põhisündmuse tegevussubjektiga, on kolmas tõlgendus, mis selles kontekstis ei esildu.

(155) Pühapäeval andis Iisraeli justiitsminister Menachem Mazuz Olmertile instruktsioonid **jätkamaks peaministri kohusetäitjana niikaua, kuni mõne nädala eest ränga insuldi saanud ja siiani koomas olev Sharon haiglas on ..** (TK).

Niisiis ei laienda *maks*-tarind siin materjalis soovi väljendavat nimisõnafraasi, kuid laiendab võimaliku tõlgenduse järgi üht käsku väljendavat nimisõnafraasi. Ressurssi väljendav nimisõnafraas on aga siinse materjali *maks*-täiendi tüüpiline põhi. *maks*-tarind laiendab ressursi, mis võimaldab sooritada *maks*-sündmust. Et ressurss ei ole tegevus ja sellel ei ole tegevusobjekti, esildub ka *da*-infinitiivil ressursi laiendina OTSTARBE roll, mida võivad väljendada veel nominalisatsioon ja otstarbelause.

Ressursi laiendava *maks*- ja *da*-täiendi ühise konteksti üldiseloostus on järgmine (vt ka Erelt 2017e: 783–784): ressursi väljendav nimisõnafraas moodustab koos põhilause öeldisega semantilise predikaadi, mis väljendab ressursi, mida põhilause omajal, kogejal või saajal on / ei ole selleks, et sooritada *maks*-sündmust. RESSURSS puutub kokku VAJALIKKUSE ja PIISAVUSEGA: *maks*-sündmuse sooritamise ressurss on vaadeldav *maks*-sündmuse sooritamiseks piisava ja vajaliku tingimusena. RESSURSS võib avalduda kategoorilise olemasolu või puudumisena, (eba)piisavuse või (eba)sobivusena (näited 156–160).

(156) .. neil puudub kompetents **rääkimaks kaasa uue aja tegemistes** (TK).

- (157) .. kel on küllalt kõneosavust **äratamaks meis kaastunnet, sundides meid nii tema olukorda kergendama** (TK).
- (158) .. sellise tempo juures ei jätku riikide liidritel vajalikku tähelepanu **keskendumaks tööpoolest mõnele tähtsale küsimusele** (TK).
- (159) .. kellele jumal pole andnud mõistust, **tegelemaks finantsvahendusega** (TK).
- (160) Vaikisin, sest mul polnud sõnu **väljendamaks seda, mida tahtnuksin või pidanuksin ütleva** (TK).

Kuna *maks*-tarindil on olemas nii klausi kui ka fraasi laiendi roll, saab mõnda *maks*-tarindit (161) tõlgendada nii ressursi väljendava nimisõnafraasi laiendina kui ka sellele fraasile fookustuva klausi laiendina. Kuivõrd kahel süntaktilisel tõlgendusel on sama semantiline kese – fookustatud nimisõnafraas, nn semantilise predikaadi tähenduslik tuum –, on tõlgenduste erinevus väike.

- (161) Tõsi küll, Venemaa huvi on ilmselt äraspidine ehk teisisõnu: otsitakse võimalusi, **pidurdamaks Eesti liiga kiiret NATOsse astumist** (TK).

Siinses materjalis laiendab *maks*-tarind ka selliseid nimisõnafraase, mille täiendina ei tundu *da*-infinitiiv niisama loomulik. Seega tundub *maks*-täiendi kasutus olevat vähemalt mõne konteksti poolest laiem kui *da*-tarindil.

maks-tarindile omaste ja *da*-tarindile võõraste põhjade (näited 162–168) tähendust ei ole lihtne lõplikult määratleda, aga see seostub VAHENDIGA, mida võib käsitleda RESSURSI liigina. See, millisel määral põhineb *maks*-tarindi kasutatavus ressursi väljendava nimisõnafraasi rollil põhilauses, põhilause struktuuril ja ressursi täpsemal semantilisel rollil *maks*-sündmuses, nõuab põhjalikumat uurimist nii *maks*- kui ka *da*-tarindit hõlmava materjali põhjal.

maks-täiend laiendab ressursi, mis aitab põhja sisaldava lause tegevus-subjektidel vm esilduval tegijal *maks*-sündmust sooritada. Tundub, et *da*-tarind vajaks selles kontekstis otstarbe väljendamiseks morfosüntaktilisi lisavahendeid, mida pakuvad *da*-infinitiivile *da*-vormist tuumaga otstarbelause ja kaassõnafraasi sisaldav relatiivlause (näites 162 .. *et leevendada* või *mille abil leevendada*). *maks*-tarind väljendab OTSTARBE tähendust aga ühemõtteliselt.

- (162) Valitsus on võimaluste piires leidnud või leidmas abinõusid **leevendamaks idaturgude kriisi ja raskete ilmastikuolude tagajärgi** (TK).
- (163) Oluline raamat **tajumaks oma tausta** (TK).
- (164) Kuidas kindlustada küllaldane järelkasv ja luua reaalsed kanalid noortele **jõudmaks spordipüramiidi tippu** (TK).
- (165) Uute sõiduautode müük on üldtunnustatud indikaator **näitamaks majanduse üldist olukorda** (TK).
- (166) Rezhissöör on öelnud, et see ongi parim filter **otsustamaks, mis läheb filmi ja mis mitte** (TK).

(167) See on filosoofiline etüüd **peatamaks marksismi sildi all esitatavat agnostitsismi, pappide loomingut revolutsioonilises kuues** (TK).

(168) Esiteks peavad võimud näitama asjakohased ja küllaldased põhjused **õigustamaks lapse vanematelt äravõtmist** (TK).

Ressurssi väljendava nimisõnafraasi laiendina on *maks*-tarindil nii *da*-tarindiga ühiseid kui ka sellest erinevaid kontekste, mille poolest *maks*-tarindi ressursi laiendav roll on *da*-tarindi omast laiem. Erinevalt *da*-tarindist ei laienda *maks*-tarind materjali põhjal soovi ega käsku väljendavat nimisõnafraasi, mille laiend täidab tavaliselt *da*-tarindile omast ja *maks*-tarindile võõrast TEGEVUSOBJEKTI rolli.

4.12.6. *maks*-tarindi semantilis-süntaktiliste rollide kokkuvõte

Jaotis 4.12 on andnud ülevaate *maks*-tarindi põhilistest semantilis-süntaktilistest rollidest: tahtliku sündmuse vaba (otstarbe)laiend, liikumissündmuse laiend, vajalikkust väljendava põhja laiend, sobivust väljendava põhja laiend, ressursi väljendava nimisõnafraasi laiend.

maks-tarindi põhiline roll on tahtliku põhisündmuse vaba laiend, mille korral *maks*-tarind väljendab sündmust, mille teostamise nimel sooritab tegevussubjekt põhisündmuse. Vaba laiendina esineb *maks*-tarindit materjalis enim, see roll vastab kõige selgemalt konverbitarindi määratlusele, selles rollis esinev *maks*-tarind ei ole asendatav infinitiivitarindiga ja seda ei piira ka keelesoovitused.

Liikumissündmus on tahtlik põhisündmus, mida laiendava *maks*-tarindi kasutamist piirab keelesoovitus (EKK 2020: 515–516). Liikumissündmust laiendaval *maks*-tarindil on *ma(s)*-tarindiga ühiseid kontekste, aga siinse kirjelduse järgi ei pruugi *maks*- ja *ma(s)*-tarind olla piisavalt lähedase tähendusega, et käsitleda neid samatähenduslikena: *ma(s)*-tarind väljendab sihtkohta(-otstarvet) ja *maks*-tarind otstarvet. Seega toimib *maks*-tarind keelevahendina, mis võimaldab keelekasutajal otstarvet puhtalt väljendada. Kuigi *maks*-tarindi kasutuse põhjal avaldub liikumissündmuse puhas otstarve suhteliselt harva, on see siiski loomulik mõiste.

Vaba laiendi rolliga külgneb vajalikkust väljendava põhja laiendi roll, mida täitev *maks*-tarind väljendab sündmust, mille teostamiseks on vaja põhja abil väljendatavat sündmust vm nähtust. Vajalikkust väljendava põhja laiendi rollis ei piira *maks*-tarindit keelesoovitused, see seotub morfosüntaktiliselt mitmekesiste põhjadega, ei ole asendatav infinitiiviga ning selle seotus põhjaga on suhteline ja skalaarne.

Otstarbe väljendamise suhtes sarnaneb vajalikkuse tähendusega sobivuse tähendus, aga üldiselt on otstarbe tähendus sobivuse tähendusega tihedamalt seotud. Sobivust väljendava põhja otstarbelaiend annab edasi nähtust, mille teostamiseks sobib põhja abil väljendatud nähtus. *maks*-tarind väljendab enamasti täpsemalt sündmust, mille teostamiseks põhja abil väljendatavast nähtusest piisab (ei piisa). *maks*-tarindil, mis laiendab piisavust väljendavat põhja, on *ma*-infinitiivitarindist erinevalt ainuomaseid kontekste ja *ma*-tarindiga ühiseid kontekste:

eelkõige piisavust väljendava omadussõnafaasi laiendi roll, kus nii *maks*- kui ka *ma*-tarind väljendavad otstarvet. Selleski rollis esineb *maks*-tarindit kontekstides, kus *ma*-tarind ei tunduks loomulik. Piisavust väljendava põhja laiendi osas kontekstides võib toimuda *maks*-tarindi kasutuse laienemine *ma*-tarindi arvel. Semantiliselt võib seda seostada asjaoluga, et PIISAVUSE seos SIHTKOHAGA on nõrgem kui OTSTARBEGA, ning seepärast sobib sel puhul kasutada *maks*-tarindit, mis väljendab puhas otstarvet, mitte *ma*-tarindit, mis väljendab otstarvet sihtkoha kõrval või selle kaudu.

Ressurssi väljendavat nimisõnafaasi laiendav *maks*-tarind annab edasi sündmust, mida põhja abil väljendatud nähtus võimaldab / ei võimalda sooritada. Ressurssi väljendavat nimisõnafaasi laiendaval *maks*-tarindil leidub *da*-infinitiivitarindiga ühiseid kontekste ja *da*-tarindist erinevaid kontekste, mille võrra *maks*-tarind väljendab ressursi otstarvet üldisemalt kui *da*-tarind, mille kasutus on nende kontekstide võrra piiratum.

maks-tarindi kontekstid seostuvad üksteisega nii semantiliselt, süntaktiliselt kui ka põhja klausilise või fraasilise struktuuri kaudu. Kirjeldades *maks*-tarindi kontekstide semantilist metonüümset-metafoorset seost, võib põhja tähenduse kokku võtta ahelana: liikumissündmus – tahtlik sündmus – vajalik nähtus – sobiv nähtus – ressurss. *maks*-tarindi kontekstide süntaktiline ja struktuuriline seos taandub põhja struktuuri varieeruvusele. *maks*-tarindi süntaktilise varieeruvuse seletamiseks piisab juba sellest, et vajalikkust ja/või sobivust väljendavad nii mis tahes struktuuriga klausid kui ka määrsõna-, omadussõna- ja nimisõnafaasid. Iga struktuuri abil väljendatud vajalikkusel või sobivusel võib olla otstarve, mida võib laiendada ka *maks*-tarind.

maks-tarindi kasutamist piiravad soovitud (EKK 2020: 515–516) on ülal esitatud kirjelduse suhtes probleemid. *maks*-tarindi soovimatuid rolle – liikumissündmust või sobivust väljendava põhja ja nimisõnafaasi laiendi rolli – õigustab nende rollide tihe semantilis-struktuuriline seos *maks*-tarindi soovitatavate, eelkõige tahtliku ja vajaliku sündmuse laiendi rollidega ning *maks*-tarindi funktsionaalne erinevus *ma(s)*- ja *da*-tarindist.

Soovimatute ja soovitatavate rollide seos avaldub näiteks selles, et otstarbelause ja nominalisatsioon, mille asemel *maks*-tarindit soovitatakse kasutada (EKK 2020: 515), esinevad ka rollides, kus *maks*-tarindit ei soovitata kasutada (samal: 516). On küsitav, kas eesti keeles leidub otstarbekeelendit, mida kasutatakse tahtliku sündmuse vaba laiendina ega kasutatakse rollides, kus *maks*-tarindit kasutada ei soovitata.

maks-tarindi osa rollide soovimatuse sügavam probleem ilmneb nende soovitude sõnastuses, mille järgi *maks*-tarindit kasutatakse nendes rollides infinitiivitarindi *asemel*. Jättes kõrvale küsimuse, kas grammatiliste (lähi)sünonüümide olemasolu on kasulik või kahjulik, seisab probleem selles, et keelendite kasutatavus samasuguses kontekstis ei tähenda nende keelendite samatähenduslikkust – ehkki nende käsitlemine varieeruvana, üksteise asemel, eeldab, et tahtlikult või tahtmatult vaadatakse sellest funktsionaalsest erinevusest mööda.

Ühisest kontekstist ei järeldu seega sama tähendus. Kui infinitiiv väljendab liikumissündmuse sihtkohta-otstarvet ja *maks*-tarind otstarvet, siis on *ma*- ja

maks-tarindi tähendus selles kontekstis erinev. Lähedase, aga erineva tähendusega keelendi piiramine teise keelendi kasuks on võrreldav tähenduse ja mõtte piiramisega.

Ühtlasi on *maks*-tarindi kasutuse piirangud vastuolus nii *maks*-tarindi kasutuselevõtu eesmärgi kui ka keelehooldelise väljendusvõime, täpsuse ja selguse ideaaliga. Kui *maks*-tarind võeti kasutusele selleks, et infiniittarindi abil saaks väljendada ka puhast otstarvet, siis näib selle eesmärgiga olevat kooskõlas *maks*-tarindi kasutamine kontekstides, kus seni, selge infiniitse otstarbemarkeri puudumisel, on otstarvet väljendatud sihtkoha või tegevusobjekti metonüümse või metafoorse kõrvaltähendusena, ning kus seda väljendavad keelendid, mis üldiselt puhast otstarvet ei väljendagi. Näiteks piisavuse kontekstis, mille seos sihtkoha tähendusega on nõrk, teeb otstarvet väljendav *maks*-tarind seda, mille väljendamiseks see kasutusele võeti. *ma*-tarindi kasutuses võib aga OTSTARVE olla vähemalt semantiliselt marginaalne roll.

Semantilis-süntaktiliselt, otstarbesündmuse seostajana põhjaga, millega keelekasutaja soovib seda seostada, on *maks*-tarind siinse materjali põhjal väljendusjõuline ja suureneva kasutuspotentsiaaliga keelend.

Siinne käsitlus toetab võimalust seostada OTSTARBE roll selgemalt konverbiga. Materjali põhjal paistab *ma*(s)- ja *maks*-tarindi kasutuses seni lähima tuvastatud semantilise vastena toimivat eristus SIHTKOHAGA seotud OTSTARBE ja ilma SIHTKOHATA OTSTARBE vahel ning *da*- ja *maks*-tarindi kasutuse piir TEGEVUSOBJEKTIGA seotud OTSTARBE ja ilma TEGEVUSOBJEKTITA OTSTARBE vahel. OTSTARBE ning SIHTKOHA ja TEGEVUSOBJEKTI rollide kokkupuutekontekstid väärisksid edaspidi uurimist teiste konverbide ja infiniitviide kasutuse põhjal.

5. KONVERBITARINDI INFOROLL

Jaotis 5 käsitleb konverbitarindi inforolli ehk seost kontekstiga. Kõigepealt selgitan üldist käsitlusviisi ja mõisteid. Terviklikkuse ja selguse huvides kordab jaotise algus jaotises 3.3 lühidalt käsitletud mõisteid ja termineid.

Infotasandil edastavad keelendid infot, mis avaldub ideedena ehk sidusate ühele tähendusele keskenduvate tähendushulkadena. Infostruktuur põhineb sellel, kuidas seostub keelendite edastatud info kontekstiga ehk selle infoga, millega vaadeldava keelendi abil väljendatud info seostub. Kontekst võib pärineda teistest keelenditest, suhtlusolukorrast või väljastpoolt suhtlusolukorda. **Infokildu** väljendava keelendi vahetu konteksti moodustavad keelendid, mis väljendavad teisi selle idee infokilde. Keelendi seosele vahetu kontekstiga vastab keelendi **inforoll** ehk kontekstiline staatus.

Väljendatava idee suhtes eristuvad infoüksus ja infoelement. **Infoüksus** on keelend, mis annab vaikimisi mõistetava konteksti toel edasi ideed, mille väljendamiseks ei ole kasutatud teisi keelendeid. Tüüpiline infoüksus on elementaarvõi osalause. **Infoelement** on keelend, mis väljendab sellise idee infokildu, mille mõnd infokildu väljendab teine keelend. Seega väljendab infoelement ideed koos teise infoelemendiga. Tüüpiline infoelement on fraas, mille abil edastatud infokild vastab sündmuse ühele asjaolule.

Käsitlen siin infoüksust tuttava info kui *konteksti* suhtes, mis vastab *vastuvõtja* jaoks tuttavale infole. Infoüksus täiendab puudulikku tuttavat infot, väljendades infot, millest on vajaka. Nagu väljendavad Grice'i (1975: 45–46) koostööpõhimõtte selguse- ja hulgamaksiim, ei tohiks infoüksus olla ei segane ega liiane. Infoüksus, mis eeldab kontekstist infot, mida vastuvõtja kätte ei saa, on segane. Infoüksus, mis väljendab kontekstist niigi mõistetavat infot, on liiane. Koostööpõhimõtte alusel ei väljenda infoüksus idee seisukohast olulist infot, mis on nii selge, et selle väljendamine on ülearune.

Infoüksus suhestub kontekstiga siiski tundlikumalt kui tuttavat infot väljendamata jättes. Näites 169 seostab esimene infoüksus tuttava, aga asesõna abil väljendatud teemaga (*ta*) ühe infokillu (*kükitas maha*). Teine infoüksus jätab sama teema konteksti hoolde ja seob sellega järgmise infokillu (*vaatas noore naise voodi alla*). Seega on kahel infoüksusel ühine teema, aga eri reemad, millest kumbki keskendub omaette fookusele (*maha*; *voodi alla*). Kolmas infoüksus võtab uueks teemaks teise infoüksuse fookuse (*.. voodi alla*) ja seostab sellega uue fookuse (*suur mustav loik*). Iga infoüksus seostab varasema kontekstiga uue reema, sh fookuse, kusjuures iga eelnev infoüksus on järgneva infoüksuse senisest täielikuma konteksti osa.

(169) [Siis kükitas ta maha]₁ [ning vaatas noore naise voodi alla]₂, [kus oli suur mustav loik]₃ (ILU).

Varieerub see, kas infoüksus väljendab tuttavat infot. Asesõnad (*ta*, *kus*) pakuvad väljendamise ja väljendamata jätmise vahelist võimalust väljendada tuttava infokilli rolli uue reema ja fookuse suhtes. Kontekstist vaikimisi eeldatavat infot on

keeruline kindlaks määrata. Näiteks teine infoüksus eeldab vaikimisi teemat, aga ka *noore naise* identiteeti; teine ja kolmas infoüksus eeldavad toimumisaega, millele esimeses infoüksuses viitab eksplitsiitselt *siis*, mis toetub kontekstile. Kolmas infoüksus eeldab infot selle kohta, kuidas *loik* teatavaks sai. Kuigi eeldatava info hulk on määramatu, võib üldjoontes öelda, et väljendatavas idees on tavaliselt eeldatud mahult rohkem kui infoüksuse abil väljendatud infot. Infoüksus keskendub rohkele tuttava info väiksele puudevale osale. Iga keelend väljendab märkimisväärset infokildu ja iga fookus teeb seda eriti. Vähemalt teeb keelend seda saatja-kirjutaja arvates.

Infoüksuse ja konteksti tööjaotus idee väljendamisel ei olene siiski ainult info tutvusest ja selgusest. Peale selle, et infoüksuse tähendus peab olema selgelt kättesaadav, peab infoüksus olema vastuvõetav ka vormilt (Grice 1975: 46) ehk olema grammatiliselt loomulik. Kuigi grammatiline loomulikkus on sisulise selgusega üldises kooskõlas, võib vormiline loomulikkus nõuda ka sellise info väljendamist, mis oleks konkreetse infoüksuse kontekstis ka väljendatava arusaadav. Näites 169 võiks esimese ja kolmanda infoüksuse sisu olla mõistetav ilma asesõnadeta *ta* ja *kus*, ning kolmas infoüksus ilma öeldiseta *oli*. Grammatiliselt oleks asesõna puudumine selles kontekstis aga markeeritud, mis võib mõjutada ka info vastuvõttu ja koostõisust. Vormi loomulikkuse ja koostöö huvides võib olla tuttava, teadmuslikult ülearuse info väljendamine. Mitmesugused muud, laiemalt viisakusega seotud tegurid võivad nõuda veel märksa suurema hulga kontekstist teada oleva info väljendamist.

Infoüksus koosneb infoelementidest, mis moodustavad üksteise vahetu konteksti. Iga infoelemendi roll avaldub infoüksuse abil väljendatud idee teiste infokildude suhtes. Fookus tõuseb esile teiste infokildude, vahetult ülejäänud reema taustal; reema taustaosa kontekstualiseerib fookust; fookus ja reema taustaosa moodustavad reema; reema räägib teemast ehk annab infot teema kohta; teema kontekstualiseerib reemat, väljendades reema kõnealust; raam kontekstualiseerib teemat-reemat, seostades teema-reema kontekstiga; prominentne element tõuseb infoüksuses fookuse kõrval esile.

Igas infoüksuses kehtivad seadused, mida väljendab Grice'i (1975: 45–46) koostööprintsip, mille järgi väljendab korralik infoüksus selgelt piisaval ja vajalikul määral tõest ja asjakohast-olulist infot. Koostööprintsip kehtib igal tasandil, nii iga infoelemendi kui ka kogu infoüksuse tasandil. Iga infoelement peab edastama selge infokillu ja infoüksus peab edastama selge idee, milleks peab piisama infoüksuse elementide abil väljendatud infokildudest. Infoelemente ei tohi olla rohkem, kui on idee mõistmiseks ja vastuvõtmiseks vaja, ning idee ise peab olema suhtlusolukorras asjakohane, oluline ja vastuvõtjale vajalik. Infoüksus peab seostama millegi kontekstis juba olulisega midagi uut ja vajalikku: infoüksus peab olema nii asjassepuutuv kui ka ise asjakohane. Viimaks peaks kogu idee, sh iga infokild, olema tõene. Need on ootused, millega infoüksus suhestub ja millele vastamise alusel suhtub vastuvõtja omakorda infoüksusesse.

Koostöökoormus jaotub mingil määral infoelementide vahel. Tõesusootus kehtib kõigile infokildudele ja eriti ideele tervikuna, aga et kõige uuemat, ootuse järgi vastuvõtjale tundmatut ja tähelepanu keskmesse jõudvat infot väljendab

fookus, on ka fookustatud info tõesus üldiselt kõige suurema tähelepanu all. Selgusootus kehtib kõigile elementidele ja infoüksusele tervikuna. Reema põhiülesanne on edastada infot selgelt, ning teema, raam ja vajaduse korral osa reemast hoolitsevad selle eest, et reema info seostuks kontekstiga selgelt. Ühtlasi kannavad raam ja teema hoolt ka infoüksuse asjakohasuse ehk kontekstilise olulisuse eest, ning reema eeskätt infoüksuse väärtuslikkuse ja vajalikkuse eest. Omal kohal peab vajalik olema iga infoelement ja infokild, millest kokku peab piisama idee mõistmiseks.

Ilmestan inforolle näite 170 kolmanda infoüksuse põhjal. Raami väljendav *kust* seostab ülejäänud üksuse eelneva kontekstiga, *nad* väljendab teemat, mille kohta käib reema *iga hetk võisid õuele ilmuda*. Reema keskendub fookusele *õuele ilmuda*, mis on idee kese: eelneva infoüksuse ideed põhjendav asjaolu. Fookust toetavad reema taustaosa *võisid* ja prominentne element *iga hetk*. Keelendil *iga hetk* ei ole vormitunnust, mis oleks selgelt esile tõstev. Et kõiki võimalusi, kuidas keelend esile tõuseb, ei ole veel kirjeldatud, on siinsete näidete infostruktuuri kirjeldamisel tuginetud vahetult konkreetsele näitele ja selle kättesaadavale kontekstile. See kehtib kõigi elementide kohta, aga kõige otsesemalt prominentse elemendi kohta, sest sellist inforolli ei ole teadaolevalt varem rakendatud. Siin näites väärivad prominentsete tunnustena kaalumist täiend *iga* ja keelendi öeldiseelne asend. Täiend *iga* tõstab põhja *hetk* esile tugeva, äärmusliku tähenduse kaudu.

(170) [Mees seisatas kahevahel]₁, [pööramata pilku lauda ja vasikalauda vaheliselt teelt]₂,
[[kust]_{Ra} [nad]_T [iga hetk]_P, võisid [õuele ilmuda]_F]₃ (ILU).

Inforollid on tähendust üldistavad kategooriad, mis vastavad vahetult tõlgendusele, mitte keelendile. Kui keelendit *iga hetk* tajutakse prominentsena, tuleks see määrata prominentseks elemendiks. Kui keelendit *iga hetk* ei tajuta prominentsena, oleks sobiv määrata see üheks reema taustaosaks. Tõlgendus on subjektiivne, aga inforolli olenevus tõlgendusest võiks olla üldine.

Nagu semantiliste rollide vahel, nii on ka inforollide vahel kokkupuuteid. Kirjelduses on kasutatud üht inforolli korraga, aga materjali analüüsi käigus avaldus korrapäraseid kokkupuuteid, mille aluseks on mitme rolli aluseks olevate tõlgenduste kontekstiline lähedus. Mõnes kontekstis on lähedased järgmised inforollipaarid: eelnev infoüksus ja raam; raam ja teema; raam ja reema taustaosa; teema ja reema taustaosa; reema taustaosa ja fookus; fookus ja järgnev infoüksus. Prominentne element puutub kokku kõikide infoelementidega, sest teema, reema taustaosa või raam, mis tõuseb selgelt esile, ongi prominentne element. Prominentsus ehk esiletõus on aga skalaarne – selle alusel puutub prominentne element kokku ka fookusega. Esile tõusevad mõlemad: kumb rohkem, on fookus; kumb vähem, prominentne element.

5.1. *des-* ja *mata-*tarindi inforoll semantilise rolli järgi

Infotasandil väljendavad konverbitarind ja põhilause üht või mitut ideed. Põhilause on siin materjalis alati konverbitarindi kontekst, aga põhilause ja konverbitarindi infoseos varieerub. Konverbitarind ja põhilause võivad seostuda ühe infoüksuse elementidena või eri infoüksustena.

Katuspeatükk kirjeldab konverbitarindi inforolli semantilise rolli järgi, et selgitada semantika ja infostruktuuri seoseid. Inforoll ei vasta semantilisele rollile üheti. Peaaegu iga semantiline roll seostub siin materjalis mitme inforolliga ja iga inforolli täidab mitme semantilise rolliga tarindeid. Jaotises 4 käsitletud semantiliste rollide seosest inforollidega annab ülevaate tabel 2, kus on esitatud inforoll, millega iga semantiline roll siin materjalis kõige sagedamini seostub.

Tabel 2. *des-* ja *mata-*tarindi põhiline inforoll semantilise rolli järgi. Veerus *Hulk* on esitatud vastavat semantilist rolli täitvate *des-* ja *mata-*tarindite arv materjalis.

Semantiline roll	Hulk	Põhiline inforoll
KAASNEMINE	207	Infoüksus
AEG	163	Raam
VIIS	342	Reema taustaosa
VAHEND	44	Fookus
TÄPSUSTUS	52	Infoüksus
TULEMUS	50	Infoüksus
VASTANDUS	29	Infoüksus
PÕHJUS	94	Infoüksus
TINGIMUS	11	Infoüksus
MÖÖNDUS	19	Infoüksus
AEG-VAHEND	40	Raam
AEG-PÕHJUS	34	Infoüksus
AEG-TINGIMUS	51	Raam
AEG-MÖÖNDUS	5	Infoüksus
AEG-VAHEND-PÕHJUS	18	Raam
AEG-VAHEND-TINGIMUS	39	Raam
AEG-VAHEND-MÖÖNDUS	1	Prominentne element
AEG-VAHEND-TINGIMUS-MÖÖNDUS	1	Prominentne element
AEG-TINGIMUS-MÖÖNDUS	5	Prominentne element
VAHEND-PÕHJUS	7	Reema taustaosa
VAHEND-TINGIMUS	19	Fookus
VAHEND-MÖÖNDUS	18	Reema taustaosa
VAHEND-TINGIMUS-MÖÖNDUS	10	Prominentne element
PÕHJUS-TÄPSUSTUS	12	Infoüksus
VIIS-TULEMUS	26	Fookus
VIIS-VASTANDUS	2	Fookus

Semantilise rolli ja inforolli seost kokku võttes seostuvad AEG ja selle kombinatsioonid raami rolliga, VIIS ja selle kombinatsioonid reema taustaosa ja fookuse rolliga, MÖÖNDUSE ja teise rolli kombinatsioon prominentse elemendi rolliga ning AJA, MÖÖNDUSE ja VIISI puudumine infoüksuse rolliga.

Järgnev kirjeldus koondab semantilised rollid tähendusrühmadesse, mille aluseks on konverbitarindi inforolli enim mõjutavad rollid. Need tähendusrühmad otsivad tasakaalu täpsuse ja lihtsuse ehk materjali esindamise jõu ja mõistetavuse vahel. Tähendusrühmades on kaalukamad need semantilised rollid, mis mõjutavad suuremal määral konverbitarindi inforolli varieerumist.

Eristan kolme tähendusrühma, mida nimetan ajarühmaks, viisirühmaks ja kaasnemisrühmaks. Ajarühma kuuluvad tarindid, mis väljendavad AEGA. Viisirühma kuuluvad tarindid, mis väljendavad VIISI, v.a TÄPSUSTUST, ega väljenda AEGA. Näiteks tarindid, mille roll on AEG-VAHEND ja mis sisaldavad VAHENDI kujul VIISI, kuuluvad ajarühma. Kaasnemisrühma kuuluvad tarindid, mis ei väljenda AEGA ega VIISI või mis väljendavad TÄPSUSTUST.

Kui TÄPSUSTUS erandlikuna välja arvata, kuuluvad kaasnemisrühma kõik tarindid, mis ei väljenda AEGA ega VIISI. Nii põhinevad kolm tähendusrühma *des*- ja *mata*-tarindi AJA ja VIISI rollil. AJA ja VIISI olemasolu kujundab konverbitarindi inforolli varieerumist. Konverbitarindi inforolli seos semantilise rolliga põhineb ennekõike AJAL ja VIISIL. Üldjoontes kalduvad ajatarindid toimima infotasandil raamina, viisitarindid reema osana ning ilma aja- ja viisitähenduseta tarindid omaette infoüksusena. Kuigi mitte üheti, seostub tähendusrühmade ja inforolli varieerumisega konverbitarindi üldine funktsionaalne-tajumuslik varieerumine. Kui võrrelda konverbitarindit keelenditega, millega konverbitarind mõnes kontekstis mõnes rollis kokku puutub, võib tinglikult öelda, et viisitarindid sarnanevad mõne määrsõnafaasiga, ajatarindid sarnanevad mõne nominalisatsiooniga ja kaasnemistarindid mõne osalausega, ning sageli saab neid vastava keelendiga parafraseerida.

Ajarühma moodustavad semantilised rollid AEG, AEG-VAHEND, AEG-PÕHJUS, AEG-TINGIMUS, AEG-VAHEND-PÕHJUS, AEG-VAHEND-TINGIMUS, AEG-VAHEND-MÖÖNDUS, AEG-TINGIMUS-MÖÖNDUS ja AEG-VAHEND-TINGIMUS-MÖÖNDUS. Ajatarindeid on materjalis 361 (28%). Ajarühma kuulub 44% *des*-tarinditest ja ainult kaks (AEG-PÕHJUS) *mata*-tarindit. Ajatarindid väljendavad sündmust, mille ajalisel taustal põhisündmust vaadeldakse.

Viisirühma moodustavad semantilised rollid VIIS, VIIS-TULEMUS, VIIS-VASTANDUS, VAHEND, VAHEND-PÕHJUS, VAHEND-TINGIMUS, VAHEND-MÖÖNDUS ja VAHEND-TINGIMUS-MÖÖNDUS. Viisitarindeid on materjalis 474 (36%). Viisitarindid väljendavad põhisündmuse toimumise asjaolu.

Kaasnemisrühma moodustavad KAASNEMINE, TÄPSUSTUS, TULEMUS, PÕHJUS, TINGIMUS, MÖÖNDUS, VASTANDUS ja TÄPSUSTUS-PÕHJUS. Kaasnemistarindeid on materjalis 468 (36%). Kaasnemisrühma nimetus on tinglik, sest sellesse rühma kuuluvad ka ilma AJA ja VIISI rollita tarindid, mis ei väljenda määratluse poolest KAASNEMIST. Ilma AJA ja VIISITA konverbitarindid on aga KAASNEMISE lähedased. PÕHJUS, TINGIMUS, MÖÖNDUS, TULEMUS ja VASTANDUS põhinevad põhjuslikel seostel ning seostuvad AJA ja VIISI puudumise korral põhisündmusest

eristuvate konverbisündmustega, mida võiks kirjeldada põhjuslikult seotud sündmustena ehk põhjuslike kaasnevate sündmustena, kuigi katuspeatüki semantika-jaotis 4 sellist käsitlusviisi ei pakkunud.

TÄPSUSTUS on erandlik roll, sest see puudutab põhisündmusega sama sündmust, aga inforolli poolest on oluline see, et täpsustustarind läheneb samale sündmusele nii nagu teisele sündmusele, omaette, põhilausest suhteliselt lahutatud tervikuna (näited 171–172).

(171) Ühele postile nõjatub tema, Kristjan, ise, **vaadates läbi üleskeerutatud tolmu mõtlikult teele** (ILU).

(172) Ta lõõpis tüdrukutega, **esitades neile mitmesuguseid küsimusi** (ILU).

Edaspidi pean ajatarindi all silmas kõiki ajarühma tarindeid, viisitarindi all kõiki viisirühma tarindeid ja kaasnemistarindi all kõiki kaasnemisrühma tarindeid. Nimetusi AEG, VIIS ja KAASNEMINE kasutan selleks, et eristada konkreetset semantilist rolli, nagu on kirjeldatud jaotises 4.

Kuigi MÖÖNDUS seostub prominentse elemendi rolliga, ei ole siin eristatud MÖÖNDUSELE vastavat tähendusrühma, sest MÖÖNDUS ja prominentne element avalduvad võrreldes AJA, VIISI, KAASNEMISE ning raami, fookuse, reema taustaosa ja infoüksusega harva. Mõõnivad tarindid jagunevad olenevalt seosest AJA ja VIISIGA aja-, viisi- ja kaasnemisrühma.

Enne täpsemat kirjeldust annan ülevaate konverbitarindi inforollidest, mis on esitatud tabelis 3. Konverbitarind võib toimida fookusena, reema taustaosana, raamina, prominentse elemendina ja infoüksusena. Peale selle võib konverbitarind olla teema osa. Konverbitarind ja põhilause võivad osaleda ühise, mitut sündmust hõlmava idee esitamisel või väljendada kaht eraldi terviklikku, kuigi tihedalt seotud ideed.

Tabel 3. *des-* ja *mata*-konverbitarindi inforollide osakaal

Inforoll	Fookus	Reema taustaosa	Raam	Teema osa	Prominentne element	Infoüksus
Osakaal (%)	18	20	15	1	8	40

Jaotis 5.2 annab ülevaate sellest, kuidas konverbitarind toimib infoelemendina, ja jaotis 5.3 sellest, kuidas konverbitarind toimib infoüksusena.

5.2. Infolemendid

5.2.1. Fookus

Fookus väljendab infokildu, millele reema keskendub ja mille reema seostab teemaga. Fookusele koondub infoüksuse olulisuse ja vajalikkuse esiletoomine: fookus peab infoüksust õigustama. Konverbitarind, mis toimib fookusena, väljendab suurema sündmuse sündmuslikku asjaolu, mis on suuremat sündmust

väljendava infoüksuse keskmes. Konverbitarind võib fookustuda üksi või koos mõne põhilause elemendiga. Reema taustaosana ja tavaliselt kogu ülejäänud infoüksusena toimib seejuures põhilause. Infoüksus, mille fookus on konverbitarind, keskendub sündmuse asjaolule. Kuigi semantiliselt on asjaolu võrreldes osalisega sündmuses kõrvaline (vt Lindström, Taremaa 2013: 45), on põhisündmuse asjaolu selles jaotise kirjeldatavate infoüksuste informatsiooniline kese.

Eesti fookusele omaselt kaldub fookustatud konverbitarind paiknema infoüksuse lõpus, põhilause järel. Fookustatud *des-* ja *mata-*tarindid on tavaliselt konverbilõpulised, sh ühesõnalised. Üldiselt ei ole fookustatud *des-* ja *mata-*tarind põhilausest kirjavahemärgiga eraldatud. Erandiks on osa juhte, kus konverbitarind on alistus- või rinnastusseoses mõne põhilause elemendiga, mis fookustub tavaliselt koos konverbitarindiga.

Fookuse roll on omane viisitarindile: 79% fookustatud *des-* ja *mata-*tarinditest väljendab või sisaldab viisitähendust. Viis on sündmuse omadus, mis seostatakse tavaliselt sündmuse kontekstist tuttavate või sama infoüksuse käigus tutvustatud asjaoludega. Viisitähendus seostub sündmuse teiste asjaoludega tihedalt ja tõuseb fookustatuna esile tuttavate asjaolude taustal. 36% viisitarinditest toimib materjalis fookusena. Infoüksus, mis esitab sündmuse viisi konverbitarindina, keskendub sellele viisile rohkem kui kolmandikul juhtudest. Tüüpiline fookustatud viisitarind toimib fookusena infoüksuses, mille ülejäänud osa moodustab põhilause. Põhilause elemendid moodustavad konverbitarindi tausta, mille põhjal esildub seda kirjeldav tarind (näited 173–177).

(173) Ta oli otsustanud selle tõusu läbida **puhkamata** (ILU).

(174) Jah, nüüd loovutasid nad meid **tõrkumata** (ILU).

(175) Ka Elvi pääses üle jõe **kleiti vaid väheke kergitades** (ILU).

(176) .. siga võis endale sooja teha **hammastega jääd krõhvides** (ILU).

(177) Siis tulid nemad, [tulid **palumata**]_{IÜ} [ja läksid **ajamata**]_{IÜ} (ILU).

Infoüksus, mille fookus on viisimääruslik rindtarind, keskendub sündmuse toimimise viisile mitme omaduse põhjal (näited 178–181). Viisitarind, mis on fookustatud koos mõne põhilause elemendiga, võib toimida rindtarindi osana, tavaliselt järelliikmena. Rindtarind võib toimida fookuse osana või kogu fookusena.

(178) Meie asi on supiaeg [väärrikalt ja **kirumata** üle elada]_F (AJA).

(179) .. kes suutis välistada kõike maist, välist ja proosalist, [suutis tabada kunstiimet [kurjata ja **kurtmata**]_F] (AJA).

(180) Kaks ööpäeva piinles Koron [palavikus rappudes, õlist vett lürpides ja jälle välja **oksendades**]_F (ILU).

(181) .. ent kui ta kelneri kohale viipas, nõudis see [mesiseid kraapsjalgu heites, kuid kindlalt]_F (ILU).

Konverbitarind võib seostuda vahetult nii määrsõna-, nimisõna- ja kaassõnafraasi kui ka teise klausiga, tavaliselt teise konverbitarindiga. Mõnikord võimaliku alistusliku tõlgenduse korral võib *des-* või *mata-*tarind või neid sisaldav rindtarind täpsustada teist viisimäärust, näites 184 määrsõna *poolikult*.

(182) Tunnen, [et ta silmitseb mind [uurivald, **häbenemata**]_F] (ILU).

(183) Seega ei saa kelleltki nõuda, [et ta raha laenamise ja hoiustamisega tegeleks vaid [tänu sõnade eest, **palka saamata**]_F] (AJA).

(184) Ikka tuleb teha kõik [poolikult, **olemasolevaid kesiseid ressursse eksplua- teerides, täiendamata**]_F (AJA).

Aja- ja kaasnemistarind fookustuvad harva. Ajatarinidid moodustavad 11% fookustatud *des-* ja *mata-*tarinditest, ning 7% ajatarinditest toimib fookusena. Ajatarindile fookustuv infoüksus keskendub põhisündmuse sündmuslikule toimumisajale, seega mitte niivõrd konverbisündmusele kui põhisündmuse toimumisele konverbisündmuse ajal. Toimumisaja fookustatus on igati loomulik, aga avaldub materjalis võrdlemisi harva. Et toimumisaega väljendab mitme- suguseid keelendeid (Veismann jt 2017: 338–339), võib arvata, et osa neist fookustub märksa sagedamini kui AEGA väljendav konverbitarind. Fookustatud ajatarind ei esine siin materjalis rindtarindis, aga võib olla osa fookustatud põim- tarindist, laiendades teist ajamäärust (näide 185). Üldiselt fookustub ajatarind aga ükski.

(185) Olin näinud und, mis elas minus edasi veel [nüüd, **täiesti ärkvel olles**]_F (AJA).

(186) Nad olid äsja kõik minu ümber – Bellowid, Joosep, Aap, Liisu ja teised; nemad jäid minu ligidusse ka **edasisi kirju lugedes** (ILU).

(187) Maailm on julm, petlik ja halastamatu. Selles veendus Carola **oma korteriasjaga mööda linna lahmides** (ILU).

Fookustatud tarinditest 10% moodustavad kaasnemistarinidid, ning 5% kaasne- mistarinditest toimib fookusena. Kaasnev sündmus ei ole tavaliselt teise (põhi)- sündmuse kese. Leidub siiski infoüksuseid, mis keskenduvad ilma viisi- ja ajatähenduseta kaasnemistarindile. Tavaliselt on sellisel tarindil siiski mõni põh- juslik lisaroll, nt TULEMUS, MÖÖNDUS või PÕHJUS (näited 188–190). Seega ei väljenda fookustatud kaasnemistarind üldiselt puhtajaliselt, vaid ka põhjuslikult seotud ning sellekohase asjaolutähendusega sündmust, nii et ka kaasnemis- tarindile fookustuv infoüksus keskendub tavaliselt konverbisündmusele nagu põhisündmuse asjaolule.

(188) Aarne sulges hetkeks silmad, avas siis jälle, astus tädi Idast mööda **teda kergelt õlast tõugates** (ILU).

(189) See oleks luuletada, **olemata luuletaja** (ILU).

(190) Ja siis nad vaikivad. Leili reisis väsinuna, Joachim von Tittinger **naise ligidusest üha enam õnne tundes** (ILU).

Kokkuvõttes on fookuse roll omane eelkõige viisitarindile.

5.2.2. Raam

Raam on infoüksusalguline element, mis seostab ülejäänud infoüksust ehk reemateemat kontekstiga. Infoelementi, mida nimetan siin raamiks, või sellega samu rolle täitvat elementi on varem nimetatud *sekundaarseks teemaks* (Lindström 2017), *nõrgaks teemaks* ja *tekstisidusaks topikuks* (Tael 1988). Infoüksuse lähtepunktina ja uut infot kontekstiga ühendava lülina toimivad eesti keeles nii teema kui ka raam (Lindström 2017: 537). Omadus, mis teemat raamist eristab, on seos reemaga. Reema annab infot teema kohta, aga ei anna infot raami kohta. Niisiis seostab raam kontekstiga reema, mis käib teema kohta. Raam toetab reemat, mis vajab teemale lisaks täiendavat tuge, et olla kontekstis selge ja asjakohane. Üldjoontes seostub raam infoüksusega, mille reema teeb kontekstis suhteliselt suure informatsioonilise sammu või pöörde.

Raam seostab reemat kontekstiga info abil, mis ei ole vaikumisi mõistetav, aga seostab reema uut infot kontekstis vaikumisi mõistetava infoga. Seega on raami ülesanne olla kontekstisidusam ja lihtsamini ligipääsetav kui reema. Raami eri-ülesanne ei ole suurendada infoüksuse informatiivsust, vaid teha informatiivne osa lihtsamini ligipääsetavaks. Raami kontekstisidus ülesanne ei välista siiski uut infot, mida raamiv ajatarind näites 191 annab.

(191) **22. veebruaril k.a. Alma materi aulas Oleg Mutile järelehüüet lausudes** meenutas ajaloolasest kolleeg Hillar Palamets üht tõestisündinud lugu (AJA).

Raam eeldab sobivaid grammatilisi ja informatsioonilisi tingimusi: ennekõike infoüksuse suurt süntaktilist iseseisvust ja teema tagapool paiknemist või vaikumisi mõistetavust. Raami roll on reema taustaosast eksklusiivsem ning infoelemendi vaatekohast tähendab raami roll seda, et seda on eelistatud teistele lokaliseerivatele ja kontekstisidusatele liikmetele, mis võivad jääda väljendamata või toimida reema taustaosana.

Konverbitarindis on raami inforoll omane ajatarindile, millest 43% toimib raamina. Raamina toimivatest *des-* ja *mata-*tarinditest moodustavad 92% ajatarindid. AJA semantiline lokaliseerivus annab hea eelduse raami kontekstualiseerivaks rolliks. Konverbitarindis on AEG põhiline lokaliseeriv roll, kusjuures teised lokaliseerida võivad rollid, nagu TINGIMUS ja PÕHJUS, seostuvad *des-*tarindis tavaliselt AJAGA (vt jaotis 4.11). Ajamäärus on ka üldiselt üks eesti keele tüüpilisi raame (Tael 1988: 13), mis avaldub tavaliselt nimi- või määrsõnafraasi kujul (Tael 1988: 13).

Raamiv ajatarind väljendab sageli kaht tähendust, tuttavat infokildu ja selle seost reema uue infoga. Tavaliselt jaotuvad need kaks tähendust keelendite vahel enam-vähem selgelt, näidetes 192–195 *julgeolekupoliitika + tagasi tulles; siit + edasi arutades; mida + ustavalt järgides; säääl põllukargel + karja hoides*.

(192) **Julgeolekupoliitika juurde tagasi tulles** märgime, et kongressile esitatavas resolutsiooniprojektis on (AJA).

(193) **Siit edasi arutades** võiks ju ka järeldada, et mõni inimene jäi haigeks sellepärast .. (AJA).

(194) .. mu isa lihtsad juhised näivad turvalise pesapaigana, [**mida ustavalt järgides** on ehk lootust suure maailma teisitolemise suhtes olla aeg-ajaltki kurt ja pime] (ILU).

(195) **Ükskord sääl põllukargel karja hoides** leidsin ka ussi (ILU).

Raamiv ajatarind võib väljendada ka ainult tuttava infokillu seost reemaga, eeldades kontekstist tuttavat infot, näidetes 196–197 seda, kust *lahkuti* ja *tõusti*.

(196) **Lahkudes** soovin talle edu ja jõudu (ILU).

(197) **Tõustes** leidis Kristjan end siiski kummaliselt väljapuhanuna (ILU).

Ajatarindi kontekstualiseeriv laad seostub täpsema semantilise rolliga. Ilma teise rollita ajatarind (näited 195–197) hoiab põhisündmuse ja kontekstis varasema sündmuse toimumisaja selgena, PÕHJUSE ja VAHENDI rolliga tarindid (näited 198–200) selgitavad sellele lisaks, kuidas kontekstist põhisündmuseni jõuti, ning TINGIMUSE rolliga (näide 201) tarind aitab sellele lisaks piirata reema kehtivusala, ehk olla tõlevastavam ja hoiduda väljendamast ülearust.

(198) **Bernhardi äraviimisest kuuldes** oli Greta arvanud, et on õnnetuim naine terves ilmas (ILU).

(199) **Paraadtrepist alla joostes** kaotas Tuhkatriinu kinga ning kadus alla pimedusse (AJA).

(200) [**Teda rohkem tundma õppides** mõistsin], [et **teistele kõneldes** ta otsekui kooris pindmise, värvika kihi sündmustelt maha] (ILU).

(201) Seda põhimõtet kinnitati lubadusega, [et **võimule tulles** ütleb sotsiaaldemokraatlik valitsus koostöös USA-ga tähesõdade programmi alal üles] (AJA).

Viisi- ja kaasnemistarind toimivad raamina harva, sest neil ei ole kontekstualiseerimiseks nii häid üldisi eeldusi. Viis saab sündmuse asjaoludest harva esimesena tuttavaks. Kaasneva sündmuse seos põhisündmusega ei ole aga piisavalt tihe, et siduda põhisündmust tõhusalt kontekstiga.

Mõnes kontekstis toimivad ka viisi- ja kaasnemistarind siiski raamina. 6% raamidest on viisitarindid ja 2% viisitarinditest toimib raamina. Kõik raamid viisitarindid täidavad VAHENDI ja tavaliselt ka TINGIMUSE rolli (näited 202–203): puhtal, muul kui VAHENDI kujul VIIS siin materjalis raamiva konverbitarindina ei avaldu.

- (202) Tuumakatsetuste lõpetamine võib saada üheks nendest niitidest, [**millest tõmmates** võiks hakata lahti arutama üleüldise desarmeerimise kogu keerukat probleemide saspundart] (AJA).
- (203) Rahvusvahelised organisatsioonid on pärast kontrollreide süüdistused inimõiguste rikkumises enamasti kõrvale lükanud, [kuid **termineid õigesti kasutamata** jääb rahvusvahelisele üldsusele ikkagi mulje], et .. (AJA).
- 11% raamidest moodustavad kaasnemistarindid, mille raamiv roll avaldub kas põhisündmust selgitava PÕHJUSENA (204) või kontekstilise, sündmust põhisündmusega ühendava narratiivse vahesündmusena (näited 205–206).
- (204) **Oma sammu ema ees õigustada püüdes** lausus ta tasa: „Halastus inimese vastu peab siiski jääma“ (ILU).
- (205) „Mis teiega siis juhtus?“ küsis mees hoolitsevalt, [aga **vastust ära ootamata** käivitas auto] (ILU).
- (206) Võibolla see sõi kiiruga või lõpetas siva mõnda kodust tööd, [**mida tegemata** teda välja ei lastud] (ILU).

Kokkuvõttes on raami ülesanne siduda reema kontekstiga. Parimad eeldused selleks on ajatarindil, mis on konverbitarindi põhiline lokaliseeriv roll. Reema ja AJA üldine seos võiks põhineda semantiliselt lokaliseeriva ja kontekstualiseeriva rolli kooskõlal, mis vääraks uurimist ka teiste keelendite, sh koha- ja ajamääruste kasutuses.

5.2.3. Reema taustaosa

Reema taustaosa on reema osa, mis ei ole esile tõstetud: see ei ole fookus ega prominentne element. Erinevalt teistest inforollidest ei ole reema taustaosa infoüksuses eksklusiivne roll: mitu infoelementi võivad toimida reema taustaosana. Selle poolest sarnaneb reema taustaosa ja teiste infoelementide suhe määruse ja muude lauseliikmete suhtega. Sellega seoses ja sarnaselt määrusega ei ole reema taustaosa roll nii ühtne kui teema, raami ja fookuse roll. Näiteks võib see väljendada sarnaselt raamiga kontekstisidusat infot või sarnaselt fookusega uut infot.

Reema taustaosana toimiv konverbitarind kuulub infoüksusesse, mille mõnd elementi, tavaliselt kõiki teisi elemente, väljendab põhilause. Enamasti toetab tarind koos mõne põhilause elemendiga fookust, mida väljendab mõni muu põhilause element. Tarind moodustab nendega terviku, mis seostub omakorda temaga, mida võib väljendada veel mõni põhilause element. Seega seostub reema taustaosana toimiv tarind põhilause liikmega infotasandil tihedamalt, kui see liige seostub teise põhilause liikmega. Reema taustaosast konverbitarind ise toimib infotasandil põhilause tavaliiikmena.

Reema taustaosa roll on kõige omasem viisitarindile, millest 34% toimib reema taustaosana. Tavaliselt moodustab viisitarind koos mõne põhilause elemendiga

reema, mis seostub teemaga, mida väljendab põhilause element või mis on mõistetav kontekstist (näited 207–211).

(207) Eit ajas enda **ruutamata** püsti (ILU).

(208) .. vahepealsed paar lehte libistab ta **otsitavat leidmata** kiire pilguga üle (ILU).

(209) .. kes **NLKP XXVII kongressi otsuseid ellu viies** saavutab uusi edusamme rahu ja sotsialismi nimel (AJA).

(210) 31. mai õhtul kella 21.20 ajal trügisid Pinna tänavas võõraste korterisse **end esitlemata** mees ja naine (AJA).

(211) .. et täiendada **külapidi santides** oma toiduvarusid (ILU).

Viisitarind võib seostuda vahetult mõne põhilause elemendiga, sh teise viisitarindiga. Selliseid rind- ja põimtarindeid võib käsitleda ühe tervikliku, sündmuse toimumist kirjeldava reema taustaosana (näited 212–213).

(212) [Rohelises kuuvalguses võttis ta end [kohe ja **palumata**] täiesti alasti] (ILU).

(213) Kaks neist tulid autost välja [ja astusid [**kiirustamata, hindava pilguga ümbrust silmitsedes**] ukse poole] (ILU).

Reema taustaosa roll on omane ka ajatarindile (24%), mis täiendab fookustatud asjaolu sündmuse toimumisajaga. Erinevalt raamivatest ajatarinditest esineb ajatarindi reema taustaosana infoüksuses, mille esikoha on enamasti hõivanud teema, sidend ja/või muu raam. Ajatarindi reema taustaosa roll ei tulene tingimata infoüksuse esikoha hõivatusel, vaid reema taustaosa võib olla konkreetse ajatarindi eelistatud inforoll, näiteks kontekstis, kus toimumisaeg puudutab eeskätt põhisündmuse (fookustatud) osa. Näites 217 on *raputamise* eelkõige *krõbisemise* tingimuslik kontekst ja näites 218 on *käimine nägemise* kontekst. Kogu sündmuse aega väljendab seejuures infoüksust raamiv lokaliseeriv määrus.

(214) Otsekui oleksin ootamatult sattunud palavusest külma kätte või vastupidi [ja ise tulnud **seda tehes** tähtsale mõttele] (ILU).

(215) .. sotsiaaldemokraatlik valitsus lubab **võimule tulles** otsekohe alustada USA-ga läbirääkimisi rakettide väljaviimise üle (AJA).

(216) .. kes **oma tšellol meeliskledes** jõudis paari taktini Sentimental Journey'st (ILU).

(217) .. ja saadakse nn. litšipähklid, [kus seemned koos kuivanud viljalihaga **raputades** krõbisevad] (AJA).

(218) Enne Gerdi ilmumist nende mõlema ellu oli Helena seda „**poistes käies**“ näinud (ILU).

(219) Oli **sakstega suheldes** nõus ühte või koguni kahte silma kinni pigistama (AJA).

Kaasnemistarindi puhul on reema taustaosa roll ebatavaline: ainult 4% kaasnemistarinditest toimib reema taustaosana. See ebatavaline kombinatsioon avaldub kontekstis, kus põhisündmusele keskenduvasse teatesse on lõimitud kaasnev sündmus, mis võib lisada selgitavat või täiendavat infot (näited 220–221).

(220) .. oleme **elanikele mõeldes** püüdnud seal tekkivad rikked võimalikult kiiresti kõrvaldada (AJA).

(221) „Kas see on kõik?“ küsis too **kirvest paku sisse lüües** karedalt (ILU).

Reema taustaosa on mitmekesine inforoll, mis on kõige omasem viisitarindile, suhteliselt omane ajatarindile ja ebatavaline kaasnemistarindile. Viisitarind muudab infoüksust eeskätt informatiivsemaks ning ajatarind aitab infoüksuse sisu liigendada ja korraldada. Reema taustaosana toimiv kaasnemistarind on üldistuste tegemiseks liiga harv, aga vähese materjali põhjal aitab see PÕHJUSE rolli korral infoüksust selgitada ja ilma PÕHJUSETA eeskätt täiendab infoüksust.

5.2.4. Prominentne element

Prominentne element on keelend, mis tõuseb infoüksuses fookuse kõrval esile. Prominentse elemendi roll põhineb siinse materjali analüüsil, mille järgi tõuseb infoüksuse fookuse kõrval regulaarselt esile veel mõni infokild, mis ei moodusta fookusega üht tervikut ega ole infoüksuses nii keskne kui fookus. Infoüksusel, mis sisaldab prominentset elementi, on kaks koondumispunkti, millest fookus on põhiline ja prominentne element fookusega võrreldes kõrvaline.

Prominentne element on konverbitarindi kõige harvem inforoll (peale teema osa), mis avaldub materjalis siiski piisavalt, et väärida omaette kirjeldust. Prominentse elemendina avalduvad konverbi kasutuses reema taustaosad ja raamid, mis tõusevad infoüksuses fookuse kõrval esile. Prominentset konverbitarindid saab jaotada prominentseteks fookustamata reema osadeks ja prominentseteks raamideks.

Kõige sagedamini (14%) toimib prominentse elemendina viisisündmus, mille kõige selgem ja tugevam prominentsusmarker on konverbi (näide 222) või selle laiendit (näide 223) markeeriv partikkel või liidepartikkel.

(222) **Tõlkimatagi** on kõik arusaadav: keel kordub keeles, sõna sõnas (ILU).

(223) Kuid isegi siis, [kui arbuja pikki päevi ja öid järjest **hetkekski puhkamata** neilt põua vastu abi palub] (ILU).

Infoüksuse alguspositsioon tõstab esile tarindi, millel ei ole lokaliseerivat ega muud kontekstisidusat tähendust. Viisitarindi suhtes töötab infoüksuse alguspositsioon tavaliselt prominentsusmarkerina, mis teeb viisitarindist nn emfaatilise topiku (Tael 1988: 10) (näited 224–225).

(224) **Vahendeid valimata** püütakse elimineerida alamskeemi üldharidus-fundamentaalteadus (AJA).

(225) **Hinge kinni pidades** jälgis Hendrik nurmel toimuvat (ILU).

mata-tarindit tõstab esile ka kaassõna *ilma*, mis tõstab konverbisündmuse puudumist põhisündmuse omadusena esile, lisades sellele kaalukust (näited 226–227).

(226) Tegin sinu eest **ilma nurisemata** valvekorra ära ja tahan ainult .. (ILU).

(227) Vaesed Eesti põllumehed kasutavad küll vähem kemikaale kahjurite ja hallituse tõrjeks, kuid ostetud marju ei tasuks siiski **ilma pesemata** süüa (AJA).

Samuti võib prominentsena tõlgendada rind- või põimtarind, mille osana toimib viisitarind. Rind- või põimtarind koondab põhisündmuse viisile tähelepanu, mille kontsentreeritus avaldub prominentsusena (näited 228–230).

(228) Kas tema ja Joonatan jäävadki [nii, **kusagile jõudmata,**] igavesti veerema?.. (ILU).

(229) .. parem [otsekohe, **aega raiskamata,**] asuda poolunes ehitama kuju (ILU).

(230) Ja hiljem, alati kui vanaema rääkis sellest nuhtlusest, oli A [pooleldi teadlikult, **pooleldi teadvustamata**] mõelnud või tundnud .. (ILU).

Suhteliselt harva (8%), aga sagedamini kui fookusena (6%) toimib prominentse elemendina ka ajatarind. Ajatarindit tõstab tavaliselt esile leksikaalgrammatiline marker, mis võib tuua esile näiteks toimumisaja varasust (näide 231) või hilisust (näide 232).

(231) Desmond McIvery oli juba kohe **Hollywoodi saabudes** hakanud unistama oma iseseisvast filmistuudiost (ILU).

(232) Seeasemel lokkas igal pool võsa, alles **päris sinna sisse tungides** nägi R maapinnal madalaid vundamendijäänuseid (ILU).

Samuti võib marker tuua esile toimumisaja ainulisust või ootusvastasust põhisündmuse suhtes (näited 233–236).

(233) Laulu on üldse palju, pea kogu aeg. Ainult **Toomemäele ronides** ei võta keegi viisi üles – ilmselt on tõus liialt järsk (AJA).

(234) **Üksnes inimelu pühaks pidades** ja **tapmist kõigis tema vormides taunides** suudame liikuda inimlike inimeste vaba ühiskonna poole (AJA).

(235) Kas isegi **minuga magades** mõtles ta oma kõutsist? (ILU).

(236) .. ja küllap tahtis meile näidata, et ka **NKVD vormi kandes** võib inimene jääda inimeseks .. (ILU).

Kuna ajatarind kipub olema juba semantiliselt lokaliseerivuselt kontekstisidus, ei tõsta infoüksusealguline positsioon ajatarindit esile.

Haruharva võib prominentse elemendina toimida kaasnemistarind. Materjalis esineb ainult kaks prominentset tarindit, millel pole selget AJA ega VIIISI rolli (näited 237–238).

- (237) See on Eesti üks suuremaid ja tööst ei saa seal vist üldse hinge tõmmata, sest autod aina tulevad ning lähevad ja **ilma kontrollimata** ei sõida neist üle piiri ükski (AJA).
- (238) .. õppeosakond hakkas oma kartoteegist otsima, kas on tõesti **nende teadmata** neil niisugune üliõpilane (AJA).

5.3. Infoüksus

Infoüksus väljendab ideed ehk pragmaatiliselt terviklikku tähendushulka, mis seostab tähendusega (teemaga) teise tähenduse (reema). Infoüksus sisaldab reemat, keskendub fookusele ja seostub teemaga. Fookust väljendab üldiselt infoüksuse element, teema on sageli mõistetav konteksti põhjal. Sellele lisaks võib infoüksus sisaldada raami, reema taustaosi ja prominentseid elemente.

Infoüksusena toimiv konverbitarind seostab omaette reema konteksti põhjal mõistetava teemaga. Infoüksus on konverbitarindi kõige iseseisvam, ainus oma reemaga inforoll. Konverbitarindist infoüksus seostab omaette reema, sh fookuse, sama teemaga, millega põhilausest infoüksus seostab teise reema, sh fookuse. Erinevalt teistest konverbitarinditest on infoüksusel oma fookus, mis eristub põhilause infoüksuse fookusest. Konverbitarindist infoüksuse eriomane tunnus on põhilause fookusest erineva fookuse olemasolu.

Enamik (77%) infoüksusena toimivatest *des-* ja *mata-*tarinditest kuulub kaasnemisrühma ja enamik (86%) kaasnemistarinditest toimib infoüksusena. Seega moodustavad viisi- ja ajatarindid tavaliselt põhilausega ühise infoüksuse, aga ilma viisi- ja ajatähenduseta tarind toimib põhilausest eraldi seisva infoüksusena.

Infoüksusena toimiv kaasnemistarind esitab põhisündmusega kaasneva sündmuse põhisündmusest eraldi, fookustudes tavaliselt konverbisündmuse tegevusobjektile või muule asjaolule, mida väljendab näites 239 *hapnikumask* ja näites 240 (*47 kohalt*) *52 kohani*.

- (239) .. kes oli läinud koos töökaaslasega puhastama maa-alust mahutit, **panemata pähe hapnikumaski** (ILU).
- (240) Suurem opositsioonipartei, Töölispartei kogus valimistel 33,3 protsenti valijahäältest, **suurendades oma esinatust parlamendis 47 kohalt 52 kohani** (AJA).

Konverbitarindist infoüksus seostub konteksti põhjal mõistetava teemaga. Järeltarind jätkab info edastamist teemast, millest räägib eelnev põhilause (näited 239–240). Eestariind seostub veel vormiliselt kinnitamata, aga tavaliselt tuttava (näited 241–243) ja sageli nii eelnevas kui ka järgnevas infoüksuses kõne all oleva

teemaga. Kontekstilise teemana avaldub infotasandil asjaolu, et konverbitarindi implitsiitse tegevussubjektina toimib osaline, kes tõuseb kõneolukorras pragmaatiliselt enim esile (Haspelmith 1995: 36; Plado 2015b: 338).

- (241) [**Väljendades otseselt USA sõjalis-tööstusliku kompleksi huve**], [**püüdes tagada sõjatööstureile hiigelkasumid tänu võidurelvastumise hoogustumisele**], asusid Reagan, Weinberger ja teised nüüd otseselt õnnestama seniseid .. (AJA).
- (242) Näis, et Raivo sai ka ise aru, et on liiale läinud, [**kuid soovimata seda teistele näidata**], [jätkas endises vaimus] (ILU).
- (243) .. smokingihõlmade lehvides tuleb Villu Tari ning, [**nimetades saalisviibijaid härradeks ja daamideks**], kutsus lavale Miss Lietuva '89 Lincija Gruzdyte .. (AJA).

Seestarindist infoüksus paikneb põhilause infoüksuse elementide, sageli teema ja reema vahel. Informatsiooniliselt on põhilausest ja konverbitarindist infoüksuse paar suhteliselt selge struktuuriga: 1) teema, 2) üks selleteemaline reema, 3) teine selleteemaline reema (näide 244).

- (244) [Esinduslik noorhärja Tõnu Kilgas]_T, [**laskmata end segada õrnemast soost vaatajate imetlevatest pilkudest**]_{IÜ}, [juhtis galantselt mängu]_{Re} (AJA).

Nagu eesti kõrvallause sõnajärg (vt Lindström 2004, 2006, 2017), ja sõnajärg üldse, on infoüksusena toimiva *des-* ja *mata-*tarindi sõnajärg mitme teguri mõjuväljas. Kõigepealt avalduvad infoüksusest konverbitarindi sõnajärjes tendentsid, mis kehtivad eesti keeles üldiselt. Neist mõjusaim on fookuse paiknemine infoüksuse lõpus (Lindström 2017: 545–546). Peale selle kalduvad tarindis eespool paiknema tuttavamad infot väljendavad (samas: 543), lühemad (samas: 547) ja konverbilise tegevusega nõrgemalt seotud elemendid (vt Sakhai 1999: 29–31). Infoelemendi tagapool paiknemisega seostuvad fookustatusele lisaks infokillu uudsus (Lindström 2017: 543), konverbitegevusega tihedamalt seotud (vt Sakhai 1999: 29) ning pikemad ja klausilised laiendid (vt Lindström 2017: 547, 549). Peale nende põhimõtete, mis kehtivad eesti keeles üldiselt, kujundavad konverbitarindist infoüksuse sõnajärge teema puudumine ja konverbi paiknemine tarindi alguses või lõpus (98% tarinditest).

Nende tendentside väljendusena on infoüksusena toimiva tarindi lõpus tavaliselt fookus, mis võib hõlmata konverbi (näide 245), kogu fraasi (näited 246–247) või fraasi mõne, tavaliselt viimase moodustaja (näide 248). Infoüksuse fookusele eelneva osa moodustavad tavaliselt reema taustaosad. Infoüksuse esimene element on tavaliselt konverb. Konverbi tüüpilisel üksusalgulisusel on ka tähenduslik ajend. Konverbi kaudu seostub konverbisündmus põhisündmusega, nii et konverb toimib muu hulgas kontekstisidusa keelendina.

Peale konverbi paiknevad tarindis eespool tuntud ja kontekstisidusad, sageli põhilausele viitavad reema taustaosad. Kõige ilmekamad kontekstisidusad keelendid on konverbitarindis asesõnalised fraasid ja konnektiivid, mis paiknevad

tavaliselt konverbilõpulise tarindi alguses ja konverbialgulise tarindi konverbi järel (näited 245–248).

- (245) Kui karjapoiss on kuningas, **ise seda teadmata** (AJA).
- (246) .. suveräänsusdeklaratsioon lähtus kõigilt Eestimaa elanikelt, **määrates sel viisil esialgu ENSV kodanikkonna** (AJA).
- (247) .. mille tulemusena see omandab küll kõik aatepoliitika hädad, **saamata aga seejuures ühtki viimase eelist** (AJA).
- (248) Mulluse aktiivse hoiuste suurenemise taustal on tempo küll langenud, **jäädes samal ajal enam-vähem sünkrooni hoiustajate käitumisega 1986. ja 1987. aastal** (ILU).

Põhilausele viitavad keelendid on kõige omasemad kõrvalsündmust väljendavale konverbitarindile, mis toimib infoüksusena. Osa põhilausele viitavaid keelendeid, nt *seejuures*, *samal ajal*, *seepärast*, *ise* seostub VASTANDUSE ja TULEMUSE rolliga, mida võib pidada *des-* ja *mata-*tarindi kõige iseseisvamateks rollideks TÄPSUSTUSE kõrval. Põhilausele viitavad keelendid võivad osaleda ka TULEMUSE ja VASTANDUSE väljendamisel, aidates esile tuua põhjuslikku või vastandusseost. Siinse materjali tarindite infostruktuuris ei avaldu raami inforolli. Üksusalgulised kontekstisidused laiendid (249) toimivad pigem reema taustaosana. Kuna konverbitarindis ei ole teemapositsiooni, ei ole seal ka kohta, kus kõrvalelement saaks teema asemel esile tõusta, kontekstiga seost luua ja reemast eristuda. Kui konverb paikneb alguses, on tarindi esimene positsioon hõivatud.

- (249) „Teie!“ tunnistab mees, **hetk hiljem** oma sõnu kahjatsedes (ILU).

Kui käsitleda raami topikalisatsiooni tulemusena (vt Tael 1988: 28), siis konverbitarindis topikaliseerumist ei toimu. Konverbitarindis puuduvad nii topikaliseerimise eeldused, teema ja teisel kohal paiknev verb, kui tavaliselt ka topikaliseerimise vajadus, sest tavaliselt on konverbisündmuse seos põhisündmusega nii tihe, et raamina täiendavat seost pole tarvis.

Konverbilõpulise tarindi fookuspositsioonis on konverb. Umbes kaheksandik (13%) infoüksusena toimivatest kõrvalsündmustest on konverbilõpulised. Konverbilõpulise tarindi reema ja fookustuvus on kompaktsem ja terviklikum, nii et ükski asjaolu ei tõuse nii teravalt esile kui konverbialgulise tarindi fookus.

- (250) .. ja hüüdis ehmunult mitu korda järjest ta nime – Enno! Enno! –, **nagu teda olematuselt tagasi nõudes** (ILU).
- (251) Klade töötasin kaanest kaaneni läbi, **kahjuks midagi röömustavat leidmata** (AJA).

Nii konverbilõpulisel (näited 252–253) kui ka konverbialgulises (näited 254–255) infoüksuses võib esineda suhteliselt prominentseid elemente.

- (252) See parseldatakse mitmekordse vaheltkasuga maha, **riigituludesse kopikatki andmata** (AJA).
- (253) .. kui see raudse järjekindlusega oma ebaselget programmi jälgis, **kümnendiku millimeetrigagi oma liigutustes eksimata** (ILU).
- (254) Sest kuulu järgi leidnud viimane aastate eest talu tühjana ja sama laokil eest ning asunud lihtsalt sisse, **saades mõisalt alles tagantjärele pidamisloa** (ILU).
- (255) .. kui ta koridoris, poistekambaga Elkeni silmade eest varjatuna Arakile kunstlikku hingamist tegi, **otsekui kartes oma õpetaja ja sõbra juba elu minetanud kehale haiget teha** (ILU).

Infoüksusena toimiv konverbitarind võib olla rinnastatud teise konverbitarindiga. Sellisel juhul seostab iga konverbitarind sama teemaga omaette infoüksuse (näide 256). Rinnastatud konverbid seostuvad sama fookusega ja moodustavad seeläbi ühise infoüksuse (näide 257).

- (256) .. teised kõndisid aeglaselt kirikus ringi, [**uurides kirju põrandatahvli**], [**silmitsedes seintel rippuvaid vappe**] ja [**libistades käega üle siledate puunikerduste**] (ILU).
- (257) Nad peavad akumuleerima ja edasi kandma elusat loodust ning olema baasiks loodusliku ainevahetuse protsessis, **regeneereerides ja taastades loodusvarasid** (AJA).

Ajatarinditest toimib 16% infoüksusena, ning ajatarindid moodustavad 11% infoüksustest.

Infoüksusena toimival ajatarindil on semantiliselt alusel samasugune lokaliseeriv funktsioon kui infoelemendist ajatarindil. Ka infoüksusena (näited 258–260) seostab ajatarind põhilausest kontekstiga, väljendades tavaliselt põhisündmuse vahetut ajalist, enamasti aga ajalist-põhjuslikku konteksti.

Infoüksust eristab raamist (vt 5.2.2) omaette fookus: infoüksusest tarind keskendub põhilausest eristuvale fookusele. Näites 258 keskendub tarind oma laiendile .. *jumet* ja põhilause keskendub oma laiendile *kaastundlikuks*.

- (258) **Nähes Carola plassi jumet**, muutus toon kaastundlikuks (ILU).
- (259) **Tajudes sotsialistide sisemist nõrgenemist ning enda positsioonide tugev-
nemist**, alustasid konservatiivsed ringkonnad pealetungi (ILU).
- (260) **Alustades taas läbirääkimisi strateegilise ründerelvastuse üle**, peame olema valmis niisama mehiseks lähenemiseks .. (AJA).

Harvem esineb ajatarindist infoüksus ka põhilause sees (näide 261) ja järel (näide 262).

- (261) Ja nüüd aasta hiljem, [**leides üles need vahetult pärast rattarallit tehtud märk-
med**] [**ja mõeldes uuele sõidule**], analüüsisin tehtud vead läbi (AJA).

(262) Astra hasartne tuppatorn kippus ikka kohmetuma, [**leides sõbratari hiirvaikselt mustreid nikerdamas**] .. (ILU).

Viisitarinditest toimib infoüksusena 12%, nii et viisitarindid moodustavad 10% materjali infoüksustest. Viisitarindist infoüksuse fookuses on põhisündmuse viisiga seotud asjaolu. Semantilisel viisitarindi seos põhisündmusega semantikast tulenevalt tihe, aga infoüksusena võtab viisitarind selle tihedalt seotud sündmuse põhisündmusest eraldi luubi alla (näited 263–270). Infoüksus on VIISI ebatavaline inforoll ning tavaliselt avaldub VIIS infoüksusena VAHENDI kujul, mis läheneb omakorda TÄPSUSTUSE kujule (vt näited 265–266), ja/või puutub kokku KAASNEMISEGA. See tähendab, et infoüksusena toimiv viisitarind on kontekst, kus avalduvad regulaarselt koos VIIS, VAHEND, TÄPSUSTUS ja KAASNEMINE. Kui käsitleda selliseid (näited 263–266) tarindeid KAASNEVA või TÄPSUSTUSTAVANA ehk kaasnemistarindina, siis oleks viisi- ja kaasnemistarindi inforolli-eelistus veel erinevam ning infoüksus viisitarindile veel võõram, või sootuks võõras.

(263) Samuti peame valima vahendeid, **arvestades ka ökonoomilisi momente** (AJA).

(264) Projekt annab need õigused ENSV kodanikele, **ilma aga seda terminit defineerimata** (AJA).

(265) Ta näitas kõigi soolode ajal tagalavale lühikesi filmifragmente ja slaide, **lastes kujutist ekraanil kord seista, kord liikuda** (AJA).

(266) Ta tegi seda enda meelest paremini kui paljud teised, **kuulajaid liigsete üksik- asjade ega paisutatud paatosega tüütamata** (ILU).

Viisitarindi kasutuses esildub juhtum, kus põhisündmuse viisi väljendab konverbitarindit hõlmav ning omaette infoüksusena esile tõusev rindtarind, mis lisandub eelnevale infoüksusele puhtalt fookuse või fookustena.

(267) .. samal ajal kui ülemised aknad ei näe teda enam, sest vaatavad sirgjoonselt üle tee, üle plankaia ja aiapuude – **pilgutamata** ja pärani (ILU).

(268) Peab veel kõvasti endki otsima ja võsast suure tee peale saama. **Higistades, ragistades, vaimule halastamata** (ILU).

Kokkuvõttes piirdub konverbitarindist infoüksus reemaga seostuva kontekstilise teemaga, mida väljendab sageli põhilause. Infoüksusest konverbitarind keskendub omaette fookusele ja sisaldab tavaliselt ka reema taustaosa. Konverbitarindist infoüksus ei sisalda teemat, raami ega üldiselt ka prominentset elementi, mis eristuks selgelt fookusest ja reema taustaosast. Infoüksusena edastab konverbitarind kontekstiga tihedalt seotud idee, mis seob kontekstist tuttava teemaga uue reema, millel on omakorda tihe seos kontekstilise, tavaliselt eelmise infoüksuse reemaga.

5.4. Konverbitarind ja teema

Konverbitarindi süntaktiliste ja semantiliste rollide põhjal on järeldatav, et konverbitarind ei sisalda tüüpilist teemat ega toimi tüüpilise teemana. Süntaktiliselt ei sisalda konverbitarind alust ega toimi aluse, sihitise või öeldistaitena. Semantiliselt ei sisalda konverbitarind tavaliselt tegevussubjekti ega passiivi kombel esilduvat tegevusobjekti ega toimi tegevussubjekti või tegevusobjektina. Selles jaotises tuleb käsitlemisele probleem, kas konverbitarind võib sisaldada ebatüüpilist teemat või toimida ebatüüpilise teemana. Probleemi käsitus puudutab eesti teemakäsitusega seotud üldisi aspekte: teema eristus raamist, teema eristus reemast, teema seos lause struktuuritüübi, tegevussubjekti ja (vaeg)isikulisusega. Üksnes konverbitarindi põhjal ei saa neid probleeme lahendada, aga nende lahendamisse saab panustada, käsitledes nende konkreetseid avaldumisjuhtumeid.

Seni esitatud info põhjal võib arvata, et *des-* ja *mata-*tarindi tegevussubjekt ega tegevusobjekt ei toimi teemana. Kuigi *des-* ja *mata-*tarindis on tegevusobjekti üldiselt väljendatud, väljendavad *des-* ja *mata-*tarind aktiivset sündmust, mis on esitatud tegevussubjekti vaatekohast. Seega ei tõuse *des-* ja *mata-*tarindi tegevusobjekt esile nii, nagu see tõuseb esile passiivse lause alusena ja võib tõusta teiste vaegisikuliste lausete sihitisena (vt Erelt jt 2017b: 256, 259; Lindström 2017: 554-554; Erelt 2017e: 809). Seda silmas pidades taandan probleemi, kas konverbitarind võib sisaldada teemat, küsimusele, kas konverbitarindi tegevussubjekt võib toimida konverbitarindi teemana. Varasema kirjelduse põhjal võib oletada, et konverbitarind tegevussubjekt ei toimi üldiselt konverbitarindi teemana: konverbitarindi tegevussubjekt on enamasti implitsiitne, ühtib põhilause tegevussubjektiga ja toimib infoüksusest konverbitarindi kontekstilise teemana (vt jaotis Infoüksus).

Siine jaotis vaatleb võimalust, et konverbitarindil on omaette teema, kolme kasutustüübi põhjal: eksplitsiitse tegevussubjektiga tarind, implitsiitse tegevussubjektiga erisubjektiline tarind ja keelendiga *ise* seostuv tarind. Kahte esimesse kasutustüüpi kuuluvad üldiselt erisubjektilised ehk põhilause tegevussubjektist erineva tegevussubjektiga tarindid ja kolmandasse kasutustüüpi kuuluvad samasubjektilised tarindid.

5.4.1. Erisubjektilise konverbitarindi teema

Erisubjektilise konverbitarindi kasutus on süntaktiliselt ja semantiliselt piiratud (vt Uuspõld 1966; Plado 2015; Sahkai 2011; Erelt 2017e). Siinne jaotis keskendub sellele, kuidas need piirangud avalduvad infotasandil ja mõjutavad konverbitarindi tegevussubjekti inforolli. Kõigepealt tulevad vaatlusele eksplitsiitse tegevussubjektiga ja seerjärel implitsiitse tegevussubjektiga erisubjektilised tarindid.

5.4.1.1. Eksplitsiitse tegevussubjektiga tarindid

Eksplitsiitse tegevussubjektiga *des-* ja *mata-*tarindid on süntaktiliselt, semantiliselt ja infostruktuuriliselt piiratud (vt Uuspõld 1966; Plado 2015; Sahkai 2011; Erelt 2017e): tavaliselt on need kaheosalised, tegevussubjekti väljendavast fraasist ja konverbist koosnevad konverbilõpulised aja- ja viisitarindid, mis toimivad ainult infoelemendina. *des-* ja *mata-*tarindi tegevussubjekti väljendab omastavaline valdajamäärus (Erelt 2017e: 812) ehk nn genitiivagent (vt Sahkai 2011). Tavaliselt on eksplitsiitse tegevussubjektiga tarind erisubjektiline, aga eksplitsiitne tegevussubjekt võib põhilause tegevussubjektiga ka ühtida.

Eksplitsiitse tegevussubjektiga tarindi inforollid kattuvad tüüpiliste, implitsiitse tegevussubjektiga konverbilõpuliste aja- ja viisitarindite põhiliste inforollidega: eksplitsiitse tegevussubjektiga tarindid toimivad fookuse (näited 269–270), reema taustaosa (näited 271–272) ja prominentse elemendina (näited 273–275).

- (269) [Hobune tiris koormat märke **kõigi rangide-sedelgate pinguldudes**], nagu polekski koorem ärasöödu jagu kergem, vaid sootuks raskem (ILU).
- (270) Üks sissetoodud tööline hakkab linnale kasu tooma alles **8-10 aasta möödudes** (AJA).
- (271) Ta läks **südame pekseldes** üle lumes kilgendava õue (ILU).
- (272) .. elamispinna terava puuduse all kannatajaid ei ole **linnade elamufondi kasvades** vähemaks jäänud (AJA).
- (273) .. nii et sõrmed hakkavad **su enese teadmatagi** otsima muinasjutulise ja ostetava maailma ekvivalenti (ILU).
- (274) Missikandidaat lahkub, **smokingihõlmade lehvides** tuleb Villu Tari (AJA).
- (275) Et miilitsat polnud ka **kümne minuti möödudes** ühiselamu ees .. (ILU).

Eksplitsiitse tegevussubjektiga ajatarind toimib ka raamina (276–277).

- (276) **Aasta möödudes** said uurimisotsad ühte ja Hannese pea kohale kerkis tavalise karistumäära oht (ILU).
- (277) Aga kuidas sai peremees seda teada, kui **tema tulles** talu jumala tühi olnud (AJA).
- Peale viisi- ja ajatarindi esineb siinses materjalis kaks niisugust *teadmata*-tarindit (näited 278–279), mis väljendavad möönva varjundiga asjaolu. Kuna need tarindid ei kannu selget viisi- ega ajatähendust, kuuluvad need kõrvalsündmuse tähendusrühma. Et mõlemad *teadmata*-tarindid tõusevad fookuse kõrval esile, toimivad need prominentse elemendina.
- (278) Selle viimasega olid nad Jane'i kaudu (mõistagi **Jane'i teadmata**) juba toime tulnud (ILU).

(279) .. õppeosakond hakkas oma kartoteegist otsima, kas on tõesti **nende teadmata** neil niisugune üliõpilane (AJA).

Erinevalt implitsiitse tegevussubjektiga tarinditest ei toimi eksplitsiitse tegevussubjektiga tarindid infoüksusena. Kokkuvõttes seostuvad eksplitsiitse tegevussubjektiga tarindid tihedalt põhilausega ja sõltuvad sellest tähenduslikult. Semantiliselt kuuluvad eksplitsiitse tegevussubjektiga tarindid tavaliselt viisi- ja aja-rühma ning informatsiooniliselt moodustavad need põhilausega ühise infoüksuse. Et eksplitsiitse tegevussubjektiga tarind ei toimi omaette infoüksusena, ei ole eksplitsiitse tegevussubjektiga tarindil ka omaette reemat ega teemat. Eksplitsiitne tegevussubjekt osaleb infoüksuses kompleksse mõiste osana: tegevussubjektist ja konverbitist koosneva infoelemendi killuna.

5.4.1.2. Implitsiitse tegevussubjektiga erisubjektilised tarindid

Senise kirjelduse järgi (Plado 2015: 234–236; Erelt 2017e: 809–811) on erisubjektiliste *des-* ja *mata-*tarindite implitsiitne tegevussubjekt geneeriline või selgub põhilausevälisest kontekstist. Siinne jaotis keskendub võimalusele, et erisubjektilise tarindi implitsiitne tegevussubjekt toimib konverbitarindi kontekstilise teemana, mis erineb põhilause teemast. Implitsiitse tegevussubjekti teemaroll eeldab, et konverbitarind annab infot seoses kontekstilise referendiga. Kuna implitsiitse tegevussubjektiga erisubjektiline tarind moodustab *des-* ja *mata-*tarindi kasutuses omaette tüübi, kirjeldan informatsioonilistele omadustele lisaks selle tüübi üldisi semantilisi ja süntaktilisi omadusi.

Implitsiitse tegevussubjektiga erisubjektilise tarindi semantiline kese on VAHENDI roll, millega *des-*tarindis seostub AEG, nii *des-* kui ka *mata-*tarindis enamasti TINGIMUS ning *mata-*tarindis sageli MÖÖNDUS. Seega kombineeruvad erisubjektilises tarindis eelnevusega seotud rollid, mis on üldiselt alati kombineeruma (vt jaotis 4.11.1). Implitsiitse tegevussubjektiga erisubjektilised *des-*tarindid kuuluvad semantiliselt ajarühma ja *mata-*tarindid viisirühma.

Implitsiitse tegevussubjektiga erisubjektilisele tarindile on iseloomulik geneerilisus: konverbisündmus on atemporaalne ja tegevussubjekt üldisikuline (vt Erelt jt 2017b: 255; Erelt 2017d: 729). Ühtlasi kannab geneeriline sündmus TINGIMUSE tähendust: geneeriline sündmus ei toimu ühelgi konkreetset ajal, vaid on abstraktne ja selle poolest irreaalne (vt Erelt 2017b: 141, 163). Atemporaalsusest sarnaneb geneeriline sündmus habituaalse sündmusega (Erelt 2017d: 731). Erinevalt habituaalsest sündmusest (vt Erelt 2017b: 127, 132) ei seostu geneeriline sündmus konkreetse tegevussubjekti harjumusega, vaid on tegevussubjekti isikust sõltumatu. Geneeriline konverbisündmus seostub põhisündmusega VAHENDI-TULEMUSE seose põhjal (näited 280–283). Nii aitavad geneerilised erisubjektilised tarindid väljendada põhjuslikke seoseid, mille kehtivus ei olene tegevussubjekti isikust.

(280) Hiinas kuivatatakse litsivilju ja saadakse nn. litsipähklid, [kus seemned koos kuivanud viljalihaga **raputades** krõbisevad] (ILU).

(281) [Aga **kriitikast järeldusi tehes** peaks välja kooruma see iva], mis tuleviku tarvis mõttevilju kasvatab (AJA).

(282) Võib jääda mulje, [et ilma **kõrgemale kaebamata** ei tehtagi midagi] (AJA).

(283) [**Tõlkimatagi** on kõik arusaadav]: keel kordub keeles, sõna sõnas (ILU).

Nagu referents üldiselt (Erelt 2017d: 729), võib ka ka erisubjektilise tarindi implitsiitne tegevussubjekt kontekstis konkretiseeruda: põhilause tegevussubjektist erinev implitsiitne tegevussubjekt võib tõlgenduda spetsiifilisena (vt Erelt 2017a: 75–76). See vastab tüpoloogilisele (Haspelmath 1995: 36) ja *des*-tarindis kehtivale (Plado 2015: 346) seaduspärale, mille järgi tõlgendub konverbitarindi implitsiitse tegevussubjektina osaline, kes/mis tõuseb kontekstis pragmaatiliselt enim esile. Kui implitsiitse tegevussubjektiga tarind on erisubjektiline, siis tõuseb pragmaatiliselt enim esile osaline, kes on mõistetav põhilause tekstilisest kontekstist või kõneolukorrast. Seega ei erine erisubjektilise tarindi tegevussubjekti tõlgendumise pragmaatiline mehhanism samasubjektilise tarindi tõlgendumise mehhanismist. Erisubjektilise tarindi tegevussubjekt on sagedamini geneeriline, aga geneerilisena võib tõlgenduda ka samasubjektilise tarindi (ja põhilause) tegevussubjekt. Nii sama- kui ka erisubjektilise tarindi tegevussubjekt võib olla nii spetsiifiline kui ka geneeriline, aga erisubjektilise tarindi tegevussubjekt on sagedamini geneeriline.

Erisubjektilise tarindi tegevussubjekti konkreetsust võib soodustada põhisündmuse minevikulisus (näited 284–286). Nagu vaegisikuline klaus üldiselt (Erelt jt 2017: 255–256), võib erisubjektiline *mata*-tarind tõlgenduda mitte-spetsiifiliselt või spetsiifiliselt umbisikulisena või konteksti toel isikulisena (vt Pajusalu 2017: 588). Olenevalt kontekstist võib näites 284 *mata*-tarindi tegevussubjektina tõlgenduda umbisik ('mitte keegi'), või keegi, kes esildub kontekstis võimaliku käskija-keelajana, st *Miina* või keegi kolmas.

(284) Miina hakkas pliidi juures talitama, Mihkel tegi **käskimata-keelamata** tule pliidi alla (ILU).

(285) Siis tulid nemad, [tulid **palumata**] [ja läksid **ajamata**] – nagu oli nende komme (ILU).

(286) .. ning see, kellega üks seaduslik abielumees valgusepüha peab, oli **seletamata** selge (ILU).

Tegevussubjekti üldisikulisus, sündmuse atemporaalsus ja konverbitarindi tingimustähendus käibivad üldiselt geneerilisena koos. Kui morfoloogiliselt mitteminevikulise (vt Erelt 2017b: 131) tuumaga põhilause laiendava tarindi sündmus tõlgendub atemporaalsena, siis tõlgendub tegevussubjekt üldisikulisena, sündmus atemporaalsena ja tarind väljendab mh TINGIMUST. Geneerilisus hõlmab konverbitarindit ja põhilause. Aga nii nagu väljendamata tegevussubjektiga võib kontekstis samastuda konkreetne isik (Pajusalu 2017: 588), võib geneeriliselt

väljendatud sündmus olla kontekstis ära tuntav spetsiifilisena. Seega võib tegevus-subjekt tõlgenduda mis tahes isikuna, sündmus mis tahes ajalises ja tarind ilma TINGIMUSE rollita. Ühel tarindi ja põhilause paaril võib olla nii terviklik geneeriline kui ka niisama terviklik spetsiifiline tõlgendus, kusjuures spetsiifiline tõlgendus oleneb kontekstist. Geneeriline ja spetsiifiline tõlgendus ei ole tavaliselt vastandlikud, vaid spetsiifiline sündmus tõlgendub geneerilise seaduspära ilminguna (näited 287–289).

(287) Miks ta siis pidi kaebama, kui tahtis ronida nii kõrgele, [et **alla vaadates** poleks maad enam üldse näha] (ILU).

(288) **Valjusti välja öeldes** kõlab kõik labaselt ja kuivalt (ILU).

(289) **Teksti jälgides ja muid tõlgendusi teadmata**, on, küllap, võimalik kõik põhjendused (ILU).

Implitsiitse tegvussubjektiga erisubjektiline tarind on põhilausega tihedalt seotud. Semantiliselt avaldub tihedus mitmes kombineerivas tähenduses, ennekõike vahenditähenduses, mis vastab viisi ja põhjuse tähendusjooni kandvale seosele. Süntaktiliselt avaldub erisubjektilise tarindi ja põhilause seose tihedus sageli selles, et tarindi tegevusobjekt on implitsiitselt mõistetav põhilause põhjal (näited 284–286, 288). Konverbitarindi implitsiitse tegevusobjekti viiteseost põhilausega on varemgi kirjeldatud süntaktilise omadusena, mis on iseloomulik mõnele erisubjektilisele (Uuspõld 1966; Sakhai 2011; Plado 2015: 341), sh implitsiitse tegevussubjektiga erisubjektilisele (EKG II: 261–263; Plado 2015: 335, Erelt 2017e: 809) *des-* ja *mata-*tarindile. Samasubjektilise *des-* ja *mata-*tarindi tegevusobjekti viiteseos põhilausega on ebatavaline. Tegevusobjekti viiteseos põhilausega on erisubjektilise, peamiselt implitsiitse (vt siiski Sakhai 2011: 17) tegevussubjektiga erisubjektilise tarindi iseloomulik tunnus.

Asjaolu, et tegevusobjekti viiteseos põhilausega on eriomane erisubjektilisele konverbitarindile, seostub üldisema seaduspäraga. Konverbisündmuse ja põhisündmuse seos võib hõlmata mitmesuguseid ühiseid asjaolusid, sh osalisi, mis võivad avalduda põhilauses eksplitsiitsena ja konverbitarindis implitsiitsena, nii et konverbitarind sõltub (Erelt 2017e: 809–814) konverbisündmuse mõne asjaolu mõistetavuse suhtes põhilausest. Niisugused asjaolud-osalised on ka tarindi tegevussubjekt ja tegevusobjekt. Tavaliselt sõltub põhilausest tarindi tegevussubjekt, harvem tegevusobjekt, suhteliselt harva mitte kumbki (näited 269–272; 273–277; 281–282; 289) ja väga harva mõlemad (näide 58). Erinevad sõltuvused on omased erinevatele kasutusviisidele, sh semantilistele rollidele.

Implitsiitse tegevusobjekti samastumine põhilause tegevussubjektiga on implitsiitse tegevussubjektiga konverbitarindile suhteliselt omane. Siiski ei ole mitte iga implitsiitse tegevussubjektiga erisubjektilise tarindi tegevusobjekt implitsiitne, ei samastu põhilause tegevussubjektiga ega tõlgendu põhilause kaudu. Tarindi tegevusobjekti ja põhilause tegevussubjekti samasus on implitsiitse tegevussubjektiga erisubjektilisele tarindile omase VAHENDI-TULEMUSE seose

kausatiivne avaldumiskuju, mille korral on konverbisündmuse tegevusobjekt põhisündmuse tegevussubjekt (näited 280, 284–286, 288).

Implitsiitse tegevussubjektiga erisubjektilise tarindi tihe seos põhilausega ei pruugi semantiliselt avalduda VAHENDINA, vaid võib avalduda TULEMUSENA, mille korral põhisündmus ja konverbisündmus vahetuvad rollid, nii et põhisündmusest saab VAHEND ja konverbisündmusest TULEMUS. Ühtlasi seostub konverbitarindi implitsiitne tegevussubjekt põhilause tegevusobjektiga (vt EKG II: 261; Plado 2015: 337; Erelt 2017e: 810–811). Siin materjalis esineb niisugust seost ühel korral: näites 290 väljendab VIISI-TULEMUSE tarind põhisündmuse tulemusel toimuvat sündmust, kusjuures konverbisündmuse tegevussubjekt (*telefon, klahvid* vms) seostub implitsiitselt põhisündmuse tegevusobjektiga (*number*). Metonüümiliselt võivad konverbisündmuse tegevussubjekt ja põhisündmuse tegevusobjekt ka samastuda.

(290) Mati valis **pröksudes** Toomas Palmiste töönumbri (ILU).

Nagu eksplitsiitse, nii on ka implitsiitse tegevussubjektiga erisubjektilise tarindi infoseos põhilausega tihe: erisubjektiline tarind toimib ainult infoelemendina ega toimi infoüksusena. Implitsiitse tegevussubjektiga tarindid toimivad peamiselt raamina, aga ka reema taustaosana, prominentse elemendina ja fookusena. Implitsiitse erisubjektilise tarindi tegevussubjekt ei toimi teema ega ühegi infoelemendina olenemata tegevussubjekti geneerilisusest või konkreetsusest.

Võrreldes eksplitsiitse tegevussubjektiga on erisubjektilise tarindi implitsiitne tegevussubjekt üldiselt kõrvaline. Kui implitsiitne tegevussubjekt on spetsiifiline, siis on see kontekstis tuntud ja osaleb infoüksuse tõlgenduses vaikimisi. Geneeriline tegevussubjekt ei ole aga mitte ainult väljendamata, vaid on ka tõlgenduses kõrvaline, sest geneerilisus avaldubki sündmuse sõltumatusena tegevussubjektist.

Nii eksplitsiitse kui ka implitsiitse tegevussubjektiga erisubjektilised *des-* ja *mata-*tarindid toimivad põhilausega ühise infoüksuse elemendina. See tähendab, et omaette infoüksusena toimivad siinse materjali põhjal otsustades ainult samasubjektilised *des-* ja *mata-*tarindid. Erisubjektilise *des-* ja *mata-*tarindi tegevussubjekt ei toimi teemana, vaid reema mõne elemendina või raami osana.

Erisubjektilised *des-* ja *mata-*tarindid ilmestavad asjaolu, et klausli tegevussubjekt ei toimi teemana, kui klaus ei toimi infoüksusena. Infoelemendil võib olla tegevussubjekt, aga kui see sisaldab reemat või reema osa, ei sisalda see üldiselt teemat (v.a erijuhul, näiteks öeldise esimese või teise isiku tunnusena).

5.4.2. *Ise* kui samasubjektilise konverbitarindi teema?

Infoüksusena toimivad ainult samasubjektilised *des-* ja *mata-*tarindid. Selles jaotises tulevad vaatluse alla infoüksusena toimivad tarindid, mis seostuvad keelendiga *ise*, mille teemarolli on kirjeldanud Lindström ja Vihman (2010: 230–235). Siinne jaotis käsitleb võimalust, et *ise* toimib konverbitarindi teemana, mis eeldab, et *ise* viitab referendile, kellega seostub konverbitarindi abil esitatud info.

Süntaktilise kirjelduse järgi (Erelt 2017e: 812) ei ole *ise* konverbitarindi osa, vaid seostub konverbitarindiga nagu elliptilise öeldisega lünk- või vaeglause üks moodustaja teise moodustajaga, ilma vahetu grammatilise seoseta. Kuigi konverbitarind ei sisalda keelendit *ise*, võivad tarind ja *ise* moodustada ühise infoüksuse, sest nad väljendavad üht ideed, mis eristub ülejäänud põhilausest (näide 291). Siinne jaotis arutleb, kas *ise* väljendab pigem konverbitarindi teemat või moodustab koos konverbitarindiga reema, mis seostub kontekstilise teemaga.

(291) Nagu ülistavad parajasti olemasolevaid, kes neile oma õigustamise eest palka maksavad,“ ütles Mihkel Hunt, **ise imestades oma ajaloolise tolerantsuse üle** (ILU).

Ise teemarolli kirjelduse (Lindström, Vihman 2010: 230–235) keskmes on esimesele või teisele isikule viitav *ise*, mis teeb eksofoorina teema esimesest või teisest isikust, kes ei ole vahetult enne kõne all olnud. Et niisugune *ise* teeb arusaadavaks reema uue referendi, toimib see teemana (näited 292–294).

(292) suht rets, **ise** küll kunagi ei läheks sinna (Lindström, Vihman 2010: 234).

(293) on teada et on lõpmata palju planeete, kuna universumis on lõpmata palju ruumi.....
ise mõtleks teistpidi (sammas: 233).

(294) Odavalt lihtne asi see faili krüpteerimine kas **ise** siis ei oska või (sammas: 231).

Näidetes 292–294 kannab *ise* tähendust, mis on „Eesti keele seletavas sõnaraamatus“ (2009) esitatud pronoomeni *ise* esimese tähendusena: *ise* „rõhutab, tõstab esile (vahel juurdemõeldava) põhisõnaga väljendatut“ (EKSS). Teemana toimiv *ise* (195–197) on käsitletav selle tähenduse avaldumisjuhuna, kus juurdemõeldava põhisõna rollis on esimese või teise isiku asesõna, mis toimib (toimiks) teemana. Niisugune *ise* täidab topelfunktsiooni (vt Lindström, Vihman 2010: 234) ehk nii fraasi *sina/mina ise* tuuma (*sina/mina*) kui ka laiendi (*ise*) funktsiooni: see viitab nii isikule kui tõstab ka isikut esile. *Ise* niisugune topelfunktsioon, sh teemafunktsioon, on tingimuslik: see seostub isikulise asesõna ärajäämisega, mis omakorda seostub isiku kontekstilise (situatiivse) kohaoluga. Üldjoontes toimib *ise* niisuguse teemana siis, kui kokku langevad isiku teemastaatus, asesõna ärajätmine ja vastandav vm esiletõstmist vääriv kontekst.

Lindström ja Vihman käsitlevad ka infiniittarindeid, sh konverbitarindeid, kus *ise* „justkui viitaks implitsiitsele referendile rõhutavas funktsioonis“ (2010: 236), mida on ilmestatud järgmiste näidetega.

(295) .. sa räägid endale vastu, kui räägid mulle, et tarkus on subjektiivne, **ise** eeldades, et tarkus on objektiivne (Lindström, Vihman 2010: 236).

(296) Ning seljuhul see objekt läbib valguse, **ise** valgust mõjutamatta suurelt osalt tegelikult .. (sammas).

(297) Magavat karu ei minda tokiga sorkima, olles **ise** hiire suurune (sammas: 237).

Konverbitarindiga seotud *ise* (näited 295–297) ei ole aga samasugune kui esimesele või teisele isikule viitav *ise* (näited 292–294). Konverbitarindiga seotud *ise* ei toimi eksofoorina, vaid ainult endofoorina, viidates ka esimesele ja teisele isikule ainult siis, kui need on juba kõne all. Konverbitarindiga seotud *ise* ei viita uuele referendile, v.a siis, kui see selgub vahetult järgnevast põhilausest. Konverbitarindiga seotud *ise* viitab ainult sellisele tegevussubjektile, mis oleks mõistetav ka ilma, et *ise* sellele viitaks. Kui jätta näidetes 295–297 *ise* ära, tõlgen-duks implitsiitse tegevussubjektina sama referent. Seega ei ole konverbitarindiga seotud *ise* oluline teema referendi mõistmiseks. Nii on selle teemaroll kaheldav.

Siinse materjali *des-* ja *mata-*tarindites (näited 298–302) toimib *ise* samamoodi kui näidetes 295–297: see seostub tegevusega, mida kõrvutatakse sama tegevussubjekti teise tegevusega.

- (298) Marvi sobras neis, valis, **ise sealjuures rõõmsameelselt juhtumeid kirjeldades** (ILU).
- (299) Tondi lõpp-peatuselähenedes tõusis tüdruk varakult ja läks ukse juurde seisma, **ise kordagi valge auto poole vaatamata** (ILU).
- (300) .. mehed hoidsid neil kätest ja kappasid võidu mööda libedat parketti, **ise karjudes „hii-haa! hii-haa!“** (ILU).
- (301) **Ise päriselt uskumata**, purtsatasin naerma (ILU).
- (302) **Oskamata ise oma sisemuses olla linnakese piiratuses suurem**, võis Alma oma elu ja kaaslaste kallal lõpmatuseni naaksuda (ILU).

Erinevalt esimesele või teisele isikule viitavast pronoomenist *ise* (näited 292–294) ei tõsta konverbitarindiga seotud *ise* esile juurdemõeldavat põhisõna, mida ei saagi selle koha peal olla. Lindströmi ja Vihmani (2010: 237) kirjelduse järgi on infiniittarindiga seotud *ise* „kasutatud alternatiivina isikule viitamiseks seal, kus seda isikulise pronoomeniga niisama lihtsalt teha ei saa“. Kuna samasubjektilises konverbitarindis on isik tuvastatav ilma viitamata, on siiski küsitav, mil määral toimib konverbitarindiga seotud *ise* isikulise pronoomeni kui selles kontekstis mitte esineva ja ebavajaliku keelendi alternatiivina.

„Eesti keele seletava sõnaraamatu“ (EKSS) tähenduskategooriate järgi on konverbitarindiga seotud keelendil *ise* teistsugune tähendus kui esimesele või teisele isikule viitaval pronoomenil *ise*. Konverbitarindiga seotud *ise* „esineb lausetes, mis toovad esile kahe tegevuse (v. olukorra) sisulise vastandlikkuse v. paralleelsuse, kusjuures tegija (v. olukorras olija) on mõlemal juhul sama“ (EKSS). Selle kirjelduse järgi ei seostu selles tähenduses *ise* vahetult mitte sündmuse osalisega, vaid tegevuse ja sellega, kuidas tegevus seostub teise tegevusega. Konverbitarindiga seotud *ise* kõrvutab konverbisündmust teise sündmusega, tavaliselt põhisündmusega. Kuna konverbitarind toimib reemana, seostub konverbitarindiga seotud *ise* reemaga. Seega võib öelda, et võrreldes esimesele või teisele

isikule viitava pronoomeniga *ise* ei seostu konverbitarindiga seotud *ise* eriti tihedalt teemaga ja seostub tihedamalt reemaga.

Ometi ei puudu ka konverbitarindiga seotud ehk tegevusi kõrvutaval keelendil *ise* seos tegevussubjektiga: *ise* eeldab kahe tegevuse samasubjektilisust, mis väljendub selles, et niisuguses tähenduses *ise* seostub ainult samasubjektiliste *des-* ja *mata-*tarinditega (näited 296–302).

Et konverbitarindiga seotud keelendil *ise* on seos nii teema kui ka reemaga, võiks selle funktsiooni kirjeldada isikule viitava *ise* kirjelduse eeskujul (vt Lindström, Vihman 2010: 234) topelfunktsioonina: see viitab nii konverbisündmuse põhisündmusega ühisele tegevussubjektile kui tõstab ka esile konverbisündmuse koosinemist põhisündmusega. Nende kahe tähenduse järgi võib eristada kolme võimalust konverbitarindiga seotud keelendi *ise* inforolli kirjeldamiseks.

Kui prioriseerida keelendi *ise* seost tegevussubjektiga, on selle inforoll kirjeldatav teemana. Pidades olulisemaks *ise* seost tegevuste kõrvutamise, on *ise* inforoll kirjeldatav reema osana. Pidades mõlemat funktsiooni võrdselt oluliseks, toimib *ise* nii teema kui ka reemana.

Pidades seost reemaga siiski tihedamaks ja olulisemaks, käsitlen keelendit *ise* reema osana, mis tõstab esile ülejäänud reemat või selle osa. Võrreldes pronoomeniga *ise*, mis tõstab esile sündmuse osalist väljendavat juurdemõeldavat põhisõna, on tegevusi kõrvutava *ise* tähendus mõnevõrra muutunud: see tõstab rohkem esile tegevust kui tegevussubjekti, aga seostub samasubjektilise sündmuse konteksti kaudu siiski ka tegevussubjektiga.

Teemale osutav reema, või reema ja teema rolli koondumine ühte sõnavormi, ei ole eesti keeles ebatavaline: öeldis osutab esimesest või teisest isikust teemale korrapäraselt, viidates kõnealusele ja edastades osa sellega seotud infot. Näites 301 väljendab öeldis *purtsatasin* nii reemat kui viitab ka morfeemi *-n* kaudu teemale, kelle kohta reema käib. Mõlema funktsiooni olemasolu järgi võiks öeldist *purtsatasin* käsitleda nii reema kui ka teemana – või käsitleda *n*-morfeemi teemana ja ülejäänud sõnavormi reemana. Kirjelduslikult võib see olla probleemne, aga funktsioonid on võrdlemisi selged.

Süntaktiliselt toimib tegevusi kõrvutav *ise* vähem nimisõnafraasi või täiendina ja rohkem kogu klausi, st lauselaiendina. Tegevusi kõrvutav *ise* on pragmatiseerunud pronoomeni kategooriast kaugemale, markeerides ühe klausi samaaegset või vastandavat seost teise klausiga. Tegevusi seostav *ise* ei ole enam nii iseseisev, et eristuda reemast teemana, ja toimib seega pigem reema kontekstiga seostajana. Seos tegevussubjektiga on nihkunud tagaplaanile, esiplaanile on tõusnud tegevuse suhe teise tegevusega. Kuna see seos on esiplaanil, et toimi ka *ise* konverbitarindiga seoses teemana.

Kokkuvõttes ei esine materjalis *des-* ega *mata-*tarindeid, millel oleks põhilause teemast erinev teema, ega tarindeid, mis sisaldaksid teemat. Erisubjektilised konverbitarindid ei toimi omaette infoüksusena ega tervikliku reemana, mis tähendab, et neil ei ole oma teemat, sest teemaga seostub reema tervikuna ning reema-teema seos on infoüksuse omadus. Infoüksusena toimivad konverbitarindid on aga samasubjektilised, nii et nende teema on mõistetav konteksti põhjal. Põhilausega ühise teemaga seostub küll ka keelend *ise*, aga selle põhiline

roll on tihedalt seotud konverbisündmusega, millega koos moodustab *ise* reema, mis seostub tervikuna kontekstilise teemaga.

Konverbitarind ei sisalda seega teemat. Järgmine jaotis võtab vaatluse alla küsimuse, kas konverbitarind võib toimida teemana.

5.4.3. Konverbitarind kui põhilause teema?

Konverbitarind ei väljenda põhisündmuse osalist ega toimi aluse, sihitise või öeldistäitena. Seega ei täida konverbitarind teema põhilisi semantilisi ega süntaktilisi rolle. Selles jaotises tuleb vaatluse alla probleem, kas konverbitarind võib mõnel juhul toimida ebatüüpilise teemana. See probleem taandub küsimusele, kas põhilause annab infot konverbisündmuse kohta. Olulisemad ebatüüpilise teemaga eesti keele konstruktsioonid on olemasolulause ja isikuta lause (vt Lindström 2017: 538, 553–554).

Konverbitarindi ja teema kokkupuuteala väärrib tähelepanu seal ilmnevate teema ja raami eristusega seotud probleemide tõttu.

Eesti teemat on kirjeldatud eelkõige kolme omaduse alusel: teema väljendab, kelle või mille kohta reema infot annab; teema on infoüksuse lähtepunkt; teema ühendab uut infot kontekstiga (Lindström 2017: 537). Omadus, mis teemat raamist eristab, on seos reemaga. Erinevalt raamist väljendab teema, kelle või mille kohta reema käib (Lindström 2017: 537). Teiste sõnadega nimetab teema reema referendi.

5.4.3.1. Konverbitarind teema osana

Infoelementidest *des-* ja *mata-*tarindid toimivad valdavalt reema osana või raamina. Peale selle esineb siin materjal isegi väike hulk *des-* ja *mata-*tarindeid, mis toimivad teema osana. Et sellised tarindid ei toimi infoüksuse vahetu elemendina, vaid elemendi osana, võib neid käsitada inforollilt kõige vähem iseseisvate *des-* ja *mata-*tarinditena.

Konverbitarindi harv teema osa roll seostub nende harva süntaktilise rolliga. Konverbitarind laiendab põhja, mis toimib suurema klausi moodustajana. Täpsemalt laiendab teema osana toimiv konverbitarind tegevus- (näide 303) või teonimefraasi (näide 304), mis on tavaliselt alusena toimiva fraasi tuum. Selline tervikfraas väljendab teemana toimivat nominaliseeritud sündmust, mille reemat väljendab seda fraasi sisaldav klausi ülejäänud osa.

(303) Keelata on kerge, [**arukalt majandushoobi kasutades** tegevust reguleerida]_T
[aga raske]_{Re} (AJA).

(304) [Selline vahepausideta **lugudeks liigendamata** pulseerimine ja luuramine]_T [kestis terve teise osa]_{Re} (AJA).

Konverbitarindit sisaldav teema väljendab infoüksuse lähtekohta, millega seostub omakorda põhiline fookustatud info. Süntaktiliselt toimib konverbitarind

määrusena (näide 305) või määrustäiendina toimiva kaassõnafraasi laiendosana (näited 306–307). Semantiliselt kuuluvad kõik teema osana toimivad tarindid viisirühma, mis viitab viisitarindi võimele seostuda fraasiliste ja vähelauseliste põhjadega (vt König 1995).

- (305) [.. kooperatiivi esimehe leidmise katsed telefonitsi ning **kodus käies**]_T [pole tulemusi andnud]_{Re} (AJA).
- (306) [Loosimine ilma **tugevamaid paigutamata**]_T [on karikavõistluste vaimule igati kohane]_{Re} (AJA).
- (307) [Pikima jooksumaa ilma **peatumata**]_T [on läbinud rootslane Bertil Jarlaken]_{Re} (AJA).

Teema osana toimiv konverbitarind ei seostu teema rolliga vahetult, vaid teo- või tegevusnimefraasist põhja kaudu, mille tuum väljendab sarnaselt *des-* ja *mata-* vormiga põhisündmuse kõrval- või osategevust ning mille põhiülesannete hulka kuulub osasündmuse esitamine teemana. Võimalust, et ka *des-* ja *mata-* tarind toimivad mingil juhul teema tuumana, käsitleb järgmine jaotis.

5.4.3.2. Konverbitarind teemana

Teema väljendab infokildu, millele reema infot lisab (Lindström 2017: 539). Tüüpiline teema on sündmuse osaline, aga et konverbitarind osalist ei väljenda, eeldab konverbitarindi teemaroll seda, et põhilause toimib konstruktsioon, mille teema on määrus. See eeldab omakorda, et tegevussubjekt ja tegevusobjekt on sündmuses kõrvalised või remaatilised.

Põhiline eesti konstruktsioon, mille teemaks on määruslik asjaolu, on olemasolulause (vt Erelt 2017a: 84; Lindström 2017: 538). Siinse materjali *des-* ja *mata-* tarindid ei toimi esiliikmena tüüpilises olemasolulauses, mis esitab puhta eksistentsi- ja/või identifitseerimisväite (vt Erelt 2017b: 251). Seda võib seostada asjaoluga, et konverbisündmust ei võeta üldiselt lähtekohaks, mille raames vaadelda millegi esinemist või olemasolu.

Siinse materjali *des-* tarindi kasutuses kerkib esile kogeja- ning olemasolulause üleminekualasse kuuluv konstruktsioon, mis väljendab *des-* sündmuse tulemusel tekkivat tajumust, mida väljendab põhisündmus (näited 308–313).

- (308) [**Kontrollimiste tulemusi analüüsid** selgus], et juurdekirjutusi ja purusilmaajamist kohtab seal, kus .. (AJA).
- (309) [**Sõnavõtte kuulates** süvenes mulje], et saadikute ja .. (AJA).
- (310) .. **rublakest teenima minnes** on liiga suur risk hoopis suuremast summast ilma jääda (AJA).
- (311) [Aga **kriitikast järeldusi tehes** peaks välja kooruma see iva], mis tuleviku tarvis mõttevilju kasvatab (AJA).

(312) Ometi hakkas Eed koolis tõsiselt sellele mõtlema, [et raamatuid ja õpetajaid uskudes oleks hulga kergem elada] (AJA).

(313) [Rahvusülevalt tasandilt vaadates ilmneb], et seadus olnuks .. (AJA).

Infoüksuse tõlgendamise kogeja- või olemasolulausena võib üldjoontes taandada sellele, kas põhisündmus tõlgendub seoses kogejaga. Kui põhisündmus seostub kogejaga, siis tõlgendub konstruktsioon kogejalause, mille kontekstilise teemana toimib implitsiitselt mõistetav kogeja: nt *selgus (neile)*, *süvenes (minus)*, *on (inimesel) risk, peaks (meie silmis)*, *oleks (meil)*, *ilmneb (meile)*, *kõlab (meile)*. Kui kogeja on olemas, seostub infoüksuse reema kogejaga kui teemaga. *des*-tarindiga väljendatud sündmus osaleb sellises tõlgenduses raamina.

Kui konstruktsioon ei seostu kogejaga, siis võib põhilause abil väljendatav tajumus anda infot sündmuse kohta, mille käigus see tajumus tekib. Seda sündmust väljendab *des*-tarind, mida võib sellisel juhul käsitleda infoüksuse teemana. Seega langeb olemasolu- ja kogejalause eristus selliste konstruktsioonide puhul ühte (*des*-tarindi) teema ja raami rolli eristusega.

Siin kategoriseerisin selliseid tarindeid nagu näidetes 308–313 raamina. Et selles materjalis ei esinenud ühtki konverbitarindit, mis toimiks selge olemasolulause esiliikmena või selge teemana, kasutasin nende näidete kategoriseerimiseks olemas olevat (raami) kategooriat.

Väljaspool siinset materjali esineb *des*-tarindeid siiski ka selgema olemasolulause esiliikmena. Näited 314–317 ilmestavad olemasolulausealgulisi aja- (-vahendi-tingimus)tarindeid. Neis näidetes esineb konverbitarind kõige teemalähedasemas rollis, kus põhisündmust võib tõlgendada informatsioonina, mis käib konverbisündmuse kohta.

(314) **Magades** toimuvad rakutasandil mitmed uuenemisprotsessid (helgus.ee).

(315) **Konservi avades** juhtus selline lugu (streetrace.org).

(316) **Külili magades** suureneb paraku oht, et laps veereb läbi une kõhuli (nupsu.ee).

(317) **Puhates** tekib ruum ja vaikus (helgus.ee).

Teine siinset materjalist esile kerkiv konstruktsioon, kus *des*- ja *mata*-tarind esinevad teemalähedasemas rollis, on fookustatud tegevusobjektiga vaegisikuline lause. Kui konstruktsiooni tegevussubjekt on tagaplaanil ja tegevusobjekt fookustatud, võib teemana toimida mõni asjaolu, mida võib mh väljendada lausealguline *des*- või *mata*-tarind (näited 318–320), mis kannab mõnd AJA, VAHENDI ja TINGIMUSE tähenduskombinatsiooni varianti.

(318) Võib jääda mulje, [et ilma kõrgemale kaebamata ei tehtagi midagi] (AJA).

(319) **Erandjuhtudel surmanuhtlust lubatavaks pidades** luuakse eeldused erandlikkuse mõiste avardumiseks .. (AJA).

(320) **Uuest pangaseadusandlusest rääkides** ei tohi unustada inimesi, kes selle ellu viiksid (AJA).

Tarindi teemaroll eeldab, et põhilause abil väljendatud info käib konverbi-sündmuse kohta. Praeguses kirjelduses (Lindström 2017: 553–554) on fookus-tatud tegevusobjektiga vaegisikulise lause esiliiget käsitletud siiski raamina (*sekundaarse teemana*). Ei ole selge, kas sellise konstruktsiooni (primaarse) teemana toimib fookustatud tegevusobjekt, tagaplaaniline tegevussubjekt, või on selline infoüksus ilma teemata.

Senise kirjeldusega (Lindström 2017: 553–554) kooskõlas ei ole ka siinse materjali fookustatud tegevusobjektiga vaegisikuliste konstruktsioonide esi-liikmena toimivaid tarindeid käsitletud mitte teemana, vaid raamina.

Seega ei esine siin materjalis näiteid, kus *des-* või *mata-*tarind toimiks selgelt teemana. Küll aga tõuseb kasutuses esile eesti raami ja teema üleminekualasid ja sildkonstruktsioone: kogeja-olemasolulause ja vaegisikuline lause. Need konst-ruktsioonid pakuvad ainest teema ja raami seoste selgitamiseks üldisemalt, ka teiste keelendite puhul. Konverbitarindi ja teema seose põhjal üldistades ei sisalda siinse materjali konverbitarindid selget teemat ega toimi selge teemana. Samas ei saa siinse materjali põhjal konverbitarindi teemarolli välistada ning analüüsis tõusid esile konstruktsioonid, mille edasine käsitlemine aitaks arendada teemakäsitust ning teema ja raami eristuse käsitust: kogeja-olemasolulause ja vaegisikuline lause, sh geneeriline lause.

5.5. *des-* ja *mata-*tarindi semantilise rolli ja inforolli seos

des- ja *mata-*tarindi inforoll seostub semantilise rolliga tihedalt ja mitmetiselt.

des- ja *mata-*tarindi inforoll seostub eelkõige AJA ja VIISI rolliga. Aja- ja viisi-tarindid toimivad tavaliselt infoelemendina, aga ilma AJA ja VIISI rollita tarindid ehk kaasnemistarindid toimivad tavaliselt infoüksusena. Aja- ja viisitarind seos-tuvad tavaliselt fookusega, mis on põhilausega ühine; kaasnemistarind seostub tavaliselt põhilausest eraldi seisva fookusega. AEG ja VIIS on põhilised semanti-lised rollid, millest oleneb konverbitarindi informatsioonilise seose tihedus põhi-lausega.

AEG ja VIIS on ka üldiselt *des-* ja *mata-*tarindi põhilised, sagedasimad ja töö-näoliselt vanimad semantilised rollid, mis väljendavad määruslikke asjaolusid. Peale selle on AEG ja VIIS erinevad: AEG on üldiselt sündmuse välimine, VIIS sise-mine omadus. AEG saab sageli tuttavaks enne sündmuse teisi asjaolusid, VIIS pärast teisi asjaolusid. Konverbikasutuses avaldub AEG tavaliselt põhisündmusest suuremate, VIIS väiksemate sündmustena.

Inforollis avaldub see nii, et ajatarindid toimivad tavaliselt raamina ja viisi-tarindid fookuse või reema taustaosana. Ka ajatarindid toimivad regulaarselt reema taustaosana, mis ongi fookust nii uue kui ka tuttava infoga täiendav ning just selles kontekstis teemaga seostuv mitmekesine inforoll.

Kaasnemistarindid väljendavad suhteliselt iseseisvaid sündmusi, mitte ainult põhisündmuse asjaolusid, ning neid sündmusi edastatakse tavaliselt omaette ideena. Konverbitarindi teised, kombineeruvad ja valdavalt põhjuslikud rollid ei muuda AJA, VIISI ja KAASNEMISEGA, täpsemalt VIISI ja AJA puudumisega seotud üldpilti, aga jaotuvad AJA ja VIISIGA kombineerumise ning ilma AJA ja VIISITA avaldumise alusel. VAHEND kombineerub väga sageli AJAGA ega avaldugi ilma VIISITA; TINGIMUS ja MÖÖNDUS kombineeruvad sageli AJA ja VIISIGA ning esinevad harva ilma nendeta; PÕHJUS kombineerub harva VIISIGA ning avaldub regulaarselt nii koos AJAGA kui ka ilma AJATA; TULEMUS ja VASTANDUS ei kombineeru AJAGA ja kombineeruvad harva VIISIGA – ehk esinevad üldiselt kaasnemistarindi ja infoüksusena. TÄPSUSTUS on eriline semantilis-infostruktuuriline roll, mis avaldub alati kaasnemistarindi ja infoüksusena.

Seega on iga semantilise rolli konverbilisel avaldumiskujul oma tüüpiline püsivam või varieeruvam inforoll, omad informatsioonilised eeldused ja kalduvused. Üldjoontes põhineb inforoll sellel, kui iseseisev on tavaliselt ühe või teise asjaoluna mõistetav sündmus, mis on omakorda taandata sellele, kui iseseisev on mingi asjaolu nähtusest, mille asjaolu see on. Sündmuse TÄPSUSTUS, VASTANDUS ja TULEMUS on märksa iseseisvamad kui VIIS, VAHEND ja AEG.

See, millisel määral on inforoll ühte või teise semantilise rolli, nt TÄPSUSTUSSE või KAASNEMISSE, juba määratluslikult kaasatud ning millisel määral semantilise rolli tõlgendus inforollist oleneb, on omaette probleemistik, mille lahendus nõuab eraldi käsitlust. Siinse materjali põhjal võib inforolli mõju olla suur kokku puutuvatele semantilistele rollidele: kui vaadata VIISI põhisündmusest eraldi, võib sellest saada KAASNEMINE. Kui vaadata kaasnevat sündmust põhilause sees, võib see avalduda VIISINA. Semantiline roll ei pruugi olla ainult vaatluse tulemus, millel puudub semantiline alus, aga informatsiooniline esitus võib semantikast siiski osa rollide vahel märkamatult mõjutada.

5.6. maks-tarindi inforoll

maks-tarindil on võrreldes *des*- ja *mata*-tarindiga informatsioonilisi eriomadusi. Neid saab seostada *maks*-tarindi põhja ja laienditega seotud semantiliste ja süntaktiliste omadustega. Põhjaga seotud eriomaduste kese on OTSTARBE roll, mis avaldub süntaktiliselt nii vaba kui ka seotud laiendi ning nii klausi kui ka fraasi laiendi rollina. Ka *maks*-tarindi laiendil on eriomadusi: *maks*-tarindil on alati mõni laiend, mis paikneb 99% juhtudel *maks*-vormi järel ning on sageli klaus või sisaldab klaus. *maks*-tarindi põhja ja laiendi struktuuril ei ole ühest seost, nii et *maks*-tarindi laiend võib olla klaus, kui *maks*-tarindi põhi on fraas. Need omadused avalduvad *maks*-tarindi varieeruvus, aga hõlmavate klauside rohkes kontekstis, milles võib suur osa olla ka *maks*-tarindiga seotud stilistilistel teguritel.

Infotasandil toimib *maks*-tarind nii infoelemendi kui ka ühe või mitme infoüksusena. See võib avalduda ka nii, et *maks*-tarindi üks osa toimib infoelemendina ja teine osa infoüksusena. Seejuures seostub *maks*-tarind fookusega: fookustatud võib olla nii *maks*-tarind, *maks*-vorm kui ka mõni selle järellaiend.

Seega võib võrreldes *des-* ja *mata-*tarindiga pidada *maks-*tarindi eriomadusteks ulatuslikku liigenduvust ning fookustuvust. Nii informatsiooniline liigendus kui ka fookustuvus on üldiselt konverbitarindi lauselised jooned.

*maks-*tarind võib toimida infoelemendina ehk moodustada põhjaga ühise infoüksuse. Infoelemendina võib toimida ka vaba *maks-*tarind, aga üldomane on infoelemendi roll seotud *maks-*tarindile: seotud *maks-*tarindi osa, mis sisaldab *maks-*vormi, toimib siin materjalis alati infoelemendina.

Infoelemendist *maks-*tarind toimib omakorda ülivaldavalt fookusena (näited 303–307). Fookuse inforoll võib olla omane OTSTARBELE, mille fookustumist võivad soosida nii tunnetuslik olulisus kui ka relatiivne tulevikulisus. Et selgitada välja, millisel määral on fookustuvus omane OTSTARBELE ja millisel määral *maks-*tarindina avaldumise kujule, tuleks *maks-*tarindit võrrelda teiste otstarbekeelenditega. Siinse doktoritöö materjalis on OTSTARVE infoelemendina avaldumise korral enim ja kõige sagedamini fookustatud semantiline roll, olles fookustatud ka VIISIST sagedamini.

Fookusena võib toimida ka vaba *maks-*tarind (näide 321), aga alati on fookustatud verbi seotud laiend (322), vajalikkust või piisavust väljendava omadussõna-fraasi seotud laiend (näited 323–324) ja ressursi väljendava nimisõna-fraasi täiend (näide 325).

- (321) Eile korraldas Kopli Selts rahvakoosoleku **arutamaks linnajao valuprobleeme** (TK).
- (322) Reorganisatsioon on mõeldud **kinnitamaks investoritele börsil noteeritud firmade usaldusväarsust** (TK).
- (323) Valitsusjuhi sõnul on see vajalik **ennetamaks võimalikke terroriakte** (TK).
- (324) Ennast süüdistad siis, kui oled liiga laisk või saamatu **leidmaks süüdlast mujalt** (TK).
- (325) Aga Liiril polnud silmi ega aru **mõistmaks tõde** (TK).

Harva toimib *maks-*tarind muu infoelemendi kui fookusena. Nagu *des-* ja *mata-*tarind, ei toimi *maks-*tarind teemana, aga võib toimida teema osana. See seostub *maks-*tarindi põhja morfosüntaktiliste omadustega: *maks-*tarindi põhi on osa fraasist, mis on omakorda osa lausest. Näites 326 moodustavad nii *maks-*tarind kui ka selle põhi osa suuremast teemast, millega seostub omakorda infoüksuse reema. Teema osana toimiv *maks-*tarind aitab väljendada kompleksset teemat, rikastades teemat informatsiooniga enne, kui sellega seotakse reema kui idee kese.

- (326) [Riigikogu langetatud otsus alustada läbirääkimisi **liitumaks ELiga**]_T [oli väga oluline samm]_{Re} (TK).

Siin materjalis ei esine *maks-*tarindeid, mis toimiksid tervikuna reema taustaosana. Küll esineb *maks-*tarindeid, mille kasutuses põhilause ja *maks-*tarindi ühine infoüksus fookustub, nii et *maks-*tarind toimib osalt reema taustaosana ja

osalt fookusena. See tähendab, et reema taustaosa ja fookuse kõige selgem vahe on *maks*-vormi ja mõne selle laiendi vahel. Tavaliselt on sellisel *maks*-tarindil mitu järellaiendit, millest viimane toimib fookusena, misjuures eelmised laiendid ja *maks*-vorm moodustavad reema taustaosa, kuhu võib kuuluda ka *maks*-tarindi põhi või selle osa (näited 327–328). Seega võib iseäranis seotud (näide 327), aga ka vaba (näide 328) *maks*-vorm seostuda põhjaga tihedamalt kui laiendiga. Hõlmav süntaktiline seos põhjaga võib olla informatsiooniliselt tihedam kui sisalduv süntaktiline seos laiendiga.

(327) Aga kas sellest [piisab **hoidmaks treeneri kohta [küllaldasel kõrgusel üldlevinud hinnanguskaalal]_F]_{Re}? (TK).**

(328) Võrkpalliliit [kuulutas välja konkursi **leidmaks naiste ja meeste koondisele [uus peatreener]_F]_{Re} (TK).**

Eeslaiendiga *maks*-tarindid on harvad, lühikesed ja paiknevad harva põhilause järel. Sellest lähtudes ei esine materjalis infoüksust, kus *maks*-vormi laiend toimiks selge reema taustaosana ja *maks*-vorm ise selge fookusena. Et eesti infoüksus fookustub üldiselt lõpu poole, kalduvad ka harvad eeslaiendiga *maks*-järeltarindid fookustuma lõppu. Selle tulemusel on *maks*-vorm laiendist selgemalt fookustatud (näide 329).

(329) .. või olen liiga raskemeelne **neid lullasid nautimaks** (TK).

Nii klausi (330–331) kui ka fraasi laiendav (näited 332–333) *maks*-tarind võivad toimida ka raamina. Raamivas vabas *maks*-tarindis (näited 330–331) tõuseb esile OTSTARBE (soovpõhjuse tähendus (vt Itkonen 2001: 336; Plado 2013: 28–29; Erelt 2017d: 723–724), nii et tervikuna sarnaneb *maks*-tarind põhjusklausega.

(330) **Pääsemaks väljaandmisest** vigastasid mitu sakslast ennast (TK).

(331) **Vältimaks võimalikku huvide konflikti** ei kandideerinud nõukokku ka Hansa Investmentsi nõukogu esimees Joakim Helenius (TK).

(332) **Selles veendumaks** piisab vaid sirvida meile pakutava meditsiiniaparatuuri katalooge (TK).

(333) **Laeva otseselt ohustamaks** olid nende kantud pommid siiski tillukesed (TK).

Raami positsioonis *maks*-tarind võib olla ka esile tõstetud ja toimida prominentse elemendina (näide 334).

(334) **Just võitlemaks „libatarbijatega“** toodi seadusesse olulise koguse mõiste (TK).

maks-tarind võib infotasandil liigenduda, misjuures *maks*-vorm moodustab põhjaga ühise infoüksuse ja *maks*-vormi laiend või laiendi laiend toimib omaette infoüksusena. Infojaotus, kus *maks*-vorm avaldub põhjaga ühises ja laiendist eraldi seisvas infoüksuses, on omane seotud *maks*-tarindile (näited 335–338).

- (335) [„Kasiinos“ on vägivald mõeldud **ütlemaks**]: [see on ehtne] (TK).
- (336) [Liiga argine keskkond **avastamaks**], [et suudad küll teist inimest mõjutada]_{IÜ}, seejuures otsustavalt (TK).
- (337) .. [küll aga võiks meis olla respekti **hindamaks ka neid maailmu**], [mis meile endile võib olla võõraks jäävad] (TK).
- (338) [Pealegi vajame surma **mõistmaks**], mida elavad meile tähendavad (TK).

maks-vormi laiend või laiendi laiend, mis toimib omaette infoüksusena, võib paikneda ka *maks*-vormi ja selle põhja ühise infoüksuse osade vahel (näited 339–340).

- (339) [Linnaisade selgitusel pole valikuprintsiibid **otsustamaks**, [millised tänavad remonti lähevad]_{IÜ}, väga selged]_{IÜ} (TK).
- (340) [Aga selle eest sain koolist kaasa varakogenud pilgu **eritlemaks tüüpe**, [kelle kõrvade läheduses tuleb rääkida puhast riiklikku pläma], **tüüpidest**]_{IÜ}, [kelle läheduses tohib lubada endale teatud enamat või koguni suuremat avameelsust] (TK).

Vaba *maks*-tarindi põhiline inforoll on aga omaette infoüksus. Materjalis ei esine juhtumit, kus seotud või fraasi laiendava *maks*-tarindi osa, mis sisaldab *maks*-vormi, toimiks selgelt omaette infoüksusena. Seega eristuvad seotud ja vaba *maks*-tarind ka infotasandil: seotud *maks*-tarind toimib infoelemendina, valdavalt fookusena, ning vaba *maks*-tarind võib samuti toimida infoelemendina, valdavalt fookusena, aga toimib põhiliselt infoüksusena.

maks-infoüksus sarnaneb üldjoones *des*- ja *mata*-infoüksusega: neid isoleerimustab omaette reema, mis käib kontekstilise, tavaliselt põhilausega ühise teema kohta, aga keskendub põhilause fookusest eraldi seisvale fookusele. Tüüpiline *maks*-infoüksus paikneb põhilause järel (näited 341–343), aga esineb regulaarselt ka põhilause ees (näide 344) ja harva põhilause infoüksuse osade vahel (näide 345).

- (341) Sestap katkestasin teda poolelt sõnalt, [**alustamaks [solvamist]**]_F (TK).
- (342) Otepää linn tahab endale kogu Valga maakonna tuleva aasta haridusinvesteerin-gute raha, [**ehitamaks lõpuni [Otepää gümnaasiumi]**]_F (TK).
- (343) .. tookord Piiteris tungisid töölisid tema tuppa umbes samal ajendil, **riputamaks läbi akna ühiselamu fassaadile [Suure Sotsialistliku Oktoobriputši järjekordse aastapäeva transparenti]**_F (TK).
- (344) [**Kindlustamaks koolis pakutu sobivust [Balti seadusandlikku süsteemi]**]_F, on igal välisõppejõul kohalik abiline (TK).
- (345) Võibolla tuleks, [**hindamaks nende [ametiaiu]**]_F, hakata andma auhindu iga aasta vapramatele raamatupiraatidele? (TK).

maks-tarind võib toimida ka mitme infoüksusena: *maks*-vorm moodustab koos mõne laiendiga ühe infoüksuse ja *maks*-vormi (laiendi) klausiline laiend moodustab teise infoüksuse (näide 346).

(346) [Valitsus püüabki vähendada kulutusi juba sel aastal] [**hoidmaks neid tasakaalus maksulaekumistega**], [**mis on planeeritust palju väiksemaks osutunud**] (TK).

Kokkuvõttes on *maks*-tarindile omased fookustuvus ja mitmetine liigenduvus. Fookustuda võib nii *maks*-tarind kui ka mõni selle liige. Fookustuvust võib seostada OTSTARBE relatiivse järgnevuse ja tunnetusliku kaalukusega ning süntaktiliselt *maks*-tarindi seotuse, järelasendi ja alatise järellaiendiga. *maks*-tarindi informatsioonilist liigenduvust võib seostada *maks*-tarindi seotuse ning *maks*-tarindi põhja ja laiendi struktuuri varieerumisega. Üldiselt kuuluvad põhi, *maks*-tarind ja laiend seda tihedamalt kokku, mida semantilis-süntaktiliselt tihedam on laiendite seos ja mida fraasilisem ehk vähem lauseline on keelendite struktuur. Fraasist põhja ja laiendiga kaldub *maks*-tarind moodustama ühiseid infoüksuseid ning klausilisest laiendist ja vaba laiendina tavaliselt ka põhjast eraldi seisvaid infoüksuseid. Olenevalt seotusest ning põhja ja laiendi struktuurist võivad nii põhi, *maks*-tarind kui ka laiend moodustada ühise infoüksuse ning kõik kolm omakorda omaette infoüksuse, millele lisaks avalduvad mitmesugused kombinatsioonid.

Võrreldes *des*- ja *mata*-tarindiga toimib *maks*-tarind üldisemalt infoüksusena, ning *maks*-tarindi infoelemendi roll piirdub suuresti fookusega.

6. KONVERBITARINDI SÕNAJÄRG

See jaotis annab ülevaate *des-*, *mata-* ja *maks-*konverbitarindi sõnajärjest. Kõigepealt kirjeldan sõnajärge konverbi morfoloogilise vormi alusel ning seejärel semantilise ja inforolli alusel. Sõnajärjena on käsitletud konverbi ja tarindi asukohta, millel on eristatud vastavalt 4 ja 3 avaldumiskuju ning nende 12 kombinatsiooni. Konverb võib olla tarindi esimene moodustaja, millele vastab konverbialguline tarind; viimane moodustaja, millele vastab konverbilõpuline tarind; esineda üksi, ilma laienditeta, millele vastab ühesõnaline tarind; ning paikneda mujal ehk laiendite vahel. Tarind võib paikneda eestariindina põhilause ees, seestariindina põhilause moodustajate vahel ja järeltarindina põhilause järel, süntaktiliselt konverbitarindit sisaldava komplekslause viimase moodustajana. Konverbi ja tarindi asukoha kombinatsiooni nimetan konverbitarindi sõnajärjekujuks. Semantilise rolli ja inforolli kombinatsiooni nimetan konverbitarindi (funktsionaalseks) rolliks.

Konverbitarindi sõnajärjekujude sagedusest annab morfoloogiliste vormide kaupa ülevaate tabel 4. Et *des-*, *mata-* ja *maks-*tarindid on kogutud eri alustel (vt jaotis 3.1), ei ole ühe vormi sõnajärjekujude sagedus teise vormi sõnajärjekujudega otse võrreldav. Küll aga on võrreldavad *des-*, *mata-* ja *maks-*tarindi sõnajärjekujude suhtelised sagedused.

Tabel 4. Konverbi ja tarindi asukoha sagedus konverbi morfoloogilise vormi järgi

	<i>des</i>			<i>mata</i>			<i>maks</i>			Kokku		
	Ees	Sees	Järel	Ees	Sees	Järel	Ees	Sees	Järel	Ees	Sees	Järel
Esimene	77	15	198	33	5	121	81	8	406	191	28	725
Viimane	185	149	87	44	94	102	2	–	3	231	243	192
Üksi	20	22	29	37	33	28	–	–	–	29	81	57
Muu	1	1	14	–	1	8	–	–	–	1	2	22

Konverbitarindi sõnajärjes avaldub kalduvusi, mille kehtivus ei olene konverbi morfoloogilisest vormist. 99% juhtudel paikneb konverb tarindi äärel: esimesel, viimasel või – ilma laienditeta tarindis – mõlemal kohal. Ühtlasi paikneb konverb valdavalt mõne laiendi ees või järel, aga mitte mõlemas positsioonis. Laiendite vahel paikneb konverb haruharva. Konverbitarind paikneb kõige sagedamini põhilause järel. Nende kahe kalduvuse kooskõlas on konverbitarindi üldine sagedaim sõnajärjekuju konverbialguline järeltarind. Nagu järgnevalt selgitatud, võib konverbialgulist järeltarindit pidada lauselise ehk funktsioonilt lausega sarnase konverbitarindi põhikujuks.

Üldpildis esildub *maks-*tarind üldiste tendentside kõige kindlama järgijana. *maks-*vorm paikneb valdavalt tarindis esimesel kohal ega esine kunagi üksi või laiendite vahel. Kõige sagedamini paikneb *maks-*tarind ka põhilause järel. Ühtlasi esineb 80% *maks-*tarinditest konverbialgulise järeltarindina. *maks-*vormi, -tarindi ja asukoha kombinatsioonis ei leidu midagi, mida ei esineks *des-* ja *mata-*tarindi puhul. *maks-*tarindit eristab rangem piiratus selle kujuga: erinevalt *des-* ja *mata-*

tarindist ei avaldu *maks*-tarind eriti muul kui konverbialgulise järel- ja eestariendi kujul. *maks*-tarindi sõnajärje piiratus on kooskõlas püsiva semantilise rolliga ja piiratult varieeruva inforolliga.

Funktsionaalselt mitmekesisele *des*- ja *mata*-tarindile on omased ka teised sõnajärjekujud. Peale konverbialgulise järeltarindi kuju on *des*- ja *mata*-tarindile omane konverbilõpulise seestariendi kuju, mida võib pidada fraasilise konverbitarindi põhikujuks. Sellele lisaks on *des*-tarindile omane konverbilõpulise eestariendi kuju ja *mata*-tarindile konverbilõpulise järeltarindi kuju. Erinevalt *maks*-konverbist paiknevad *des*- ja *mata*-vorm kõige sagedamini tarindi lõpus ning esinevad regulaarselt ka ühesõnalisena, eriti *mata*-tarind.

Konverbitarindi sõnajärg seostub tihedalt funktsiooniga, mida käsitlen semantilise ja inforolli põhjal. Semantilise rolli alusel eristan aja-, viisi-, kaasnemise- (vt jaotis 5.1) ja otstarbetarindit ning inforolli alusel infoüksust, fookust, reema taustaosa, raami ja prominentset elementi (vt jaotised 5.2–5.3), millele vastab 20 funktsionaalset rolli. Konverbi morfoloogilise vormi jätan süsteemse vaatluse alt välja. Seda võimaldavad uurimuse valim ja valitud kategooriad. Otstarbetarind vastab täielikult *maks*-tarindile. Ajatarindina toimib peaaegu ainult *des*-tarind ning viisi- ja kaasnemistarindi sõnajärjelised erinevused avalduvad *des*- või *mata*-vormist olenemata. Semantilise ja inforolli kombinatsioon katab ühelt poolt morfoloogilise vormiga seotud sõnajärjeerinevused ning pakub teiselt poolt võrreldes morfoloogilise vormiga tihedamaid seoseid sõnajärgjega.

Tabel 5 annab ülevaate konverbitarindi funktsionaalsete rollide regulaarsetest sõnajärjekujudest.

Tabel 5. Konverbitarindi funktsionaalsete rollide tüüpilised sõnajärjekujud.

Igale sõnajärjekujule vastab üks lahtrihulk, mida eristavad poolpaksud äärised ja kus on esitatud funktsionaalsed rollid, mida täitvatest tarinditest vähemalt 10% avaldub sellel sõnajärjekujul. Ühel sõnajärjekujul avalduvate rollide reastamisel on peetud silmas sõnajärjekuju osakaalu seda rolli täitvate tarindite seas ja sama tähendusega rollide asumist ühe veeru lahtrihulkade samal real. Semantiline roll või inforoll, millega lahtrihulgale vastav sõnajärjekuju kõige tihedamalt seostub, on poolpaksus kirjas.

	Ees	Sees	Järel
Esimene	OTSTARVE- IÜ (80/137)		OTSTARVE-fookus (174/177)
			OTSTARVE- IÜ (231/317)
	KAASNEMINE- IÜ (48/399)		KAASNEMINE- IÜ (281/399)
	AEG- IÜ (51/67)		
			VIIS- IÜ (24/55)
Viimane	VIIS- raam (14/15)	VIIS- taust (94/155)	VIIS- fookus (103/173)
	VIIS-prom (26/69)	VIIS-prom (23/69)	
	AEG- raam (142/155)	AEG- taust (74/86)	AEG- fookus (17/25)
	AEG-prom (16/29)		
	KAASNEMINE- raam (20/20)	KAASNEMINE- taust (19/19)	KAASNEMINE- fookus (13/23)
		KAASNEMINE- IÜ (42/399)	
Üksi	VIIS-prom (16/69)	VIIS- taust (54/155)	VIIS- fookus (54/173)

Kombinatoorselt võimalikke rolle on 20, tabelis on neist esindatud 16. Paarid OTSTARVE-raam, OTSTARVE – reema taustaosa, OTSTARVE – prominentne element ja KAASNEMINE – prominentne element on materjalis liiga harvad, et omistada neile tüüpilist sõnajärjekuju.

Konverbi asukoht oleneb sellest, kas tarind on infoüksus või -element: infoüksus kaldub olema konverbialguline ning infoelement konverbilõpuline või ühesõnaline. Inforolli suhtes võib ühesõnalisust käsitleda konverbilõpulisuse ühe avaldumiskujuna.

Infoüksused on konverbialgulised olenemata semantilisest rollist (vt näited 347–350). Konverbialgulised üksused kalduvad olema ka ainult infoüksused, v.a OTSTARVE-fookus, mis on konverbialguline olenemata sellest, kas see toimib infoüksuse (näide 350) või fookusena (näide 351).

- (347) „Kas sa hoolitsed mu ema eest!“ kisendas ta üle laua treenerile, **katkudes peast salkudena juukseid, mis tulid liiga kergesti ära** (ILU).
- (348) Igal üksikul juhul tuleb aga läbi kaaluda kõik poolt- ja vastuargumendid, **lähtudes ajast ja kohast, eetilistest ja esteetilisest momentidest** (AJA).
- (349) **Kaaludes otsuseprojekti talumajanduse arendamise esmastest abinõudest**, oldi valitsuse presiidiumis üksmeelsed selles, et .. (AJA).
- (350) Praegu peetakse läbirääkimisi erinevate asjasse puutuvate ministriumidega, **leidmaks selleks vajalikku raha** (TK).
- (351) USA ja Iraagi ametnikud leiavad, et ühtsusvalitsuse moodustamine on eluoluline **vältimaks kodusõda Iraagis pärast viis nädalat kestnud usulahkude vahelist vägivalda** (TK).

Infoüksuse konverbialgulisust võib seostada mitme funktsionaalse-morfosüntaktilise asjaoluga, millest tähtsaim on järellaiendi fookustuvus. Kui konverb paikneb mitmesõnalise tarindi alguses, paikneb tarindi lõpus laiend, mis kaldub ülejäänud tarindi suhtes fookustuma. Oma laiendi suhtes fookustuvale konstruktsioonile vastabki infoüksuse põhiline erinevus infoelemendist. Sellele lisaks loob põhilause järel ja laiendite ees paiknev konverb selge eristuse põhisündmuse ja selle asjaolude ning konverbisündmuse ja selle asjaolude vahel.

Tavaliselt paiknevad konverbialgulised infoüksused põhilause järel (näited 347–350), v.a ajatarindid, mis paiknevad enamasti põhilause ees (näited 349, 352). Regulaarselt avalduvad eestarindina ka (PÕHJUST sisaldavad) kaasnemis- ja otstarbetäenduslikud (näited 353–354) infoüksused. Eestarindist infoüksusel on sarnasusi raamiga: see juhatab põhisündmuse sisse tutvustava või selgitava sündmuse kaudu (näited 352–354). Eelneva infoüksuse erinevus raamist avaldub omaette fookusena ehk konverbisündmusele ja selle asjaolule suurema tähelepanu pööramisena.

- (352) **Märgates segadust Samueli näol**, lisa kiiresti juurde .. (ILU).
- (353) **Suutmata saavutada kontakti Venemaa esindajatega või jõudmata oodata ära nende vastust**, teatas meeletele aetud Ševardnadze .. (ILU).
- (354) **Mahutamaks ära argipäevadest suuremat küllastajate hulka**, võtab Lossi tänaval paiknev Viljandi kohvik ajutise söögisaalina kasutusele kõrval asuvad tühjad kaupluseruumid (ILU).

Konverbitarindile omasest üldisest seaduspärast enim erinev funktsionaalne roll on fookustatud otstarbetarind, mis on konverbialguline nagu infoüksused. Otstarbetarindi tuuma, *maks*-vormi asukoht on inforollist sõltumatu: *maks*-fookus ja *maks*-infoüksus on ühtmoodi konverbialgulised. Asjaolu, et *maks*-vorm paikneb tarindis harva mujal kui esimesel kohal, saab seostada selle hilise tekke, piiratud kasutuse, regulaarse seotuse, inforolli piiratud ning teiste otstarbekeelenditega, mis võivad hõivata OTSTARBE muid informatsioonilisi avaldumiskontekste. Näiteks on translatiivne nominalisatsioon tuumalõpuline (Erelt 2017e: 799) ning eelduspäraselt ilma fookuseta või tegevusele fookustuv. Nii võivad nominalisatsioon ja *maks*-tarind olla OTSTARBE rolli sõnajärgeliselt-informatsiooniliselt avaldumise komplementaarsed võimalused. Fraasiline ja tuumalõpuline nominalisatsioon on seejuures sobiv vahend, mille abil väljendada teema, reema taustaosa ja prominentse elemendi rollis OTSTARVET (näited 355–356).

- (355) Loomulikult võib esitada ka muid dokumente, mis on vajalikud **iseloostamaks tööleasuja oskusi jms** (TK).
- (356) Hummel väidab ka, et autotekki ei ole uuritud **kontrollimaks infot kahe koobalikoormaga auto kohta** (TK).

Peale *maks*-fookuse kalduvad kõik infoelemendid olema konverbilõpulised või ühesõnalised. Konverbilõpulise tarindi asukoht oleneb omakorda inforollist. Raam paikneb juba määratluse järgi ja olenemata semantilise rollist põhilause ees. Raamid on valdavalt ajatarindid (näide 357), kaasnemis- ja viisiraamid (näited 358–359) avalduvad harva, aga konverbilõpulise eestariidi avaldumiskuju see ei mõjuta.

- (357) **Öösel koju jõudes** tundsin end läbipekstuna (ILU).
- (358) **Teise rahva tavadid tundmata** arvas ta, et nii on kõige parem .. (TK).
- (359) **Sellest lähtudes** on juba koostatud piirkondlikud skeemid Kirde-Eesti ja Tallinna lähi- ning kaugemate maade kohta (AJA).

Samuti paiknevad üldiselt põhilause ees ajatähenduslikud prominentsed elemendid (näide 360), n-õ prominentsed raamid, ning konverbialguline eestariid on ka viisitähendusliku prominentse elemendi kõige sagedasem sõnajärgjekuju (näide 361).

(360) .. ja küllap tahtis meile näidata, et ka **NKVD vormi kandes** võib inimene jääda inimeseks .. (ILU).

(361) **Pikemalt mõtlemata** oli ta kaarti kokku kägardamas, et visata see teeperve kraavi .. (ILU).

Konverbilõpulise seestarindina kalduvad toimima kõik reema taustaosad (näited 362–364). Peale selle on see prominentse viisitarindi (näide 365) sageduselt teine sõnajärjekuju.

(362) .. kuna alguses kasutasid petturid **toimetuselt luba küsimata** Esmaspäeva postkasti (ILU).

(363) Ta sõlmis lahti oma riiete arvukad paelad, mida **pärastlõunal Tallinnast välja sõites** ei teadnud enesel olevat (ILU).

(364) „Seega,“ kordas treener **kikilipsuga suud tupsutades** tähendusrikkalt .. (ILU).

(365) .. ja siis nõrjutati seda, peab ütleva, **eriliselt ruttamata**, mitmesuguste tapi- ja jaotusvangelate ning -laagrite kaudu peamiselt itta ja kirdesse (ILU).

Konverbilõpulise järeltarindina, või pigem lõputarindina, toimib olenemata semantikast fookus (näited 366–368).

(366) .. nakatus selle sajandihaiguse niinimetatud analüütilis-geomeetrilisse vormi, mida iseloomustab tõbise raudne usk tõeleidmise võimalusse **graafilisi meetodeid kasutades** (ILU).

(367) Olin näinud und, mis elas minus edasi veel nüüd, **täiesti ärkvel olles** (ILU).

(368) Aarne sulges hetkeks silmad, avas siis jälle, astus tädi Idast mööda **teda kergelt õlast tõugates** (ILU).

Ühesõnaliste tarindite inforoll sarnaneb üldiselt konverbilõpuliste tarindite omaga: põhilause ees paiknevad raam ja prominentne element, põhilause sees reema taustaosa ja prominentne element, ning põhilause järel fookus. Et ühesõnalisi tarindeid on ligi neli korda vähem kui konverbilõpulisi tarindeid, on nende esinemus piiratum. Regulaarselt avalduvad ühesõnalisena ainult viisitarindid. Seda võib seostada VIISI rolli omadustega: VIIS on põhisündmuse sisemine omadus, mille konteksti moodustavad põhisündmuse teised asjaolud. Seetõttu ei vaja viisitarind regulaarselt laiendeid, mis väljendaksid viisisündmuse eriomaseid asjaolusid. Funktsionaalse rolli seisukohast võib ühesõnalisust käsitleda infoelemendi avaldumiskujuna, mis on omane viisitarindile. Põhilause ees toimivad viisitarindid tavaliselt prominentse elemendina (vt 5.2.4), põhilause sees reema taustaosana ja põhilause järel või lõpus fookusena (näited 369–371).

(369) **Ruttamata** käis Eerik kõik isakodu toad läbi (ILU).

(370) Inimesed kehtasid õlgu, andsid talle süüa-juua ning saatsid ta **ohates** teele (ILU).

(371) Naine on viimaseid kuid, võibolla isegi viimaseid nädalaid kandmas – seda teatab ungarlannale ta ametioskuslik pilk **eksimata** (ILU).

Mõne informatsioonilise ja sõnajärjelise tunnuse poolest sarnanevad *des-* ja *mata-*kaasnemistarindid rohkem *maks-*otstarbetarinditega kui *des-*ajatarindite ning *des-* ja *mata-*viisitarinditega. Sarnaselt otstarbetarinditega ning erinevalt aja- ja viisitarinditest on kaasnemistarindid üldiselt konverbiaalgulised, toimivad infoüksusena, ei paikne tavaliselt põhilause sees, ei toimi reema taustaosana ega esine ühesõnalisena. Infoüksuse rolli valdavuselt erinevad kaasnemistarindid aja- ja viisitarinditest isegi rohkem kui *maks-*tarindid. Nende tunnuste osakaalust annab tähendusühendi ülevaate tabel 6.

Tabel 6. Inforollid ja sõnajärjed, mille poolest sarnaneb kaasnemistarind rohkem otstarbetarindiga kui aja- või viisitarindiga. Arv väljendab inforolli või sõnajärjemustri osakaalu (%) selle tähendusühendi tarindite seas.

	VIIS	AEG	KAASNEMINE	OTSTARVE
Konverbiaalguline	9	19	73	99
Infoüksus	12	19	86	63
Seestarind	41	30	12	2
Reema taustaosa	33	24	4	–
Ühesõnaline	25	7	–	–

Kaasnemis- ja otstarbetarindite ühiseid erinevusi aja- ja viisitarinditest võib seostada kaasnemis- ja otstarbesündmuse selgema eristuvusega põhisündmusest. Konverbiaalgulisust, infoüksuse rolli ja laiendite rohkust võib pidada konverbitarindi lauselisteks, iseseisvate sündmusele omasteks tunnusteks. Seesasendit, ühesõnalisust, infoelemendi ja iseäranis reema taustaosa rolli võib pidada konverbitarindi fraasilisteks, põhisündmusega tihedalt seotud asjaolule omasteks tunnusteks. Nende tunnuste avaldumise sageduse poolest võib kaasnemis- ja otstarbesündmust pidada konverbitarindi suhteliselt iseseisvateks lauselisteks rollideks ning AEGA ja VIISI põhisündmusega tihedamalt seotud asjaolulisteks fraasilisteks rollideks.

Asjaolu, et mõne inforolli ja sõnajärjejoone poolest sarnaneb osa *des-* ja *mata-*tarindeid rohkem *maks-*tarinditega kui teiste *des-* ja *mata-*tarinditega, õigustab *maks-*tarindi käsitlemist koos *des-* ja *mata-*tarindiga.

Konverbitarindi sõnajärjekuju ja funktsionaalse rolli seosed saab taandada lihtsatele vastavustele, mis on esitatud tabelis 7. Üldiselt oleneb konverbitarindi sõnajärg inforollist, millest esineb vaid mõni semantilisest rollist tulenev erand.

Tabel 7. **Konverbitarindi põhilised sõnajärjekujud ja neile vastav funktsionaalne roll.** Veeru pealkiri väljendab konverbitarindi asendit põhilause suhtes ja rea pealkiri väljendab konverbi asendit tarindis.

	Ees	Sees	Järel
Esimene	IÜ, v.a VIIS		IÜ, v.a AEG; OTSTARVE-fookus
Viimane (sh üks)	Raam (prom)	Taust (prom)	Fookus, v.a OTSTARVE

Infoüksus on üldiselt konverbialguline ja paikneb põhilause järel või ees, aga viisisündmus ei avaldu põhilausele eelneva infoüksusena ja ajasündmus ei avaldu põhilausele järgneva infoüksusena.

Raam on tavaliselt konverbilõpuline eestarind, reema taustaosa on konverbilõpuline seestarind ja fookus on konverbilõpuline järeltarind, v.a fookustatud otstarbetarind, mis avaldub konverbialgulise järeltarindina. Prominentset elementi ei erista raamist ja reema taustaosast mitte sõnajärg, vaid mõni tähenduslik või leksikaalgrammatiline lisatunnus.

Üldiselt seob konverbitarindi semantilist rolli sõnajärgiga inforoll. Ka semantiline roll seostub sõnajärgiga, aga põhiliselt inforolli kaudu. Vahetult, ilma inforolli vahenduseta, seostub semantiline roll ühesõnalise kujuga, mis on omane viisitarindile, vähem omane ajatarindile ning võõras kaasnemis- ja otstarbetarindile. Erandlik on fookustatud otstarbetarindi konverbi asukoht. See seostub siinse doktoritöö valimi põhjal otseselt ka semantilise rolliga, aga arvatavasti seostuks teisi otstarbekeelendeid sisaldava materjali alusel tihedamalt *maks-*vormiga.

Semantilise ja inforolli ning tarindi ja konverbi asukoha väärtuste kooslused väljendavad konverbitarindi põhilisi avaldumiskujusid. Semantika, infostruktuuri ja sõnajärje kooslusel põhinevaid avaldumiskujusid, mis moodustavad vähemalt 5% doktoritöö materjalist, on kaheksa: konverbialguline infoüksusena toimiv kaasnemistarind (näide 372) ja otstarbetarind (näide 373), mis paiknevad põhilause järel (näide 373); konverbialguline fookustatud otstarbetarind (näide 374), mis paikneb põhilause lõpus; konverbilõpuline raamiv ajatarind, mis paikneb põhilause alguses (näide 375); konverbilõpuline fookustatud viisitarind, mis paikneb põhilause lõpus (näide 376); konverbilõpuline reema taustaosana toimiv viisitarind, mis paikneb põhilause sees (näide 377); konverbialguline infoüksusena toimiv otstarbetarind, mis paikneb põhilause ees (näide 378); konverbilõpuline reema taustaosana toimiv ajatarind, mis paikneb põhilause sees (näide 379).

(372) Laisklen kummelis õuemurul, **kuulatades üha kohisevat laant** (ILU).

(373) Mul on südamest hea meel, et oleme nüüd ühisosa otsides astunud otsustava sammu, **tõusmaks kõrgemale mugavusest, individualismist, grupihuvidest ja päevapoliitikast** (TK).

(374) Väiteid teaduslikust vaalapüügist kasutatakse loomakaitsjate kinnitusel ainult **varjamaks vaalapüügi kommertslikku iseloomu** (TK).

- (375) **Vanemaks saades** hakkasin tundma huvi filosoofia vastu (ILU).
- (376) Kus niitmist pole veel alustatud, on vaja teha seda **päevagi viivitamata** (AJA).
- (377) Virutas veel kämblaga vastu mu ribisid ja kadus **tagasi vaatamata** kiire sammuga peahoone suunas (ILU).
- (378) **Tagamaks Riigikogu valimistega võimalikult sarnast situatsiooni**, näidati vastajale kaardil erakondade ja valimisliitude nimekirja koos 11 esindaja nimega (TK).
- (379) Äsjaste erutavate sündmuste ja ilmselt ka ülikülluses tarvitatud alkoholi mõjul jäi Desmond **voodisse heites** kohe magama (ILU).

Need avaldumiskujud sobivad konverbitarindi teiste varieeruvate tunnuste käsitlemise aluseks. Avaldumiskujude vahel ja avaldumiskujude siin kirjeldatud omadustega seostataval viisil võivad oluliselt erineda näiteks konverbi- ja põhisündmuse tegevuslaad; konverbitarindi laiendite hulk, lauseliikmelisus, struktuur, pikkus, (sihitise) käändevorm, (määruste) kääne; tarindi tegevussubjekti roll põhilauses; üldlaiendite, sh konnektiivide esinemine konverbitarindis ja põhilauses; konverbitarindi lausevaste normaal- või mitternormaallauseline tüüp; tarindi pikkus, kirjavahemärgistus tarindi sees ning tarindi ja põhilause vahel; suuline, kirjalik ja registriline esinemus.

7. KONVERBI(TARINDI) ISESEISVUMINE

Leidub keelendeid, mis on kirjeldatavad *des-* või *mata-*konverbitarindi leksikaliseerumise (Brinton, Traugott 2005), grammatiseerumise (Heine, Kuteva 2002, 2007; Hopper, Traugott 2002; Narrog, Heine 2018) ja/või pragmatiseerumise (Diewald 2011a, 2011b) tulemusena. Nende, iseseisvunud keelendite kasutus ei vasta enam konverbitarindi, st määrusliku infiniititarindi määratlusele.

Keelendi iseseisvus avaldub tõlgenduse erinevusena lähtekeelendi tõlgendusest. Konverbi põhjal iseseisvunud keelend ei tõlgendu sündmusena, mis oleks põhisündmuse leksikaalne asjaolu ja seostuks põhisündmuse osalisega või (eksplitsiitse tegevussubjekti korral) põhisündmusega ajas-ruumis seotud osalisega. Iseseisvunud keelendi tõlgenduse erinevuse alusel eristuvad konverbi põhjal leksikaliseerunud, grammatiseerunud ja pragmatiseerunud keelendid.

Konverbi põhjal leksikaliseerunud keelend on määrsõna, mis väljendab lausesündmuse asjaolu, mille sündmuslikkus on taandunud ja mille kvaliteet on täienenud. Konverbi põhjal grammatiseerunud keelend on kaassõna, mis väljendab laiendi abil väljendatud nähtuse määruslikku alistusseost lausesündmusega. Konverbi põhjal pragmatiseerunud keelend on üldlaiend või selle tuum, mis väljendab lausesündmuse välise tegevussubjektiga seotud ehk (inter)subjektiivset tähendust, mis võib avalduda evidentsiaalse, konversatsioonilise, infostruktuurilise, ja/või modaalsena (vt Hennoste 2017: 483 jj).

Konverbi iseseisvumise käsitluse aluseks on P5, mis kirjeldab üldlaiendina toimiva rõhumäärsõna *kokkuvõttes* (381–382) kasutust selle lähtekonverbi sündmuse põhjal (380).

(380) Nõnda on ka Berk Vaher **oma ligikaudu viitteist arvustaja-aastat kokku võttes** teinud valiku tekstidest .. (keeljakirjandus.ee).

(381) **Kokkuvõttes** ka see viimane koht õpetab palju ja annab kogemusi (sakala.postimees.ee).

(382) **Kokkuvõttes** leiab Annist, et maainimeste protestihääl on tervitavat (facebook.com).

Konverbi *kokku võttes* tarind (380) väljendab põhisündmuse teostamise VAHENDIT, mis võib kombineeruda AJAGA. Konverbitarindi tegevussubjektiks on põhilause tegevussubjekt; tegevusobjekti väljendab konverbitarindi sihitis, kokkuvõtmistegevust väljendab konverb ning kokkuvõtmise tulemust põhilause. Rõhumäärsõna *kokkuvõttes* (382–383) kasutuses vastab kokkuvõtjast tegevussubjektile keelekasutaja/üldisik, kokku võetava tegevusobjekti rollis on kontekstis olulised asjaolud ja kokkuvõtmise tulemust, kokkuvõtet, väljendab raamlause ehk lause, mille mittelauseliiemlise elemendina toimib üldlaiend (*kokkuvõttes*).

Iseseisvunud keelendil võib olla mitu lähtekeelendist erinevat funktsiooni. Keelendil *kokkuvõttes* võivad olla konversatsiooniline, evidentsiaalne ja/või infostruktuuriline funktsioon: konversatsiooniline funktsioon avaldub keelekasutaja

või üldisiku suhtes, evidentsiaalne funktsioon raamlause suhtes ja infostruktuuri-line funktsioon konteksti suhtes, mille raamlause kokku võtab. Nii on konversatsiooniline, evidentsiaalne ja infostruktuuri-line funktsioon rõhumäärsõna *kokkuvõttes* (inter)subjektiivsed rollid, mis võivad avalduda koos, sh kombineeruda. Sellele lisaks on iseseisvunud keelendi (inter)subjektiivsed rollid taandatavad konverbisündmuse asjaoludele. Rõhumäärsõna *kokkuvõttes* (inter)subjektiivne funktsioon vastab kokkuvõtjast tegevussubjektile, infostruktuuri-line funktsioon vastab kokkuvõtetavast tegevusobjektile ja evidentsiaalne funktsioon konverbisündmuse VAHENDI- ja põhilause TULEMUSE-rollile. Rõhumäärsõna *kokkuvõttes* pragmaatilised funktsioonid avalduvad konverbisündmuse asjaolude leksikaal-sest pragmaatiliseks muutunud olekuna.

Järgnev jaotis laiendab publikatsiooni P5 käsitlusviisi teistele konverbi põhjal iseseisvunud keelenditele. Selle käsitluse aluseks ei ole nii põhjalik kasutus-põhine korpusuuring nagu katuspeatüki eelmiste jaotiste puhul. Siinne jaotis esitab internetist leitud keelendite põhjal tehtud tähelepanekutest lähtuvaid ting-likke üldistusi. Sellise materjali ja meetodi piirangutega arvestades pakub järgnev käsitlus hüpoteese ja lähenemisvõimalusi, mida edaspidi kontrollida ja rakendada iseseisvunud keelendite kasutuspõhistes uurimustes.

Jaotise eesmärk on rakendada konverbitarindi semantilise rolli käsitluse abil (vt jaotis 4) avanenud võimalusi konverbipõhiste keelendite käsitlemiseks. Jaotis keskendub konverbilise ja iseseisvunud tõlgenduse erinevustele ja nende erine-vuste vahel avalduvatele seostele. Tõlgenduste erinevust on käsitletud selliste kontekstide abil, kus üks tõlgendus avaldub loomuliku ja ilmsena ning teine tõl-gendus ebaloomuliku, ebatõenäolise või võimatuna, või kus mõlemad tõlgen-dused avalduvad loomulikuna, aga selgelt erinevana, st mitmetitõlgendatavusena. Tõlgenduste seost on käsitletud kontekstide abil, kus konverbiline ja iseseisvunud tõlgendus avalduvad nii sarnasena, et neid on raske eristada.

Tõlgenduste erineva ja sarnasena avaldumise kontekstide eristamise üks ees-märk on teha vahet erinevustel, mis avalduvad konverbitarindi tõlgenduse vahel-dumisena (vt jaotised 4–5), ja erinevustel, mis väljuvad konverbitarindi morfo-süntaktilistest piiridest. See eristus aitab iseseisvunud keelendi erinevust lähte-keelendist konkreetsetl piiritleda. Kontekstide eristamise teine eesmärk on tuua esile morfosüntaktiliste kategooriate – konverbi-tegusõna, määrsõna, kaassõna ja rõhumäärsõna-partikli ning määruse ja üldlaiendi – pidevaid või vahepealsete väärtuste rohkeid funktsionaalseid seoseid.

Käsitluse keskmes on kontekstid, kus konverbiline ja iseseisvunud tõlgendus eristuvad lähedasena. Kahe tõlgenduse lähedasena avaldumise kontekstide põhjal on kirjeldatud iseseisvunud keelendi keskset, iseseisvana määratlemise aluseks olevat erinevust konverbitarindist ning selgitatud iseseisvunud tõlgenduse kujunemise võimalikku käiku.

Keelendi ajaloolise iseseisvumise seisukohast esitab sinne käsitlus, mis põhi-neb tänapäevase kasutuse põhjal tehtud tähelepanekutel, hulga hüpoteese ja ting-likke käsitlusvõimalusi. Kontekstidel, kus konverbiline ja iseseisvunud tõlgendus sarnanevad, on keelendi ajaloolise iseseisvumise sildkonteksti potentsiaal, mille ajalooline rakendumine jääb sinne käsitluse fookusest välja. Muu seas jätab sinne

käsitlus arvestamata mitme asjaoluga, millel on võinud olla oma osa vaadeldava keelendi iseseisvumisel, nt teiste keelte eeskujuga, keelesisese analoogiaga ja sellega, kuidas keelendi iseseisvumise alguse aegse konverbitarindi kasutus on võinud erineda tänapäeva konverbitarindi kasutusest.

Et kirjeldatud puudusi ja piiranguid korvata, toetub siinne käsitlus suurele hulgale keelenäidetele, mida on kasutatud tõlgenduste kirjeldamise ja võrdlemise vahendina.

7.1. Leksikaliseerumine

Konverbi põhjal leksikaliseerunud keelendid on määrsõnad, mis väljendavad lausesündmuse asjaolu, mille sündmuslikkus on võrreldes konverbiga taandunud ja mille abil väljendatav asjaolu on võrreldes konverbiga täienenud. Konverbi põhjal kujunenud määrsõnu esindavad keelendid *möödaminnes* ja *kogemata* (383–384).

(383) **Möödaminnes** peame puudutama mitmeid teisigi Weinbergide hulgast võrsunud inimesi (sonumid.ee).

(384) Ausõna, ma lõhkusin selle liua **kogemata** (ILU).

Määrsõna *möödaminnes* aluskeelend on polüseemse konverbi *mööda minnes* tarind (385–388), mis väljendab möödumist ruumis või sellega metonüümselt ja/või metafoorselt seotud valdkonnas. Ühes möödumise valdkonnaga varieeruvad muudki kontekstilised asjaolud: põhisündmus, konverbisündmuse semantiline roll, argument, seda väljendav laiend, sõnajärg, sh *mööda* ja *minnes* järg. Konverbi *mööda minnes* tarindile omane semantiline roll on VAHEND, mis võib kombineeruda AJA ja/või TINGIMUSEGA või avalduda TÄPSUSTUSENA. Konverbi laiend väljendab seda, millest möödutakse: KOHTA, LÄHTEKOHTA või KOHA, TEGEVUS-OBJEKTI, KAHJUSAAJA ja/või NEUTRAALSE OSALISE tunnustega osalist. See, millest möödutakse, on tegevussubjekti kõrval möödumise teine argument, mida võib mõneti üldistades käsitelda tegevusobjektina.

(385) Kas oled **meie pakiautomaatidest mööda minnes** vahel mõelnud – mis seal küll sees võib olla? (facebook.com).

(386) Kõik maine oli ju liikumises, jättes jälje või **minnes mööda** (epl.delfi.ee).

(387) Kolmandale kohale on tänavu aga kerkinud Rootsi, **minnes mööda Austraaliast ja Uus-Meremaast** (aripaev.ee).

(388) Regionaalministeeriumi hinnangul ei ole riigi eriplaneering ette nähtud selleks, et **kehtivatest seadustest ja õigusruumist mööda minnes** teatrile juurdeehitust teha (kultuur.err.ee).

Konverbiline kasutus läheneb iseseisvunud kasutusele kontekstis, kus *mööda minnes* tarind täidab AJA-VAHENDI rolli ja väljendab tegevussubjekti füüsilist möödumist konteksti põhjal mõistetavast kohast, mis on ühtlasi sama tegevussubjekti sooritatud põhisündmuse toimumispaik. Sellele kohale viitab *mööda minnes*-konverbi laiend või on see mõistetav konteksti põhjal. Selline kontekst keskendub põgusale tajusündmusele, mis toimub plaanimatult mingi plaanipärase kontekstilise sihtkoha poole liikumise käigus.

- (389) **Neist kiiruga mööda minnes** kuulsin taas sosinat (blogspot.com).
- (390) Ma isegi mäletasin seda kohta ja olen **sealt möödaminnes** isegi varem mõelnud, et kuidas need aknad nii „maasees on“ (blogspot.com).
- (391) **Õhtul mööda minnes** nägin, et uus kohvik oligi juba avatud (facebook.com).
- (392) **Mööda minnes** paistis, et aaret peitvat objekti enam (või hetkel) seal ei ole (geopeitus.ee).

Määrsõna *möödamminnes* (393–395) leksikaliseerunud tõlgendust võib skemaatiliselt kirjeldada fraasiga 'millegi poolest vähesena', mis avaldub konkreetsest lausesündmusest oleneval kujul: tegevussubjekti panuse, vaeva, plaanituse vähesusena; põgususe, lühiduse, märkamatus, ebapiisavuse või muu sellisena. Leksikaliseerunud tõlgenduse seos konverbilise tõlgendusega seisneb selles, kuidas need kvaliteedid vastavad konverbi *mööda minnes* kontekstilisele olukorrale. Konverbilise laiendiga põhisündmus (389–392) toimub kontekstiliselt konkreetsele kohta mineku käigus, aga leksikaliseerunud laiendiga lause sündmus (393–395) ei pruugi seostuda ühegi konkreetse kohaga, vaid toimub omaenda omadusena muuseas. Nii on põhisündmus assimileerinud kontekstilise sündmusliku (AJA-VAHENDI) asjaolu endale seesmiselt omase kvalitatiivse asjaoluna. Konverbi leksikaliseerumise kese on kirjeldatav (põhisündmuse) kontekstilise asjaolu assimileerumisenä.

- (393) Peatamatu City võttis **möödamminnes** neljaväralise võidu (soccernet.ee).
- (394) **Möödamminnes** tegime täna pea 30 voodit, homme saame teha vist lausa 32 voodit (wordpress.com).
- (395) .. väites, et tegi seda **möödamminnes**, niisama (ohtuleht.ee).

Määrsõna *möödamminnes* sündmuslikkus ja kontekstilised seosed on taandunud ning selle asjaoluline kvaliteet on täienenud omadusega (vähesusega), mis vastab taandunud kontekstiliste seostele. Ühtlasi on muutunud lausesündmused, millega *möödamminnes* seostub: need ei ole tavaliselt mitte plaanimatud tajusündmused, vaid mitmesugused leksikaalselt tahtlikud tegevused.

Lähtekeelendi ja selle põhjal iseseisvunud keelendi seos, sh nende tõlgenduste avaldumiskujude lähedus, ühiste kontekstide ulatus ja muude kasutusomaduste seos, oleneb konkreetsete keelendite tõlgendusest ning võib lähtekeelendi ja

iseseisvunud keelendi paariti erineva. Konverbitarindil *mööda minnes* ja määrsõnal *möödaminnes* näib olevat suur hulk ühiskontekste, mis seostuvad asjaoluga, et kuigi *möödaminnes* ei eelda füüsilist liikumist teise sihtkohta, ei välista selline liikumine ega kontekstiline sihtkoht ka määrsõnalist tõlgendust. Nii võib konverbi *mööda minnes* ja määrsõna *möödaminnes* tüüpilise ühise põhisündmusena kirjeldada tahtlikku tegevust, mis sooritatakse konteksti põhjal mõistetavasse sihtkohta liikumise käigus. Ühises kontekstis on konverbiline ja määrsõnaline tõlgendus lähedased, aga eristatavad. Konverb seostab põhisündmuse kuhugi mujale minekuga ega ütle otseselt midagi põhisündmuse kvaliteedi kohta. Määrsõna ei seostu konkreetse kohaga, vaid väljendab põhisündmuse kõrvalist, plaanimatut vms kvaliteeti. Leksikaliseerunud tõlgendusest on taandunud sündmuslikkus ja sündmuse tegevusobjektile põhinev seos kontekstiga. Ühtlasi on leksikaliseerunud tõlgendus täienenenud (aja, plaanituse, vaeva vms) vähesuse tähendusega.

Keelekasutaja, kes tunnetab nii konverbilise kui ka määrsõnalise tõlgenduse olemasolu ja eelistab emba-kumba või keelemängu, võib tõlgendust suunata: konverbilise tõlgenduse poole nt markeriga *sõna otseses mõttes* (396) ja määrsõnalise tõlgenduse poole nt markeriga *n-õ* (397). Nende ja teiste taoliste markerite esinemus, mh motiveeritus lähte- ja iseseisvunud tõlgenduste (ühis)kontekstides, väärrib omaette uurimist.

(396) Lõppkoordinaadid sai leitud õhtul sõna otseses mõttes **mööda minnes** (geopeitus.ee).

(397) .. inimestel on tänapäeval väga kiire ja isegi kirikuskäiku soovitakse korraldada n-õ **möödaminnes** või läbi astudes (eestikirik.ee).

Kontekstilises tervikus võib määrsõna *möödaminnes* leksikaalselt vähendav panus võimendada mõnd teist mõistet, sageli tegevussubjekti omadust. Nii võib *möödaminnes* seostuda näiteks (esimesest isikust) tegevussubjektiga, kellel on tähtsamaid tegemisi või kes saavutab suurema vaevata häid tulemusi. Määrsõna *möödaminnes* kontekstilist rolli toetab valik üldlaiendeid, mis võivad määrsõna *möödaminnes* tähendust pehmenendada, tugevdada või täpsustada.

(398) Miks meestel käib kaalulangetamine nagu **möödaminnes**? (kaaluabi.ee).

(399) Mitte ühtegi polnud mainitud isegi **möödaminnes**, väikese detailiga (blogspot.com).

(400) Kohati jääb mulje, nagu sõnad oleksid kõige kergemad asjad tulema ja kirjutatud ongi parimas mõttes **möödaminnes** (kultuur.err.ee).

(401) Tegelikult tegin kõrvarõngad puhtalt **möödaminnes** (blogspot.com).

(402) Suur osa koristamisest hakkab toimuma suisa **möödaminnes**! (viimsiuudised.ee).

Määrsõna *möödamannes* tõlgendusega võrdlemisi lähedasena – enamasti siiski mitte samatähenduslikuna – tõlgendub määrsõna *kogemata*, mille aluseks olev *kogemata*-konverbi tarind väljendab tunnetussündmust, mille tegevussubjektiks on üldiselt põhilause tegevussubjekt ja mille tegevusobjekti väljendab konverbi laiend. *Kogemata*-tarind seostub põhisündmusega põhjuslikult: VAHENDINA või, vastupidi, TULEMUSENA. VAHENDINA väljendab *kogemata*-tarind põhisündmuse eelduse puudumist ja kombineerub PÕHJUSE, TINGIMUSE või MÖÖNDUSEGA (403–405) – nende eelnevate põhjuslike rollidega, millega *mata*-VAHEND üldiselt (vt jaotis 4.11.1). TULEMUSENA väljendab *kogemata*-tarind põhisündmuse mõju avaldumata jäämist ja kombineerub VIISI või VASTANDUSEGA (406–407) – nagu *mata*-TULEMUS muidu (vt jaotis 4.11.2). VAHENDINA, v.a VAHENDI-MÖÖNDUSENA, seostub *kogemata*-tarind üldiselt eitava põhilausega, TULEMUSENA üldiselt jaatava lausega.

- (403) **Ise seda kogemata** ja ilma probleemi tekkepõhjuseid teadmata pole mul hetkel kuskilt kinni hakata (foorum.bmwclassic.ee).
- (404) .. ilma **meie-tunnet kogemata** ei saa mina kujuneda (personaluudised.ee).
- (405) Pealegi võib elus mõne asja üle otsustada ka **seda ise kogemata**, nii öelda teiste kogemuste najal (delfi.ee).
- (406) Kammige juukseid **valu kogemata** (notino.ee).
- (407) .. filmi vaadata ja küüsi lakkida ning tõde tundmatuseni moonutada, **kogemata seejuures isegi süümepiinu** (postimees.ee).

Määrsõna *kogemata* lähtekohana on piiritletav kasutus (408–410), mille käigus *kogemata*-tarind väljendab põhisündmuse puuduvat VAHENDIT, mille tegevusobjekt seostub kontekstiga. Tegevusobjektile võib viidata asesõnaline sihitis (408) või võib see olla tarindis implitsiitne (409–410). Tavaliselt langeb *kogemata* tegevusobjekt ühte põhisündmuse tegevusobjektiga. Selline tarind laiendab mingi tegevusobjekti soovivat mõistmist, teadvustamist vms, mis või mille (soovimatu) ärajäämine seostub selle tegevusobjekti kogemise ärajäämise ja/või puudumisega.

- (408) Seda võib ettekujutada ka ilma **seda kogemata** (vaimumaailm.ee).
- (409) Ega seda ilma **ise kogemata** selgeks ei teegi. Ise kogetuna aga ei oska seletada. (militaar.net).
- (410) **Ise kogemata** poleks ma iial uskunud, et vahe grupitrennis või kodus omal valikul tehtavate praktikate vahel võib nii suur olla! (nuad.ee).

Määrsõna *kogemata* (411–413) ei seostu tavaliselt mitte toimumata jääva kognitiivse sündmusega, vaid toimuva ja tegevuslaadilt sihipärase tegevusega, mille erakorralist tahtmatust väljendab *kogemata*. Nii on *kogemata* leksikaliseerunud väljendama tavaliselt tahtliku tegevuse tahtmatut VIISI.

- (411) Riigikohus lekitas **kogemata** dokumendi .. (uudis.net).
- (412) Hollandi Maashorsti vald viskas **kogemata** prügisse 46 kunstiteost (postimees.ee).
- (413) Belgia põllumees tekitas segadust, **kogemata** joonistas ta ümber riigipiiri Prantsusmaaga (err.ee).

Leksikaliseerunud *kogemata* tõlgendus on täienenud tahtmatuse tähendusega, millele vastab konverbilises kasutuses (408–410) põhisündmuse tunnetusobjekti kogemise ärajäämine. Konverbilisest tõlgendusest lähtuva kirjelduse järgi ei seostu leksikaliseerunud tõlgendus enam konkreetse kogemissündmusega ega ühtlasi ka ühegi konkreetse tunnetusobjektiga: ei ole selge, mille kogemata jäämine saab põhisündmuse sooritamisel otsustavaks. Asjakohase kogemuse puudumise põhjal on leksikaliseerunud tahtmatuse tähendus. Kogemuse ja tahtlikkuse mõiste seosel on kokkupuuteid näiteks valiku, vabaduse, vastutuse, põhjuse ja süü mõistega. Nende mõistete vahekord ja leksikaliseerumise kulg väärib omaette uurimist, aga üldjoontes saab kogemise ja tahtlikkuse seost kirjeldada selle põhjal, et mõnes kontekstis võib millegi kogemine olla teadlikkuse ja tahtlikkuse eeldus, nii et kogemuse puudumine seostub mõnes kontekstis järelduslikult tahtmatusega.

Kogemata leksikaliseerunud kasutusest on taandunud tõlgenduse seos konkreetse kogemuse ja tunnetusobjektiga ning ühtlasi nende seoste eeldusest tulenevad kasutuspiirangud. *Kogemata* leksikaliseerunud kasutus (414–417) on võrreldes konverbiga laienenud, nii et see seostub mitmesuguste meeldivate ja ebameeldivate sündmustega ning väljendub pehmeid ja tugevdati markerite abil.

- (414) Nagu **kogemata** sattus sülle kunagine ühekülatüdruk ja lapsepõlvesõber! (facebook.com).
- (415) Teie ees on kaheksa näitlejat, kellest said täiesti **kogemata** filmistaarid (delfi.ee).
- (416) Leiti see pesa juhuslikult, kuigi mitte päris **kogemata** (delfi.ee).
- (417) Kuid nanotorukeste alumiiniumile „kasvatamise“ käigus sündis **poolkogemata** uus must värv (delfi.ee).

Nii on keelendite *möödamannes* ja *kogemata* leksikaliseerumise käigus taandunud konverbi sündmuslikkus ja seos mõne kontekstilise asjaoluga ning täienenud asjaolutähendus. *Kogemata* leksikaliseerumise käigus on taandunud seos tunnetamise ja tunnetusobjektiga ning *möödamannes* leksikaliseerumise käigus on taandunud seos liikumise ja sihtkohaga. Keelendi *kogemata* tõlgendus on leksikaliseerumise käigus täienenud tahtmatuse asjaoluga ja *möödamannes* tõlgendus kavatsuse, vaeva vms vähesuse asjaoluga. Leksikaliseerumise käigus lisandunud tähendus seostub metonüümselt, põhjuslikult või järelduslikult leksikaliseerumise käigus taandunud tähenduseseosega. Tahtmatus seostub kogemise puudumisega teadmatuse kaudu; vähesus seostub teise sihtkoha poole liikumisega muuga hõivatuse kaudu.

Pidades silmas taandunud ja lisandunud tähenduse vastavust, võib konverbitist lähtuvat leksikaliseerumist kirjeldada lähtekeelendi leksikaalse tähenduse ja lähtekeelendi kontekstis avalduva tähenduse vahetusena. Lähtekeelendi sündmuslikkuse tähendus taandub ja asendub lähtekeelendi kontekstis valitseva metonüümse tähendusega.

Konverbitarind ja selle põhjal leksikaliseerunud määrsõna ei pruugi olla parafraseatavad ega konkureerivad keelendid, teineteise ülem- ja alamtähendused, vaid need võivad kokku puutuda ainult vähestes kontekstides. Tõlgenduste erinevana ja sarnasena avaldumise kontekstide osakaal on siiski konkreetse lähtekeelendi ja leksikaliseerunud keelendi kasutuse võrdluse küsimus.

Leksikaliseerunud *möödaminnes* ja *kogemata* on viisimäärsõnad, mis esindavad teisi konverbi põhjal leksikaliseerunud keelendeid. Konverbi põhjal leksikaliseerunud keelendid on enamjaolt viisimäärsõnad või nendelähedased sagedus- või hulgamäärsõnad.

Konverbitarindi ja konverbi põhjal leksikaliseerunud keelendi kasutuse kokkupuuteala on konverbilise ja leksikaliseerunud tõlgenduse vahepealsete väärtuste rohke: paljusid keelendeid saab kirjeldada nii konverbitarindina, selle põhjal leksikaliseerunud määrsõnana kui ka kahe kategooria vahelise, ühest kategooriast teise liikuva või vahealas püsiva keelendina (418–424). Selliste keelenditega seostub kirjelduslikke, eelkõige leksikaliseerumise kriteeriumidega seotud probleeme, mida võib väljendada küsimusena, mille poolest, kui palju ja millest peab keelend erinema, et kirjeldada seda leksikaliseerununa. Kas keelend peab erinema vastava konverbi teistest kasutustest, teistest konverbidest ja/või selle verbi teiste vormide kasutustest? Mis on leksikaliseerumise kriteeriumid, nende kaal ning leksikaliseerumiseks vajalik ja piisav määr? Mis on näiteks semantilise rolli, sageduse ja kirjutusviisi, sh kokkukirjutuse staatus? Siinse käsitluse aluseks oleva materjali põhjal võib esitada mõne üldise tähelepaneku.

Kirjutusviis, sh kokkukirjutus, seostub mitmesuguste teguritega, sh sellistega, mis ei ole otseselt seotud leksikaliseerumisega. Seega ei ole kokkukirjutus leksikaliseerumise piisav tunnus. Siinse käsitlusviisi järgi on leksikaliseerumise keskne, vajalik ja piisav tunnus semantiline erinevus konverbitist, aga seda on raske tuvastada. Kirjutusviis, muu vorm ja sagedus torkavad silma ja võivad viidata võimalikule tähendusmuutusele, aga seostuvad tähendusega siiski kaudselt ja mitmeti. Konverbi ja selle põhjal leksikaliseerunud keelendite kasutuses seostub kokkukirjutus tähendusega nii, et konverbilised keelendid, mida kirjutatakse laiendi või väljend- või ühendverbi (lühenenud) osaga regulaarselt kokku, esinevad sageli kontekstis, kus puutuvad kokku VIIS, KESTUS ja SAGEDUS. Selles semantilises kokkupuutealas esinemine ei eelda kokkukirjutust (420), aga seostub sellega sobivates oludes (418–419; 421–424).

(418) Kuigi teispäeval pudistas hooti raheteri, sulasid need lausa **silmanähes** (ilm.ee).

(419) Siis jooksis ta **sõnalausumata** minema (ILU).

(420) Märdi telefon vilgub pea **lakkamata** (epl.delfi.ee).

- (421) Homsest sukeldume aga **hingetõmbamata** jõulumelusse (facebook.com).
- (422) Töötada vargamäeandreselikult **järelejätmata** ja pidevalt (president.ee).
- (423) .. närviline elu või närvesööv töö ajab **vahetpidamata** närima, külmkapi vahet jooksma, ööselgi kööki hiilima (ILU).
- (424) Kanalisatsioon oli nii ära vajunud, et **alalõpmata** pidi kõrvaldama ummistusi (tartu.postimees.ee).

Asjaolu, et *kogemata* ja *möödamannes* väljendavad VIISI, näitab, et semantiline erinevus võib avalduda ühe semantilise rolli piires, nt sündmusliku VIISI ja kvalitatiivse VIISI vahel. Seega väljendavad VIISI nii konverbitarindid kui ka konverbi põhjal leksikaliseerunud mäarsõnad. Keelendeid, mis väljendavad KESTUST ja/või SAGEDUST või ka VIISI ja KESTUST või SAGEDUST, saab kirjeldada leksikaliseerununa selle poolest, et konverbitarind ei väljenda üldiselt KESTUST ega SAGEDUST. Keerulisemaks teeb käsitluse asjaolu, et KESTUSE või SAGEDUSE tähendus võib tuleneda tegusõna leksikaalsest tähendusest ja avalduda tegusõna teisteski vormides. Keelendid, mis väljendavad SUURT või LIIGSET SAGEDUST, ei pruugi olla mitte ainult leksikaliseerunud, vaid neid saab kirjeldada ka pragmatiseerununa (vt jaotis 7.3), kuivõrd nende abil väljendatud asjaolus (LIIGSES SAGEDUSES) avaldub keeletekasutaja subjektiivne väärtushinnang. Tegevuse ja kvalitatiivse asjaolu; konverbi, mäarsõna ja rõhumäarsõna; VIISI ja AJA, täpsemalt TOIMUMISAJA, KESTUSE, SAGEDUSE, ABSOLUUTSE ja SUHTELISE KARDINAALSE KORDUVUSE (vt Veismann jt 2017: 340–351), LIIGSUSE ja NEGATIIVSUSE ning konverbilise, leksikaliseerunud ja pragmatiseerunud tõlgenduse koosavaldumise võimalused väärivad lähemat uurimist nii konverbiliste kui ka teiste keelendite kasutuses.

Konverbi põhjal leksikaliseerunud keelendid erinevad VIISI väljendavast konverbitarindist ligikaudu samamoodi, kui VIISI väljendav konverbitarind erineb KAASNEMIST väljendavast konverbitarindist: leksikaliseerunud konverb keskendub veelgi rohkem põhisündmusele ja veel vähem kõrvalsündmusele. Üleminek selle vahel, kas keelend väljendab sündmust või kvalitatiivset asjaolu, näib olevat ligikaudu niisama sujuv kui üleminek selle vahel, kas konverb väljendab põhisündmusega sama või sellest eristuvat sündmust. Konverbi põhjal leksikaliseerunud keelendeid saab kirjeldada konverbikasutuse osana, mis külgneb VIISI väljendava konverbitarindiga.

7.2. Grammatiseerumine

Konverbi grammatiseerumine avaldub tegevussubjektiga seostumise asemel otse lausesündmusega seostumisena ning tegevussubjektiga seotud sündmuse taandumisena sündmuse ja nähtuse seoseks. Grammatiseerunud konverb toimib kaassõnana, mis vormistab sündmuse ja nähtuse asjaoluseose alistusena. Kirjeldan konverbi põhjal grammatiseerunud keelendeid *hoolimata*, *vaatamata*, *sõltumata*

ja *olenemata* kasutuse põhjal. Need keelendid moodustavad koos laiendiga fraasi, mille rolli on kirjeldatud MÖÖNDUSENA (vt Veismann jt 2017: 372–373) ja mis võib kombineeruda TINGIMUSEGA. Kontekstis, kus *hoolimata*, *vaatamata*, *sõltumata* või *olenemata* laiendile vastav keelend on kõrvallause või sisaldab kõrvallauset, ja komaasend sobib, on neid keelendeid kirjeldatud (Erelt, Metslang 2017: 511) korrelaatsidendi osana (näide 429). Siinse käsituse järgi on nende keelendite korrelaatsidendiline kasutus kaassõna avaldumise või edasi grammatiseerunud juht, mida ei ole edaspidi muudest kaassõnadest eristatud.

- (425) **Hoolimata sirgest kehahoiakust** oli major talle jätanud alatisest rahmeldamisest väsinud inimese mulje (AJA).
- (426) Ka keeled on väga erinevad, **vaatamata sellele, et osa sõnatüvedest on ühised** (AJA).
- (427) Inimene elab ussideni **sõltumata sellest, kas tal on kuld taskus, hõbe hääles ja teras** (ILU).
- (428) .. ühistus on igal liikmel **olenemata lehmade arvust** reeglina üks hääl (AJA).
- (429) **Hoolimata sellest et Viljandimaal on registreeritud rohkem kui paar tuhat töötut**, näevad ettevõtted mõnikord töökaite leidmisega peaaegu sama kurja vaeva kui buumi ajal (ohtuleht.ee).

Kaassõnana väljendavad *hoolimata*, *vaatamata*, *sõltumata* ja *olenemata* lausesündmuse seost nähtusega, millel on eelduste kohaselt põhisündmust takistav või piirav mõju, aga mis lausesündmuse toimumist ei takista. Kokkuvõttes kinnitavad nende kaassõnade fraasid lausesündmuse toimumist. Kaassõnalise seose tõlgenduse eripäraks on asjaolu, et see ei seostu lausesündmusega ühise tegevussubjekti vm osalise kaudu, vaid seostub otse põhisündmuse ja selle toimumisega.

Konverbi põhjal grammatiseerunud kaassõna semantiline roll on põhja ja laiendi, st sündmuse ja nähtuse (MÖÖNDUS)SEOS. Grammatiseerunud seosel on konverbisündmuse kui SÜNDMUSE-ASJAOLUGA mõnevõrra teistsugune semantiline vahekord kui leksikaliseerunud KVALITATIIVSEL ASJAOLUL. Kui leksikaliseerunud keelend väljendab konverbitarindist erinevat ja/või spetsiifilisemat kvalitatiivset asjaolu, siis grammatiseerunud seos pole mitte ainult konverbilisest sündmusest üldisem, vaid on üldiselt vaadeldav konverbisündmuse ülemmõistena. Enamikus kontekstides, kus saab kasutada konverbitarindit, näib saavat kasutada selle põhjal grammatiseerunud kaassõnafraasi. Sellega seostub mitu asjaolu, millest esildub kaks. Esiteks on grammatiseerunud kaassõna lähtekeelendina kirjeldatavad konverbid harvemad kui leksikaliseerunud mäarsõna lähtekeelendina kirjeldatavad konverbid. Oletamisi seostub see asjaoluga, et grammatiseerunud kaassõnafraas, mis on konverbitarindi kasutusega semantiliselt lähedane, aga sellest märksa sagedam, on piiranud ja piirab mingil määral konverbitarindi kasutust. Teiseks võib olla paljudes kontekstides keeruline või ka kunstlik konverbilist tõlgendust laiemast kaassõnalisest tõlgendusest eristada.

Siinse käsitusviisi järgi avaldub konverbiline tõlgendus siiski igas kontekstis kaassõnalisest tõlgendusest erineva ja eristatavana. Kõige püsivamalt avaldub erinevus selles, et konverb seostub põhilause tegevussubjektiga, aga kaassõna otse põhisündmusega.

Konverb *hoolimata* väljendab asjaolu, et põhilause tegevussubjekt ei pööra konverbi laiendi abil väljendatud nähtusele ootuspärast tähelepanu. *Hoolimata*-tarind võib väljendada tegevussubjekti hoolimatust kellegi või millegi suhtes, kellest või millest hoolimine oleks põhisündmuse sooritamise ootuspärane eeldus (430). Selline tarind väljendab MÖÖNDUST. *Hoolimata*-tarind võib väljendada ka tegevussubjekti segamatust põhisündmust potentsiaalselt takistava asjaolu suhtes (431). Et selline segamatus aitab põhisündmust sooritada, väljendab *hoolimata*-tarind sellises seoses VAHENDIT, mis võib avalduda TÄPSUSTUSENA.

(430) Mida arvate teie, kes te peate jõule, teete teistele kalleid kinke ja katate rikkaliku laua **oma vaestest sugulastest ja sõpradest tegelikult hoolimata?** (delfi.ee).

(431) Võisin tundide kaupa häirimata laua taga või voodis istuda ning lehekülgi pöörata, **hoolimata kellestki ega millestki** (wordpress.com).

Hoolimata grammatiseerunud tõlgendus (432–435) vastab VAHENDIT väljendavale tarindile (431), seostades lausesündmuse takistava asjaoluga, millest mõjutamata jäämine aitab põhisündmusel toimuda. Asjaolu, et *hoolimata*-fraasi semantilist rolli kirjeldatakse MÖÖNDUSENA, põhineb kaassõna laiendi abil väljendatud nähtuse vastuolul lausesündmusega.

Grammatiseerunud *hoolimata* kasutuses on taandunud seos tegevussubjekti ja sellega seotud asjaoludega, nt tunde- ja mõttelaadiga. Tegevussubjekti taandumisel on sündmusest saanud isikuta seos, mis seostab nähtuse otse lausesündmusega.

(432) **Vihmast, lõrtsist ja plusskraadidest hoolimata** algas täna astronoomiline talv (rohe.geenius.ee).

(433) **Hoolimata kõigest** on noorus ilus aeg (vanemuine.ee).

(434) **Hoolimata sellest, et maks on inimese üks tähtsamaid organeid**, ei pöörata maksa tervisele piisavalt tähelepanu (kliinik.ee).

(435) Koer armastab sind **hoolimata sellest, kas oled rikas või vaene, haige või terve** (facebook.com).

Kaassõnaline *hoolimata* võib esineda nii kontekstis (432–433), kus puudub kogemisvõimeline tegevussubjekt, kui ka kontekstis (434–435), kus kogemisvõimeline tegevussubjekt on olemas. Viimasel juhul võib olla võimalik ka konverbiline tõlgendus, aga tavaliselt see ei esildu. See tähendab, et konverbilise ja grammatiseerunud tõlgenduse teoreetilises ühiskontekstis avaldub tavaliselt grammatiseerunud tõlgendus.

Vaatama on levinud ja polüsemne tegusõna. *Vaatamata*-tarind (436–439) väljendab põhisündmuse VIISI, mis avaldub tavaliselt VAHENDINA, on aldis kombineeruma TINGIMUSEGA ja võib kombineeruda MÖÖNDUSEGA. *Vaatamata*-sündmus seostub TEGEVUSOBJEKTI või SIHTKOHAGA, mida väljendab konverbi laiend või mis on mõistetav konteksti põhjal. Sageli on *vaatamata*-konverbil muidki määrusi, põhiliselt viisimäärusi.

(436) Anu ei oska käia ringi ilma **linnaruumi ja haljastust professionaalse pilguga vaatamata** (laanevirumaa uudised.ee).

(437) Jalakäijatelgi tuleks panustada omapoolsesse viisakusse ja mitte tormata sõidu- teele **eelnevalt hoolega vaatamata** (virumaateataja.postimees.ee).

(438) Seda oli huvitav kuulata, ka **lavale vaatamata** võis saada põneva elamuse osaliseks (sirp.ee).

(439) Kõik on **vaatamatagi** selge (sirp.ee).

EKSS eristab tegusõnal *vaatama* 10 tähendust, millest suur osa seostub NÄGEMISE – TUNNETUSE – MÕTLEMISE tähendusväljaga. *Vaatamata*-konverb (436–439) seostub tavaliselt nägemisega, millel pole otsest kokkupuudet kaassõnalise tõlgendusega, millele tundub *vaatama*-verbi tähendustest lähim olevat 'mingist seisukohast, vaatepunktist lähtuma, seda silmas pidama'. Selle tähenduse näited on EKSSis „Ajalehte välja andes ei vaadanud ta kulude peale“ ja „Nii et ilmale ei maksa suurt vaadata. Kevadine ilm on muutlik. Tuleb minna“ (EKSS). Selles, arvestamata jätmise tähenduses näib konverb *vaatamata* olevat väga harv (440). Nii et kuigi *vaatamata*-konverb on suhteliselt sage, seostub selle sagedus verbi *vaatama* polüsemia, misjuures enamik konverbi *vaatamata* kasutustest jääb kaassõna kasutusest kaugele.

(440) Inimesed on liialt harjunud sellega, et ostlema võib minna peaaegu millal tahes ja **kellaajale eriti vaatamata** (parnu.postimees.ee).

Kaassõnaline *vaatamata* (441–444) ei seostu enam tegevussubjekti, nägemise ega mõtlemisega, vaid seostub vahetult lausesündmusega.

(441) .. **äratuskelladele vaatamata** on Euroopa tööstus surnud ringis (err.ee).

(442) Maamess kihas publikust **vaatamata külmale ilmale** (ohtuleht.ee).

(443) **Vaatamata sellele, kas kolmas laine tuleb või ei tule** on selle tõrjumiseks eelarves vahendid olemas (epl.delfi.ee).

(444) **Kõigele vaatamata** armastasid türannide lapsed oma isa (facebook.com).

Nagu *hoolimata* kasutuses, nii valdab ka *vaatamata* kasutuses kaassõnaline tõlgendus olenemata sellest, kas kontekstis leidub kogemisevõimeline tegevus-subjekt (vt 444). Konverbiline, tegevussubjektiga seotud tõlgendus on teisene ja näib eeldavat lisamarkerit, mis ajendaks tegevusliku tõlgenduse (440). Lisamarkerina toimivate keelendite hulk vajab aga omaette uurimist.

Hoolimata ja *vaatamata* on kirjeldatavad lähtetähendusega seose kaotanud, nn surnud metafooridena. Lähtetähendus on küll mõisteliselt lähedane ja soovi korral nähtav, aga ei pruugi isegi selleks sobivaid eeldusi pakkuvast kontekstis esilduda. Teisest küljest on kaassõnalise tõlgenduse analoogia konverbilise tõlgendusega selge ja üldine: kaassõnaline *vaatamata* seostab põhisündmuse toimumise piirava asjaoluga samasugusel viisil, nagu konverbiline *vaatamata* seostab põhisündmuse tegevussubjekti laiendi abil väljendatud asjaoluga, millest tegevussubjekt ei lase end tegevuse sooritamisel häirida (440). *Hoolimata-vaatamata* grammatiseerumise algusena tundub tõenäoline (implitsiitse) KOGEJA rolli laienemine.

Kaassõna lähtekohaks olevate tegusõnade *hoolima*, *vaatama*, *sõltuma* ja *olenema* abil väljendatud sündmuse tahtlikkus ja aktiivsus on erinev, misjuures kaassõnalisele iseeneslikule, objektiivsele SEOSELE on lähemal vähem tahtlikud ja passiivsed seisundid. *Sõltuma* ja *olenema* on üldiselt tahtmatut seisundit väljendavad ning kaassõnalise SEOSE-tähendusega lähedased tegusõnad. Sellest lähtudes on kirjelduslikult oluline asjaolu, et tegusõna semantiline erinevus kaassõnast on väike ja nende eristus peen, mistõttu suureneb oht kirjeldada konverbilisele tõlgendusele vastavaid keelendeid kaassõnana. Teiselt poolt tähendab see, et *sõltuma* ja *olenema* kasutus sobib hästi SÜNDMUSE ja SEOSE, tegusõna ja kaassõna ning leksikaalse ja grammatiseerunud tõlgenduse seoste ja vaheastmete uurimiseks.

Kaassõna ja konverbi eristuse üldine semantiline kriteerium kehtib ka *sõltumata* ja *olenemata* kasutuses: konverb seostub tegevussubjektiga, kaassõna lausesündmusega. Konverbina väljendavad *sõltumata* ja *olenemata* põhisündmuse VIISINA asjaolu, et tegevussubjekt on põhisündmuse sooritamisel millegi mõjust vaba (445–451). *Sõltumata*-konverbitarindi tegevussubjekt on suhteliselt sageli inimene (445–448).

- (445) Jalgrattasõit on tee vabadusse. See võimaldab reisida üksi, **sõltumata sõiduplaanidest, auto olemasolust**, ilma liigse rahalise koormuseta (instagram.com).
- (446) See on vabadus omada seisukohti ja veendumusi, **sõltumata teiste arvamustest ja enamuse seisukohtadest** (vabadused.ee).
- (447) Tartu Kunstimuuseumi tarbekunstikogu tekkis nagu muuseum ise, **sõltumata pealinnast** (sirp.ee).
- (448) Füüsilised protsessid, mis on seotud kehaga, toimuvad iseseisvalt, **sõltumata sellest, mida me soovime või teeme** (valguseveedatar.ee).

Olenemata-konverbitarind (449–451) seostub tavaliselt elutu, aga vahel ka elus tegevussubjektiga.

- (449) Sõltumatu muutuja on aeg, sest see muutub **olenemata keha liikumisest** (kfk.fi.ut.ee).
- (450) .. probleem seisneb meeleolumuutustes, mis ülitihhti vahetuvad **olenemata millestki** (kliinik.ee).
- (451) Digiajastul on eelis andmeotsinguid teha **olenemata ajast ja kohast** (tulevikuopetaja.edu.ee).

Enamasti on kontekstis, kus avaldub konverbiline tõlgendus (445–451), võimalik ka kaassõnaline tõlgendus. Konverbiline tõlgendus seostub tegevussubjekti ja põhisündmuse VIISIGA, kaassõnaline tõlgendus kinnitab lausesündmuse toimumist. Selle erinevusega koos võivad avalduda ka põhja erinevused. Näites 448 võib konverbiline tõlgendus laiendada-täpsustada viisimäärust *iseseisvalt*, aga kaassõnaline tõlgendus kinnitab, et protsessid *toimuvad iseseisvalt*. Näites 451 väljendab konverbitarind infinitiivi *teha* VIISI, aga kaassõnaline tõlgendus kinnitab asjaolu *on eelis* .. Üldiselt seostub viisimäärus tihedamalt semantilise predikaadiga, aga kaassõnaline tõlgendus hõlmavama põhjaga.

Konverbiline tõlgendus 'tegevussubjekti vabadus põhisündmuses' ja kaassõnaline tõlgendus 'lausesündmuse kindlus' avalduvad lähedase, aga eristatavana modaalses kontekstis. Eristuvus avaldub seoses tõlgenduse vahetu põhjaga. Konverbiline tõlgendus seostub modaalkonstruksiooni infiniitosisega, mis väljendab lausesündmust. Kaassõnaline tõlgendus seostub finiitosisega, mis väljendab lausesündmuse modaalsust: võimetekohasust, võimalikkust, vajalikkust, lubatust, kohustuslikkust või tõenäosust.

Näidetes 452–461 väljendavad modaaltähendust konstruktsioonid, sh ahelverbid, mille finiitosis väljendab modaaltähendust ja infiniitosis modaaltähenduse mõjualas olevat lausesündmust. Eesti modaalkonstruksioonides väljendavad modaaltähendust tegusõnad, nt *saama*, *võima*, *tulema*, *pidama*, *tohtima*, mis on modaaltähenduse avaldumiskujude, nt võimalikkuse, vajalikkuse vm suhtes polüseemsed (vt Erelt 2017b: 142 jj).

Konverbiline tõlgendus, VIIS, seostub modaaltähendust väljendava ahelverbi infiniitosisega, kaassõnaline tõlgendus, 'kindlus', seostub vahetult modaaltähendust väljendava finiitverbi ja selle kaudu kogu modaalkonstruksiooniga. Konverbiline tõlgendus avaldub loomulikuna näidetes 452, 456, 458. Teistes näidetes esildub kaassõnaline, ülejäänud lauset kinnitav tõlgendus. Põhiline on see, et igas tõlgenduste avaldumise kontekstis seostub konverbiline tõlgendus infinitiivisündmusega ja kaassõnaline tõlgendus modaalverbiga. Nii on konverbilisel ja kaassõnalisel tõlgendusel erinevad seostumisomadused, erinev hõlmavus ja mõjuala.

- (452) Kui kunagi peaks nii kaugele saama, kus saab vabade kätega **kellestki sõltumata** treenida .. (jalgpall.ee).

- (453) .. saate neid ühiskasutusse anda ja koostööd teha **olenemata sellest, kus te asute** (datel.ee).
- (454) Hea usu põhimõtte kohaldamine on õiguse kohaldamise küsimus, mida saavad kõik kohtud teha **sõltumata poolte õiguslikest väidetest** (riigiteataja.ee).
- (455) Kristiina Ehini luulet võib lugeda igaüks **sõltumata east, ajast ja kohast** (postimees.ee).
- (456) Eesti tollane juhtkond mõistis, et rahvuslikes huvides olulised otsused tuleb teha **sõltumata sellest, mida arvavad sellest teised riigid** (epl.delfi.ee).
- (457) Head tööd tuleb teha **sõltumata sellest, millisel ametikohal oled** (postimees.ee).
- (458) Oled seda avalikult öelnud ka korduvalt, et Sinu eesmärk ongi alati: lageraiet ei tohi teha **sõltumata metsakasvatustlikust olukorrast** (rmk.ee).
- (459) Ta selgitab ka, mida looduses tohib ja ei tohi teha **sõltumata sellest, kas aparaat on kaasas või mitte** (postimees.ee).
- (460) Uut lageraiet raiesmikuga piirneval metsaeraldisel ei tohi teha **olenemata raiesmiku suuruselt** enne, kui raiesmik on uuenenud metsa uuenenuks lugemisel arvesse võetavate puuliikidega (kadrina.ee).
- (461) Kõik alustatu tuleb alati lõpule viia **olenemata töö raskusest või vahepealsetest tagasilöökidest** (pocketpro.ee).

VIISIL ja 'kindlusel' on ahelverbiga erinev hõlmavusvahekord ja mõjualajaotus: modaalsus hõlmab konverbilist VIISI, aga kaassõnaline 'kindlus' hõlmab, st kinnitab modaalsust. Analoogiliselt suhestuvad tõlgendused ka eitusega (vt näited 458–460): eitus hõlmab-keelab VIISI, aga kaassõnaline 'kindlus' hõlmab-kinnitab eitust. Oletatavasti seostub see asjaoluga, et VIIS on leksikaalse sündmusega tihedalt seotud tähendus, aga kaassõnaline 'kindlus' on sündmusega nõrgemalt seotud, lauselaiendile lähenev tähendus. Nende tähenduste seosed väärivad edaspidi kasutuspõhist uurimist.

Modaalses kontekstis (452–461) avaldub oluline semantiline asjaolu: 'kindluse' sarnasus VIISIGA. Modaalverbi (*saama, võima, tohtima, tulema, pidama*) abil väljendatud sündmusosa VIIS ongi infiniitsündmuse võimalikkuse, vajalikkuse vms 'kindlus'. Teiste sõnadega on *sõltumata/olenemata* kaassõnalisel tõlgendusel modaalverbi suhtes samasugune leksikaalne tähendus ja VIISI-roll kui konverbilisel tõlgendusel infiniitverbi suhtes. Seda silmas pidades saab vähemalt modaal-tähendusega ahelverbi (452–461) laiendi rolli piires kirjeldada konverbi iseisvumist uue, modaalse põhjaga seostumisena.

Semantilistelt eeldustelt sobib modaal-tähenduslikust ahelverbist tuumaga lause kaassõnalise tõlgenduse kujunemise sildkontekstiks. Ahelverbi laiendina on *sõltumata/olenemata* võinud hakata seostuma modaalverbiga ning liikuda sellega külgnevatesse modaalsetesse kontekstidesse (462–464), kus konverbiline

tõlgendus enam selgelt ei avaldu ja kus kaassõnaline tõlgendus ei ole konverbilise tõlgendusega nii sarnane. Modaalset konteksti ja sellise hüpoteetilise käigu tegelik osa *sõltumata/olenemata* ajaloolisel grammatiseerumisel on omaette probleem.

(462) .. paindlikkust töösuhetes on vaja **sõltumata koroonaajast** (personaliuudised.ee).

(463) Kui mõlemad vanemad reisivad koos lapsega, siis pole mingit tõendit vaja **olenemata sellest, kas on erinevad või sama nimi** (trip.ee).

(464) Keda ma kindlasti, **sõltumata vanusest**, tööle ei võta, on sotsialistid (arileht.delfi.ee).

Võimalikkus- ja vajalikkusmodaalsust väljendavate ahelverbide kontekstis (452–461) võivad avalduda ka teiste keelendite, sh *hoolimata/vaatamata* lähte-tõlgenduste ja iseseisvunud tõlgenduste erinevused ja sarnasused. Konteksti, kus keelendi üks tõlgendus seostub liitõeldise ühe vormiga ja teine tõlgendus teise vormiga, saab kasutada tõlgenduste eristamisel ja võrdlemisel. Ahelverbilised modaalkonstruksioonid külgnevad samasugust tähendust väljendavate modaalkonstruksioonidega (462–463), mille tuum ei ole ahelverb ja kus lähtekeelendi (konverbi) tõlgendus võib üldiselt avaldumata jääda. Analoogilised seostumised võivad esineda ka teistes konstruksioonides, nt käskivas kõneviisis.

Mõnevõrra teisiti puutub *sõltumata/olenemata* kinnitav tähendus modaal-susega kokku kontekstis, kus *sõltumata/olenemata*-fraas täidab oma tüüpilist funktsiooni, kinnitades lausesündmuse toimumist potentsiaalselt piirava asjaolu suhtes (465–467). *Sõltumata*-fraas tugevdab lause väite kehtivust ja läheneb episteemilisele modaalsusele, 'tõsikindlusele'.

(465) Viimaseid päevi avatud Hipodroomil on hobused jooksnud **riigikorrast sõltumata** (err.ee).

(466) Karjäärinõustamine ei ole kui kõhedust tekitav arstivisiit, vaid hea profülaktika **olenemata töökohast ja -staažist** (toeelublogi.ee).

(467) Tahame valguskaabli viia iga inimeseni üle riigi, **sõltumata tema elukohast** (riigikogu.ee).

Modaalsuse kontekstis (452–464) seostub *sõltumata/olenemata* kaassõnaline tõlgendus modaal-tähendusega. Sellele lisaks võib *sõltumata/olenemata* väljendada tõsikindlust või sellelähedast tähendust kontekstis, kus ei ole (teist) episteemilist markerit (468–470).

(468) .. vastasseis Hiinaga püsib **sõltumata sellest, kes on USA president** (err.ee).

(469) Võlgnike paljusust reguleerivaid sätteid kohaldab kohus ise, **sõltumata poolte õiguslikust hinnangust** (riigiteataja.ee).

(470) Aga **sõltumata sellest** on kõikide diktaatorite saatuseks ringmängud ajaloo prügikastis (eestikirik.ee).

Kaassõnade *sõltumata* ja *olenemata* fraase on kirjeldatud (Veismann jt 2017: 372–373) tingimusmäärusele lähedase mõõndusmäärusena. Modaalsusega seoses (452–470) väärrib MÕÖNDUSELE ja TINGIMUSELE lisaks tähelepanu mõni grammatiline-pragmaatiline funktsioon. Kõigepealt on modaalsusel üldiselt nii grammatilisi (nt kõneviis, liitõeldis) kui ka pragmaatilisi vahendeid (üldlaiendid). Ei ole selge, kas erineb ka grammatiliste ja pragmaatiliste vahendite abil väljendatud modaalsuse tähendus või ainult väljendamise viis, väljendamise vahendite ehitus ja/või kirjeldus. See probleem jääb siinses käsitluses lahendamata. *Olenemata/sõltumata*-kaassõnafraas üldiselt kinnitab, st tugevdab ja avardab lause väite kehtivust MÕÖNDUSE(-TINGIMUSE) kaudu. Kui tugevdav funktsioon esildub, läheneb *sõltumata/olenemata* kasutus selliste üldlaiendite kasutusele nagu *alati, niikuinii, igal juhul, igatahes, nii või teisiti, nii ehk naa*, mille taustal tundub olevat *sõltumata/olenemata* tõlgendusega sarnane tingimuslik-mõõnduslik tähendus. Neist selgematest üldlaienditest eristab kaassõnu *olenemata* ja *sõltumata* siiski seos konkreetse laiendi-nähtusega, mis on lausesündmusega leksikaalselt seotud. Siinse vaateviisi järgi ei ole oluline muuta *sõltumata* ja *olenemata* määrustähdenduse määratlust, vaid osutada võimalusele, et nende kaassõnade kasutuses võib avalduda osa tähendusväljast, kus lokaliseeriv (aja-, koha-, tingimus)määrus puutub kokku modaalsuse ja subjektiivse tugevdamisega. Samuti võib *sõltumata/olenemata* kasutuses pidada silmas polüseemia ning grammatiseerunud kaassõnade edasise pragmatiseerumise võimalust.

7.3. Pragmatiseerumine

Konverbi põhjal pragmatiseerunud keelendid on üldlaiendina toimivad rõhumaäärsõnad-partiklid või üldlaiendina toimiva kaassõnafraasi tuumad, mis seostavad lausesündmuse sellevälise tegevussubjektiga, tavaliselt keekekasutaja või üldisikuga. Selliseid keelendeid võib käsitleda (inter)subjektiivsena.

Konverbi põhjal pragmatiseerunud keelendeid esindab siin käsitluses *kokkuvõttes* (vt P5), millega sarnased ja millest erinevad pragmatiseerumise võimalused tulevad järgmiseks vaatluse alla teiste keelendite kasutuses.

Pragmatiseerumise aluseks on leksikaliseerumisest ja grammatiseerumisest erinev tähendusmuutus: konverbi leksikaliseerumine on sündmusliku asjaolu taandumine kvalitatiivseks asjaoluks; grammatiseerumise aluseks on tegevussubjektiga seotud sündmuse muutumine põhisündmusega seotud isikuta seoseks; pragmatiseerumise aluseks on lausesündmuse välise tegevussubjektiga seostuma hakkamine. Sarnaselt semantiliste rollidega (vt jaotis 4) võivad need tähendusmuutused avalduda nii eraldi kui ka koos, või olla ühe keelendi kasutuses üksteisele järgnenud, nii et selle keelendi tänapäevane kasutus on kirjeldatav konverbi tähenduse mitme muutuse kaudu. Sellisel juhul kombineeruvad tähendusmuutused sünkrooniliselt või diakrooniliselt. Tähelepanu väärrib asjaolu, et

konverbi põhjal pragmatiseerunud keelendid on sageli ka leksikaliseerunud või grammatiseerunud, vähemalt kalduvad emma-kumma poole.

Konverbi pragmatiseerumine avaldub valdavalt keelekasutaja või üldisikuga seoses. Üldisiku identiteet, sh seotus keelekasutajaga, on oluline ja mitmetahuline probleem, mida siinne jaotis otseselt ei käsitle. Siiski on siin käsitluses oluline nii oletustel kui ka tähelepanekutel põhinev üldistus, et keelekasutaja on konkreetsem tegevussubjekt kui üldisik, kelle identiteet ja ekstensioon on määramatu. Siinse käsituse järgi kujuneb üldisiku mõiste keelekasutajast ja kellestki veel. Üldisuse määramatuse poolest on üldisik keelekasutajast semantiliselt vähem konkreetne mõiste. See on siinses käsitluses oluline, sest üldisiku kaudu võib seos (keelekasutajast) tegevussubjektiga taanduda – ja konverbi põhjal pragmatiseerunud keelend grammatiseeruda.

Kirjeldan konverbi pragmatiseerumist keelendite *ausalt öeldes* ja *kahtlemata* kasutuse põhjal.

Pragmatiseerunud keelendi lähtekohaks on tarind, mis laiendab põhilause, mille tuum on ainsuse esimese isiku vormis kõnelemis- või mõtlemisverb (471–472). *Ausalt öeldes* väljendab rääkimisega seotud põhisündmuse VAHENDIT, mis kombineerub AJA ja TINGIMUSEGA. *Kahtlemata* väljendab mõtlemis- või kõnelemissündmuse VIISI. Konverbitarindil on põhilausega ühine tegevussubjekt ja sellele lisaks ühine tegevusobjekt või sellelähedane asjaolu. Tarind *ausalt öeldes* seostub kõnelemissündmusega kui põhilause, nii et nende asjaolud, sh tegevusobjekt, on paljuski ühised ning mõistetavad põhilause põhjal, tegevusobjekt tavaliselt selle osalause põhjal. Tarindi *kahtlemata* suhtes on kahtlematu see, mille tunnetamisest või väljendamisest räägib põhilause.

(471) **Ausalt öeldes** sõnastaksin selle kogemuse selliselt – see ei ole lihtne, aga see on väga oluline etapp ühe noore elu kujundamisel (asse.ee).

(472) Kui on kriminaalkuriteo tunnuseid, usun **kahtlemata**, et VDD astub samme (err.ee).

Konverbi põhjal (471–472) pragmatiseerunud keelend (473–474) markeerib lauset, mille tuum ei ole esimeses isikus kõnelemis- või mõtlemisverb, millega konverbi põhjal kujunenud keelend oleks samasubjektiline ja moodustaks ühise lausesündmuse. Konverbitarindi mõistes (471–472) markeerib pragmatiseerunud keelend otse kõrvallause, millega kaasnevad süntaktilised erinevused. Nüüdse raamlausesündmuse suhtes (473–474) on konverbikujuline keelend välise, n-ö pragmaatilise vaatleja-tunnetaja-väljendaja rollis. Pragmatiseerunud keelendi tegevusobjekti vmt asjaolu rollis on raamlause. Konverbitarindi VAHENDI(-TINGIMUSE) roll avaldub (inter)subjektiivsena, mis võib olla konversatsiooniline, seostudes tegevussubjekti, keelekasutajaga, selgemalt või nõrgemalt. Juhul kui iseisvunud keelend ka ei seostu tegevussubjektiga, on see ometi kirjeldatav pragmatiseerununa, sest väljendab (inter)subjektiivset, keelekasutajalt pärinevat tõenäosushinnangut.

(473) **Ausalt öeldes** on parem, kui naine vastutab rahaasjade eest (digipro.geenius.ee).

(474) Esimene kvartal oli ettevõttele **kahtlemata** keeruline (arileht.delfi.ee).

Konverbi pragmatiseerumise põhjal kirjeldatavate keelendite hulk on mitmekesine ja seostub probleemidega, mis on üldiselt taandatavad pragmatiseerumise kriteeriumidele ja avalduvad näiteks küsimusena, missugused tunnused eristavad pragmatiseerumist leksikaliseerumisest ja grammatiseerumisest ning missugused tunnused võivad olla neile ühised, ilma et tasuks kirjeldada mitut tähendusmuutust. Konkreetsemalt tulevad need probleemid edaspidi vaatluse alla konkreetsete keelendite ja nende näidete põhjal, aga üldiselt on siinse käsitlusviisi järgi esmane tähendusmuutuste eristus.

Ühe konverbi põhjal pragmatiseerunud keelendite rühma moodustavad konversatsioonilised kõnelemiskonverbid (475–482), millega seostub nii morfosüntaktilise määratlemise probleem kui ka pragmatiseerumise ja leksikaliseerumise seose probleem.

Konversatsioonilised kõnelemiskonverbid viitavad keelekasutajaga seotud kõnelemisele, mille tulemust väljendab raamlause või selle markeeritav osa. Keelekasutaja suhtes on kõnelemiskonverb konversatsiooniline, ja raamlause suhtes on see evidentsiaalne, kommenteerides sõnastuslikku valikut, mis on raamlause pragmaatiline lähtekoht. Konversatsioonilisus põhineb konverbi seosel tegevussubjektiga, evidentsiaalsus põhineb konverbitarindi ja põhilause VAHENDITULEMUSE seosel. Konversatsiooniline kõnelemiskonverb juhatab markeeritava keelendi sisse ja võib täita ka selgelt infostruktuurilist, nt topikaliseerivat (480) või varasemale kontekstile viitavat rolli (481).

(475) Kui püügitalve ei tule ega tule, siis muutud **pehmelt öeldes** närviliseks (postimees.ee).

(476) Süda läks pahaks ja seda mitte **piltlikult öeldes** (postimees.ee).

(477) Liigijuhi sõnul oli seminari eesmärk panna kõik laulupeol osalejad **laulupeo keeles öeldes** „ühes hingama“ (2025.laulupidu.ee).

(478) **Tõele au andes** oli Tsurenko edetabelis kõvasti langenud juba enne Karjuse tulekut tema treeneriks (tennisnet.ee).

(479) .. sest noored peavad teadma meest, kes **Lennart Meri väljendit kasutades** kirjutas alla Eesti riigi sünnitunnistusele (ohtuleht.ee).

(480) Ja **lihast rääkides** võiks seda niikuinii pigem vähe süüa (kahvliga.ee).

(481) **Toidu teemal jätkates** on seal kindlasti paremad hamburgerid (err.ee).

(482) **Liialdamata** iga päev imestan, et mulle on antud võimalus selles valdkonnas töötada (instagram.com).

Siin jaotises pragmatiseerununa käsitletavatest keelenditest on konversatsioonilised kõnelemiskonverbid tavalise konverbitarindiga kõige sarnasemad: need on kõige sündmuslikumad ja ühtlasi tegevussubjektiga, tavaliselt keelekasutajaga, kõige tihedamalt seotud. Selle seaduspära taustal avaldub aga kirjelduslikke probleeme, mis seostuvad kahe põhilise küsimusega. Esiteks, kas, ja kui, siis millisel määral on konversatsioonilise kõnelemiskonverbi sündmuslikkus taandunud võrreldes tavalise konverbitarindiga. Teiseks, kas osa konversatsiooniliste kõnelemiskonverbide sündmuslikkus on võrreldes teiste konversatsiooniliste kõnelemiskonverbidega rohkem taandunud.

Konversatsiooniliste kõnelemiskonverbide sündmuslikkusega seostub nende morfosüntaktiline kirjeldus. Kui nende sündmuslikkus on piisav, et olla omane tegusõnale, võib konversatsioonilisi keelendeid kirjeldada konverbitarindina, mis toimib üldlaiendina (või kiiluna), selle asemel et kirjeldada neid kaassõna-fraasina. Kui üldlaiendi roll on aga konverbitarindi määratlusega vastuolus – puudub alistusseos ning vaba laiendi ja määruse roll –, saab üht või teist kategooriat või käsitlusviisi täpsustada või kirjeldust kategooriaga täiendada. See probleem puudutab mittelauselike verbifraaside või infiniittarindite kirjeldust üldisemalt.

Teiseks väärrib kaalumist võimalus, et osa konversatsiooniliste kõnelemiskonverbide (vt 475–482) sündmuslikkus on vähesem kui teistel. Selline võimalus avaldub keelendite puhul, mis tunduvad olevat sagedamad ja idiomaatiliselt püsiva laiendiga, nagu keelendid *ausalt öeldes* ja *tõele au andes*. Nende keelendite kirjeldamisel esildub mitu põimunud probleemi, mille lahendamise võimalused on tinglikud.

Esimene probleem on sageduse ja kinnistumuse seos tähendusmuutusega, leksikaliseerumise ja/või pragmatiseerumisega. Siinse käsituse järgi on (püsiühendi) kinnistumuse ja tähendusmuutuse seos samataoline kui kokkukirjutuse ja tähendusmuutuse seos (vt jaotis 7.1): need ei seostu otse, vaid võivad seostuda tõlgendusliku erinevuse kaudu. Arvatavasti võib püsiühendisust ja kokkukirjutust käsitleda tähendusmuutuse suhtes vähemalt mõnikord sama tendentsi avaldumiskujudena: uue, iseseisva tõlgendusliku terviku avaldumise võimaliku tunnuseks. Kas ja millisel määral on keelendite *tõele au andes*, *ausalt öeldes* ja veel mõne *öeldes*-konverbi (vt 475–477) sündmuslikkus nõrgem kui mõne teise konversatsioonilise kõnelemiskonverbi sündmuslikkus, väärrib kasutuse põhjal lähemat uurimist.

Teine probleem on see, kas seostada sündmusliku asjaolu muutumist kvalitatiivseks asjaoluks ainult leksikaliseerumisega või ka pragmatiseerumisega. Selle otsustamiseks tuleb eristada kaht tunnust: sündmuslikkust(-kvalitatiivsust) ja leksikaalsust(-subjektiivsust). Kummagi tunnuse mõlemad väärtused võivad kombineeruda: leksikaalse sündmusliku asjaoluna (ehk konverbitarindina); leksikaalse kvalitatiivse asjaoluna (ehk leksikaliseerunud määrsõnana); (inter)subjektiivse sündmusliku asjaoluna (ehk pragmatiseerunud konverbitarindina); (inter)subjektiivse kvalitatiivse asjaoluna – mida võib käsitleda kas pragmatiseerununa või pragmatiseerunu ja leksikaliseerununa.

Eeldusel, et keelendite *ausalt öeldes* ja *tõele au andes* sündmuslikkus on piisavalt taandunud, et kirjeldada neid mittesündmusliku ja kvalitatiivse, väljendavad need just (inter)subjektiivset kvalitatiivset-hoiakulist asjaolu. Seega on nende funktsioon üldlaiendile omaselt subjektiivne, mitte määruslikult leksikaalne. See eristab neid konverbi põhjal leksikaliseerunud keelenditest (vt jaotis 7.1). Kui eeldada, et nende iseseisvumine on kirjeldatav kahe muutusena, subjektiivseks muutumisena ja (seejärel) sündmuslikkuse taandumisena, siis on teine muutus sarnane leksikaliseerumisega: sündmuslikkus taandub ja kvaliteet esildub. Kui sündmuslikkuse taandumisega koos on kirjeldatav ka nende (subjektiivse) kvalitatiivse tähenduse täpsustumine-täienemine – nt hinnang, et raamlause võib väljendada mõnele asjasse pühendatule, sh vastuvõtjale, valusat või ebaseaduslikku tõde –, siis võiks selliseid taandunud sündmuslikkusega keelendeid nagu *ausalt öeldes* ja *tõele au andes* kirjeldada konverbi põhjal pragmatiseerunud ja (seejärel) leksikaliseerunud keelenditena. See, et need keelendid ei väljenda lausesündmuse leksikaalset asjaolu, ei ole siinse käsituse järgi probleem, sest leksikaliseerumise lähtekoht ei ole sellisel juhul mitte leksikaalne, vaid juba subjektiivse tähendusega konversatsiooniline konverbitarind. Üldlaiend võib jääda üldlaiendiks ka leksikaliseerumise järel.

Pragmatiseerumise ja leksikaliseerumise koos kirjeldamise otstarbekus on sellest, kui suur on sellise kinnistunud keelendi nagu *ausalt öeldes* sündmuslikkus võrreldes teiste konversatsiooniliste kõnelemiskonverbidega. Kui ka teiste kõnelemiskonverbid sündmuslikkus on nii taandunud, et neil ei ole kirjelduslikku erinevust, siis võib olla otstarbekam käsitleda sündmuslikkuse vähenemist ka pragmatiseerumise võimaliku osana, mitte ainult leksikaliseerumise tunnuseks.

Konversatsiooniliste kõnelemiskonverbid kõrval esineb pragmatiseerunud mõtlemiskonverbe. Mõtlemist ja kõnelemist ühendab tihe ja mitmetine metonüümia, sh SISU ja VORMI, PÕHJUSE ja TAGAJÄRJE ning VAHENDI ja EESMÄRGI/TULEMUSE seos. Mitmes keelendis, nt konverbid *tõele au andes* ja *liialdamata*, põimuvad mõtlemine ja kõnelemine tihedalt ja eristumatult. Enamikus konverbilähtetest keelendites näib emb-kumb siiski mingil määral esilduvat. Kõnelemis- ja mõtlemiskonverbid pragmatiseerumisel on suuri sarnasusi ja olulisi erinevusi.

Sarnasena on kirjeldatav pragmatiseerumise käik: nagu ilmestab *kahtlemata* (472, 474), on ka mõtlemiskonverbid iseseisvumine kirjeldatav esimesele või üldisikule viitavast kõnelemis- või mõtlemisverbist tuumaga põhilause väljendamata jäämisena, mille tulemusel hakkab mõtlemiskonverb seostuma lausesündmuse välise tegevussubjektiga. Mõtlemiskonverbi pragmatiseerumise aluseks olev VAHEND, mis võib kombineeruda AJA ja/või TINGIMUSEGA, avaldub pragmatiseerumise tulemusel (483–487) raamlause suhtes evidentsiaalse funktsioonina; mõtlemiskonverbi seotus keelekasutaja/üldisikuga avaldub lausesündmuse välise tegevussubjekti kaudu, millele vastab (inter)subjektiivne funktsioon. Nagu kõnelemiskonverbid, nii näivad ka mõtlemiskonverbid olevat spetsialiseerunud raami rollile, mis avaldub raamlause (inter)subjektiivse vaatekoha väljendusena.

- (483) **Olümpiat silmas pidades** liigub kõik õiges suunas (postimees.ee).
- (484) .. **arvestades kõigi riikide erihuvisid** on lääs olnud unikaalselt ühtne (err.ee).
- (485) **Koroonat arvestamata** elame ilusal ajal (aripaev.ee).
- (486) **Vaatamise ajast lähtudes** on tähtsad ka teised Venemaa telekanalid, mida küllalt palju vaadatakse (delfi.ee).
- (487) See-est on aga tegemist ühe äärmiselt lihtsa, mahlase ja maitsva koogiga, mis **nimest lähtudes** on pisut muttide tekitatud mullakuhjade sarnane (kokkama.ee).

Mõtlemiskonverbe puudutavad suuresti samad kirjeldusprobleemid mis kõnelemiskonverbe: sündmuslikkuse taandumise või säilimisega seotud morfosüntaktilised ja funktsionaalsed määratlused. Sündmuslikkusel ja tegevussubjektiga seotusel põhineb ka mõtlemiskonverbide keskne hüpoteetiline erinevus kõnelemiskonverbidest: mõtlemiskonverbid (483–487) näivad olevat vähem sündmuslikud kui kõnelemiskonverbid (475–482); need näivad seostuvat keeletekasutaja asemel pigem üldisikuga; ning näivad seostuvat üldisikuga mõnevõrra nõrgemalt kui kõnelemiskonverbid keeletekasutajaga. See avaldub asjaolus, et pragmatiseerunud konverbid ei viita nii selgelt lausesündmuse välise tegevussubjekti (inter)-subjektiivsele tegevusele, vaid nende tõlgendus on nihkunud ebaisikulise või n-ö objektiivse hoiaku, perspektiivi või suhtumise poole. Nii üldisema tähenduse kui ka täistähendusliku laiendi vaba vahelduvuse poolest läheneb enamik pragmatiseerunud mõtlemiskonverbe kaassõnafaasidele – konverbi grammatiseerumise tulemusele.

Sündmuslikkuse määra ja laiendi olemasolu alusel võib eristada mõtlemiskonverbi põhjal pragmatiseerunud keelendi kolme avaldumiskuju: (inter)subjektiivseid, laiendiga ja osaliselt säilinud sündmuslikkusega mõtlemiskonverbe (482–487), mis on lähedased kõnelemiskonverbidele; taandunud sündmuslikkusega ja ilma laiendita rõhumäärsõnu-üldlaiendeid (488–490); taandunud sündmuslikkusega ja vabalt vahelduva laiendiga keelendeid (491 jj), mis lähenevad grammatiseerunud kaassõnale. Avaldumiskujud puutuvad omavahel kokku, sh ühe (või ühevormilise) keelendi kasutuse piires.

Mõtlemisega seotud konverbi põhjal pragmatiseerunud, ilma laiendita ja taandunud sündmuslikkusega üldlaiendeid esindavad siinses ülevaates *kahtlemata* ja *kokkuvõttes* (488–489). Neil on keelenditest *ausalt öeldes* ja *tõele au andes* silmatorkavalt erinevaid omadusi, mis seostuvad eelkõige laiendi olemasolu ja (inter)-subjektiivse tähenduse ekspressiivsusega.

- (488) **Kahtlemata** tuleb teha palju kodutööd ja siis kiiresti oludega kohaneda (err.ee).
- (489) Kallim on **kokkuvõttes** odavam (logistikauudised.ee).

Silmatorkavate erinevuste varjus on keelenditel *kahtlemata* ja *kokkuvõttes* keelenditega *ausalt öeldes* ja *tõele au andes* sarnasusi, mille põhjal väärivad nende kujunemistee kirjeldamisel vaagimist samad võimalused: pragmatiseerumine ja

(seejärel) leksikaliseerumine. Need sarnased omadused on kirjeldatavus esimesele isikule viitava konverbi põhjal pragmatiseerununa (vt ka P5), taandunud sündmuslikkus ja (inter)subjektiivne suhtumuslik modaaltähendus. Asjaolu, et *ausalt öeldes* ja *tõele au andes* võivad väljendada usutavushinnangu kõrval väärtushinnangut, aga *kahtlemata* n-ö puhtamalt usutavushinnangut ja *kokkuvõttes* evidentsiaalset tähendust, ei seostu otseselt nende võimaliku leksikaliseerumisega, vaid pragmatiseerumisega, usutavasti juba kõnelemis- ja mõtlemisverbilise lähtekeelendi erinevusega. Mis puudutab laiendi olemasolu, siis selle olulisus seostub kriteeriumide kirjeldusliku kaalu ja hierarhiaga. Siinse käsituse järgi ei ole laiendi kinnistumine ei leksikaliseerumise ega pragmatiseerumise tarvilik tingimus, vaid tarvikliku tingimuse – sündmuslikkuse taandumise, asjaolu täpsustumise ja/või funktsiooni (inter)subjektiveerumise – võimalik ilming, mis võib oleneda pragmatiseerumise aluseks olevast konverbitarindist. Peale selle võib ka keelendi *kokkuvõttes* kasutuses leida püsiühendiks kinnistumisega sarnase kokkukirjutuse juhtumeid, mis võivad seostuda leksikaliseerumisega.

(490) Ajalugu teeivad **lõppkokkuvõttes** ajaloolased (opleht.ee).

(491) Sõnad on head, aga **üldkokkuvõttes** mõnitamine (postimees.ee).

Seega väärrib nelja keelendi – *ausalt öeldes*, *tõele au andes*, *kahtlemata* ja *kokkuvõttes* – kasutuse põhjal uurimist konverbi pragmatiseerumise ja (edasise) leksikaliseerumise võimalus. Võrreldes ainult pragmatiseerunud või vähem leksikaliseerunud keelenditega (vt 475–487) on need tähelepanekuliselt sagedamad, vahelduvama sõnajärjelise asukohaga, lausesündmuse välise tegevussubjektiga nõrgemalt seotud, aga seda selgema (inter)subjektiivse modaaltähendusega üldlaiendid.

Ulatuslikumalt kui leksikaliseerumisega põimub (mõtlemis)konverbi põhjal pragmatiseerunud keelendite kasutus grammatiseerumisega. Pragmatiseerumise ja grammatiseerumise seose käsitlemise huvides tasub eristada järgmisi vahelduvaid tunnuseid: sündmus – seos; seotus keeletekasutaja/üldisiku või lausesündmusega; asjaolu leksikaalsus – (inter)subjektiivsus; ja keelendi lauseliikmelisus – (mitte)lauseliikmelisus. Funktsionaalselt ei pruugi need tunnused vahelduda kahe-kolme diskreetse väärtuse vahel, vaid võivad vahelduda paljude vahepealsete väärtustena.

Järgnev käsitlus esitab näidete põhjal hüpoteesi, et nende tunnuste vaheldus on suures hulgas kontekstides korrelatsioonis ning selle korrelatiivse vaheldusega seostub konverbi põhjal pragmatiseerunud keelendite grammatiseerumise määär. Nende tunnuste korrelatiivset vaheldust selgitab see, et (inter)subjektiivse konverbitarindi sündmuse taandudes seoseks hakkab grammatiseerunud konverb seostuma keeletekasutaja ja üldisiku asemel lausesündmusega. Kui kaob konverbi põhjal pragmatiseerunud keelendi tegevussubjektiline seotus keeletekasutaja/üldisikuga, siis ei ole keelend enam tegevussubjekti kaudu (inter)subjektiivne. Kui sellel keelendil ei ole ka muud (inter)subjektiivset, nt modaalselt funktsiooni, vaid see tõlgendub määruslikuna, siis on see – sündmuslikkuse ja tegevus-

subjektiga seotuse taandumise järel – kirjeldatav grammatiseerunud kaassõna-fraasina.

Kirjeldatud hüpoteesihulga aluseks on tähelepanekud, mis põhinevad keelen-dite *lähtudes*, *võrreldes*, *alustades* ja *rääkimata* kasutusel. Siinne käsitlus esitab hüpoteesi, mille järgi on osa selliste keelendite kasutusest kirjeldatav pragmati-seerununa ja seejärel grammatiseerununa. Sellise kirjelduse keskne eeldus on lähtetarindi kontekst: mõtlemis- või rääkimiskonverb (492–494), mille põhilause seostub esimese isiku või üldisikuga.

- (492) **Lähtudes DBAE neljast kunstidistsipliinist**, võib leida eelnevate teemade ja kunsti ajaloo, kunsti esteetika ja kunstikriitika sarnasusi (opleht.ee).
- (493) **Lõpust alustades** ütlesin nii, et kõik 20 mängijat on teinud suure sammu (jkposeidon.ee).
- (494) **Eri keeli võrreldes** näeme hõlpsalt, et eesti „emakeel“ ei ole midagi erakordset (opleht.ee).

Peale siin esitatud võimaluse väärrib edaspidi uurimist asjaolu, et nende keelendite aluseks ei ole mitte esimese isikuga seotud põhilause väljendav, vaid nt kolman-das isikus põhilausega samasubjektiline konverbitarind, mille põhjal saab neid tarindeid kirjeldada grammatiseerununa. Nende tarindite (inter)subjektiivne kasutus jääb sellisel juhul probleemiks, mis nõudab omaette käsitlust.

Keelend *lähtudes* (486–487; 495–498) võib vastata kolmele kirjeldusele, väljendades konverbisündmust; (inter)subjektiivset tegevust, mis seostub keele-kasutaja/üldisikuga; või (kaassõnalist) isikuta seost, mille kohaselt oleneb lause-sündmus *lähtudes* laiendi abil väljendatud nähtusest. Keelendi *lähtudes* kasutuse eriline omadus on konverbilise, pragmatiseerunud ja grammatiseerunud tõlgen-duse sarnasena avaldumise kontekstide rohkus.

Konverbilisele tõlgendusele vastab *lähtudes* kontekstis, kus esildub põhi-sündmusega samasubjektiline ja leksikaalselt seotud sündmuslik tõlgendus (495–496). (Inter)subjektiivse evidentsiaalsusmarkerina väljendab *lähtudes* markeerit-ava keelendi abil väljendatud otsuse vm nähtuse eeldust vm arvestatavat infot. Grammatiseerunud kaassõnana väljendab *lähtudes* lausesündmuse isikuta seost mõne nähtusega. Nõnda tõlgenduv *lähtudes*-fraas on lähitähenduslik kaassõna-fraasidega, mille tuum on nt *alusel*, *põhjal*, *järgi*, *seisukohast*, *suhtes*, *poolest*, ja määrsõnafraasiga, mille tuum on *lähtuvalt*, ning mida võib kirjeldada viisi-määruslikuna. Oletatavasti on *lähtudes* kasutus grammatiseerunud nii, et on nõrgenenud seos keelekasutaja ja üldisikuga ning ühtlasi on sündmus taandunud seoseks, mis ei ole enam selgelt (inter)subjektiivne, vaid on vaadeldav leksikaalse asjaolu, VIISINA. Vaatekohta, eeldust vms väljendavate kaassõnafraaside kasutus väärrib uurimist kui leksikaalse ja pragmaatilise, objektiivse ja (inter)subjektiivse tõlgenduse kokkupuuteala.

- (495) .. **mõistlikkuse põhimõttest lähtudes** ei saanud taotlejalt oodata, et ta toetuse taotlemise ajal selle asjaoluga arvestaks (pria.ee).

- (496) **Kohtu selgituse kohaselt sõnavabaduse põhimõttest lähtudes** ei saa negatiivsete hinnangute avaldamist keelata (cuesta.ee).
- (497) Kas **edukaks saamise aspektist lähtudes** tuleks olla täielik tipptegija ühes kitsas valdkonnas või lihtsalt hea väga laial rindel? (facebook.com).
- (498) **Sellest lähtudes** võiks nende raievanus viljakates kasvukohatüüpides olla 20-25 aastat (eramets.ee).
- (499) Planeerimine ja ehitamine Mustvees **lähtudes planeerimisseadusest, ehitus-seadustikust ja linna üldplaneeringust** (emu.ee).
- (500) **Ilmaprognoosist lähtudes** homme riietumissoovitus kõigile laulupeolistele: keep ja kummik (2025.laulupidu.ee).

Ka keelendite *alates* ja *alustades* kasutuses kohtuvad konverbiline, grammatiseerunud ja pragmatiseerunud tõlgendus. Enamik keelendi *alates* kasutust on kirjeldatav grammatiseerununa: *alates* väljendab seost, mille järgi on selle laiend põhja ajaline vm lähtekoht (501–502).

- (501) See on liigutav lugu kahe peategelase Elena ja Lila elukestvast sõprusest, **alates lapsepõlvest** kuni küpse eani (postimees.ee).
- (502) Tegevuse künnisvõimsused, **millest alates** on vajalik paikse heiteallika käitaja tegevuse registreering, registreeringu taotluse, tõendi ja aastaaruande vorm ning aastaaruande esitamise kord (riigiteataja.ee).

Suur osa keelendi *alustades* kasutusest on kirjeldatav pragmatiseerununa: *alustades* väljendab raamlause suhtes (inter)subjektiivset, metakeelselt kommenteerivat tegevust ja seostub sageli keelendiga *lõpetades* vm (503–506). Võimalik on ka keelendi *alustades* tegevussubjekti ja sündmuslikkuse taandumine, mille kaudu taandub (inter)subjektiivne sündmus ühtlasi isikuta seoseks. Kui *alustades*-tarindi või -fraasi abil väljendatud asjaolu tõlgendada leksikaalsena, siis on ka osa *alustades*-keelendi kasutust kirjeldatav grammatiseerununa või grammatiseeruvana.

- (503) **Hilisemast ajast alustades**, siis Peetri kihelkonnas kanti potisisisest villasest riidest kampsunit/poolkuube .. (blogspot.com).
- (504) **Alustades suurendatud koefitsientidest ja riskivabadest panustest spordihuvilistele ning jätkates heldete tasuta keerutuste ja eksklusiivsete boonustega kasiinomängijatele**, leidub midagi igapähele (coolbet.com).
- (505) Olemas on kõik eluks vajalik **alustades mööblit, lõpetades tehnikaga** (rendin.ee).

- (506) .. selgitada seda, et **veemotoga alustades** ja **autoralliga lõpetades** on meil viimastel kümnenditel esile kerkinud terve plejaad motosportlasi, kes on suutnud end kehtestada ka maailma teravamais tipus (ohtuleht.ee).

Ka keelendit *alates* kasutatakse (inter)subjektiivses loetelu alustavas funktsioonis. Juhul kui selline tõlgendus seostub keelekasutaja/üldisikuga, on ka osa keelendi *alates* kasutust kirjeldatav pragmatiseerununa, mida võib seostada nii keelendi *alustades* analoogiaga kui ka keelendi *alates* grammatiseerunud kasutuse metonüümiaga.

- (507) Töötajad ja reaalne maakonna arendustegevus – **alates haridusest** ja **lõpetades ettevõtlusega** – on toimunud JAK-is (jarva.kovtp.ee).

- (508) Meie portfoolios on kõike **ümbermaailmareisist alates** ja **rohkem kui 7000kilomeetrise Peking-Delhi maismaaretkega lõpetades** (gotravel.ee).

Konverbiline, grammatiseerunud ja pragmatiseerunud tõlgendus on keelendite *alates* ja *alustades* kasutuses sageli lähedased: üks keelend võib tõlgendada nii põhilause tegevussubjektiga seotud sündmusena, keelekasutaja/üldisikuga seotud sündmusena kui ka nähtuse ja lausesündmuse isikuta seosena. Seejuures ei pruugi tõlgenduste vahel avalduda nii suurt erinevust, et see ilmneks mitmetitõlgendatavusena. Konverbilise, grammatiseerunud ja pragmatiseerunud tõlgenduse avaldamise asjaolud nõuavad omaette uurimist, aga tähelepanekute põhjal tundub, et tavaliselt esilduv mitme võimaliku tõlgenduse kontekstis grammatiseerunud, ilma tegevussubjektita tõlgendus. Grammatiseerunud seose esilduvust võib seostada nii selle sageduse kui ka grammatiseerunud tõlgenduse üldisusega, mis on seotud tegevussubjekti ja sündmuse üksikasjade taandumisega. Üldine tõlgendus sobib paljudesse kontekstidesse ja selle töötlemine võib olla lihtsam.

- (509) Pärastlõunal jääb **põhja poolt alates** sadu harvemaks (err.ee).

- (510) **Sealt alates** püsib kõrgharidusega inimeste protsentosa rahvatikust 40% ümber kuni 70-aastaste vanuserühmani, **kust alates** hakkab nende suhtosa vähenema (rahvaloendus.ee).

- (511) Projektiala asub Tartu linnas, on lineaarse kujuga ning **raudteejaama poolt alustades** poolitab Vaksali ja Tammelinna linnaosasid (emu.ee).

Keelend *võrreldes* paistab silma nii sageduselt kui ka kontekstiga seostumise mitmetisuselt – see tuleneb tegusõna *võrdlema* asjaoludest. Keelendi *võrreldes* konverbiline kasutus (512–517) vastab VAHENDILE, mis kombineerub tihti TINGIMUSEGA ja võib kombineeruda AJAGA. *Võrreldes*-tarindiga seostub hulk asjaolusid: võrdleja (tegevussubjekt), võrreldav (tegevusobjekt), võrdlusalus ja võrdluse tulemus, tavaliselt hinnang vm otsus. Võrdleja rollis on põhilause tegevussubjekt, võrreldavat väljendab konverbitarindi sihtis või on see mõistetav konteksti, sh põhilause põhjal; võrdlusalust väljendab konverbi laiend ning võrdlemise tulemust põhilause. Kontekstis, mis on kirjeldatav konverbilise tõlgenduse

kohasena, võib siiski esilduda iseseisvunud, pragmatiseerunud ja/või grammatiseerunud tõlgendus, eriti kontekstis, kus võrreldav on mõistetav konteksti põhjal (516–517).

- (512) Sageli anname hinnangu oma tegevusele **ennast teistega võrreldes** (eestikirik.ee).
- (513) **Isiklike kogemuste järgi breiktantsuvõistlusi ja olümpiaade võrreldes** ütleksin, et efekt on sarnane: tekib hasart ja sa hakkad rohkem pingutama (opleht.ee).
- (514) **Täheaja majalugusid omavahel võrreldes** ütleksin, et see lugu on neist kõige ühtlasem ja paremini kirjutatud (baas.ulme.ee).
- (515) **End teistega võrreldes** võib selguda, et häbenemiseks pole põhjust (maaleht.delfi.ee).
- (516) **Varem testitud (Husu 2016) ükskeelsete lastega võrreldes** võib tõdeda, et kakskeelsete laste kontseptuaalne sõnavara oli peaaegu võrdne ükskeelsetega (hm.ee).
- (517) **Varasemate kogemustega võrreldes** ütleksin, et vähik WRC-autos selle tege-likku kiirust ei tunneta (opleht.ee).

Keelendi *võrreldes* iseseisvunud tõlgenduse (518–522) kontekstis on võrdlemis-sündmuse asjaolud esindatud, aga mõni neist on muutunud. Endist viisi väljendab võrdlusalust konverbi laiend ja võrdlemise tulemusel antud hinnangut põhilause. Võrreldav tegevusobjekt on mõistetav konteksti, sageli põhilauses hinnangu põhjal. Iseseisvunud tõlgendus erineb konverbilisest sündmuslikkuse ja tegevus-subjektiga seotuse poolest, mis võib avalduda nii pragmatiseerununa kui ka grammatiseerununa. Tõlgendus, mille kohaselt *võrreldes* väljendab keelekasutaja/üldisiku tegevust, on pragmatiseerunud. Tõlgendus, mille kohaselt *võrreldes* väljendab lausesündmuse ja laiendi abil väljendatud nähtuse leksikaalset seost, on kirjeldatav pragmatiseerununa ning seejärel sündmuslikkuse ja tegevussubjektiga seotuse taandumise teel grammatiseerununa. Grammatiseerunud tõlgenduse määrustähenduse-kohane kategoriseerimine on probleemne, kaalumist väärivad viisi- ja sõltuvusmääruslik määratlus.

- (518) **Võrreldes märtsiga** mõjutasid aprilli indeksit enim tervishoiuteenuste ning toidu ja mittealkohoolsete jookide hinnatõus (uueduudised.ee).
- (519) Kahepoolsed magnetid pakuvad kahekordset kontaktpinda, mis tagab erakordse jõudluse **võrreldes ühepoolsete magnetitega** (soov.ee).
- (520) **Võrreldes kohalike valimistega** on kandidaadid olnud kukupaid (err.ee).
- (521) See puuvili näeb hüpermarketis üsna ebatavaline välja **võrreldes meie tuttavate õunte, pirnide ja banaanidega** (mema.ee).
- (522) Mis seisus oled sina **võrreldes konkurendiga** (kaubandus.ee).

Kokkuvõttes ilmestab keelendite *lähtudes*, *alustades*, *alates* ja *võrreldes* kasutus konverbilise, pragmatiseerunud ja grammatiseerunud tõlgenduse kokkupuuteala. Hüpoteetiliselt on keelendite *lähtudes*, *alustades* ja *võrreldes* konverbilisest tõlgendusest pragmatiseerunud (inter)subjektiivne tõlgendus ja sellest omakorda taandunud-üldistunud grammatiseerunud tõlgendus, mis avaldub lausesündmuse ja nähtuse seosena. Neid seoseid silmas pidades avaldub vaadeldud keelendite kasutuses leksikaalse, (inter)subjektiivse ja grammatilise funktsiooni, infiniit-tarindi ja kaassõnafraasi, määruse ja üldlaiendi ning tegusõna ja kaassõna tihedaid kokkupuuteid. Veelgi enam, sinse käsitlusviisi järgi avaldub nende keelendite kasutuses leksikaalse (sündmusliku VAHENDI) tõlgenduse muutumine (inter)-subjektiivseks ja (inter)subjektiivse tõlgenduse muutumine leksikaalseks, mitte-sündmuslikuks VIISI tõlgenduseks. Viimane, kaassõnafraasi leksikaalne tõlgendus, on esimesest, konverbitarindi leksikaalsest tõlgendusest lihtsam sündmuslikkuse, tegevussubjekti ja VAHENDI kui VIISI täpsema alltähenduse taandumise poolest.

Keelendi *rääkimata* iseseisvunud kasutusel (523–526) on sarnasusi konversatsiooniliste kõnelemiskonverbidega, pragmatiseerunud ja grammatiseerunud keelenditega *lähtudes*, *alustades* ja *võrreldes*, ning ka pragmatiseerunud ja leksikaliseerunud keelenditega *ausalt öeldes*, *tõele au andes*, *kokkuvõttes* ja *kahtlemata*. (Inter)subjektiivsus, suur sagedus, vabalt vahelduv laiend, taandunud sündmuslikkus ja konverbitarindiga võrreldes lisandunud enesestmõistetavuse tähendus muudavad keelendi *rääkimata* siin jaotises käsitletud keelendite seas eriliseks.

Pragmatiseerunud tõlgenduse järgi seostub *rääkimata* keelekasutaja või üldisiku (inter)subjektiivse-konversatsioonilise kõnelemisega. Grammatiseerunud tõlgenduse järgi väljendab *rääkimata* oma põhja ja laiendi abil väljendatud nähtuse seost, mis ei viita ühegi tegevussubjekti kõnelemisele. Sellele lisaks esildub *rääkimata* kasutuses kolmaski tõlgenduslik asjaolu: *rääkimata* ei väljenda puhtalt selle laiendi abil väljendatud nähtusest rääkimata jätmist, vaid väljendab sellele lisaks (ilm)selguse ja enesestmõistetavusega seotud tähendust, mis avaldub tavaliselt nii, et lause väide kehtib *rääkimata* laiendi kohta veel kindlamalt kui lause vahetu moodustaja kohta.

- (523) Sobiva(te) lennumasina(te) hankimine ja ekspluatatsioon nõuaks muidugi läbi-mõtlemist, **rääkimata ohutuse tagamisega seonduvast** (postimees.ee).
- (524) Teades selle kultuuri agressiivseid ja vallutavaid omadusi, ei ole kõik rõõmsad, kui näevad seda taime oma aias, **rääkimata köögiviljaedast** (ardula.ee).
- (525) Visalt soojeneva lehekuu neljas laupäev toob studiosse erudiidid-humanitaarid, **loodusinimestest ja materjaliteadlasest rääkimata** (kuku.pleier.ee).
- (526) On teema, mis täna ajab kapitaalselt närvi - Eesti Pank ei suuda ei liita ega lahutada, **rääkimata analüüsivõimetusest**, nagu ikka nende majandusprognoosid (x.com).

Enesestmõistetavuse lisatähendusega seoses väärib kaalumist võimalus kirjeldada *rääkimata* iseseisvunud kasutust ka leksikaliseerununa. Võimalikuks leksikaliseerunud, st kinnistunud mitte-kompositsiooniliseks tähenduseks on *rääkimata*

laiendi abil väljendatud nähtuse enesestmõistetavus lause väite suhtes. *Rääkimata* tinglik leksikaliseerumine ei avaldu aga ühe sõna ega ühendi kinnistumisena, vaid vabalt vahelduva laiendiga, st skemaatilise tarindi või fraasi tähenduse spetsiifilisemaks muutumisena.

Ühtlasi on keelendil *rääkimata* olulisi erinevusi keelenditest *ausalt öeldes*, *tõele au andes*, *kahtlemata* ja *kokkuvõttes*. Keelendi *rääkimata* vabalt vahelduvast täistähenduslikust laiendist ning *rääkimata* seoseks taandunud tähendusest tuleneb asjaolu, et *rääkimata* ei väljenda lause (inter)subjektiivset ega leksiikaalset asjaolu, vaid moodustab (inter)subjektiivse asjaolu koos laiendiga. Selline erinevus on kirjeldatav grammatiseerumise põhjal. Seega eristaks keelendit *rääkimata* teistest pragmatiseerunud ja leksikaliseerunud keelenditest (*ausalt öeldes* jt) grammatiseerumine ning teistest pragmatiseerunud ja grammatiseerunud keelenditest (*lähtudes*, *alustades*, *võrreldes*) leksikaliseerumine.

Kirjelduse kehtivus oleneb mitmest eeldusest. Kirjelduse asjakohatuse võivad välja tuua nii diakrooniline uurimus kui ka põhjalikum kirjeldus. Siinse käsituse järgi avaldub aga *rääkimata* iseseisvunud tõlgendus (523–526) nii pragmatiseerumise, leksikaliseerumise kui ka grammatiseerumise tulemusena. *Rääkimata* on hakanud seostuma lausesündmuse välise tegevussubjektiga ning on seejärel kaotanud sündmuslikkuse ja seotuse tegevussubjektiga, säilitades aga seose vabalt vahelduva laiendiga, millega ühenduses on *rääkimata* hakanud seostuma enesestmõistetavuse tähendusega. Hüpotetiliselt on esmane tähendusmuutus olnud pragmatiseerumine, millele on järgnenud sündmuslikkuse nõrgenemine ja enesestmõistetavuse tähenduse lisandumine. Grammatiseerumine ja leksikaliseerumine on võinud avalduda enesestmõistetavuse tähendusega kaassõnafraasi kujunemisel põimunult.

Sarnaselt *rääkimata* iseseisvumisega, aga sellest otseselt olenemata on mitmetine ka *rääkimata* määratlus: kas see on kaassõna või midagi muud, ja kui see on kaassõna, siis mis määрусena toimib selle fraas?

Pidades silmas nii *rääkimata* grammatiseerumisele omaseid jooni kui ka teistest konverbi põhjal grammatiseerunud keelenditest erinevat funktsiooni, mis on (inter)subjektiivsem ega vasta hästi ühelegi määрусele, väärrib kaalumist võimalus kirjeldada keelendit *rääkimata* siduva üldlaiendina, täpsemalt fraasilaiendist ühendava konnektiivina, mille kirjeldus (Hennoste 2017: 485) eesti süntaksi käsitluses näib *rääkimata* kohta üldiselt kehtivat: „laiendid ühendavad oma mõju- alasse kuuluva objekti, nähtuse vms teiste sama klassi objektide või nähtustega, osutades seejuures, et see objekt on viimaste suhtes esile tõstetud“. *Rääkimata* tõstab laiendi abil väljendatud nähtuse esile raamlause kontekstis raamlause laiendi suhtes. Seda silmas pidades võib *rääkimata* väljendada raamlause laiendi ja *rääkimata* laiendi vahelist ühendavat või seletavat rinnastust, millel on (inter)subjektiivne lisamõde (vt Erelt 2017c: 614; Hennoste 2017: 485).

Lausesündmuse väline tegevussubjekt ei pruugi olla ainult implitsiitselt mõistetav keelekasutaja/üldisik nagu kõigis seni kirjeldatud pragmatiseerunud keelendites, vaid võib avalduda ka eksplitsiitselt, nn genitiivagendina, nagu *arvates*-tarindi kasutuses (527–530). *Arvates*-tarindi tegevusobjekt on enamasti raamlause sündmus. Niisuguse tegevussubjekti ja tegevusobjekti kaudu on raamlause

sündmus *arvates*-tarindi tegevussubjektile tajutav. Ühtlasi täidab *arvates*-tarind muude mõtlemiskonverbidega sarnaselt VAHENDILE vastavat evidentsiaalset rolli ning toimib ka kitsas tähenduses (inter)subjektiivsena, seostudes lausesündmuse välise, kõneolukorraga seotud esimese või teise isikuga (529–530).

(527) **Ametniku arvates** rikkus tööküsi tema tervise (ekspress.delfi.ee).

(528) **Rahvuslooma ümarlaua arvates** on hundihirm asjata (ejs.ee).

(529) RMK on **minu arvates** heades kätes (rmk.ee).

(530) Milline idee on **Sinu arvates** Tartule parim? (tartu.ee).

Eksplitsiitne lausesündmuse väline tegevussubjekt on konverbitarindite ja nende põhjal iseseisvunud keelendite seas eriline, ja erilised on ka selle kirjeldamise probleemid. Siinse käsituse järgi esilduvad võimalus kirjeldada *arvates*-tarindit grammatiseerununa, pragmatiseerununa – ja konverbitarindina. Grammatiseerununa kirjeldamise otstarbekus oleneb sellest, kas keelendi sündmuslikkus on piisavalt taandunud, et kirjeldada seda seosena, mis moodustab koos tegevussubjektiga mõne leksikaalse asjaolu. Ainult grammatiseerununa kirjeldamiseks ei sobi hästi *arvates*-tarindi tähendus, mis on pigem (inter)subjektiivne kui leksikaalne. See, kui palju *arvates*-tarindi sündmuslikkus on säilinud või taandunud, nõuaks lähemat uurimist. Tähelepanekute põhjal ei tundu suur tähendusmuutus, sündmuslikkuse taandumine, vajalik, pidades silma asjaolu, et *arvamine* sobib leksikaalselt, sündmusena, sellesse (inter)subjektiivsesse rolli (527–530). Konverbitarindina kirjeldamise kasuks räägib *arvates*-tarindi (suhteliselt) säilinud leksikaalne tähendus ning konverbitarindi üldine seos põhilausega, millel on suuri sarnasusi teiste niisuguste konverbitarinditega, mille põhisündmuse tegevussubjektist erinevat tegevussubjekti väljendab konverbi laiend ja mille tegevusobjektina on mõistetav põhisündmus (*kellegi teadmata, kellegi nähes, kellegi kuuldes*). Nende tarindite tegevussubjekti seotus lausesündmusega väärib omaette uurimist, aga oletamisi võib öelda, et nii ARVAJA, MITTETEADJA, NÄGIJA kui ka KUULJA on lausesündmuse tunnetajad, kelle vahel erineb seotus tunnetatava sündmusega. NÄGIJA-KUULJA on lausesündmusega füüsiliselt seotud, ning *teadmata*-tarind laiendab pragmaatilistel asjaoludel põhisündmusi, millega *teadmata*-tarindi tegevussubjekt on nii seotud, et tema kursis olek nende sündmuste asjaoludega oleks ootuspärane (nt *maksab nüüd laene, mis võeti tema nimele tema teadmata; sõnumeid salvestati meie teadmata*). ARVAJA seos arvatava sündmusega on vähem konkreetne, ning ühtlasi on *teadmata*-, *nähes*- ja *kuuldes*-tarindite põhisündmused kindlad, aga *arvates*-tarindi sündmused mitte, nii et *arvates*-tarind ise on vaadeldav põhisündmuse tõenäosuse markerina või sellega sarnasel viisil tinglikustava evidentsiaalsusmarkerina. Võttes kokku *arvates*-tarindi kaks asjaolu – ühelt poolt vastavuse leksikaalsele konverbitsündmusele ja teiselt poolt (inter)subjektiivsuse – esildub selle kirjeldamiseks seni väljendamata võimalus: (inter)subjektiivne marker, mis ei ole pragmati-

seerunud, grammatiseerunud ega leksikaliseerunud, vaid väljendab (inter)-subjektiivset asjaolu leksikaalselt. Selline määratlus ei pruugi kehtima jääda, aga väärib siiski kaalumist: (inter)subjektiivne funktsioon ei eelda keelendi iseseisvumist, kui keelendi leksikaalne tähendus avaldub markeeritava keelendi tähenduse suhtes (inter)subjektiivsena.

Pragmatiseerunud tõlgendus ei pruugi seostuda konverbi ega selle põhjal iseseisvunud keelendi tegevussubjektiga nagu kõigi seni kirjeldatud pragmatiseerunud keelendite tõlgendus, vaid see võib seostuda modaalhinnanguga, mis teeb keelekasutaja subjektiivse kohalolu tajutavaks.

Järgmiseks vaadeldavad keelendid väljendavad asjaolu, mille sündmuslikkus on taandunud ja mille kvalitatiivne sisu on täienenud, kusjuures selle asjaolu kvaliteedis avaldub leksikaliseerumine ja pragmatiseerumine, leksikaalse ja (inter)subjektiivse asjaolu, määruse ja üldlaiendi ning määrsõna- ja rõhumäärsõna ajalooline ja/või tänapäevane kokkupuude. Üldistatult ja hüpoteetiliselt on nende keelendite iseseisva kasutuse kujunemine mõistetav sündmuse taandumisena kvaliteediks, mis on võrreldes lähtetarindiga täienenud mõne subjektiivsemodaalse tähenduse võrra. Need keelendid väljendavad lausesündmuse hinnangulist asjaolu.

(Inter)subjektiivsus esildub keelendite *tingimata* ja *tahes-tahtmata* kasutuses. *Tingimata* iseseisvunud kasutuse hüpoteetilise lähtekohana on kirjeldatav sama-subjektiline, sh kolmanda isikuga seotud konverbitarind, mis väljendab põhisündmuse VIISI, täpsemalt ära jäänud VAHENDIT (531). Selline lähtetarind erineb kõigist seni käsitletud pragmatiseerunud keelendite lähtetarinditest, nt *kahtlemata* lähtetarindist, mis seostuvad keelekasutaja või üldisikuga: *tingimata* ei pruugi olla iseseisvunud konversatsioonilisuse kaudu. Iseseisvunud *tingimata* (532–535) leksikaliseerumine seisneb selles, et see ei väljenda tingimise toimumata jäämist, vaid põhisündmuse kvalitatiivset asjaolu. *Tingimata* pragmatiseerumine seisneb selle tugevdavas modaal tähenduses. Iseseisvunud *tingimata* on kirjeldatav sündmusest modaalseks kvalitatiivseks asjaoluks leksikaliseerununa ja pragmatiseerununa. Leksikaliseerumise oletuslikku konteksti ilmestab (kunstlikult) näide 532, milles esinevat keelendit *tingimata* võib vaadelda konverbina, mille kontekstisidus laiend (*selle üle*) on implitseerunud. Samas näites avaldub modaal tähenduse lisandumise ehk pragmatiseerumise võimalik lähtekoht: modaalne kontekst.

Vajalikkusmodaalsuse kontekstis tugevdab *tingimata* vajalikkust (532), aga ilma ühegi teise modaal markerita (533–535) kontekstis väljendab *tingimata* episteemilist modaal sust, mis näib tähelepanekute põhjal avalduvat tavaliselt millegi sellise tõsikindlusena, mida kontekstis eitatakse ja/või küsimustatakse. Nii näib, et *tingimata* põhiline roll on tugevdada midagi ümberlükatavat. Selline pragmaatiline käik võib esilduda ka teiste tugevdavate modaalpartiklite kasutuses ja seostuda sellega, et tugevdatud väidet on mugav ja turvaline kummutada.

(531) Lukase korter üüriti **hinna üle tingimata** (epl.delfi.ee).

(532) Meie peame **tingimata** rahvast tundma õppima (kjt.ee).

(533) Hariduslik erivajadus ei tähenda **tingimata** õppimisvõimetust (postimees.ee).

(534) Seebikarp ei sisalda **tingimata** seepi (kuulutaja.ee).

(535) Pole ühtegi kaalukat argumenti, miks peaks omavalitsused alkoholimüügi kella-
aegade üle **tingimata** omaette ja isemoodi otsustama (sakala.postimees.ee).

Keelendi *tahes-tahtmata* oletuslikku ajaloolist lähtekohta esindab 1960ndatel kasutatud keelend (536), kus konverbid *tahtes* ja *tahtmata* kontekstisidusatele osalistele on viidatud *ise* abil. Implitsiitsete osalistega keelendit, mida on võimalik tõlgendada konverbina, ilmestab näide 537. Konverbitarind (536–537) on põhilausega samasubjektiline ja *tahtmise* tegevusobjektiks on põhisündmus: *tahtes* väljendab põhisündmuse TINGIMUST, *tahtmata* TINGIMUST-MÖÖNDUST. *Tahes-tahtmata* iseseisvunud tõlgendusele on omane vahelduv kirjutusviis (538–544). Omaette küsimus on, kas kirjutusviisi vaheldus seostub ka tähenduse vaheldusega, nt lähedusega konverbilisele tõlgendusele. Täpsema diakroonilise uurimise eelse hüpoteesina võib oletada, et kokkukirjutus eeldab üldiselt eristust konverbilisest tõlgendusest. Üldisemalt võib seda tähenduse ja vormi erinevuse seost väljendada nii, et erinev vorm seostub tavaliselt erineva tähendusega, aga erinev tähendus ei pruugi nõuda erinevat vormi.

(536) .. last kasvatavad **ise seda tahtes** või **tahtmata** kõik, kes temaga läbi käivad (dea.digar.ee).

(537) Iga päev võib juhtuda, et me **tahtes** või **tahtmata** üksteist solvame (postimees.ee).

(538) Drew Barrymore'i viis lemmikraamatut, mis sind **tahes-tahtmata** sügavalt liigutavad (postimees.ee).

(539) Muru kuivab päikeselistes kohtades **tahes-tahtmata** (parnu.postimees.ee).

(540) **Tahestahtmata** tekitab see elukondliku kinnisvara puudujäägi ja tõstab seega ka korterite hindasid (domus.ee).

(541) **Tahes tahtmata** tekib enne suve küsimus, kas ja millises koguses on meelelahutust vaja? (perejakodu.ee).

(542) Mees, kes on end **tahes** või **tahtmata** naiste mällu söövitanud (ohtuleht.ee).

(543) **Tahes** ehk **tahtmata** jääb mulje, et nende erakondade praegused ülikonnad on hakanud oma kandjaid vaevama (delfi.ee).

(544) .. veider väärtustehoiak, mis ei luba end tunda hästi vanusega **tahtes-tahtmata** muutvas kehas (ohtuleht.ee).

Üldiselt on *tahes-tahtmata* iseseisvumine kirjeldatav sarnaselt *tingimata* iseseisvumisega: konverbisündmuse lesksikaliseerumise ja pragmatiseerumisena (inter)subjektiivseks kvalitatiivseks asjaoluks. (Inter)subjektiivse kvalitatiivse asjaolu täpne kirjeldus on omaette probleem, mille lahendamisel tasuks arvestada

ka teiste keelenditega. Määratlemisel esildub üldiselt modaalsus ning täpsemalt tugevdamine, tõsikindlus ja negatiivne väärtushinnang. *Tahes-tahtmata* ja mõne teise keelendi kasutuses vääriks uurimist mõne semantilise rolli, VIISI, MÖÖNDUSE ja TINGIMUSE kokkupuude tugevdamise, episteemilise tõsikindluse ja negatiivse väärtushinnanguga. Näib, et vähemalt osa neist tähendustest puutub peale *tahes-tahtmata* kokku nt keelendite *ühel või teisel viisil, igal juhul, nii või teisti, niikui-nii, igatahes, mis tahes; üldiselt, alati, möödapääsmatult, paratamatult* – ja (*ilm*)-*tingimata* kasutuses. Oletatavasti avaldub nende keelendite kasutuses mõne leksikaalse asjaolu ulatuslikkuse (äärmuslikkuse, täielikkuse, kategoorilisuse, kõikehõlmavuse vms) kokkupuude sellel asjaolul põhineva (inter)subjektiivse tugevdamisega.

Järgmisena tulevad vaatluse alla keelendid, mille abil väljendatud asjaolus esildub võrreldes rõhumäärsõnadega *tingimata* ja *tahes-tahtmata* pigem mõni leksikaalne kvaliteet, aga selle kõrval on tajutav ka mõni subjektiivne kvaliteet, mille põhjal saab neid keelendeid kirjeldada pragmatiseerununa, mitte ainult leksikaliseerununa. (Rõhu)määrsõna *elades* kasutuses puutuvad kokku leksikaalne TOIMUMISAEG ja enamasti eitust tugevdav subjektiivne funktsioon (545–547). Aja-rõhumäärsõna leksikaalne-subjektiivne kooslus näib avalduvat ka mitme teise ajasõna kasutuses: *elades*-lähedaselt keelendite *eal*, (*ei/mitte*) *iial(gi)* ja *eales(ki)* kasutuses ning mõne muu ajalise nähtusega seoses ka *alles, ikka, veel, juba, enam, jälle, viimaks* kasutuses, kus ajalane asjaolu on põimunud subjektiivse hinnanguga.

(545) Ei ole ühtegi filmi ma **elades** nii kaua teinud (facebook.com).

(546) Avastan oma keha lihasgruppides tundmatuid ja seni kasutamata lihaseid, võtan poose ja tantsuvõtteid, mida pole **elades** teinud (sky.ee).

(547) .. kes ei olnud **elades** kitarri näinudki (perejakodu.ee).

Äsja mainitud kokku puutuvate tähendustega (vt 538–547) analoogilisel alal kohutuvad konverbiline ehk sündmuslik-leksikaalne, määrsõnaline ehk kvalitatiivne-leksikaalne ja rõhumäärsõnaline ehk kvalitatiivne-subjektiivne tähendus. Täpsemalt avaldub see VIISI, KESTUSE, SAGEDUSE, HULGA, LIIGSUSE, modaalse tugevduse ja modaalse (negatiivse) väärtushinnangu kokkupuudetena. Suhteliselt selge on määratluse vastavus tõlgendusele: konverbimääratlus vastab sündmuslikule VIISILE, määrsõna-määratlus vastab kvalitatiivsele VIISILE, KESTUSELE, SAGEDUSELE ja HULGALE; rõhumäärõna-määratlus vastab LIIGSUSELE, tugevdamisele ja väärtushinnangule. Tõlgenduste avaldumine, sh kokkupuutumine ja kombineerumine, tegelikus keelekasutuses (548–558) nõuab omaette uurimist. Üldiselt avalduvad tõlgendused eri keelendite kasutuses mitmes kombinatsioonis, kusjuures tõlgenduste (metonüümse) seostumise kord näib olevat suhteliselt üldine. Leksikaalse ja subjektiivse, st määrsõna ja rõhumäärsõna keskne kokkupuuteala näib nende tõlgenduste piires olevat seal, kus KESTUS, SAGEDUS või HULK põimuvad subjektiivse-modaalse hinnanguga, nt seal, kus PALJUST saab LIIGA PALJU, ja SAGEDAST LIIGA SAGE.

- (548) Meie, vanalinna seltsi liikmed, pöördume **lakkamata** ametiasutuste poole (postimees.ee).
- (549) Kuid ei, telefon helises uuesti ja siis kohe veel korra, pikalt ja **järelejätmata**, nagu oleks keegi tirinatevahelise pausi suutnud (parnu.postimees.ee).
- (550) Ilmselt just seetõttu te mainite külalistele **järelejätmata** oma iseseisvust – umbes nii nagu vananimene, kes sulle muudkui pinda käib, et tal on veel suus kõik omaenda hambad (maaleht.delfi.ee).
- (551) Pidevus ja usaldusväärsus klientidega, **järelejätmata** püüdlus kvaliteedi ja uuenduste poole (wilckens.ee).
- (552) Kas sinu ülemus traavib ka **vahetpidamata** mööda tuba edasi-tagasi, kui ta sulle e-kirja dikteerib (postimees.ee).
- (553) Sajab ja sajab **lõpmata** (wordpress.com).
- (554) Lineaarvõrrandil on lahendeid **lõpmata** palju (taskutark.ee).
- (555) Hea tordiga kaasneb **alalõpmata** üks häda – see saab otsa (facebook.com).
- (556) Inkasso pommitab ja konto **alalõpmata** miinuses? (ohtuleht.ee).
- (557) Kaasaegne, **ilmlõpmata** kiirustav elulaad põhjustab meile väsimust, stressi ja unehäireid (raamatukoi.ee).
- (558) Kuid porken on üks **ilmlõpmata** universaalne tegelane, olgu siis toorelt riivituna või supi sisse riivituna (blogspot.com).

Leksikaalset-subjektiivset asjaolu väljendavatel keelenditel võib, aga ei pruugi olla uusi vormilisi omadusi, nagu kokkukirjutus, eesliited-täiendosad ja uued kontekstid.

7.4. Konverbi(tarindi) iseseisvumise kokkuvõte

Konverbi(tarindi) põhjal kujuneb uus keelend, kui selle tõlgendus hakkab erinevama konverbisündmusest, mille tähendus on kolmetine: see on sündmus, lausesündmuse leksikaalne asjaolu ja seostub lausesündmuse osalisega. Iseseisvunud tõlgenduse erinevus niisugusest konverbisündmusest võib avalduda kolmeti: sündmusest võib saada kvalitatiivne asjaolu, isikuta seos või lausesündmuse välise osalisega seotud (inter)subjektiivne asjaolu.

Keelend, mille sündmuslikkus taandub, hakkab väljendama lausesündmuse kvalitatiivset asjaolu, mille kvaliteet täieneb mõne lähtetarindi kontekstist pärineva omadusega. Selline muutus on kirjeldatav **leksikaliseerumisena** ja avaldub konverbi määrsõnastumisena. Siin jaotises vaadeldud konverbipõhised määrsõnad, nt *möödamines* ja *kogemata*, toimivad viisimäärusena.

Keelend, mis hakkab tegevussubjektiga seostumise asemel seostuma otse lausesündmusega, hakkab väljendama lausesündmuse isikuta seost konverbi laiendi abil väljendatud nähtusega. Selline muutus on kirjeldatav **grammatiseerumisena** ja see avaldub konverbi kaassõnastumisena. Konverbi põhjal on kujunenud nt kaassõnad *hoolimata, vaatamata, sõltumata, olenemata ja alates*.

Keelend, mis hakkab seostuma lausesündmuse välise tegevussubjektiga, hakkab väljendama lausesündmuse suhtes subjektiivset, selle sündmuse tunnetajaga seotud tähendust. Selline muutus on kirjeldatav **pragmatiseerumisena** ja see avaldub konverbitarindi üldlaiendistumisena, lause moodustajastruktuurist väljumisena. Lausesündmuse välise tegevussubjektiga seostuvad mitmesugused kõnelemis- ja mõtlemiskonverbid, nt *öeldes* ja *silmas pidades*.

Lausesündmuse välise tegevussubjektiga seotud konverbi sündmuslikkus võib taanduda seoseks või kvaliteediks. Sellise keelendi kasutuses kombineerub pragmatiseerumine grammatiseerumise või leksikaliseerumisega. Kui tegevussubjektiga seotud konverbitarindi sündmuslikkus nõrgeneb nii, et kvalitatiivne asjaolu ei rikastu leksikaalselt, vaid leksikaalse kaalu saab konverbi laiend, nii et konverb taandub väljendama laiendi ja lause isikuta seost, mis vastab mõnele leksikaalsele asjaolule, siis grammatiseerub pragmatiseerunud konverbitarindi põhjal kaassõnastumisena. Pragmatiseerumise ja grammatiseerumise diakroonilise arengu võimalus puudutab eelkõige üldisiku või keelekasutajaga seotud mõtlemiskonverbe ja avaldub nt *võrreldes* ja *lähtudes* kasutuses. Kui pragmatiseerunud konverbi sündmuslikkus taandub väljendama seost, mis vastab pigem mõnele subjektiivsele-modaalsele kui leksikaalsele asjaolule, siis jääb keelend ka grammatiseerumise järel üldlaiendiks. Selline võimalus avaldub keelendi *rääkimata* kasutuses.

Pragmatiseerumine seostub leksikaliseerumisega nende keelendite kasutuses, mis väljendavad lausesündmuse subjektiivset või leksikaalset ja subjektiivset kvaliteeti. Pragmatiseerumise ja leksikaliseerumise võimalus avaldub mitmesuguste keelendite, nt *kahtlemata, kokkuvõttes, tahes-tahtmata* ja *elades* kasutuses.

Kokkuvõttes on iseseisvunud keelendite erinevus konverbitarindist kirjeldatav kahe tähendusliku tunnuse, väljendatava nähtuse liigi ja tähenduse kirjeldustasandi väärtuste vaheldusena. Nende väärtuste kombineerumise võimalused võtab kokku tabel 8.

Tabel 8. **Konverbiline tõlgendus ja selle põhjal iseseisvunud tõlgendused liigiti ja väljendatava nähtuse liigi järgi.** Igas lahtris on mõni keelend, mille tõlgenduses või hüpoteetilises kujunemiskäigus kombineeruvad vastavad liigid.

	Leksikaalne	Subjektiivne
Sündmus	konverb	<i>rääkides, silmas pidades, arvates</i>
(Leksikaliseerunud) kvaliteet	<i>möödamannes, kogemata</i>	<i>kahtlemata, kokkuvõttes; tingimata, elades</i>
(Grammatiseerunud) seos	<i>hoolimata, alates</i>	<i>rääkimata; võrreldes, lähtudes</i>

Siinset käsitlust kokku võtva oletusena eeldab konverbi põhise keelendi kvaliteedi-tähendus leksikaliseerumist, seose-tähendus grammatiseerumist ja subjektiivne tähendus pragmatiseerumist. Üksteist need tähendused ega tähendusmuutused ei välista, vaid võivad mitmeti kombineeruda.

Siin jaotises esitatud käsitlusviisi järgi avaldub tõlgenduse iseseisvumine tähendusmuutuste paaridena: iseseisvumise käigus taandub konverbitarindi mõni tunnus ja täieneb mõni teine tunnus. Leksikaliseerumise käigus taandub sündmuslikkus ja täieneb kvalitatiivne tähendus. Grammatiseerumise käigus taandub seos tegevussubjektiga ja tiheneb seos põhisündmuse toimumisega; taanduvad sündmuse asjaolud ning avarduvad sündmuse ja nähtuse seostamise võimalused. Pragmatiseerumise käigus taandub seos lausesündmuse tegevussubjektiga ja kujuneb seos lausesündmuse välise tegevussubjektiga; või taandub leksikaalse asjaolu tähendus ja kujuneb subjektiivne tähendus. Sellele lisaks on tõlgenduslikult taanduva ja selle asemel esilduva tunnuse vahel vastavus, mille põhjal võib nende vahetumist mõista muutusena, mille käigus konverbitarindi tähenduse sündmuslik leksikaalne olek muundub teistsuguseks leksikaalseks, grammatiliseks ja/või subjektiivseks olekuks.

Konverbisündmuse mõne tunnuse erinevaks muutumine võib seostuda suurte kasutus-kontekstiliste erinevustega, mille seas torkavad silma iseseisvunud keelendi vormi, sageduse ja põhjaga seotud erinevused. Leksikaliseerumisele näib olevat omane kokkukirjutus, mille käigus vormistuvad varem süntaktiliselt seotud keelendid ortograafiliselt ühe keelendina. Tähelepanekute põhjal näib, et iseseisvumine seostub suhteliselt suure sagedusega, misjuures suurim sagedus seostub grammatiseerumisega, seejärel leksikaliseerumisega ja vähim pragmatiseerumisega (kui see ei kombineeru grammatiseerumise ega leksikaliseerumisega). Iseseisvunud keelendi ja lähtetarindi sageduslik vahekord oleneb siiski nii lähtetarindi piiritlemisest ja sagedusest kui ka iseseisvunud keelendi täpsemast funktsioonist. Neid ja muidki asjaolusid silmas pidades väärib sagedus uurimist konkreetse konverbi ja selle põhjal iseseisvunud keelendi paaride kaupa.

Iseseisvunud tõlgendus võib seostuda mitmesuguste vormiliste ja morfosüntaktiliste erinevustega konverbitarindi omadustest, mille väljaselgitamine eeldab ulatuslikumat kasutuspõhist uurimist. Oluline on, et iseseisvunud tõlgendus ei eelda konverbitarindist vormiliselt ega morfosüntaktiliselt erinevat konteksti, vaid konverbiline ja iseseisvunud tõlgendus võivad avalduda sarnases kontekstis.

Selles jaotises esitatud hüpoteesid ja käsitlusvõimalused on kontrollitavad ja rakendatavad konverbi põhjal iseseisvunud keelendite kasutuspõhisel uurimisel. Kasutuse põhjal väärivad uurimist iseseisvunud keelendite täpsemad semantilised rollid ja inforollid, sõnajärg, põhi jm kontekst, registiline jaotus ja sagedus ning lähitähenduslikud kasutusjuhud. Need omadused on uurimisväärsed võrdluses lähtetarindiga, teiste konverbi põhjal iseseisvunud keelenditega ja iseseisvunud keelendi lähitähenduslike avaldumisvõimalustega. Näiteks saab konverbi põhjal grammatiseerunud keelendi, nagu *hoolimata*-kaassõna omadusi võrrelda nii teiste grammatiseerunud keelendite, nt *vaatamata*-kaassõna omaduste kui ka leksikaliseerunud ja pragmatiseerunud keelendite omadustega. Võrdluses lähitähenduslike avaldumisjuhtudega, nt teiste mõõndust märkivate kaassõnade ja

sidenditega, saab uurida, kas iseseisvunud keelendil (*hoolimata*) on lähtekonverbiga ühiseid omadusi, mis erinevad teiste määrdusmarkerite omadustest. Selliste omaduste olemasolu oleks seostatav ühelt poolt grammatiseerumise osalisusega ning teiselt poolt kasutusmuutuse säästlikkuse ja tõhususega.

Siinse jaotise käsitusvõimalused on esitatud nii, et need oleksid rakendatavad teiste keelendite iseseisvumise käsitlemisel ning teiste morfosüntaktiliste, leksikaalsete ja subjektiivsete kategooriate seoste uurimisel.

Konverbi põhjal iseseisvunud keelendite kasutus külgneb konverbitarindi kasutusega ka sünkrooniliselt. Konverbi põhjal leksikaliseerunud keelendid külgnevad VIISI rolli täitvate tarinditega. Grammatiseerunud keelendid puutuvad kokku VIISI, VAHENDI ja MÖÖNDUSE rolli täitvate tarinditega. Pragmatiseerunud keelendid puutuvad kokku VIISI, VAHENDI, TINGIMUSE ja AJA rolli täitvate tarinditega. Sellele lisaks puutuvad pragmatiseerunud keelendid kokku grammatiseerunud ja leksikaliseerunud keelenditega.

Konverbi iseseisvumise käsitus pakub täiendavat vaatenurka ka konverbitarindi semantiliste rollide seoste. Konverbitarindi semantilise rolli käsitus (vt jaotis 4) keskmes on vaateviis, mille järgi ei ole semantilised rollid eksklusiivsed, vaid võivad avalduda koos. Iseseisvunud keelendite käsitus toetab seda vaateviisi, tuues esile konverbilise, leksikaliseerunud, grammatiseerunud ja pragmatiseerunud tõlgenduse täiendavaid kokkupuutetekste. Sellele lisaks tõusis iseseisvunud keelendite käsitluse käigus selgemalt esile tähenduste pöördvõrdelisus, avaldumine üksteise arvel: iga iseseisvunud tõlgendus avaldub konverbilise tõlgenduse asemel, erinevusena sellest, ning iseseisvunud tõlgendused avalduvad nii diakrooniliselt kui sünkrooniliselt ka üksteise asemel: iga tõlgendus esildub erinevusena teisest tõlgendusest. Seda asjaolu silmas pidades võib arvata, et kuigi tõlgendused ei ole vastuolus kategooriliselt, näivad need olevat vastuolus proportsiooniliselt. Sellise seose analoogia tõuseb esile võimalus, et ka mitme semantilise rolliga konverbitarindi rollid avalduvad tõlgenduses pöördvõrdelisena: kui nt VAHENDIT-MÖÖNDUST väljendava tarindi tõlgenduses esildub MÖÖNDUS, siis taandub VAHEND võrdelisel määral. Selle tingliku mõttekäigu võiks kokku võtta oletusena, et tõlgendus on püsiv suurus, mis võib muunduda üht liiki funktsioonist teist liiki funktsiooniks. Polüsemse keelendi, sh konverbitarindi tõlgendus muundub leksikaalsete funktsioonide vahel. Iseseisvunud keelendi tõlgendus muundub üht liiki (leksikaalsest) funktsioonist (teist) leksikaalset, grammatilist ja/või pragmaatilist liiki funktsiooniks. See, kas, ja kui, siis kuidas, võib tõlgendus kanduda kontekstis ühelt keelendilt teisele, väärrib käsitlemist edaspidi.

8. ÜLEVAADE ARTIKLITEST

Doktoritöö sisaldab viit publikatsiooni (P1–P5), mis keskenduvad konverbitarindi eri tahkudele: *des-* ja *mata-*tarindi semantilisele rollile (P1), *des-*, *mata-* ja *maks-*tarindi sõnajärjele (P2), inforollile (P3, P4) ning *des-*tarindi põhjal leksiikaalselt iseseisvunud keelendile *kokkuvõttes* (P5).

P1 kirjeldab kvalitatiivselt *des-* ja *mata-*tarindi polüseemiat, kasutades semantilisi rolle, mida on *des-* ja *mata-*tarindi (Uuspöld 1966; Plado 2015; Erelt 2017e: 814–818) ning teiste keelte konverbitarindite ja muude määruslike klauside kirjeldamiseks varem kasutatud (Kortmann 1991; König 1995; Killie, Swan 2009). Võrreldes varasemate käsitlustega võtab P1 süsteemsemalt arvesse semantiliste rollide seostumise võimalusi.

P1 tõstab esile konverbitarindi kaks erilist semantilist rolli: KAASNEMISE ja AJA. Need rollid teeb eriliseks see, et erinevalt teistest rollidest vastavad need konverbisündmuse ja põhisündmuse aja- või samasusseosele, millest emb-kumb on konverbi- ja põhisündmuse vahel alati olemas, nii et seda ei välista ükski lisa-seos. Kaasnev konverbisündmus toimub põhisündmuse ajaga seotud ajal. AJA rolli kohane sündmus toimib põhisündmuse ajalise jm kontekstina, moodustades põhisündmuse tausta, relatiivse semantilise konteksti. KAASNEMISE ja AJA eristus põhineb seega aja- või samasusseose avaldumise suunal: kaasnev sündmus asetub põhisündmuse ajalisel kontekstil; ajasündmus toimib ise põhisündmuse ajalise kontekstina. Aja- või samasusseose alatisusest lähtudes käsitleb P1 AEGA ja KAASNEMIST konverbitarindi baasfunktsioonidena. Teised semantilised rollid erinevad selle poolest, et nende aluseks olevad seosed võivad konverbi- ja põhisündmuse vahel avalduda või puududa. Nende aluseks oleva seose aja- või samasusseosele lisandumise poolest on teised semantilised rollid lisafunktsioonid: nad avalduvad konverbitarindis aja- või samasusseose ning KAASNEMISE või AJA täiendusena.

Konverbisündmuse ja põhisündmuse seos avaldub mitmel kujul. Varasemate käsitluste eeskujul eristab P1 lisafunktsioone, nagu VIIS, PÕHJUS, VAHEND, TÄP-SUSTUS, SELGITUS, NÄITLIKUSTUS, TINGIMUS, VÕRDLUS, TULEMUS-TAGAJÄRG, MÖÖNDUS, VASTANDUS. Sellele lisaks kirjeldab P1 semantiliste rollide kombineerumise ehk koos avaldumise võimalusi. Kuna konverbi- ja põhisündmuse seosed ei pruugi olla eksklusiivsed, ei tohiks ka nendel põhinevad semantilised rollid olla eksklusiivsed, nagu neid on üldiselt konverbitarindi kirjeldamisel kasutatud. Iga kombinatsioon – nt VAHEND-TINGIMUS – eeldab kolme semantilise rolliga tarindeid: neid, mis väljendavad VAHENDIT ilma TINGIMUSETA; neid, mis väljendavad TINGIMUST ilma VAHENDITA; ja neid, mis väljendavad nii VAHENDIT kui ka TINGIMUST.

Semantiliste rollide avaldumist käsitleb P1 nii *des-* kui ka *mata-*tarindi kasutuses, mis on käsitletavad süsteemselt erineva semantikaga kontekstidena: konverbisündmuse toimumise ja toimumata jäämisena, mille erinevus seostub näiteks VAHENDI, TULEMUSE-TAGAJÄRJE, VASTANDUSE ja MÖÖNDUSE avaldumise erinevusega.

P2 selgitab kvantitatiivsete meetodite abil, kuidas seostub *des-*, *mata-* ja *maks-* tarindi sõnajärg tarindi semantilise rolli ja vormiliste tunnustega. P2 lähtub eesti sõnajärje käsitlustest (Remmel 1963; Tael 1988; Lindström 2005, 2017), võtab eeskju Diesseli (1996, 2001, 2005) kõrvallause sõnajärje käsitlustest ning analüüsib ja kirjeldab eesti konverbitarindi sõnajärge süsteemsemalt ja kvantitatiivsemalt, kui konverbitarindi sõnajärge seni käsitletud. Konverbitarindi sõnajärje varieerumist seletava tunnuseks käsitleb P2 semantilist rolli, lähtudes P1-s kirjeldatud semantilisest süsteemist, sh baas- ja lisafunktsiooni jaotusest ning rollide kombineerumise võimalustest.

P2 selgitab välja, et konverbitarindi asukoht seostub KAASNEMISE ja AJA rolliga: KAASNEMIST väljendavad tarindid kalduvad paiknema põhilause järel ja AEGA väljendavad tarindid põhilause ees. KAASNEMISELE lisaks soodustab järelasendit osa lisafunktsioone, mis kombineeruvad KAASNEMISEGA ega kombineeru AJAGA: OTSTARVE, TULEMUS, TÄPSUSTUS ja VASTANDUS. Vormiliste tunnuste alusel seostub tarindi järelasend pikemate ja konverbialguliste tarinditega. Tarindi eesasend seostub AJA rolliga ning seesasend tarindi konverbilõpulisuse ja ilma laienditeta ühesõnalise avaldumiskujuga.

Konverbi asukoht seostub tarindi lisafunktsiooni ja pikkusega. Konverbialgulisus on omane MÖÖNDUSE, OTSTARBE, PÕHJUSE, TULEMUSE ja TÄPSUSTUSE rollile. Teiste rollidega seostub konverbi asukoht olenevalt tarindi asukohast: pikemad tarindid kalduvad olema konverbialgulisel ja lühemad tarindid konverbilõpulisel. Üldiselt kalduvad koos esinema tarindi järelasend ja konverbialgulisus ning tarindi seesasend ja konverbilõpulisus või ühesõnalisus. Tarindi eesasend seostub konverbialgulisuse ja konverbilõpulisusega olenevalt tarindi semantilisest rollist.

P2 esitab semantilise rolli alusel kolm rühma, mille erinevus seostub süsteemset sõnajärje varieerumisega: 1) AJA rolliga tarindid; 2) KAASNEMISE rolliga tarindid ilma VIISI rollita; 3) VIISI rolliga tarindid. AEGA väljendavad konverbilõpulisel ja -algulisel eestitarindid, KAASNEMIST konverbialgulisel järeltarindid ning VIISI konverbilõpulisel ja ühesõnalisel seesttarindid ning konverbilõpulisel järeltarindid. Nii esitab P2 esimest korda kolmikjaotuse, mis avaldub ka järgmistes publikatsioonides (P3, P4) ning on kesksel kohal doktoritöö katuspeatükis.

AJA, VIISI ja KAASNEMISE erinevus seostub mõnevõrra hajusapiirilise, aga tunnetuslikult ilmeka tunnusega, mille järgi Remmel (1963: 285–290) on liigitanud eesti kõrvallauseid – lauselisusega. Remmel (1963: 285–290) on omistanud verbialgulisel kõrvallausele lauselisuse, pealause kaaluga tähenduse, ja verbilõpulisel kõrvallausele nn tavalise tähenduse. Konverbikasutuses avalduval muustril on sellega mõningane analoogia, aga konverbitarindi lauselisus avaldub pigem sarnasusena kõrvallausega, mitte pealausega. Koos esinema kalduvad tunnused, mis seostuvad lauselisusega, on KAASNEMINE, konverbialgulisus, tarindi järelasend ja suurem pikkus, millega seostuvad TÄPSUSTUSE, TULEMUSE, OTSTARBE, MÖÖNDUSE ja PÕHJUSE roll. Nende tunnuste kimp avaldub konverbitarindi mõistes lauselisena. Teise kimbu moodustavad VIIS ja seda sisaldavad kombinatsioonid, konverbilõpulisus või ühesõnalisus, tarindi sees- või järelasend ning tarindi lühidus. Seda kimpu võib konverbitarindi mõistes kirjeldada

fraasilisena, pigem nimi-, määr- või kaassõnafaasi kui lause sarnasena. Kolmanda kimbu moodustavad AEG ja tarindi eesasend, mis seostuvad üldiselt konverbi- lõpulisusega, aga PÕHJUSE ja MÖÖNDUSE lisatähenduse korral konverbiaal- gulisusega. Kolmandat kimpu võib kirjeldada valdavalt fraasilisena, aga PÕHJUSE ja MÖÖNDUSE lisatähenduse korral lauselisena. Selline jaotus avaldub P2-s veel hägusa mustrina, mille ajal ilmneb P2 lõpus esitatud edasiuurimisväärsus: kon- verbitarindi inforoll.

Sõnajärje ja inforolli seostumise seisukohast jätkab *des-*, *mata-* ja *maks-* konverbitarindi käsitlust P3, mis kirjeldab kvalitatiivselt konverbitarindi inforolli ehk informatsioonilist seost kontekstiga – põhilause või selle osaga.

P3 keskendub konverbitarindi inforollile kui semantilist rolli ja sõnajärje ühendava keeletasandi nähtusele. P3 sünteesib infostruktuuri tuumkäsitlusi (Halliday 1967; Chafe 1976, 1979, 1982; Haiman 1978; Lambrecht 1994), võtab arvesse infostruktuuri käsitlemise tavadelega polemiseerivaid seisukohti (Matić 2009; Matić & Wedgwood 2013), sh komplekslause infostruktuuri käsitlusi (van Gijn *et al* 2014), ning eesti infostruktuuri kirjeldusi (Tael 1988; Lindström 2005; Lindström 2017).

P3 kasutab infostruktuuri analüüsimiseks infoüksuse, fookuse, reema tausta- osa ning primaarse, raamistava ja kontrastiivne teema rolli, pidades silmas soovi- tavat terminilist-mõistelist kooskõla tuumkäsitluste (Halliday 1967; Lambrecht 1994) ja uuemate eesti infostruktuurikirjeldustega (Lindström 2017) ning kon- verbitarindi varieeruvuse kirjeldamise jõudu.

P3 keskmes on infoüksuse ja infoelemendi eristus. Infoüksus (vt Halliday 1967; Chafe 1976) on keelend, mis väljendab konteksti toel terviklikku ideed ehk tähendushulka, mis keskendub ühele tähendusele (fookusele) ja seostub teise tähendusega (teemaga). Infoelement on keelend, mis väljendab ideed koos mõne teise keelendiga: konverbitarind koos põhilause või selle osaga. Erinevalt komp- lekslause sisalduva klausi tüpoloogilisest üldistusest (Matić, van Gijn & van Valin 2014: 9–10) ei ole eesti konverbitarind tavaliselt korraga nii omaette info- üksus kui ka suurema infoüksuse element, vaid avaldub ühe või teisena. Info- üksus ja infoelement ei ole P3 järgi mitte kombinatoorsed, vaid eraldi avalduvad inforollid, mille suhtes üks tarind võib olla küll mitmetitõlgendatav.

Infoelemendist konverbitarind toimib fookuse, reema taustaosa või raamis- tava, sh kontrastiivse teemana. Fookustatud tarindi sündmus tõuseb esile põhi- sündmuse taustal. Reema taustaosana toimiva tarindi sündmus moodustab põhi- sündmuse asjaolu tausta nii, et nad seostuvad koos teemaga. Raamistava teemana toimiva tarindi sündmus seostab põhilause teema ja reema kontekstiga; kontras- tiivse raamistava teemana toimiva tarindi sündmus tõuseb (mõne põhilause ele- menti suhtes) esile, aga ei ole infoüksuse fookus. Primaarse teemana toimivaid konverbitarindeid materjalis ei esine.

Infoüksuse ja -elemendi erinevus seostub ühelt poolt semantilise rolliga, tei- selt poolt sõnajärjega, ning ühtlasi seob see semantilist rolli sõnajärjega. Semanti- lised rollid jagunevad põhilise inforolli järgi kolme rühma: AJA, AJA-TINGIMUSE ja AJA-VAHENDI lokaliseerivat rolli täitvad tarindid väljendavad üldiselt põhi- sündmusest suuremat, põhisündmust hõlmavat sündmust ning kalduvad toimima

raamistava teemana. VIISI, VAHENDI ja MÖÖNDUSE rolli täitvad ja põhisündmust osasündmuse abil täpsustavad tarindid kalduvad toimima reema taustaosa või fookusena – kokkuvõttes reema osana. KAASNEMISE rolli ja sellega kombineeruvaid rolle täitvad tarindid väljendavad põhisündmusega suhteliselt võrdset sündmust ja kalduvad toimima omaette infoüksusena.

Konverbitarindi kasutuses avaldub infoüksus lauselisena, väljendades suhteliselt terviklikku, ehkki kontekstisidusat ideed. Infoelementi ehk idees osalevat mõistet või mõistehulka väljendavad tarindid on kirjeldatavad fraasilisena.

Konverbialgulised tarindid kalduvad toimima infoüksusena, konverbilõpulised ja ühesõnalised tarindid aga infoelemendina. Kuivõrd seos on tihe, esitab P3 võimaluse käsitleda konverbialgulisust, ja potentsiaalselt ka teiste keelendite tuumaalgulisust, konstruktsioonina, mille konverbialguline kuju väljendab üldiselt infoüksuse tähendust ja konverbilõpuline kuju infoelemendi tähendust. Infoelemendina toimiva tarindi asukoht seostub elemendi täpsema rolliga: põhilause ees paiknev tarind toimib tavaliselt raamina, põhilause sees paiknev tarind reema taustaosana ja järeltarind fookusena.

P4 käsitleb kvantitatiivselt *maks*-tarindi inforolli. See lähtub P3-s esitatud tähelepanekutest ja inforollidest, aga võtab täiendusena kasutusele ka prominentse elemendi rolli, mis hõlmab võrreldes P3-ga kontrastiivse teema ja sellised reema taustaosad, mis tõusevad infoüksuses esile. P4 määratleb prominentsena niisuguse infoelemendi, mis tõuseb infoüksuses esile ilma, et see toimiks fookusena. Olenevalt vaatekohast võib prominentset elementi käsitleda ka teise fookuse, prominentse raami või reema prominentse (tausta)osana. Peale selle muudab P4 ühe rolli nimetust, võttes *raamistava teema* asemel kasutusele termini *raam* (*frame*), et eristada raami inglise keeles lugejale selgemalt (primaarsest) teemast. Raami eristus teemast on oluline, sest põhilause ei käi raamina toimiva konverbitarindi kohta.

P4 selgitab välja, et konverbitarindi infoüksuse või -elemendi roll seostub tihedalt kirjavahemärgistuse, konverbi asukoha, tarindi asukoha ja semantilise rolliga.

Infoüksused on üldiselt konverbialgulised ja põhilausest kirjavahemärgiga eraldatud ning paiknevad põhilause järel. Semantilised rollid, mida täitvad tarindid kalduvad toimima infoüksusena, on KAASNEMINE ning sellega kombineeruvad TÄPSUSTUS, VASTANDUS, PÕHJUS, TULEMUS ja OTSTARVE. Infoelemendid kalduvad olema konverbilõpulised ja ühesõnalised, põhilausest kirjavahemärgiga eraldamata ning paiknevad olenevalt inforollist põhilause ees (alguses), sees ja järel (lõpus). Kõige tugevamalt seostuvad infoelemendi rolliga AJA, VIISI, VAHENDI, TINGIMUSE ja MÖÖNDUSE roll. Keskmiselt on infoüksused pikemad ja rohkemate laienditega kui infoelemendid. Samuti toimivad *maks*-tarindid enamasti infoüksusena, aga *des*- ja *mata*-tarind toimivad sagedamini infoelemendina.

Infoelemendi roll infoüksuses seostub omakorda konverbi asukoha, semantilise rolli ja leksikaalgrammatilise prominentsusmarkeri olemasoluga. Raami roll seostub AJA rolliga, seda hõlmavate kombinatsioonide ning tarindi eesasendiga. Reema taustaosa roll seostub VIISI rolliga, seda hõlmavate kombinatsioonide ning konverbilõpulise või ühesõnalise tarindi seesasendiga. Fookuse roll seostub kõige

tihedamalt VIISI, VAHENDI ja MÖÖNDUSE rolliga ning konverbilõpulise (või konverbialgulise *maks-*) tarindi järelasendiga. Prominentse elemendi roll seostub MÖÖNDUSE ja TINGIMUSE rolli, leksikaalgrammatilise markeri ning tarindi ees- või seesasendiga.

P5 käsitleb ühe konverbitarindi leksikaalse iseseisvumise käiku ehk järkjärgulist eemaldumist produktiivsest konverbimallist: määrsõna-partikli *kokkuvõttes* kujunemist konverbisündmuse sündmuslikkuse taandumise kaudu, mida saab analüüsida konverbisündmuse asjaolude implitseerumise, abstraherumise ja kontekstualiseerumisena ning iseseisvunud keelendi kasutuses püsivana. Konverbisündmuse asjaolud motiveerivad ja piiravad selle põhjal iseseisvunud keelendi kasutust.

Leksikaalse iseseisvumise käigu kirjeldus sisaldab lähtekeelendina toimiva konverbitarindi semantilise rolli, sündmuse asjaolude ja argumentstruktuuri kirjeldust; tarindi asjaolude-argumentide implitseerumise ja taandumise etappide kirjeldust ning iseseisvunud keelendi funktsiooni(de) ülevaadet.

Määrsõna-partikli *kokkuvõttes* oletatav lähtekeelend on *des*-tarind (näide 559), mis täidab AJA-VAHENDI rolli ja väljendab kokkuvõtmissündmust, mille tegevussubjektiks on põhilause tegevussubjekt, tegevusobjektiks tarindi laiend, tulemuseks põhisündmus ja mille keskmes olevat tegevust väljendab *des*-vorm. Määrsõna-partikkel *kokkuvõttes* (näited 560–561) ei ole enam sündmuslik ja sellel ei esildu selgeid semantilisi asjaolusid: tegevust, tegevusobjekti, tegevusobjekti ega tulemust.

(559) **Olümpiahooaega kokku võttes** tõdes Tamm, et sportlaste tulemused määravad edukuse (2017: 248).

(560) Loodan, et jääte õhtuga **kokkuvõttes** siiski rahule (samas: 253).

(561) **Kokkuvõttes** tuli album välja alles 1990. aastal (samas).

Iseseisvunud keelendi *kokkuvõttes* kontekstis (näited 560–561) on aga alles seosed, mis vastavad lähtesündmuse asjaoludele: tinglikus kokkuvõtjarollis on põhilause tegevussubjekt (näide 560) või keelekasutaja (näide 561), kokku võetava tegevusobjekti rollis on eelnev või järgnev kontekst ning tulemust, kokkuvõtet väljendab partikliga markeeritud lause. Kuigi iseseisvunud keelend *kokkuvõttes* ei väljenda enam kokkuvõtmist semantiliselt, põhinevad selle funktsioon ja kontekst konverbisündmuse asjaoludel. Pragmatiseerunud keelend, nt *kokkuvõttes*, teostab selle lähtekohaks oleva tarindi sündmuse.

9. KOKKUVÕTE

Konverbitarind väljendab sündmust, mis on teise, põhisündmuse mitmeti avalduv asjaolu. *des-*, *mata-* ja *maks-*konverbitarindi kasutuses avalduvad järgmised asjaolud: KAASNEMINE, AEG, VIIS, VAHEND, TÄPSUSTUS, TULEMUS, VASTANDUS, PÕHJUS, TINGIMUS, MÖÖNDUS, OTSTARVE. KAASNEMINE avaldub sündmusena, mis seostub põhisündmusega ajas ja ruumis ning millel on põhisündmusega enamasti ühine osaline, aga ei ole põhisündmusega niisugust tihedamat seost, millele vastavad teised semantilised rollid. AEG avaldub sündmusena, mille ajal või mille osana toimub põhisündmus. VIIS avaldub põhisündmuse toimumist iseloomustava sündmusena; VAHEND põhisündmuse teostumiseni viiva sündmusena; TÄPSUSTUS põhisündmuse teostusliku avaldumiskujuna; TULEMUS põhisündmuse mõjul teostuva sündmusena; VASTANDUS põhisündmuse suhtes ootusvastase sündmusena; PÕHJUS põhisündmuse toimumist ajendava sündmusena; TINGIMUS põhisündmuse hüpoteetilise eeldusena; MÖÖNDUS sündmusena, mille suhtes konverbisündmus on ootusvastane; OTSTARVE põhisündmuse (vm -nähtuse) eesmärgiks oleva sündmusena.

Sellele lisaks võib mitu asjaolu konverbitarindis koos avalduda: kokku puutuda, avalduda mitmetitõlgendatavusena, kombineeruda ja üksteises sisalduda. Asjaolud puutuvad kokku kontekstis, kus need avalduvad nii sarnasena, et kahe asjaolu kohasel tõlgendusel pole selget erinevust. Näiteks KAASNEMINE puutub mõne teise asjaoluga kokku kontekstis, kus teine asjaolu avaldub nõrga või ähmasena. Asjaolud on mitmetitõlgendatavad kontekstis, kus need avalduvad selgelt erineva, aga võrdselt võimaliku ja vastuvõetavana. Konverbitarind tõlgendub mitmeti, näiteks VAHENDI või TULEMUSENA, kontekstis, kus põhisündmus võib toimuda nii (VAHENDIST) konverbisündmuse mõjul või kaudu kui ka (TULEMUSEST) konverbisündmus võib toimuda põhisündmuse mõjul või kaudu. Üks asjaolu sisaldub teises siis, kui üks avaldub alati koos teisega. *des-* ja *mata-*konverbitarindi koosarvestuses sisaldub VIIS VAHENDIS, VAHEND TÄPSUSTUSES (ja seega VIIS TÄPSUSTUSES), TULEMUS VASTANDUSES ning PÕHJUS TINGIMUSES ja MÖÖNDUSES. Konverbitarind, mis väljendab sündmust, mille kujul põhisündmus teostub (TÄPSUSTUS), väljendab ühtlasi sündmust, mis teostab põhisündmuse (VAHEND). Põhisündmust teostava sündmuse (VAHENDI) väljendamine iseloomustab ühtlasi põhisündmuse teostumist (VIIS). Konverbisündmuse ootusvastatus (VASTANDUS) sisaldab eeldusena põhisündmuse ootuspärast mõju (TULEMUS). Konverbisündmus, mis on põhisündmuse hüpoteetiline eeldus (TINGIMUS), on ühtlasi põhisündmuse ajend (PÕHJUS). Konverbisündmus, mille suhtes põhisündmus on ootusvastane (MÖÖNDUS), eeldab konverbisündmuse ootuspärast ajendavat mõju (PÕHJUS).

Kombineeruvad sellised asjaolud, millest kumbki avaldub mõnes kontekstis ilma teiseta ja mõnes kontekstis koos teisega. Asjaolud kombineeruvad, kui üks konverbisündmus on põhisündmuse mitu asjaolu. *des-* ja *mata-*tarindi kasutuses avalduvad asjaolude vahel järgmised kombinatsioonid: AEG-VAHEND, AEG-PÕHJUS, AEG-TINGIMUS, AEG-MÖÖNDUS, AEG-VAHEND-PÕHJUS, AEG-VAHEND-

TINGIMUS, AEG-VAHEND-MÖÖNDUS, AEG-TINGIMUS-MÖÖNDUS, AEG-VAHEND-TINGIMUS-MÖÖNDUS, VAHEND-PÕHJUS, VAHEND-TINGIMUS, VAHEND-MÖÖNDUS, VAHEND-TINGIMUS-MÖÖNDUS, PÕHJUS-TÄPSUSTUS, VIIS-TULEMUS, VIIS-VASTANDUS.

Mõned asjaolud ei puutu kokku, ei sisaldu üksteises ega kombineeru üksteisega. Need asjaolud võivad olla konverbikasutuses sobimatud või üksteisega üldisemas mõistelises vastuolus. Konverbikasutuses on sobimatud rollid, mis ei avaldu põhisündmusele eelneva sündmusena – TULEMUS ja VASTANDUS –, ning rollid, mis ei avaldu põhisündmusele järgneva sündmusena: AEG, VAHEND, TÄPSUSTUS, PÕHJUS, TINGIMUS, MÖÖNDUS. Nende asjaolude konverbilised avaldumiskujud ei avaldu üksteisega koos muidu kui mitmetitõlgendatavusena. KAASNEMINE ei kombineeru siinse määratluse järgi (vt 4.1) teiste asjaoludega ega sisalda teisi asjaolusid, aga KAASNEMISEL esineb teiste asjaoludega palju kokkupuuteid, mis avalduvad kontekstis, kus teine asjaolu on nõrk või ähmane.

Iga kahe asjaolu vahel on sisaldumis- või kombineerumissuhe või nende puudumine, mida võib tinglikult käsitleda asjaolude konverbiliste avaldumiskujude sobimatusena. *des-* ja *mata-*tarindi abil väljendatud asjaolude seoseid ilmestab tabel 9.

Tabel 9. Semantiliste rollide aluseks olevate asjaolude seosed *des-* ja *mata-*tarindi kasutuses. S: üks asjaolu sisaldub teises; + asjaolud kombineeruvad; - asjaolud ei sisaldu üksteises ega kombineeru.

	KAASNEMINE	AEG	VIIS	VAHEND	TÄPSUSTUS	TULEMUS	VASTANDUS	PÕHJUS	TINGIMUS	MÖÖNDUS
KAASNEMINE		-	-	-	-	-	-	-	-	-
AEG	-		-	+	-	-	-	+	+	+
VIIS	-	-		S	S	+	+	-	-	-
VAHEND	-	+	S		S	-	-	+	+	+
TÄPSUSTUS	-	-	S	S		-	-	+	-	-
TULEMUS	-	-	+	-	-		+	-	-	-
VASTANDUS	-	-	+	-	-	S		-	-	-
PÕHJUS	-	+	-	+	+	-	-		+	S
TINGIMUS	-	+	-	+	-	-	-	S		+
MÖÖNDUS	-	+	-	+	-	-	-	S	+	

Eristades asjaolusid ja nende kombinatsioone, avaldub *des-*tarindil uurimuse materjalis 20 semantilist rolli ja *mata-*tarindil 16 semantilist rolli. *des-*tarindi sagedaimad semantilised rollid on AEG, VIIS ja KAASNEMINE ning *mata-*tarindi sagedaimad rollid on VIIS, KAASNEMINE ja PÕHJUS. *des-* ja *mata-*tarindi semantilistest rollidest annab ülevaate tabel 10.

Tabel 10. Semantiliste rollide hulk ja osakaal *des-* ja *mata-*tarindi kasutuses. Eespoolne arv väljendab seda rolli täitvate tarindite hulka ja selle järel sulgudes olev arv seda rolli täitvate tarindite osakaalu uurimuse materjalis.

Semantiline roll	<i>des</i>	<i>mata</i>	Kokku
KAASNEMINE	107 (13)	100 (21)	207 (16)
AEG	163 (20)	–	163 (13)
VIIS	155 (19)	187 (39)	342 (26)
VAHEND	42 (5)	2 (0)	44 (3)
VAHEND-AEG	40 (5)	–	40 (3)
TÄPSUSTUS	48 (6)	4 (1)	52 (4)
TULEMUS	44 (5)	6 (1)	50 (4)
TULEMUS-VIIS	3 (0)	23 (5)	26 (2)
VASTANDUS	5 (1)	24 (5)	29 (2)
VASTANDUS-VIIS	–	2 (0)	2 (0)
PÕHJUS	40 (5)	54 (11)	94 (7)
PÕHJUS-AEG	32 (4)	2 (0)	34 (3)
VAHEND-PÕHJUS	7 (1)	–	7 (1)
VAHEND-PÕHJUS-AEG	18 (2)	–	18 (1)
TÄPSUSTUS-PÕHJUS	11 (1)	1	12 (1)
TINGIMUS	–	5 (1)	5 (0)
AEG-TINGIMUS	51 (6)	–	51 (4)
VAHEND-TINGIMUS	4 (0)	21 (4)	25 (2)
VAHEND-AEG-TINGIMUS	43 (5)	–	43 (3)
MÕÖNDUS	–	19 (4)	19 (1)
MÕÖNDUS-AEG	5 (1)	–	5 (0)
VAHEND-MÕÖNDUS	1 (0)	17 (4)	18 (1)
MÕÖNDUS-AEG-TINGIMUS	5 (1)	–	5 (0)
VAHEND-MÕÖNDUS-TINGIMUS	–	11 (2)	11 (1)
VAHEND-MÕÖNDUS-AEG-TINGIMUS	1 (0)	–	1 (0)
Kokku	825	476	1303

*maks-*tarind väljendab OTSTARVET, mis avaldub erinevates semantilis-süntaktistes kontekstides erineval kujul. Klausis vaba laiendina väljendab *maks-*tarind tahtliku sündmuse OTSTARVET. Liikumist väljendava klausis suhteliselt seotud laiendina väljendab *maks-*tarind sündmust, mille sooritamisele on suunatud põhja abil väljendatud liikumine. Vajalikkust väljendava põhja suhteliselt seotud laiendina väljendab *maks-*tarind sündmust, mille sooritamiseks on vaja põhisündmust vm -nähtust. Sobivust väljendava põhja seotud laiendina väljendab *maks-*tarind sündmust, mille sooritamiseks põhja abil väljendatud nähtus sobib; enamasti sündmust, milleks põhja abil väljendatud nähtusest piisab. Ressurssi väljendavat nimisõnafraasi laiendav *maks-*tarind esitab sündmust, mille sooritamise eesmärgil

ressurssi kasutatakse. *maks*-tarindi kontekste ühendavad semantiliselt vajalikkus ja sobivus, mida väljendavad materjalis nii klausid, määrsõna-, omadussõna- kui ka nimisõnafraasid. *maks*-tarindi kasutus on semantiliselt ja morfosüntaktiliselt sidus.

Doktoritöös esitatud infostruktuuri-käsitluse alusmõiste on idee kui infohulk, mille raames avaldub info suunatud liikumine: seostumine ja keskendumine. Idee seostab ühe infokillu (reema) teisega (teemaga), keskendudes seejuures mõnele infokillule (fookusele). Sellise idee raames on eristatud seitset inforolli: infoüksus, reema, fookus, reema taustaosa, teema, raam ja prominentne element. Infoüksus on keelend, mis tõlgendub tervikliku ideena. Reema on keelend, mille abil väljendatud info tõlgendub seoses infokilluga, mida väljendab teine keelend, teema. Teema väljendab infokildu, mille kohta käib reema abil väljendatud info. Fookus on reema osa (või kogu reema), millele idee keskendub. Reema taustaosa on reema fookustamata osa, mis annab koos fookusega teema kohta infot. Raam on keelend, mis seostab infoüksuse kontekstiga reema, mis käib muu infokillu (teema) kohta. Prominentne element on keelend, mis tõuseb fookuse kõrval esile.

Eesti konverbitarind võib toimida nii infoüksuse kui ka infoelemendina. Tarind, mis toimib infoüksusena, sisaldab reemat, keskendub omaette fookusele ja seostub kontekstilise, tavaliselt põhilausega ühise ja sageli põhilause põhjal mõistetava teemaga. Tüüpiline infoüksusest konverbitarind seostab põhisündmuse ja konverbitarindi ühisest tegevussubjektist ühise teemaga teise sündmuse, mida vaadeldakse põhisündmusest eraldi. Tarind, mis toimib infoelemendina, väljendab konverbisündmust põhisündmusega ühise idee osana. Infoüksuse ja infoelemendi eristus avaldub kõige segemalt selles, et infoüksusest konverbitarind keskendub põhilause fookusest erinevale fookusele: mõnele konverbi laiendile või harvem ka konverbile.

Infoelemendist konverbitarind toimib fookusena, reema taustaosana, raamina või prominentse elemendina. Fookustatud konverbitarind väljendab sündmuslikku asjaolu, millele keskendub ka põhisündmust hõlmav idee. Reema taustaosana toimiva konverbitarindi sündmus kontekstualiseerib mõnd põhisündmuse (fookustatud) asjaolu ja käib koos sellega ühise teema kohta. Raamina toimiv konverbitarind väljendab sündmust, mille kaudu põhisündmus seostub kontekstiga. Prominentse elemendina toimiv konverbitarind asetub põhilause fookustatud elemendi taustale ja tõuseb mõne teise põhilause elemendi suhtes esile. Prominentse elemendina toimiv konverbitarind on käsitletav prominentse raami või prominentse reema (tausta)osana.

Konverbitarind ei toimi teema ega reemana. Konverbitarindi ja põhilause vahel ei avaldu infostruktuuri, kus üks väljendaks ainult teise referenti, ega infostruktuuri, kus põhilause toimiks konverbitarindiga ühise infoüksuse raamina, misjuures reemat väljendaks konverbitarind.

Doktoritöös esitatud infostruktuuri-käsitluse uuendused on analüüsiobjekt (konverbitarind) ja prominentse elemendi kategooria. Infostruktuuri-käsitluse põhijoon on inforollide määratlemine morfosüntaktilistest kategooriatest, sh lausest, võimalikult lahus: inforollid on määratletud selle järgi, missugust osa

täidab keelendi abil väljendatud infokild kontekstiga seotud, teemale suunatud ja fookusele keskenduvast idees.

Doktoritöös kasutatud inforollid on määratletud nii, et need sobiksid infostruktuuri kirjeldamiseks morfosüntaktilisest struktuurist olenemata, sh elementaar- ja komplekslause (elementide) kirjeldamiseks. Doktoritöös esitatud inforollid, sh nende seosed, on uue materjali ja edasise analüüsimise kaudu mitmeti täiendatavad ja täpsustatavad ning üleliigse eemaldamise abil lihtsustatavad ja tõhustatavad. Näiteks fookusega seoses väärleksid edaspidi uurimist järgmised probleemid: kas infoüksuse fookus võib paikneda infoüksusest väljaspool, st olla teine infoüksus, teise infoüksuse element või konteksti mittekeeleline osa, nt liigutus?; kas teema võib olla fookus?; kas infoüksus võib olla ilma fookuseta?; kas infoüksusel võib olla mitu fookust?; kuidas optimeerida inforollide kirjeldust juhul, kui fookus, reema ja infoüksus langevad ühte? Samuti väärleks edaspidi lähemat kriitilist analüüsi raami ja reema taustaosa informatsiooniline erinevus ning prominentse elemendi eristamise tarvilikkus ja asjakohasus.

Nii nagu semantilised rollid kombineeruvad omavahel, kombineeruvad need ka inforollidega. Rollide võimalikke kombinatsioone on palju, aga *des-* ja *mata-*tarindi semantilise rolli ja inforolli seostumise seaduspärasused taanduvad suuresti AJA ja VIISI rollile. Moodustub kolm tähendusrühma: 1) tarindid, mis täidavad AJA rolli; 2) tarindid, mis täidavad VIISI rolli (sh VIISI sisaldav VAHEND, v.a TÄPSUSTUS) ega täida AJA rolli; 3) tarindid, mis ei täida AJA ega VIISI rolli, ja tarindid, mis täidavad TÄPSUSTUSE rolli. TÄPSUSTUS on eriline roll, sest semantiliselt sisaldab see VAHENDIT ja ühtlasi VIISI, aga TÄPSUSTUSE rollis tarinditel on teistest VIISI ja VAHENDI rolli täitvatest tarinditest erinevaid omadusi, mis seostuvad asjaoluga, et põhisündmusega sama sündmust vaadeldakse põhisündmusest eraldi, selle alternatiivina. Neile kolmele tähendusrühmale lisaks esinevad OTSTARBE-(*maks-*)tarindid, millel on nii semantilise rolli kui ka inforolli alusel enim ühist ilma AJA ja VIISI rollita tarinditega, aga millel on ka eriomadusi, mille seotus OTSTARBEGA või *maks-*tarindiga jääb sinise materjali ja käsitluse seisukohast lahtiseks.

AEGA väljendavad tarindid toimivad tavaliselt raamina, VIISI väljendavad tarindid toimivad fookuse või reema taustaosana ja tarindid, mis ei väljenda AEGA ega VIISI, toimivad enamasti infoüksusena. Vabad otstarbetarindid toimivad tavaliselt infoüksusena ja seotud otstarbetarindid fookusena.

Konverbitarindi sõnajärg, täpsemalt konverbi asukoht tarindis ja tarindi asukoht põhilause suhtes, oleneb eeskätt inforollist. Üldiselt on sama inforolli täitvatel tarinditel olenemata semantilisest rollist samasugune sõnajärg. Erinevaid semantilisi rolle täitvate tarindite tüüpilise sõnajärje erinevus taandub suuresti nende tüüpilise inforolli erinevusele.

Konverbi asukoht oleneb inforollist: infoüksused on tavaliselt konverbi-algulised, infoelemendid aga konverbilõpulised või ühesõnalised. Sellest põhimõttest erineb fookustatud otstarbetarind, mis on üldiselt konverbialguline. Infoüksus paikneb tavaliselt põhilause järel, harvem põhilause ees ja väga harva põhilause sees. Infoüksusest konverbitarind ei väljenda tavaliselt mitte ainult tähtsuselt sekundaarset, vaid ka ajalisel hilisemat, vahetult eelnevat konteksti (põhilause)

täiendavat ideed. Konverbialguline seestarind on konverbitarindi kõige ebatavalisem kuju, mis seostub sellega, et teise infoüksuse vahele kiilutud infoüksus muudab teise infoüksuse struktuurilt keeruliseks.

Infoelemendi, tavaliselt konverbilõpulisel tarindi asukoht on inforollist: fookus paikneb tavaliselt põhilause järel, reema taustaosa põhilause sees, raam põhilause ees. Prominentne element paikneb põhilause ees või sees nagu raam või reema taustaosa: prominentse elemendi tüüpiline tunnus ei ole mitte asukoht, vaid leksikaalgrammatiline marker ja/või esile tõusev tähendus. Üldiselt on prominentne eestarind käsitletav esile tõstetud raamina ja prominentne seestarind reema esile tõstetud, aga mitte fookustatud osana. Prominentne element ei paikne tavaliselt põhilause järel, sest seal paikneb üldiselt fookus.

Leidub keelendeid, mida saab kirjeldada *des-* või *mata-*tarindi põhjal iseseisvununa. Iseseisvumine võib avalduda konverbisündmuse kolme omaduse muutusena. Iseseisvunud keelendi sündmuslikkus võib olla taandunud ja selle abil väljendatav asjaolu täpsustunud (562). Iseseisvunud keelend võib väljendada tegevussubjektiga seotud sündmuse asemel lausesündmuse ja asjaolu isikuta seost (563). Iseseisvunud keelend võib olla hakanud seostuma lausesündmuse välise tegevussubjektiga, tavaliselt keelekasutaja või üldisikuga (564). Kolm muutust vastavad konverbi(tarindi) leksikaliseerumisele (562), grammatiseerumisele (563) ja pragmatiseerumisele (564).

(562) Laomahakandmine sisestati **kogemata** vale kuupäevaga (excellent.ee).

(563) **Hoolimata kõigest** on noorus ilus aeg (sirp.ee).

(564) **Täisealist elanikkonda silmas pidades** pole 150k siiski number, mille üle rõõmustada (x.com).

Need muutused võivad iseseisvunud keelendi kasutuses kombineeruda. Lausesündmuse välise tegevussubjektiga seostuma hakanud või lausesündmuse välist asjaolu väljendava keelendi sündmuslikkus võib olla taandunud ja keelendi abil väljendatav (inter)subjektiivne asjaolu täpsustunud. Nii kombineerub pragmatiseerumine leksikaliseerumisega (565–567).

(565) Eile oli **ausalt öeldes** natuke nukker päev (facebook.com).

(566) Kõige meeldivam kingitus emale on **kahtlemata** lastepärased õnnitlused (tallinn.ee).

(567) Leiutamiseks pole põhjalikku asjatundlikkust **tingimata** vaja (vikerraadio.err.ee).

Lausesündmuse välise tegevussubjektiga seostuma hakanud keelendi sündmuslikkus ja seotus tegevussubjektiga võib olla nõrgenenud, nii et see on hakanud väljendama lausesündmuse leksikaalset ja isikuta seost laiendi abil väljendatud nähtusega. Nii kombineerub pragmatiseerumine grammatiseerumisega (568). Lisaks lausesündmuse välise tegevussubjektiga seostuma hakkamisele ja sündmuslikkuse seoseks taandumisele võib keelend olla saanud konverbiga võrreldes

täiendava subjektiivse (ilmselguse, enesestmõistetavuse) tähenduse. Nii võib pragmatiseerumine kombineeruda grammatiseerumise ja leksikaliseerumisega (569).

(568) Põlvamaa inimesed on **võrreldes ülejäänud Eestiga** oma koduga väga rahul (treraadio.ee).

(569) Neil on lisaks koolilehele ja -raadiote ka oma telekanal, **robotikaringist ja mitmetest rahvusvahelistest projektidest rääkimata** (opleht.ee).

Doktoritöö konverbitarindite iseseisvumise käsitlus on uuenduslik ja pakub uurimisväärseid hüpoteese. Varasematest käsitlustest eristab siinset käsitlust konverbitarindite iseseisvumise võimaluste täpsem piiritlemine kolme muutuse kaudu: 1) sündmuslikkus taandub, asjaolu kvaliteet täieneb; 2) tegevussubjektiga seotud sündmus taandub isikuta seoseks; 3) tekib seos lausesündmuse välise tegevussubjektiga. Muutusi on eristatud, eeldamata nende eksklusiivsust. Selline käsitlusviis võimaldab kirjeldada nende muutuste diakroonilise ja sünkroonilise seostumise võimalusi, millest osa avaldub *des-* ja *mata-*konverbi põhjal iseseisvunud keelendite kasutuses. Need kolm muutust on leksikaliseerumise, grammatiseerumise ja pragmatiseerumise konverbilised avaldumiskujud. Iga muutus võib avalduda konverbitarindite kasutuses nii ilma teiste muutusteta kui ka koos teiste muutustega: leksikaliseerumine, grammatiseerumine ja pragmatiseerumine võivad keelendi iseseisvumise käigus kombineeruda.

Doktoritöö infostruktuuri-, sõnajärje- ja iseseisvumiskäsitlus on suuresti uuenduslikud. Eesti konverbitarindi infostruktuuri on kirjeldatud esimest korda ning sõnajärge on kirjeldatud inforolli ja semantilise rolli põhjal. Konverbitarindi iseseisvumist on varasemaga võrreldes (vt Uuspõld 2001; Erelt 2017e: 812–814) kirjeldatud teise nurga alt: piiritledes varasemast konkreetsemaid struktuurilisi üksikasju, mis on kokku võetud varasemast hõlmavamate üldistustena.

*maks-*tarindi semantilise rolli käsitlus on uus avaldumiskujude ja nende esinemiskontekstide liigituse poolest, mis järgib *maks-*tarindi põhja tähenduse ja morfosüntaktilise struktuuri ning *maks-*tarindi seotuse kombinatsiooni. Uus on ka see, kuidas *maks-*tarindi kasutuses avalduvaid erinevusi on selgitatud ühes kontekstis erinevana avalduvate tähenduste teises kontekstis kokkupuutumise ja sarnanemise põhjal.

Varem on doktoritöös käsitletud nähtustest kõige põhjalikumalt käsitletud *des-* (ja *mata-*)tarindi semantikat. Varasemate käsitlustega suhestudes on doktoritöös hoidutud uuendustest, mis pole vajalikud selleks, et lahendada mõnd semantilise rolli kirjeldamisega seotud probleemi. Võimalusel on hoidutud ka originaalsetest kirjelduskategooriatest. Rakendatud semantiliste rollide kombinatsioonid aitavad kirjeldada materjali varieeruvust ilma uute, varasemate kategooriatega selgelt seostamata kategooriateta. Doktoritöös (vt P1) kasutati mõnd täiendavat kategooriat selleks, et eristada täiendavaid semantilisi rolle. Uurimistöö edasises käigus täiendavatest eristustest loobuti, leides, et kirjelduslik kasu ei õigusta uute kategooriate käsitlemise lisakoormust.

Seega lähtus doktoritöö suuresti varasematel kirjeldustel põhinevate (vt Uuspõld 1966; König 1995; Valijärvi 2003; Plado 2015a, 2015b; Erelt 2017e; Veismann jt 2017) semantiliste rollide valikust. Ka rollidest lähtudes ja rollide kombinatsioonide kõrvale jättes pakuvad doktoritöö tulemused võimalust täiendada eesti keele süntaksi määrustähenduste väljendusvahendite (Veismann jt 2017: 304–305) ja konverbitarindi semantiliste rollide nimistut (Erelt 2017e: 815–818). Määruslikest asjaoludest väljendab *des*-tarind nimetatutele lisaks (vt Veismann jt 2017: 304–305) KAASNEMIST, VAHENDIT ja AEGA ning *mata*-tarind KAASNEMIST ja TAGAJÄRGE (TULEMUST). *mata*-tarindi rollide loendit saab täiendada ka VAHENDIGA, ehkki täiendus on sellest, kas käsitleda VAHENDI ärajäämist VAHENDINA (vt jaotis 4.4). *mata*-konverbitarindi rollide nimistut (vt Erelt 2017e: 815–818) saab täiendada TAGAJÄRJE ja VASTANDUSEGA. *des*-tarindi abil väljendatavate määruste seast (vt Erelt 2017e: 817; Veismann jt 2017: 305) võiks aga eemaldada OTSTARBE. OTSTARBEGA seotud näite põhjal otsustades (570; Erelt 2017e: 817) põhineb OTSTARBE määratlus kõrvalekaldelisel analüüsil.

(570) Hommikuti ronisid nad karjakaupa majade juurde, **lootes leida sealt mingit söögipoolist** (Erelt 2017e: 817).

Näites 570 on konverbisündmus *lootes* siinse käsitlusi järgi PÕHJUSE rollis: põhisündmuse OTSTARVET väljendab konverbi laiendav *leida*-tarind. Selle näite sarnased juhtumid, st *lootma-*, *tahtma-*, *püüdma-* jms ühendid *da*-tarindiga vääriavad uurimist PÕHJUSE ja OTSTARBE metonüümia- ja sisaldumisseose seisukohast, millel võib olla otsustav osa OTSTARBE-keelendite kujunemises, nende grammatiseerumises. See seos on aga üldisem, avaldudes mitmesuguste (põhjuslike) klauside kasutuses, olemata konverbitarindile eriomane.

Probleem, millele doktoritöö keskendub, ei ole semantiliste rollide valik, vaid valitud semantiliste rollide rakendamine: rollide määratlemine ja määratluste vastavate seoste arvestamine. Selle probleemiga suhestudes on siinne doktoritöö toetunud varasemates kirjeldustes kasutatud kategooriatele, kirjeldanud uusi võimalusi, kuidas neid kategooriaid kasutada, ja toonud esile asjaolusid, millega kategooriate kasutamisel arvestada.

Semantilise rolli käsitluse uuenduste kaks põhilist ajendit olid uurimuse materjali täpne jaotumatus varem kirjeldatud semantilisteks rollideks ning konverbitarindi, aga ka teiste sarnase tähendusega keelendite kirjeldustes esinevad viited kohtadele, kus roll „oleneb kontekstist“. Mõnest sellisest kohast püüdis doktoritöö edasi minna, küsides *kuidas?* või *millest täpsemalt?*. Lähenemine, mis tõi doktoritöö semantikakäsitlusele enim selgeid uuendusi, on hoidumine eeldusest, et semantilised rollid on eksklusiivsed. Eksklusiivsuse eeldusest hoidumine eeldab omakorda piisavalt täpseid määratlusi, et semantiliste rollide kombineerumine avalduks kirjeldatavana. Teadaolevalt ei ole varasemates (konverbitarindi) semantika kirjeldustes üldiselt öeldud, et semantilised rollid oleksid eksklusiivsed, aga kirjelduskategooriate eksklusiivsus võib rakenduda vaikumisi.

Eksklusiivsuse eeldus ei ole siiski ka varasemates kirjeldustes olnud täielik: nt MÖÖNDTINGIMUS on üldiselt tuntud semantiliste rollide kombineerumise

võimalus. Siinse doktoritöö käsitlus võtabki kombineerumisvõimaluse üldiseks eelduseks, millest lähtudes on katuspeatükis eristatud 15 kombinatoorset semantilist rolli, mida pole seni kirjeldatud. Arv on iseenesest tinglik, olenedes semantiliste rollide määratlusest, sh sisaldumisseostest. Semantiliste rollide määratluste kaudu saab kombinatsioonide hulka nii suurendada kui ka piirata. Doktoritöö katuspeatükis on kombinatsioonide hulka piiratud, välistades määratlusse hõlmatud sisaldumisseose kaudu sellised sagedate kombinatsioonidena vaadeldavad paarid nagu VIIS-VAHEND, VAHEND-TÄPSUSTUS, TULEMUS-VASTANDUS, PÕHJUSTINGIMUS ja PÕHJUS-MÖÖNDUS, ning KAASNEMISE määratluse kaudu sellised muudu sagedana avalduda võivad kombinatsioonid nagu KAASNEMINE-VIIS, KAASNEMINE-TULEMUS, KAASNEMINE-VASTANDUS.

Tähenduste kombineerumise võimaluse arvestamine võib olla funktsiooni kirjeldamisel üldisemalt kasulik. See aitab hoiduda tähenduse käsitlemisel eksitavast sundvalikust tähenduste vahel, mis võivad avalduda koos. Sellele lisaks võib tähenduste kokkupuute, mitmetitõlgendatavuse, sisaldumise ja kombineerumise eristus aidata märgata ning kirjeldada mitmetähenduslikkuse avaldumise võimalusi, mis vastavad koos avalduvate tähenduste seosele. Kokku puutuvad tähendused avalduvad seoses *üks ehk teine*; mitmetitõlgendatava keelendi tähenduse seoses *üks või teine*; kombineeruvad tähendused seoses *üks ja teine*; sisalduvad tähendused seoses *üks, seega teine*.

Doktoritöö käsitlusviisi keskne eesmärk on olnud määratleda tähendus vahetult sama kirjeldustasandi tähenduste suhtes, vormist sõltumatu. Seda taotlust väljendavad eeskätt semantilised rollid ja inforollid, mille otstarve on piiritleda tähendusliku tunnuse väärtus võimalikult täpselt ja äratuntavas vastavuses sellega, kuidas selle väärtuse kohaste tõlgenduste hulk avaldub vaadeldava vormi, konverbitarindi kasutuses. Tähenduse vormist sõltumatu määratlemine lähtub vaatekohast, et tähenduse ja vormi seos on nii oluline ja ennustamatu nähtus, et väärivad võimalikult eeldusvaba uurimist.

Doktoritöö piiritleb semantiliste rollide ja inforollidena konverbitarindi tähenduse avaldumiskujud, valmistades konverbitarindi tähenduse ette selleks, et uurida selle seost vormiga. Sellele lisaks on doktoritöös uuritud, kuidas seostub semantilise ja inforolliga sõnajärg. Edaspidi saab semantilise rolli, inforolli, sõnajärje, leksikaliseerumise, grammatiseerumise ja/või pragmatiseerumisega seostada mitmesuguseid tunnuseid. Siinse uurimuse käigus tehtud tähelepanekute põhjal väärivad näiteks semantilise rolli aluseks oleva tõlgenduse võimalike ajenditena uurimist järgmised tunnused: konverbi lekseem, põhiverbi lekseem, konverbitarindi ja põhilause laiendid, sh nende lauseliikmelisus, konverbitarindis ja põhilause esinevad üldlaiendid, konverbitarindi ja põhilause aspekt ning põhilause mitmesugused morfosüntaktilised omadused: klausilisus/fraasilisus, finiitus, kõneviis ja kõneliik. Doktoritöös esitatud semantiliste ja/või inforollide seostamine mõne vormiga, morfosüntaktiliste tunnustega, on üks võimalus doktoritöö tulemusi rakendada, käsitlust arendada ja konverbitarindit edasi uurida.

Tähenduse vormist sõltumatu määratluse kõrval on doktoritöö käsitlusviisi aluseks eeldus, et üldisema tähenduse (nt KAASNEMISE, AJA, VIISI, VAHENDI) avaldumiskuju võib erineda nii sama tähenduse teisest avaldumiskujust kui ka

üldisema tähenduse induktiivsest ja/või skemaatilisest kirjeldusest. Keelendi tähendus ei ole järeldatav ei seda väljendava keelendi vormist, teise keelendi tähendusest ega keelendi kategoriaalse tähenduse üldisest kirjeldusest. Küll pakuvad vorm, teise keelendi tähendus ja üldise tähenduse kirjeldus alust asjakohasteks hüpoteesideks, iseäranis siis, kui neid arvestada koos. Doktoritöö lähtub eeldusest, et kategooriad, mis avalduvad muu seas konverbitarindi semantiliste rollidena, ei pruugi olla ühtlikud, vaid iga kategooria avaldumiskujude vahel võib avalduda ennustamatuid erinevusi. Seal, kus üldisema tähenduse kirjeldus on jõudnud vastuoluni või muul moel ammendunud („oleneb kontekstist“, „samas võib mõnes teises kontekstis“), võib olla kasu selle tähenduse avaldumiskujude eristusest, mis aitavad üldisema tähenduse olemevust kontekstist täpsemalt eritleda.

Dokoritöö tulemused on võrreldavad teiste selliste keelendite uurimise tulemustega, mille kasutuses avalduvad samad üldised tähendused. Morfosüntaktiliselt on *des-* ja *mata-*tarindile kõige lähedasemad *nud-* ja *tud-*konverbitarind, mille kasutus võib pakkuda täiendavat sissevaadet AJA, PÕHJUSE ja MÖÖNDUSE seostesse. *nud-* ja *tud-*konverbitarindi semantilise rolli kirjeldamisel võib väärida kaalumist ka SEISUNDI-rolli kasutuselevõtt, mis ei pruugi küll avalduda üksi, st ilma AJA, PÕHJUSE või MÖÖNDUSETA, aga võib aidata selgitada *nud-* ja *tud-*tarindi põhilist funktsionaalset erinevust *des-* ja *mata-*tarindist (peale morfosüntaktiliselt väljendatud minevikulisuse). Samuti väärib uurimist põhisündmusele eelnevat sündmust väljendavate *des-* ja *mata-*tarindite minevikulisuse võrdlus *nud-* ja *tud-*tarinditega, mh nende kontekstide ühisus ja tähenduse lähedus.

Teistele eesti infiniittarinditele laiendatuna võiksid selle doktoritöö tulemused olla edaspidi rakendatavad selleks, et uurida *des-* ja *mata-*konverbi ühiseid ja külgnevaid kasutuskontekste *nud-* ja *tud-*konverbiga, *mata-*konverbi kokkupuuteid *mata-*partitsiibi ja -infinitiiviga, viimaste kokkupuuteid *v-* ja *tav-*partitsiibiga ning *mast-* ja *da-*infinitiiviga ning *maks-*vormi kokkupuuteid *da-*, *ma-* ja *mas-*infinitiiviga. Oletatavasti on infiniittarindite kasutus funktsionaalselt pidev ja vormide lähitähenduslike kokkupuudete rohke.

Infiniittarinditele lisaks on *des-*, *mata-* ja *maks-*konverbitarindi kasutusel oletatavaid kokkupuuteid mitmesuguste muude keelenditega: ulatuslik kokkupuude määruslausetega ning sellele lisaks rindosalause, absoluuttarindi, nominalisatsiooni, sh selle alalütleva, saava, ilma ja kaasaütleva käändevormiga, ning nimi-sõna-, mäarsõna- ja kaassõnafrasiga. Eeldusel, et lausest eristab konverbitarindit sündmuse osalise, tavaliselt tegevussubjekti seotuse-samasuse üldisus ning enamikust fraasidest sündmuslikkus, saab võrdluses nende keelenditega eritleda sündmuslikkuse ja ühise osalise mõju tähenduste avaldumiskujudele. Näiteks võib arvata, et ühise osalise eeldus, tava või norm piirab suuresti põhjuslike tähenduste avaldumise kujusid: olukordades, kus nähakse põhjuslikku seost kellegi teise tegevusega.

Võrdlus teiste keelenditega aitab selgitada ka *des-*, *mata-* ja *maks-*tarindi tähenduse lähedust teiste keelendite tähendusele. Oletatavasti on polüseemsel *des-* ja *mata-*tarindil palju lähitähenduslikke keelendeid ning samas mitte ühtki samatähenduslikku keelendit. *maks-*tarindi võrdlus teiste otstarbekeelenditega, otstarbelause, *ma-*, *mas-* ja *da-*tarindiga, translatiivse nominalisatsiooni ja kaas-

sõnafraasiga võib olla tänuväärne uurimisobjekt. Võimalik, et *maks*-tarindit seob otstarbelause ja nominalisatsiooniga suhteline samatähenduslikkus, aga selgem funktsionaalne erinevus võib avalduda infotasandil.

Doktoritöö käsitlusviisi edaspidine kasutamine ei eelda seost konverbitarindiga. Siin kirjeldatud tähendusseosed ja nendega analoogilised seosed võivad avalduda morfosüntaktiliselt erinevate keelendite kasutuses ja ka teiste tähenduste vahel.

Kokkuvõttes käsitles doktoritöö mitmetähenduslikkust kontekstide põhjal, kus mitu tähendust avalduvad lähedasena: sarnasena, koos või korraga. Mitmetähenduslikkust, ühe keelendi erinevaid tähendusi, võimaldab, tekitab, säilitab ja seletab eelkõige nende tähenduste lähedus, mis avaldub mõnes selle keelendi kasutamise kontekstis. Selliste kontekstide tuvastamises ja kirjeldamises nägi doktoritöö mitmetähenduslikkuse selgitamise suurimat potentsiaali. Mitmetähenduslik keelend kannab erinevad tähendused välja tänu sellele, et mõnes kontekstis avalduvad need tähendused sarnase, lähedase või kokkupuutuvana. Tähenduste kontekstiliste avaldumiskujude, sh semantiliste rollide kokkupuudete silmaspidamine võib olla kasulik ajalooliste sildkontekstide, polüseemse keelendi kasutuses avalduvate tähendusseoste ja morfosüntaktiliselt erinevate keelendite funktsionaalsete kokkupuudete uurimisel laiemalt.

ALLIKAD

Kirjandus

- Adamou, Evangelia, Katharina Haude & Matrine Vanhove. 2018. Investigating information structure in lesser-known and endangered languages: An introduction. In Evangelia Adamou, Katharina Haude & Matrine Vanhove (eds.), *Information structure in lesser-described languages: Studies in prosody and syntax* (Studies in Language Companion Series 199), 1–14. Amsterdam: John Benjamins.
<https://doi.org/10.1075/slcs.199.01ada>.
- Aissen, Judith. 1984. Control and command in Tzotzil purpose clauses. *Berkeley Linguistics Society* 10, 559–571.
- Amon, Marri. 2015. *Initial and final detachments in spoken Estonian: A study in the framework of Information Structuring* (Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis 16). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Asu, Eva Liina, Pärtel Lippus, Pajusalu Karl & Pire Teras. 2016. *Eesti keele hääldus* (Eesti keele varamu II). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Athanasiadou, Angeliki & Dirven, René. 1996. *On Conditionals Again*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing. <https://doi.org/10.1075/cilt.143>.
- Auwers, Johan van der. 1998a. Defining converbs. In Leonid Kulikov & Heinz Vater (eds.), *Typology of Verbal Categories: Papers Presented to Vladimir Nedjalkov on the Occasion of his 70th Birthday* (Linguistische Arbeiten 382), 273–282. Tübingen: Max Niemeyer Verlag. <https://doi.org/10.1515/9783110913750.273>.
- Auwers, Johan van der. 1998b. Introduction. In J. van der Auwers (ed.), *Adverbial Constructions in the Languages of Europe* (Empirical approaches to language typology 3), 20–3. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Baayen, R. Harald, Anna Hendersen, Laura A. Janda, Anastasia Makarova & Tore Nessel. 2013. Making choices in Russian: Pros and cons of statistical methods for rival forms. *Russian Linguistics* 37(3), 253–291. <https://doi.org/10.1007/s11185-013-9118-6>.
- Bickel, Balthasar. 1998. Review article of Martin Haspelmath & Ekkehard König (eds.) 1995. *Converbs in cross-linguistic perspective*. Berlin: Mouton de Gruyter. *Linguistic Typology* 2, 381–397.
- Bisang, Walter. 2020. Verb serialization and converbs – differences and similarities. In Martin Haspelmath & Ekkehard König (eds.), *Converbs in cross-linguistic perspective: Structure and meaning of adverbial verb forms – adverbial participles, gerunds*, 137–188. Berlin, Boston: Mouton de Gruyter.
<https://doi.org/10.1515/9783110884463-006>.
- Bolognesi, Marianna. 2016. Using semantic feature norms to investigate how the visual and the verbal modes afford metaphor construction and expression. *Language and Cognition* 27, 1–28.
- Bradley, Jeremy. 2016. *Mari converb constructions: Productivity and regional variance*. Vienna: University of Vienna.
- Breiman, Leo. 2001. Random forests. *Machine Learning* 45, 5–32.
<https://doi.org/10.1023/A:1010933404324>.
- Brinton, Laurel & Elizabeth Closs Traugott. 2005. *Lexicalization and Language Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1017/CBO9780511615962>
- Bybee, Joan. 2017. *Language Change*. 4. ed. Cambridge: Cambridge University Press

- Bybee, Joan. 2023. What Is Usage-Based Linguistics? In Manuel Diaz-Campos & Sonia Balasch (eds.), *The Handbook of Usage-Based Linguistics*, 9–29. Hoboken, New Jersey: Wiley-Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781119839859.ch1>
- Chafe, Wallace. 1976. Givenness, contrastiveness, definiteness, subjects, topics, and point of view. In Charles N. Li (ed.), *Subject and topic*, 25–55. New York: Academic Press.
- Chafe, Wallace. 1979. The flow of thought and the flow of language. In Thomas Givón (ed.), *Discourse and syntax*, 159–181. New York: Academic Press. https://doi.org/10.1163/9789004368897_008.
- Chafe, Wallace. 1982. Integration and involvement in speaking, writing, and oral literature. In Deborah Tannen (ed.), *Spoken and written language: Exploring orality and literacy*, 35–53. Norwood, NJ: Ablex.
- Chafe, Wallace. 1985. Linguistic differences produced by differences between speaking and writing. In David R. Olson, Andrea Hildyard & Nancy Torrance (eds.), *Literacy, language and learning. The nature and consequences of reading and writing*, 105–123. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chafe, Wallace. 1987. Cognitive constraints on information flow. In Tomlin Russell (ed.), *Coherence and grounding in discourse* (Typological Studies in Language 9), 21–52. Amsterdam: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/tsl.11.03cha>.
- Chafe, Wallace. 1988. Punctuation and the prosody of written language. *Written Communication* 5(4). 395–426. <https://doi.org/10.1177/0741088388005004001>.
- Chafe, Wallace. 1992. Information flow in speaking and writing. In Pamela Downing, Susan D. Lima & Michael Noonan (eds.), *The linguistics of literacy*, 17–29. Amsterdam: John Benjamins.
- Creissels, Denis. 2010. Specialized converbs and adverbial subordination in Axaxdərə Akhvakh. In Isabelle Bril (ed.), *Clause-hierarchy and clause-linking: Syntax and pragmatics*, 105–142. Amsterdam: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/slcs.121.04cre>.
- Croft, William. 2000. *Explaining Language Change. An Evolutionary Approach*. Harlow etc.: Longman.
- Croft, William. 2012. *Verbs: Aspect and causal structure*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199248582.001.0001>.
- Croft, William & D. Alan Cruse. 2004. *Cognitive Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press. <http://dx.doi.org/10.1017/CBO9780511803864>
- Derbyshire, Desmond C. 1979. *Hixkaryana* (Lingua Descriptive Studies 1). Amsterdam: North-Holland.
- Diessel, Holger. 1996. Processing factors of pre- and postposed adverbial clauses. *Berkeley Linguistics Society* 22, 71–82. <https://doi.org/10.3765/bls.v22i1.1344>.
- Diessel, Holger. 2001. The ordering distribution of main and adverbial clauses a typological study. *Language* 77(3). 345–365. <https://doi.org/10.1353/lan.2001.0152>.
- Diessel, Holger. 2005. Competing motivations for the ordering of main and adverbial clauses. *Linguistics* 43(3). 449–470. <https://doi.org/10.1515/ling.2005.43.3.449>.
- Diessel, Holger. 2019. Preposed adverbial clauses: Functional adaptation and diachronic inheritance. In Karsten Schmidtke-Bode, Natalia Levshina, Susanne Maria Michaelis & Ilja Seržant (eds.), *Explanation in Linguistic Typology: Diachronic Sources, Functional Motivations and the Nature of the Evidence*, 97–122. Leipzig: Language Science Press
- Diewald, Gabriele. 2011a. Grammaticalization and pragmaticalization. In Heiko Narrog & Bernd Heine (eds.), *The Oxford Handbook of Grammaticalization* Oxford University Press, 450–461. <http://dx.doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199586783.013.0036>.

- Diewald, Gabriele. 2011b. Pragmaticalization (defined) as grammaticalization of discourse functions. *Linguistics* 49(2). 365–390.
<https://doi.org/10.1515/ling.2011.011>.
- Ebert, Cornelia. 2009. *Quantificational topics – a scopal treatment of exceptional wide scope phenomena* (Studies in Linguistics and Philosophy 86). Berlin: Springer.
- EKG II = Mati Erelt, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael & Silvi Vare. 1993. *Eesti keele grammatika II. Süntaks. Lisa: Kiri*. Mati Erelt (peatoim), Tiiu Erelt, Henn Saari & Ülle Viks (toim). Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- EKK 2007 = Mati Erelt, Tiiu Erelt & Kristiina Ross. 2007. *Eesti keele käsiraamat*. Kolmas, täiendatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- EKK 2020 = Erelt, Mati, Tiiu Erelt & Kristiina Ross. *Eesti keele käsiraamat*. Tallinn: Eesti Keele Instituut.
- EKSS = *Eesti kirjakeele seletussõnaraamat*. 1–6. 2009. „Eesti kirjakeele seletussõnaraamatu“ 2., täiend. ja parand. trükk. Margit Langemets, Rudolf Karelson, Mai Tiits, Tiia Valdre, Leidi Veskis, Ülle Viks, Piret Voll (toim). Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Erelt, Mati. 2006. *Lause õigekeelsus. Juhatused ja harjutused*. Tartu: Emakeele Selts.
- Erelt, Mati, 2014. *Eesti keele lauseõpetus. Komplekslause*. Tartu Ülikooli eesti keele osakond. Tartu: Tartu Ülikool.
- Erelt, Mati. 2017a. Sissejuhatus süntaksisse. Mati Erelt & Helle Metslang (toim), *Eesti keele süntaks* (Eesti keele varamu III), 53–89. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Erelt, Mati 2017b. Õeldis. Mati Erelt & Helle Metslang (toim), *Eesti keele süntaks* (Eesti keele varamu III), 93–239. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Erelt, Mati. 2017c. Rinnastus. Mati Erelt & Helle Metslang (toim), *Eesti keele süntaks* (Eesti keele varamu III), 603–646. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Erelt, Mati. 2017d. Liitlause. Mati Erelt & Helle Metslang (toim), *Eesti keele süntaks* (Eesti keele varamu III), 647–755. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Erelt, Mati. 2017e. Sekundaartarindiga laused. Mati Erelt & Helle Metslang (toim), *Eesti keele süntaks* (Eesti keele varamu III), 756–840. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Erelt, Mati. 2019. *Lause õigekeelsus: juhatused ja harjutused*, 4., täiendatud trükk. Tallinn: Emakeele Selts.
- Erelt, Mati, Helle Metslang & Helen Plado. 2017. Alus. Mati Erelt & Helle Metslang (toim), *Eesti keele süntaks* (Eesti keele varamu III), 240–252. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Erteschik-Shir, Nomi. 2007. *Information structure: The syntax-discourse interface*. Oxford: Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/oso/9780199262588.001.0001>.
- Gijn, Rik van, Jeremy Hammond, Dejan Matić, Saskia van Putten & Ana Vilacy Galucio. 2014. *Information structure and reference tracking in complex sentences* (Typological Studies in Language 105). Amsterdam: John Benjamins.
- Goldberg, Adele. 1995. *Constructions: A construction grammar approach to argument structure*. Chicago: University of Chicago Press.
- Grice, H. Paul. 1975. Logic and conversation. In Peter Cole & Jerry L. Morgan (eds.), *Syntax and semantics* 3. Speech acts, 41–58. New York: Academic Press.
https://doi.org/10.1163/9789004368811_003.
- Gundel, Jeanette & Thorstein Fretheim. 2004. Topic and focus. In Larry Horn & Gregory Ward (eds.). *The handbook of pragmatics*, 175–196. Malden, MA: Blackwell Publishers. <https://doi.org/10.1002/9780470756959.ch8>.

- Habicht, Külli. 2000. Grammaticalization of adpositions in Old Literary Estonian. In Mati Ereht (ed.), *Estonian: Typological Studies IV*, 19–58. Publications of the Department of Estonian of the University of Tartu 14. Tartu: University of Tartu.
- Haiman, John. 1978. Conditionals are topics. *Language* 54(3). 565–589.
<https://doi.org/10.1353/lan.1978.0009>.
- Halliday, Michael A. K. 1967. Notes on transitivity and theme in English: Part 2. *Journal of Linguistics* 3(2). 199–244. <https://doi.org/10.1017/S0022226700016613>.
- Halliday, Michael A. K. 1985. *An introduction to functional grammar*. London: Arnold.
- Haspelmath, Martin. 1989. From purposive to infinitive – A universal path of grammaticization. *Folia Linguistica Historica* 10(1–2). 287–310.
<https://doi.org/10.1515/flih.1989.10.1-2.287>.
- Haspelmath, Martin. 1995. The converb as a cross-linguistically valid category. In Martin Haspelmath & Ekkehard König (eds.), *Converbs in cross-linguistic perspective*, 1–55. Berlin: Mouton de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110884463-003>.
- Haspelmath, Martin. 1999. Converb. In K. Brown & J. Miller (eds.), *Concise encyclopedia of grammatical categories*, 110–115. Amsterdam: Elsevier.
- Haspelmath, Martin & Ekkehard König (eds.). 1995. *Converbs in cross-linguistic perspective*. Berlin: Mouton de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110884463>.
- Harder, Peter & Kasper Boye. 2011. Grammaticalization and functional linguistics. In Heiko Narrog & Bernd Heine (eds.), *The Oxford Handbook of Grammaticalization*, 56–68. Oxford University Press.
<http://dx.doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199586783.013.0005>.
- Heine, Bernd, Tania Kuteva. 2002. *World Lexicon of Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511613463>.
- Heine, Bernd, Tania Kuteva. 2007. *The Genesis of Grammar. A Reconstruction*. New York: Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/oso/9780199227761.001.0001>.
- Heine, Bernd, Gunther Kaltenböck, Tania Kuteva & Haiping Long. 2017. Cooptation as a discourse strategy. *Linguistics* 55(4). 813–855.
<https://doi.org/10.1515/ling-2017-0012>.
- Hennoste, Tiit. 2017. Üldlaiend, kiil, irdelemendid. Mati Ereht & Helle Metslang (toim). *Eesti keele süntaks* (Eesti keele varamu III), 481–502. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Hopper, Paul J. & Elizabeth Closs Traugott. 2003. *Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139165525>.
- Ibarluzea, Patxi Laskurain. 2014. Mood selection in the complement of negation matrices in Spanish. In Rik van Gijn, Jeremy Hammond, Dejan Matić, Saskia van Putten & Ana Vilacy Galucio (eds.), *Information structure and reference tracking in complex sentences* (Typological Studies in Language 105), 193–228. Amsterdam: John Benjamins.
- Itkonen, Esa. 2001. *Maailman kielten erilaisuus ja samuus. 2., uudistettu ja laajennettu painos. Turun yliopisto* (= Yleisen kielitieteen julkaisuja 4.) Turku, 306–355.
- Jacobs, Joachim. 2001. The dimensions of topic–comment. *Linguistics* 39(4). 641–681.
<https://doi.org/10.1515/ling.2001.027>.
- Joseph, Brian D. 1983. *The Synchrony and Diachrony of the Balkan Infinitive*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Karelsen, Rudolf. 2005. Taas probleemidest sõnaliigi määramisel. *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat* 1. 53–70. <https://doi.org/10.5128/ERYa1.03>.
- Kasik, Reet. 2015. *Sõnamoodustus*. (Eesti keele varamu I). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

- Khalilova, Zaira. 2009. *A Grammar of Khwarshi* (Landelijke Onderzoekschool Taalwetenschap 234). Utrecht: LOT.
- Killie, Kristin & Toril Swan. 2009. The grammaticalization and subjectification of adverbial *-ing* clauses (converb clauses) in English. *English Language and Linguistics* 13(3). 337–363. <https://doi.org/10.1017/S1360674309990141>.
- Kinberg, Naphtali. 2001. Adverbial clauses as topics in Arabic: Adverbial clauses in frontal position separated from their main clause. In Naphtali Kinberg & Kees Versteegh (eds.), *Studies in the linguistic structure of classical Arabic*, 43–102. Leiden: Brill. https://doi.org/10.1163/9789047400486_006.
- Klavan, Jane, Maarja-Liisa Pilvik & Kristel Uihoaed. 2015. The use of multivariate statistical classification models: Comparing textual and behavioral evidence. *SKY Journal of Linguistics* 28. 187–224.
- Klumpp, Gerson & Elena Skribnik. 2022. Information structuring. In Marianne Bakró-Nagy, Johanna Laakso & Elena Skribnik (eds.), *The Oxford guide to the Uralic languages*, 1018–1036. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198767664.003.0054>.
- Komagata, Nobo. 2003. Information structure in subordinate and subordinate-like clauses. *Journal of Logic, Language and Information* 12. 301–318. <https://doi.org/10.1023/A:1024158621568>.
- Komen, Erwin R. 2014. Chechen extraposition as an information ordering strategy. In Rik van Gijn, Jeremy Hammond, Dejan Matić, Saskia van Putten & Ana Vilacy Galucio (eds.), *Information structure and reference tracking in complex sentences*, 99–126. Amsterdam: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/tsl.105.04kom>.
- Koptjevskaja-Tamm, Maria. 1993. *Nominalizations*. London: Routledge.
- Kortmann, Bernd. 1991. *Free adjuncts and absolutes in English: Problems of control and interpretation*. London/New York: Routledge.
- Kortmann, Bernd. 1995. Adverbial participial clauses in English. In Martin Haspelmath & Ekkehard König (eds.), *Converbs in cross-linguistic perspective* (Empirical Approaches to Language Typology 13), 189–238. Berlin: Mouton de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110884463-007>.
- Kortmann, Bernd. 1997. *Adverbial Subordination. A Typology and History of Adverbial Subordinators based on European Languages* (Empirical Approaches to Language Typology 18). Berlin: Mouton de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110812428>.
- Krifka, Manfred. 2007. Basic notions of information structure. In Catherine Féry, Gisbert Fanselow & Manfred Krifka (eds.), *The notions of information structure* (Interdisciplinary Studies on Information Structure 6), 13–55. Potsdam: Universitätsverlag Potsdam. <https://doi.org/10.1556/ALing.55.2008.3-4.2>.
- Krifka, Manfred & Catherine Féry. 2008. Information structure. Notional distinctions, ways of expression. In Piet van Sterkenburg (ed.), *Unity and diversity of languages*, 123–136. Amsterdam: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/z.141.13kri>.
- König, Ekkehard. 1995. The meaning of converb constructions. In Martin Haspelmath & Ekkehard König (eds.), *Converbs in cross-linguistic perspective* (Empirical Approaches to Language Typology 13), 57–96. Berlin: Mouton de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110884463-004>.
- Lakoff, George & Mark Johnson. 1999. *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and Its Challenge to Western Thought*. New York: Basic Books.
- Lambrecht, Knud. 1994. *Information structure and sentence form*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511620607>.

- Lambrecht, Knud. 2000. When subjects behave like objects: An analysis of the merging of S and O in sentence-focus constructions across languages. *Studies in Language* 24(3). 611–682. <https://doi.org/10.1075/sl.24.3.06lam>.
- Leino, Jaakko. 2013. Information structure. In Graeme Trousdale & Thomas Hoffmann (eds.), *The Oxford handbook of construction grammar*, 329–344. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195396683.013.0018>.
- Levshina, Natalia. 2015. *How to do linguistics with R: Data exploration and statistical analysis*. Amsterdam: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/z.195>.
- Lindström, Liina. 2004. Verbi asend eesti kõrvallauses. Relatiivlauseid. *Keel ja Kirjandus* 6. 414–429.
- Lindström, Liina. 2005. *Finiitverbi asend lauses. Sõnajärg ja seda mõjutavad tegurid suulises eesti keeles* (Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis 16). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Lindström, Liina. 2006. Infostruktuuri osast eesti keele sõnajärje muutumisel. *Keel ja Kirjandus* 49(11), 875–888.
- Lindström, Liina. 2017. Lause infostruktuur ja sõnajärg. Mati Erelt & Helle Metslang (toim), *Eesti keele süntaks* (Eesti keele varamu III), 537–565. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Lindström, Liina & Piia Taremaa. 2013. Semantilised rollid keeleuurimise vahendina. *Eesti Ja Soome-Ugri Keeleteaduse Ajakiri. Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 4(1), 35–52. <https://doi.org/10.12697/jeful.2013.4.1.03>
- Lindström, Liina & Virve-Anneli Vihman. 2010. Ise Ise. *Eesti Ja Soome-Ugri Keeleteaduse Ajakiri. Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 1(2), 219–241. <https://doi.org/10.12697/jeful.2010.1.2.12>.
- Martõkainen, Liina. 2015. *des-konstruksiooni sõnajärg*. Tartu: Tartu Ülikooli eesti keele osakond. Bakalaureusetöö.
- Matić, Dejan. 2009. On the variability of focus meanings. *Proceedings of the 18th International Congress of Linguistics, Seoul 2008*. Seoul: Linguistic Society of Korea.
- Matić, Dejan & Daniel Wedgwood. 2013. The meanings of focus: The significance of an interpretation-based category in cross-linguistic analysis. *Journal of Linguistics* 49(1), 127–163. <https://doi.org/10.1017/S0022226712000345>.
- Matić, Dejan, Rika van Gijn & Robert D. van Valin, Jr. 2014. In Rik van Gijn, Jeremy Hammond, Dejan Matić, Saskia van Putten & Ana Vilacy Galucio (eds.). *Information structure and reference tracking in complex sentences* (Typological Studies in Language 105), 1–41. Amsterdam: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/tsl.105.01mat>.
- Matić, Dejan & Irina Nikolaeva. 2018. From polarity focus to salient polarity: From things to processes. In Christine Dimroth & Stefan Sudhoff (eds.). *The grammatical realization of polarity contrast: Theoretical, empirical, and typological approaches* (Linguistik Aktuell/Linguistics Today 249), 9–54. Amsterdam: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/la.249.01mat>.
- Mihkla, Meelis & Heete Sakhai. 2017. Lauserõhu akustilised korrelaadid eesti keeles. *Mäetagused* 68, 161–176. https://doi.org/10.7592/MT2017.68.mihkla_sakhai.
- Moore, Nick. 2016. What's the point? The role of punctuation in realising information structure in written English. *Functional Linguistics* 3(6). 1–23. <https://doi.org/10.1186/s40554-016-0029-x>.
- Muravyev, Nikita. 2018. Aspectual and discourse-pragmatic properties of verbal forms expressing Simultaneity in three Finno-Ugric languages. *Eesti ja Soome-Ugri Keeleteaduse ajakiri. Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 9(1). 85–109. <https://doi.org/10.12697/jeful.2018.9.1.04>.

- Narrog, Heiko & Bernd Heine. 2018. Typology and grammaticalization. In Heiko Narrog & Bernd Heine (eds.), *Grammaticalization from a Typological Perspective*, 1–15. Oxford: Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/oso/9780198795841.003.0001>.
- Nedjalkov, Vladimir P. 1995. Some typological parameters of converbs. In Martin Haspelmath & Ekkehard König (eds.), *Converbs in cross-linguistic perspective* (Empirical Approaches to Language Typology 13), 97–136. Berlin: Mouton de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110884463-005>.
- Nedjalkov, Igor. 1998. Converbs in the languages of Eastern Siberia. *Language Sciences* 20(3). 339–351. [https://doi.org/10.1016/S0388-0001\(98\)00008-4](https://doi.org/10.1016/S0388-0001(98)00008-4).
- Nedjalkov, Vladimir & Igor V. Nedjalkov. 1987. On the typological characteristics of converbs. In Help & S. Murumets (eds.), *Symposium on Language Universals*, 75–79. Tallinn: Academy of Sciences of the Estonian SSR.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.11401365>
- Neeleman, Ad, Elena Titov, Hans van de Koot & Reiko Vermeulen. 2009. A syntactic typology of topic, focus and contrast. In Jeroen van Craenenbroeck (ed.), *Alternatives to cartography* (Studies in Generative Grammar 100), 15–51. Berlin: Mouton de Gruyter. <http://dx.doi.org/10.1515/9783110217124.15>.
- Nikolaeva, Irina. 2001. Secondary topic as a relation in information structure. *Linguistics* 39(1), 1–49. <https://doi.org/10.1515/ling.2001.006>.
- Pajusalu, Renate. 2017. Viiteseosed. Mati Ereht & Helle Metslang (toim), *Eesti keele süntaks* (Eesti keele varamu III), 566–589. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Penjam, Pille. 2008. *Eesti kirjakeele da- ja ma-infinitiiviga konstruktsioonid* (Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis 23). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Penjam, Pille. 2012. Eesti vanema kirjakeele va(t)-konstruktsioonid. *Emakeele Seltsi aastaraamat* 58. 186–209. <https://doi.org/10.3176/esa58.09>.
- Pilot-Raichoor, Cristiane. 2010. Converbs and adverbial clauses in Badaga, a South-Dravidian language. In Isabelle Bril (ed.), *Clause Linking and Clause Hierarchy: Syntax and Pragmatics*, 161–202. Amsterdam–Philadelphia: Benjamins.
<https://doi.org/10.1075/slcs.121.06pil>.
- Plado, Helen. 2010. Eesti keele da-infinitiivis öeldisverbiga tingimuslaused. *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri* 1–2, 255–272.
<https://doi.org/10.12697/jeful.2010.1.2.14>.
- Plado, Helen. 2013. Estonian conditional clauses: The degree of hypotheticality and the link to temporal and concessive clauses. *The Nordic Journal of Linguistics* 36(1). 57–88. <https://doi.org/10.1017/S0332586513000127>.
- Plado, Helen. 2015a. des- ja mata-konverbi kasutusest eesti murretes. *Emakeele Seltsi Aastaraamat* 60. 195–218. <https://doi.org/10.3176/esa60.10>.
- Plado, Helen. 2015b. The subject of the Estonian des-converb. *SKY Journal of Linguistics* 28. 313–348.
- Prince, Ellen F. 1981. Toward a taxonomy of given-new information. In Peter Cole (ed.), *Radical pragmatics*, 223–255. New York: Academic Press.
- Prince, Ellen F. 1992. The ZPG Letter: Subjects, definiteness, and information-status. In William C. Mann & Sandra A. Thompson (eds.), *Discourse description: Diverse linguistic analyses of a fund-raising text*, 295–325. Amsterdam: John Benjamins.
<https://doi.org/10.1075/pbns.16.12pri>.

- Ptiček, Martina & Jasminka Dobša. 2023. Methods of Annotating and Identifying Metaphors in the Field of Natural Language Processing. *Future Internet* 15(6). 201. <https://doi.org/10.3390/fi15060201>.
- Putten, Saskia van. 2014. Left dislocation and subordination in Avatime (Kwa). In Rik van Gijn, Jeremy Hammond, Dejan Matic, Saskia van Putten & Ana Vilacy Galucio (eds.), *Information structure and reference tracking in complex sentences* (Typological Studies in Language 105), 71–98. Amsterdam: John Benjamins.
- Quirk, Randolph, Sidney Greenbaum, Geoffrey Leech & Jan Svartvik. 1985. *A Grammar of Contemporary English*. London: Longman.
- Ramstedt, Gustav J. 1903. Über die Konjugation des Khalka-Mongolischen. *Mémoires de la Société Finno-Ougrienne* 19. Helsinki: Société Finno-Ougrienne.
- Rannut, Lehte. 1981. *Põimlause eesti keeles*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- Rapold, Christian J. 2010. Defining converbs ten years on – a hitchhikers' guide. In Sascha Völlmin, Azeb Amha, Christian J. Rapold & Silvia Zaugg-Coretti (eds.), *Converbs, medial verbs, clause chaining and related issues*. Köln: Rüdiger Köppe Verlag.
- Reesink, Ger P. 2014. Topic management and clause combination in the Papuan language Usan. In Rik van Gijn, Jeremy Hammond, Dejan Matic, Saskia van Putten & Ana Vilacy Galucio (eds.), *Information structure and reference tracking in complex sentences* (Typological Studies in Language 105), 231–262. Amsterdam: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/tsl.105.08ree>.
- Reinhart, Tanya. 1981. Pragmatics and linguistics: An analysis of sentence topics in pragmatics and philosophy I. *Philosophica anc Studia Philosophica Gadensia Gent* 27(1). 53–94. <https://doi.org/10.21825/philosophica.82606>.
- Reintges, Chris. 2010. Coordination, converbs and clause chaining in Coptic Egyptian typology and structural analysis. In Isabelle Bril (ed.), *Clause Linking and Clause Hierarchy: Syntax and pragmatics*, 203–266. Amsterdam–Philadelphia: Benjamins. <https://doi.org/10.1075/slcs.121.07rei>.
- Rommel, Nikolai. 1963. Sõnajärjestus eesti lauses. *Eesti keele süntaksi küsimusi* (Keele ja Kirjanduse Instituudi uurimused VIII), 216–389. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Rommelg, Raili. 2002. maks-konstruksiooni tekke- ja kasutuslugu eesti keelekorralduse taustal. Bakalauerusetöö. Tartu Ülikool. Käsikiri eesti keele osakonnas.
- Saari, Henn. 1993. Lisa: Kiri. Mati Ereht, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael & Silvi Vare (eds.). *Eesti keele grammatika II. Süntaks. Lisa: Kiri*, 323–425. Tallinn: EKI.
- Sahkai, Heete. 1999. Eesti verbifraasi sõnajärg. *Keel ja Kirjandus* 42(1). 24–32.
- Sahkai, Heete. 2011. Eesti keele genitiivse agendifraasi süntaks. *Keel ja Kirjandus* 54(10). 790–807.
- Sahkai, Heete & Anne Tamm. 2019. Verb placement and accentuation: Does prosody constrain the Estonian V2? *Open Linguistics* 5(1). 729–753. <https://doi.org/10.1515/opli-2019-0040>.
- Sahkai, Heete, Meelis Mihkla & Mari-Liis Kalvik. 2015. Emfaas ja fookus eesti keeles. *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri. Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 6(3). 97–122. <https://doi.org/10.12697/jeful.2015.6.3.04>.
- Shagal, Ksenia, Pavel Rudnev & Anna Volkova. 2022. Multifunctionality and syncretism in non-finite forms: An introduction. *Folia Linguistica* 56(3). 529–557. <https://doi.org/10.1515/flin-2022-2046>.

- Simmul, Carl Eric. 2015. *des-tarindi funktsioonidest vana kirjakeele põhjal*. Tartu: Tartu Ülikooli eesti keele osakond. Bakalauerusetöö.
- Simmul, Carl Eric. 2017. *des- ja mata-konverbitarindi funktsioonid*. Tartu: Tartu Ülikooli eesti keele osakond. Magistritöö.
- Simmul, Carl Eric. 2018. *des- ja mata-konverbitarindi funktsioonid*. *Keel ja Kirjandus* 59(11). 847–867. <https://doi.org/10.54013/kk732a2>.
- Simmul, Carl Eric. 2021. *des-, mata- ja maks-konverbitarindi inforoll*. *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri = Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 12(1). 303–334. <http://dx.doi.org/10.12697/JEFUL.2021.12.1.08>
- Schmidtke-Bode, Karsten. 2009. *A Typology of Purpose Clauses* (Typological Studies in Language 88). Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/tsl.88>.
- Sokk, Olle. 2017. Mõõndus: millal *kuid* ja millal *kuigi*? *Keel ja Kirjandus* 58(3). 183–196. <https://doi.org/10.54013/kk712a2>.
- Storto, Luciana. 2014. Constituent order and information structure in Karitiana. In Rik van Gijn, Jeremy Hammond, Dejan Matic, Saskia van Putten & Ana Vilacy Galucio (eds.), *Information structure and reference tracking in complex sentences* (Typological Studies in Language 105), 163–192. Amsterdam: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/tsl.105.06sto>.
- Strobl, Carolin, Anne-Laure Boulestix, Thomas Kneib, Thomas Augustin & Achim Zeileis. 2008. Conditional variable importance for random forests. *BMC Bioinformatics* 9(307). <https://doi.org/10.1075/tsl.105.06sto>.
- Strobl, Carolin, James Malley & Gerhard Tutz. 2009. An introduction to recursive partitioning: Rationale application and characteristics of classification and regression trees, bagging and random forests. *Psychological Methods* 14(4). 323–348. <https://doi.org/10.1037/a0016973>.
- Zimmermann, Malte & Caroline Féry. 2010. Introduction – information structure. In Malte Zimmermann & Caroline Féry (eds.), *Information structure: Theoretical, typological, and experimental perspectives*, 1–11. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199570959.003.0001>.
- Tael, Kaja. 1988. *Sõnajärjemallid eesti keeles (võrrelduna soome keelega)* (Preprint KKI-56). Tallinn: ENSV TA Keele- ja Kirjanduse Instituut.
- Tagliamonte, Sali A. & R. Harald Baayen. 2012. Models, forests, and trees of York English: *Was/were* variation as a case study for statistical practice. *Language Variation and Change* 24(2). 135–178. <https://doi.org/10.1017/S0954394512000129>.
- Thompson, Sandra A & Li, Charles N. 1976. Subject and topic: A new typology of language. In Charles N. Li (ed.), *Subject and topic*, 457–489. New York: Academic Press.
- Thompson, Sandra A., Robert E. Longacre & Shin Ja J. Hwang. 2007. Adverbial clauses. In Shopen Timothy (ed.), *Language typology and syntactic description*, 2nd edn., 171–234. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511619434.005>.
- Tikkanen, Bertil. 2001. Converbs. In Martin Haspelmath, Ekkehard König, Wulf Oesterreicher & Wolfgang Raible (eds.), *Language typology and language universals / Sprachtypologie und sprachliche Universalien / La typologie des langues et les universaux linguistiques. An international handbook / Ein internationales Handbuch / Manuel international* (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft / Handbooks of Linguistics and Communication Science 20(2)), 1112–1123. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.

- Uuspõld, Ellen. 1966. Määrusliku *des-*, *mata-*, *nud-* (~*nuna-*) ja *tud-* (~*tuna-*) konstruktsiooni struktuur ja tähendus. *Keele modelleerimise probleeme I* (Tartu Riikliku Ülikooli toimetised 188). 1–196. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool.
- Uuspõld, Ellen. 1972. Agendi väljendamisest *des*-konstruktsiooniga lausetes. *Keel ja struktuur* 7. 108–118.
- Uuspõld, Ellen. 1980. *maks*-vorm ja teised finaalladverbiaalid. *Keel ja Kirjandus* 23(12). 729–736.
- Uuspõld, Ellen. 2001. *des-* ja *mata*-vormide kaassõnastumine ja eesti komareeglid. Reet Kasik (toim). *Keele kannul. Pühendusteos Mati Ereli 60. sünnipäevaks 12. märtsil 2001* (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 17), 306–321. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Valijärvi, Riitta-Liisa. 2003. Estonian converbs – with special emphasis on early 18th-century literary languages. *Ural-Altäische Jahrbucher* 18. 24–67.
- Valijärvi, Riitta-Liisa. 2007. *A Corpus-Based Study on the Degree of Lexicalization and Grammaticalization of Finnish Converbs*. Uppsala: Uppsala Universitet.
- Valin, Robert D. van, Jr. & Randy J. LaPolla. 1997. *Syntax: Structure, meaning and function*. Cambridge: Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1017/CBO9781139166799>.
- Veismann, Ann & Mati Ereli. 2017. Määrsõnafaas. Mati Ereli & Helle Metslang (toim). *Eesti keele süntaks* (= Eesti keele varamu III), 416–429. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Veismann, Ann, Mati Ereli & Helle Metslang. 2017. Määrus. Mati Ereli & Helle Metslang (toim). *Eesti keele süntaks* (Eesti keele varamu III), 300–375. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Vääri, Eduard. 1980. *Eesti keele õpik keskkoolile*. 10. trükk. Tallinn: Valgus.
- Völlmin, Sascha, Azeb Amha, Christian J. Rapold & Silvia Zaugg-Coretti. 2010. *Converbs, medial verbs, clause chaining and related issues*. Köln: Rüdiger Köppe Verlag.
- Wal, Jenneke van der. 2014. Subordinate clauses and exclusive focus in Makhuwa. In Rik van Gijn, Jeremy Hammond, Dejan Matić, Saskia van Putten & Ana Vilacy Galucio (eds.), *Information structure and reference tracking in complex sentences* (Typological Studies in Language 105), 45–70. Amsterdam: John Benjamins.
<https://doi.org/10.1075/tsl.105.02van>.
- Wierzbicka, Anna. 1997. Conditionals and counterfactuals: Conceptual primitives and linguistic universals. In Angeliki Athanasiadou & René Dirven (eds.), *On Conditionals Again*, 15–59. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
<https://doi.org/10.1075/cilt.143.04wie>.
- ÕS 2013 = *Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2013*. Maire Raadik (toim). Tiit Ereli, Tiina Leemets, Sirje Mäearu & Maire Raadik (koost). Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Ylikoski, Jussi. 2003. Defining non-finites: Action nominals, converbs and infinitives. *SKY Journal of Linguistics* 16. 185–237.
- Ylikoski, Jussi. 2009. *Non-finites in North Saami* (Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 257). Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Veebiviited

AJA = Eesti kirjakeele korpuse 1990-ndate aastate ajakirjandustekstide katkendite korpus. <https://www.cl.ut.ee/korpused/kasutajaliides/index.php?lang=et>

ILU = Eesti kirjakeele korpuse 1990-ndate aastate ilukirjandustekstide katkendite korpus. <https://www.cl.ut.ee/korpused/kasutajaliides/index.php?lang=et>

TK = Tasakaalus korpus. <http://www.keeleveeb.ee/>

SUMMARY IN ENGLISH

The Semantics, Information Structure, and Word Order of Estonian *-des*, *-mata*, and *-maks* Converb Constructions

This doctoral dissertation explores the semantics, information structure, and word order of *-des*, *-mata*, and *-maks* converb constructions in Estonian. The dissertation's findings contribute to the study of complex sentence structures, and the interplay between syntax, semantics, and information structure in Estonian.

In terms of semantics, I focus on how the event expressed by the converb construction (converb event) is interpreted in relation to the main clause event (main event). I describe the polysemy of converb constructions and the contextual conditions under which semantic roles manifest. In information structure, I examine the informational role that the converb construction plays within the main clause, considering how it conveys information and presents ideas. I describe the informational roles of converb constructions and how these relate to semantic roles. Regarding word order, I analyze the placement of the converb within the construction and the placement of the construction within the main clause, focusing on how word order interacts with information and semantic roles. Additionally, I investigate the lexicalization of one specific converb construction, treating it as a process of decreasing eventivity and abstraction of event circumstances.

A converb construction is a non-finite phrase functioning as an adverbial modifier (Haspelmath 1995: 3; Tikkanen 2001: 1112; Ylikoski 2003: 222; Khalilova 2009: 216). The concept of the converb began to be used in describing Estonian at the beginning of the 21st century (Valijärvi 2003, Penjam 2008: 28–31, 2012; Erelt 2014: 144; Plado 2015a; Plado 2015b). However, *-des*, *-mata*, and *-maks* constructions have been described earlier under different terms (see Uuspõld 1966; EKG II: 260–264). Previous studies have described the subject of the converb (Uuspõld 1966, 1972; Sakhai 2011; Plado 2015b; Erelt 2017e: 809–814), functions and polysemy (Uuspõld 1966; Valijärvi 2003; Plado 2015a, Erelt 2017e: 814–819), and word order (Martõkainen 2015), which are also typologically significant aspects of converb constructions.

This dissertation builds on existing descriptions of converbs. The semantic variability of *des*- and *mata*-converb constructions has been characterized using adverbial categories such as MANNER, TIME, MEANS, CAUSE, CONDITION, CONCESSION, PURPOSE, RESULT, CO-OCCURRENCE, CONTRAST, EXPLANATION, COMPARISON, ADDITIONAL CIRCUMSTANCE, REPLACEMENT, CONSEQUENCE, CONCESSIVE CONDITION, ILLUSTRATION, SPECIFICATION, and ADDITION (see Kortmann 1991, König 1995: 64, Nedjalkov 1998, Killie & Swan 2009: 337, Uuspõld 1966, Plado 2015b, Simmul 2015, Veismann et al. 2017: 305, Erelt 2017e: 815–818, Simmul 2017). Converb constructions typically do not express participant-related adverbials such as agent, possessor, location, or quantity adverbials.

Existing descriptions of converb construction polysemy are comprehensive yet complex, making it difficult to understand and generalize. It is known that the semantic roles of converbs are numerous and sometimes overlapping, leading to ambiguous interpretations (see König & Haspelmath 1995). This dissertation proceeds in two steps. First, it identifies the key meanings in which converb construction polysemy manifests. Second, it systematically organizes these meanings to account for both real-world usage variability and logical coherence. The *maks*-construction differs somewhat from the *des*- and *mata*-constructions, and its semantic variation is examined both in comparison to them and in terms of its unique characteristics.

Beyond semantics, the dissertation describes the word order and information structure of converb constructions. Word order in Estonian is highly variable. The converb can appear anywhere within the construction, and the converb construction can be placed freely within the main clause. The dissertation explores what determines word order variation and how word order relates to the semantic and information roles of converb constructions. Finally, it focuses on the process of lexical independence of a particular converb construction in order to generalize, based on this, the lexical independence process of converb constructions.

The dissertation addresses the following research questions: (1) What semantic roles do *des*-, *mata*-, and *maks*-converb constructions fulfill? (2) How are the semantic roles of converb constructions related? (3) What information roles do *des*-, *mata*-, and *maks*-converb constructions fulfill? (4) How does the information role of a converb construction relate to its semantic role? (5) How does word order in converb constructions relate to semantic and information roles? (6) What features indicate the lexical independence of a converb construction?

Publications P1 and P2 address the first and second research questions. Publications P3 and P4 deal with the third and fourth questions. Publications P2, P3, and P4 discuss the fifth question, while P5 focuses on the sixth question.

P1 describes the semantics of *des*- and *mata*-converb constructions. Previous descriptions (e.g., Uuspõld 1966, Sahlkai 2011, Plado 2015, Martõkainen 2015) show that the functional and structural properties of converb constructions vary significantly, making it challenging to analyze them comprehensively. However, existing research suggests that the variation in functional and structural properties is closely linked to semantic variation. P1 proposes semantic categories that serve as a foundation for describing converb constructions and explaining their variability in use. P1 explains that *des*- and *mata*-converb events have a fundamental temporal or identity-based relation with the main event, which may be supplemented by additional contextual relations. This fundamental relation results in the converb construction fulfilling the basic function of either CONCOMITANCE or TIME. A concomitant event occurs simultaneously with or within the main event, whereas a time-related event provides a background against which the main event occurs. Converb constructions with additional relations fulfill supplementary functions, which may be linked to both basic functions (CAUSE, MEANS, CONCESSION, and CONDITION) or only to CONCOMITANCE (MANNER, COMPARISON, RESULT, and CONTRAST).

P2 examines the word order of *des-*, *mata-*, and *maks-*converb constructions, focusing on the variation in converb and construction placement. While Estonian word order has been widely studied (e.g., Rimmel 1963, Tael 1988, Lindström 2005, 2006, 2017), the word order of infinitive constructions has received less attention (see Lindström 2017: 560). P2 provides an overview of factors influencing converb construction word order in written Estonian, analyzing structural and functional variation.

Converb constructions can appear before, within, or after the main clause. P2 reveals that placement depends primarily on the basic and secondary functions of the construction. Constructions fulfilling the basic function of CONCOMITANCE tend to appear after the main clause, whereas those fulfilling the basic function of TIME tend to precede it. Secondary functions such as PURPOSE, RESULT, SPECIFICATION, or CONTRAST also favor post-main clause placement. Longer constructions and those beginning with the converb also prefer the post-main clause position. The placement of the converb within the construction depends on length, function, and overall position, with preposed converbs often linked to secondary functions like CONCESSION, PURPOSE, CAUSE, RESULT, and SPECIFICATION.

P3 and P4 investigate the information structure of converb constructions, broadening previous approaches that have primarily focused on simple clauses. These studies introduce new insights into how converb constructions function within complex sentences.

The information structure of complex sentences, which has received increasing attention in recent years (see van Gijn et al. 2014), can involve, in addition to the main clause, one or more subordinate clauses (Matić, van Gijn & van Valin 2014: 1; Erelt 2017d: 647). In the case of a clause, both external and internal information structure can be examined: external information structure refers to the clause's informational role within the complex sentence, while internal information structure concerns the informational roles of the clause's constituents within the clause itself (Matić, van Gijn & van Valin 2014: 9–10).

So far, studies have focused on the information structure of complex sentences that contain subordinate clauses (van Putten 2014; Reesink 2014): adverbial clauses (van der Wal 2014), complement clauses (Ibarluzea 2014), or relative clauses (Komen 2014; Storto 2014). Additionally, some attention has been given to complex sentences containing infinitival constructions (Matić, van Gijn & van Valin 2014: 6–7, 18–19). An adverbial clause can function either as the topic of a complex sentence or as part of the comment, including as the focus (see Thompson, Longacre & Hwang 2007; van Gijn et al. 2014: 12; van der Wal 2014: 62; Kinberg 2001). P3 examines whether converb constructions fulfill similar informational roles.

P3 applies Halliday's (1985: 275) concept of the information unit and relates it to Lambrecht's (1994, 2000) concept of focus: each information unit contains a focus and may also include a topic and a background part of the comment. The smallest possible information unit functions as the (sentence) focus (Lambrecht 2000: 612).

P3 identifies four primary informational roles of converb constructions: framing topic, background part of the comment, focus, and an independent information unit. The informational role of converb constructions varies: some function as independent information units, while others form a single information unit together with the main clause. The latter group, in turn, serves as a (contrastive) framing topic, a background part of the comment, or as focus. A converb construction functioning as a framing topic sets the main clause in relation to another event, a construction in the background part of the comment expresses a background or supplementary event integrated into the main clause, a focused construction conveys the most unpredictable information in the information unit, while a construction functioning as an independent information unit provides additional, conceptually complete and separate, yet related information on the same topic as the main clause.

The informational role of converb constructions is closely related to word order, particularly the position of the converb and the construction. A construction beginning with the converb typically functions as an independent information unit, whereas a converb-final or one-word construction forms a single information unit with the main clause. The precise role of a converb-final or one-word construction depends on its placement: preposed constructions usually serve as framing topics, medial constructions belong to the background part of the comment, and postposed constructions function as focus.

P4 describes the variation in the information structure of Estonian *-des*, *-mata*, and *-maks* constructions and analyzes the factors influencing this variation. The paper describes information structure in terms of two key categories: information status and information role.

Information status, which refers to the general pragmatic status of a linguistic unit, has two possible values: an independent information unit or an element within an information unit. Information role refers to the pragmatic function of an element within the information structure of a larger information unit and can take five possible values: focus, background part of the comment, topic, frame, or prominent element. Through qualitative and quantitative analysis, this study provides an account of the variation in the information status and role of Estonian converb constructions. Additionally, the paper examines how relevant explanatory variables relate to the information status and role of converb constructions. The analysis offers an overview of how the information status of converb constructions is influenced by factors such as punctuation, the position of the construction relative to the main clause, the number of words in the construction, the semantic function of the construction, the position of the converb within the construction, the morphological form of the converb, and the number of its modifiers. Furthermore, the study discusses how the information role of converb constructions is affected by their position, semantic function, and the presence of a lexicogrammatical prominence marker.

Converb constructions functioning as independent information units tend to be set off from the main clause by punctuation, to begin with the converb, and to be positioned after the main clause. In contrast, constructions functioning as

elements within an information unit tend to be one-word or converb-final constructions, are usually not separated by punctuation, and are relatively evenly distributed before, within, and after the main clause. Semantically, independent information units typically serve the primary function of CONCOMITANCE, with additional functions of SPECIFICATION, CONTRAST, CAUSE, RESULT, and PURPOSE. Information elements, on the other hand, are primarily associated with TIME and secondarily with MANNER, MEANS, CONDITION, and CONCESSION. On average, independent information units are longer and contain more modifiers than information elements (1–2 modifiers per information unit versus 1 modifier per information element). More than half of *-des* and *-mata* constructions function as information elements, while *-maks* constructions predominantly function as independent information units.

P4 identifies three key factors predicting the variation in information roles among converb constructions functioning as information elements: the position of the construction, the presence of a lexicogrammatical prominence marker, and the semantic function. Preposed constructions typically serve as frames, medial constructions function as the background part of the comment, and postposed constructions serve as focus. Preposed and medial constructions containing a lexicogrammatical prominence marker generally serve as prominent elements. Semantically, the role of focus is associated with MANNER, MEANS, and CONCESSION; the role of frame with TIME, CONDITION, and MEANS; and the role of prominent element with CONCOMITANCE-CONDITION and TIME-CONCESSION. The role of background part of the comment is most frequently associated with TIME, along with MANNER and MEANS.

P5 examines the functional overlap and historical bridging contexts of four word classes—nouns, verbs, adverbs, and adpositions—based on the usage of the expression *kokkuvõttes* ('in summary'). The formal convergence of the *des*-form of *kokku võtma* ('to summarize') and the inessive form of the noun *kokkuvõtte* ('summary'), along with their functional similarities, complicates the determination of the adverbial and adpositional origins of *kokkuvõttes*.

P5 explores lexicalization pathways across word classes, tracing how the converb *kokku võttes* transitions into the adverb *kokkuvõttes*, leading to the emergence of a pragmatic discourse marker. While *kokku võttes* expresses an event performed by the subject of the main action, the particle *kokkuvõttes* is used by the speaker to mark a pragmatic act of summarization. The lexicalization process involves a shift from eventive semantics to a pragmatic function, where the converb's original meaning remains a foundation for its grammatical or pragmatic effect.

PUBLIKATSIOONID

ELULOOKIRJELDUS

Nimi Carl Eric Simmul
Sünniaeg 01.05.1991
Kodakondsus Eesti
E-post carl.eric.simmul@ut.ee

Haridus

2015–2017 Tartu Ülikool, Eesti ja soome-ugri keeleteadus (MA)
2011–2015 Tartu Ülikool, Eesti ja soome-ugri keeleteadus (BA)
2000–2010 Rocca al Mare Kool

Töökogemus

2021–2025 Tartu Ülikool, eesti ja soome-ugri keeleteaduse nooremteadur
2016–2021 Tartu Ülikool, õppeülesande täitja
2017–2020 Püha Johannese Kool, õpetaja

Teadusprojektid

01.01.2024–31.12.2027 EKKD-TA2 „Eesti keele morfosüntaktiline varieerumine“ (vastutav täitja Liina Lindström)
01.01.2019–31.12.2023 PRG341 „Pragmaatika grammatika kohal: subjektiivsus ja intersubjektiivsus eesti keele registrites ja tekstiliikides“ (vastutav täitja Helle Metslang)
01.03.2016–01.03.2016 SHVHV16145T (TK145) „Eesti-uuringute tippkeskus (TK145)“ (vastutav täitja Liina Lukas)

Teaduspublikatsioonid

Metslang, Helle, Külli Habicht, Tiit Hennoste, Kirsi Laanesoo-Kalk, Külli Prillop, Andriela Rääbis & Carl Eric Simmul. 2024. (Inter)subjectivity in Estonian registers: Introduction. *Journal of Uralic Linguistics* 3/2, 119–158. DOI: 10.1075/jul.00028.met.

Hennoste, Tiit, Külli Prillop, Külli Habicht, Helle Metslang, Kirsi Laanesoo-Kalk, David Ogren, Liina Pärismaa, Elen Pärt, Andra Rumm, Andriela Rääbis & Carl Eric Simmul. 2024. Downtoners and intensifiers in different registers: The case of Estonian. *Journal of Uralic Linguistics* 3/2, 158–185. DOI: 10.1075/jul.00029.hen.

Habicht, Külli, Külli Prillop & Carl Eric Simmul. 2024. From certainty to uncertainty. The pragmaticalisation of the Estonian epistemic particles *vist* ‘perhaps, probably’ and *kindlasti* ‘definitely, certainly’. *Journal of Uralic Linguistics* 3/2, 232–264. DOI: 10.1075/jul.00032.hab?locatt=mode:legacy.

- Simmul, Carl Eric. 2024. Information structure of converb constructions: Estonian *-des*, *-mata* and *-maks* constructions. *Folia Linguistica* 58(1), 29–77. DOI: 10.1515/flin-2023-2041.
- Hennoste, Tiit, Külli Prillop, Külli Habicht, Helle Metslang, Kirsi Laanesoo, Liina Pärismaa, Elen Pärt, Andra Rumm, Andriela Rääbis & Carl Eric Simmul. 2022. Komplementausega predikaatidel põhinevate diskursusemarkerite kasutus eri registrites. *Keel ja Kirjandus* 65(1–2), 130–150. DOI: 10.54013/kk770a8.
- Metslang, Helle & Carl Eric Simmul. 2022. *Ma kardan, et meie õnned on üks-teisest eemal*. (Inter)subjektiivne diskursusemarker (*ma*) *kardan* (*et*). *Keel ja Kirjandus* 65(1–2), 168–188. DOI: 10.54013/kk770a10.
- Simmul, Carl Eric. 2021. *des-*, *mata-* ja *maks-*konverbitarindi inforoll. *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri = Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 12/1, 303–334. DOI: 10.12697/JEFUL.2021.12.1.08.
- Simmul, Carl Eric. 2020. Süüvides jonni jätmata avastamiseks sõnajärjestusteid. *des-*, *mata-* ja *maks-*konverbitarindi sõnajärg. *Keel ja Kirjandus* 61(3), 221–242. DOI: 10.54013/kk748a4.
- Hennoste, Tiit, Külli Habicht, Helle Metslang, Külli Prillop, Kirsi Laanesoo, David Ogren, Liina Pärismaa, Elen Pärt, Andra Rumm, Andriela Rääbis & Carl Eric Simmul. 2020. Diskursusemarker (*ma*) *arvan* (*et*). Mati Erelt & Riina Reinsalu (toim). *Emakeele Seltsi Aastaraamat* 65, 63–90. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus. DOI: 10.3176/esa65.03.
- Simmul, Carl Eric. 2018. *des-* ja *mata-*konverbitarindi funktsioonid. *Keel ja Kirjandus* 59(11), 847–867. <https://doi.org/10.54013/kk732a2>
- Simmul, Carl Eric. 2016. *Kokkuvõttes* eri sõnaliikide vahel. Mati Erelt (toim). *Emakeele Seltsi Aastaraamat* 62. 244–266. DOI: 10.3176/esa62.10.

CURRICULUM VITAE

Name Carl Eric Simmul
Date of birth 01.05.1991
Citizenship Eesti
Email carl.eric.simmul@ut.ee

Education

2015–2017 University of Tartu, Estonian and Finno-Ugric Linguistics (MA)
2011–2015 University of Tartu, Estonian and Finno-Ugric Linguistics (BA)
2000–2010 Rocca al Mare School

Professional experience

2021–2025 University of Tartu, Junior Research Fellow in Estonian and Finno-Ugric Linguistics
2016–2021 University of Tartu, adjunct instructor
2017–2020 St. John’s School, teacher

Scientific projects

01.01.2024–31.12.2027 EKKD-TA2 “Morphosyntactic variation in Estonian” (principal investigator Liina Lindström)
01.01.2019–31.12.2023 PRG341 “Pragmatics overwrites grammar: subjectivity and intersubjectivity in different registers and genres of Estonian” (principal investigator Helle Metslang)
01.03.2016–01.03.2016 SHVHV16145T (TK145) “Centre of Excellence in Estonian Studies (TK145)” (principal investigator Liina Lukas)

Scientific publications

Metslang, Helle, Külli Habicht, Tiit Hennoste, Kirsi Laanesoo-Kalk, Külli Prillop, Andriela Rääbis & Carl Eric Simmul. 2024. (Inter)subjectivity in Estonian registers: Introduction. *Journal of Uralic Linguistics* 3/2, 119–158. DOI: 10.1075/jul.00028.met.
Hennoste, Tiit, Külli Prillop, Külli Habicht, Helle Metslang, Kirsi Laanesoo-Kalk, David Ogren, Liina Pärismaa, Elen Pärt, Andra Rumm, Andriela Rääbis & Carl Eric Simmul. 2024. Downtoners and intensifiers in different registers: The case of Estonian. *Journal of Uralic Linguistics* 3/2, 158–185. DOI: 10.1075/jul.00029.hen.

- Habicht, Külli, Külli Prillop & Carl Eric Simmul. 2024. From certainty to uncertainty. The pragmaticalisation of the Estonian epistemic particles *vist* ‘perhaps, probably’ and *kindlasti* ‘definitely, certainly’. *Journal of Uralic Linguistics* 3/2, 232–264. DOI: 10.1075/jul.00032.hab?locatt=mode:legacy.
- Simmul, Carl Eric. 2024. Information structure of converb constructions: Estonian *-des*, *-mata* and *-maks* constructions. *Folia Linguistica* 58(1), 29–77. DOI: 10.1515/flin-2023-2041.
- Hennoste, Tiit, Külli Prillop, Külli Habicht, Helle Metslang, Kirsi Laanesoo, Liina Pärismaa, Elen Pärt, Andra Rumm, Andriela Rääbis & Carl Eric Simmul. 2022. Komplementausega predikaatidel põhinevate diskursusemarkerite kasutus eri registrites. *Keel ja Kirjandus* 65(1–2), 130–150. DOI: 10.54013/kk770a8.
- Metslang, Helle & Carl Eric Simmul. 2022. *Ma kardan, et meie õnned on üksteisest eemal.* (Inter)subjektiivne diskursusemarker (*ma*) kardan (*et*). *Keel ja Kirjandus* 65(1–2), 168–188. DOI: 10.54013/kk770a10.
- Simmul, Carl Eric. 2021. *des-*, *mata-* ja *maks-*konverbitarindi inforoll. *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri = Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 12/1, 303–334. DOI: 10.12697/JEFUL.2021.12.1.08.
- Simmul, Carl Eric. 2020. Süüvides jonni jätmata avastamiseks sõnajärjemustreid. *des-*, *mata-* ja *maks-*konverbitarindi sõnajärg. *Keel ja Kirjandus* 61(3), 221–242. DOI: 10.54013/kk748a4.
- Hennoste, Tiit, Külli Habicht, Helle Metslang, Külli Prillop, Kirsi Laanesoo, David Ogren, Liina Pärismaa, Elen Pärt, Andra Rumm, Andriela Rääbis & Carl Eric Simmul. 2020. Diskursusemarker (*ma*) arvan (*et*). Mati Erelt & Riina Reinsalu (toim). *Emakeele Seltsi Aastaraamat* 65, 63–90. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus. DOI: 10.3176/esa65.03.
- Simmul, Carl Eric. 2018. *des-* ja *mata-*konverbitarindi funktsioonid. *Keel ja Kirjandus* 59(11), 847–867. <https://doi.org/10.54013/kk732a2>
- Simmul, Carl Eric. 2016. Kokkuvõttes eri sõnaliikide vahel. Mati Erelt (toim). *Emakeele Seltsi Aastaraamat* 62. 244–266. DOI: 10.3176/esa62.10.

DISSERTATIONES PHILOLOGIAE ESTONICAE UNIVERSITATIS TARTUENSIS

1. **Ülle Viks.** Eesti keele klassifikatoorne morfoloogia. Tartu, 1994.
2. **Helmi Neetar.** Deverbaalne nominaaltuletus eesti murretes. Tartu, 1994.
3. **Ülo Valk.** Eesti rahvausu kuradi-kujutelm. Tartu, 1994.
4. **Arvo Eek.** Studies on quantity and stress in Estonian. Tartu, 1994.
5. **Reet Kasik.** Verbid ja verbaalsubstantiivid tänapäeva eesti keeles. Tartu, 1994.
6. **Silvi Vare.** Nimi- ja omadussõnatuletus tänapäeva eesti kirjakeeles. Tartu, 1994.
7. **Heiki-Jaan Kaalep.** Eesti keele ressursside loomine ja kasutamine keele- tehnoloogilises arendustöös. Tartu, 1998.
8. **Renate Pajusalu.** Deiktikud eesti keeles. Tartu, 1999.
9. **Vilja Oja.** Linguistic studies of Estonian colour terminology. Tartu, 2001.
10. **Küllü Habicht.** Eesti vanema kirjakeele leksikaalsest ja morfosüntaktilisest arengust ning Heinrich Stahli keele eripärast selle taustal. Tartu, 2001.
11. **Pire Teras.** Lõunaeesti vokaalisüsteem: Võru pikkade vokaalide kvaliteedi muutumine. Tartu, 2003.
12. **Merike Parve.** Väited lõunaeesti murretes. Tartu, 2003.
13. **Toomas Help.** Sõnakeskne keelemudel: Eesti regulaarne ja irregulaarne verb. Tartu, 2004.
14. **Heli Laanekask.** Eesti kirjakeele kujunemine ja kujundamine 16.–19. sajandil. Tartu, 2004.
15. **Peeter Päll.** Võõrnimed eestikeelses tekstis. Tartu, 2005.
16. **Liina Lindström.** Finiitverbi asend lauses. Sõnajärg ja seda mõjutavad tegurid suulises eesti keeles. Tartu, 2005.
17. **Kadri Muischnek.** Verbi ja noomeni püsiühendid eesti keeles. Tartu, 2006.
18. **Kanni Labi.** Eesti regilaulude verbisemantika. Tartu, 2006.
19. **Raili Pool.** Eesti keele teise keelena omandamise seaduspärasusi täis- ja osasihitise näitel. Tartu, 2007.
20. **Sulev Iva.** Võru kirjakeele sõnamuutmissüsteem. Tartu, 2007.
21. **Arvi Tavast.** The translator is human too: a case for instrumentalism in multilingual specialised communication. Tartu, 2008.
22. **Evar Saar.** Võrumaa kohanimede analüüs enamlevinud nimeosade põhjal ja traditsioonilise kogukonna nimesüsteem. Tartu, 2008.
23. **Pille Penjam.** Eesti kirjakeele *da-* ja *ma-*infinitiiviga konstruktsioonid. Tartu, 2008.
24. **Kristiina Praakli.** Esimese põlvkonna Soome eestlaste kakskeelne keelekasutus ja koodikopeerimine. Tartu, 2009.
25. **Mari Mets.** Suhtlusvõrgustikud reaalajas: võru kõnekeele varieerumine kahes Võrumaa külas. Tartu, 2010.
26. **Karen Kuldnokk.** Militaarne retoorika. Argumentatsioon ja keeleline mõjutamine Eesti kaitsepoliitilises diskursuses. Tartu, 2011.

27. **Kai Tafenau.** Uue Testamendi tõlkimisest Rootsi ajal: käsikirjad, tõlkijad ja eesti kirjakeel. Tartu, 2011.
28. **Külli Prillop.** Optimaalsusteoreetiline käsitus eesti keele fonoloogilisest kujunemisest. Tartu, 2011, 261 lk.
29. **Pärtel Lippus.** The acoustic features and perception of the Estonian quantity system. Tartu, 2011, 146 p.
30. **Lya Meister.** Eesti vokaali- ja kestuskategooriad vene emakeelega keelejuhtide tajus ja häälduses. Eksperimentaalfoneetiline uurimus. Tartu, 2011, 145 lk.
31. **Kersti Lepajõe.** Kirjand kui tekstiliik. Riigieksamikirjandite tekstuaalsed, retoorilised ja diskursiivsed omadused. Tartu, 2011, 141 lk.
32. **Tiit Hennoste.** Grammatiliste vormide seoseid suhtlustegevustega eesti-keelses suulises vestluses. Tartu, 2013, 236 lk.
33. **Helena Metslang.** Grammatical relations in Estonian: subject, object and beyond. Tartu, 2013, 443 p.
34. **Kristel Uiboaed.** Verbiühendid eesti murretes. Tartu, 2013, 227 lk.
35. **Helen Plado.** Kausaalsuhete adverbiaallused eesti keeles. Tartu, 2013, 244 lk.
36. **Annika Kungas.** Pragmatiliste markerite kujunemine ja funktsioonid eesti keeles *lt*-sõnade näitel. Tartu, 2014, 200 lk.
37. **Maarika Teral.** Arvutipõhine eesti keele õpe: vahendid ja hinnangud nende efektiivsusele Tartu ülikooli keelekursuste näitel. Tartu, 2015, 175 lk.
38. **Anni Jürine.** The development of complex postpositions in Estonian: a case of grammaticalization via lexicalization. Tartu, 2016, 315 p.
39. **Kairi Tamuri.** Basic emotions in read Estonian speech: acoustic analysis and modelling. Tartu, 2017, 238 p.
40. **Sven-Erik Soosaar.** Eesti keele kultuursõnavara arenguhooni – eesti keel kui piirikeel. Tartu, 2017, 157 lk.
41. **David Ogren.** Object case variation in Estonian *da*-infinitive constructions. Tartu, 2018, 212 p.
42. **Reet Hendrikson.** Kas sõjasõna sünnib sõtta? Erialakeele tõhusus sõjandusterminoloogia näitel. Tartu, 2018, 252 lk.
43. **Eva Velsker.** Ajaväljendid eesti murretes. Tartu, 2018, 216 lk.
44. **Riina Reinsalu.** Juhendavad haldustekstid žanriteoreetilises raamistikus. Tartu, 2019, 168 lk.
45. **Ann Siiman.** Vormikasutuse varieerumine ning selle põhjused osastava ja sisseütleva käände näitel. Tartu, 2019, 209 lk.
46. **Tiina Laansalu.** Kesk-Harjumaa kohanimed kujunemine ja nimesiire. Tartu, 2020, 216 lk.
47. **Mariko Fester.** Hargla kihelkonna vetenimed Eesti-Läti piirialal. Tartu, 2020, 218 lk.
48. **Maarja-Liisa Pilvik.** Action nouns in a constructional network: A corpus-based investigation of the productivity and functions of the deverbal suffix *-mine* in five different registers of Estonian. Tartu, 2021, 252 p.

49. **Hanna Pook.** Pronoun use and variation in Estonian dialects: *kes* ‘who’, *mis* ‘what’ and *keegi* ‘someone’. Tartu, 2023, 225 p.
50. **Andra Annuka-Loik.** Naer ja naerev hääl eesti suulises suhtluses. Tartu, 2023, 202 lk.
51. **Tiina Paet.** Võõrainese kinnistumine eesti keeles: keelekorralduslik ja leksikograafiline vaade. Tartu, 2023, 260 lk.
52. **Lydia Risberg.** Sõnatähendused ja sõnaraamat. Kasutuspõhine sisend eesti keelekorraldusele. Tartu, 2024, 286 lk.
53. **Liis Ermus.** The phonetic variation of plosives in Estonian. Tartu, 2024, 151 p.
54. **Piret Upser.** Eesti hädaabikõned: tüübid, teemad ja suhtlusprobleemid. Tartu, 2025, 214 lk.
55. **Elisabeth Kaukonen.** Revealing the gender in the genderless. Estonian gender-marked vocabulary and its perceptions. Tartu, 2025, 204 p.